

***МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ
УКРАЇНЦІВ У БОСНІЇ***

ТОМ I

За видавця:
Семен Сакач
Микола Шанта

Редактор видання:
Микола М. Цап

Рецензенти:
Др Янко Рамач
о. мгр Михайло Малацко

Лектор і коректор:
Олег Рум'янцев

Технічне оформлення:
Любомир Сопка

Комп'ютерна обробка
Марія Гудак

**На першій стороні обкладинки фотографія нової церкви у Прняворі,
збудованої на зразок попередньої**

ISBN 86-7105-147-1

Видавець: Союз русинів і українців Сербії і Чорногорії,
Новий Сад, Йована Суботича 8 і
„Руске слово”, Новий Сад, Бульвар визволення 81

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ У БОСНІЇ

ТОМ I

Зібрав і зредагував:
о. мгр РОМАН МИЗЬ

СОЮЗ РУСИНІВ І УКРАЇНЦІВ СЕРБІЇ І ЧОРНОГОРІЇ
„РУСКЕ СЛОВО”
НОВИЙ САД, 2004

*Публікація видана завдячуючи
допомозі Уряду України*

ВСТУПНЕ СЛОВО

Все частіше з'являються голоси з домаганням написати і видати історію українців на просторах колишньої Югославії. Треба признати, ці вимоги слушні, але - не легко їх здійснити. Чимало труднощів виринає і ставить перепони у здійсненні цього задуму і потреби.

Ми повинні бути свідомі, що тієї історії мало! Ми тут тільки сто років! А писання історії, переважно, зупиняється на кілька десятиків років перед часом її написання. Крім того поле діяльності наших людей було дуже вузьким. Вони майже всі були лише хліборобами. А події в нашому національному житті переважно відбувалися у тісному зв'язку з Церквою. І діяльність в рамках освіти, і культурно-мистецька діяльність, й інформування та скромне видавництво - все це було за ініціативою Церкви і її виконанням. Політичної історії ми не мали, були лише жертвами політичних подій.

Другою перепорою у написанні історії являється трудність у використанні архівів. Без матеріалів з архівів у Львові, Кри-жевцях, Відні, Сараєві, Белграді і Ватикані, а в першу чергу всіх наших парафій у Боснії і Славонії, а може і ще деяких, важко було б написати науково обгрунтовану історію. Нам навіть недо-ступна ані вся література та другорядні джерела, які стосуються цієї теми. Важко дійти і до сараєвської газети "Босніє пост" (1884-1918), де, як вказують деякі сліди, була вичерпна інформація про заселення Боснії колоністами з інших країн, а серед них й українцями. Прослідити минуле українців у Боснії вимагає, отже, чимало часу і фінансових засобів. Зараз історію не пишуть поодинокі любителі історичної науки, а інституту з бригадою дослідників.

В цій невеликій історії існують і дві "білі плями", як історики називають ще недосліджені історичні події та події які взагалі важко досліджувати. Це православна агітація серед нашого

населення і з'явлення української легії, - тобто батальйону хорватського війська, домобранів, який складався з українців-добровольців. Їх у 1941 р. було закликано сформувати військову частину, яка мала йти на східний фронт визволяти Україну. Після короткого військового вишколу легію, замість в Україну, вислали до Боснії, до Піскавіци, боротися проти четників і партизанів. Вони там самозліквідувалися. Більша частина перейшла до партизанів, менша в інші військові формації, або просто потайки вернулися до своїх домів. Крім небагатьох записаних спогадів учасників цієї легії, важко буде знайти документи, які стосувалися б цього епізоду. Не знати навіть де їх шукати!

Вагаючись між двома можливостями які насувалися, чи замість написання синтезу історії українського населення у Югославії - написати публіцистичний огляд або перелік нашої історії заповнюючи "білі плями" відомими і загальними фактами, тобто їх констатацією на підставі матеріалів і літератури які нам доступні, чи публікувати джерела і матеріали, які стосуються тієї історії, причинки до неї; ми обрали це друге. Так вирішила Президія Союзу русинів і українців Югославії (зараз Сербії і Чорної Гори), а подібне зробила й українська громада у Республіці Хорватії, видавши 2002 р. схожий збірник під назвою "Українці Хорватії - матеріали і документи", книга перша.

Ось так народилася ідея і нам видати збірник, який в першу чергу містить матеріали що стосуються українців у Боснії і самим тим доповняє збірник, що вийшов у Загребі і стосується українців у Хорватії. А наш оптимізм такий великий, що й ми цей збірник позначили як - том I. То означає, що маємо на увазі видання ще хоч одного, як не більше томів з такими матеріалами. Матеріали маємо! Охоту також! А цього третього, сподіваємось - знайдеться!

Виданням цього збірника, частинно і тимчасово, заповнюємо недостачу нашої написаної історії. З цих матеріалів можна дістати уяву про наше минуле. А ще краще буде проілюстроване наше життя-буття коли ще вийде кілька томів таких причинок, де будуть і дрібні вістки з газет, журналів, бюлетенів та статей з календарів й інших публікацій.

Новий Сад, 30 липня (VII) 2004 р.

о. Роман Мизь

ЙОСИФ ГРОДСКИЙ
Ч. Св. В. В.

ПОЛОЖЕНЄ
РУСИНІВ В БОСНІ

ЛЬВІВ – 1909.
ДРУКАРНЯ В. А. ШИЙКОВСКОГО
НАКЛАДОМ АВТОРА

“Положенє русинів в Боснії”, книжечка Йосифа Гродського ЧСВВ, була, є й останє підвалинами дослідів минулого українців у Боснії. Сам автор три рази, протягом 1907 та 1908 р. приїжджав до Боснії, перебував тут по кілька місяців, брав активну участь у церковному і громадському житті переселенців з Галичини. Він з ними переживав їх долю й уболівав над нею. Всі інформації черпав з самого джерела, з народу. І на підставі цього дійшов до висновку, що переселення українців з Галичини до Боснії було помилкою. Глибоко був переконаний у цьому. Тому у своїх спогадах він намагається відвернути людей від дальшого переселення до Боснії, змальовуючи тутешнє життя чорними кольорами, часом навіть переборщуючи. Він лякає всіх тих які хочуть, або ще лише вагаються, поринути в авантюру, яка називається - переселення до Боснії.

Другою метою його книжечки є звернути увагу української галицької громадськості, а в першу чергу духовенства, тобто церковної влади, на тих, які вже прибули до Боснії і тут бідують. Він закликає допомогти їм, а особливо закликає священників, щоб прибули сюди з духовною втіхою.

Книжечка написана так як в той час в Галичині говорили і писали. І як самі себе називали - русини. В додатку автор пише і про церковну організацію русинів у Бачці і Сремі, як також і про Крижевську єпархію в її цілісності. Для нього галицькі русини і русини в Бачці і Сремі частини одного руського народу. Русинів у Бачці він називає - “наші русини” і “дорогі братя”. Зрештою, коли б він так до них не ставився, не було б причини про них і писати.

В цьому передруці збережено джерельність правопису і лексики. Справлено лише назви місцевостей, прізвища і власні імена людей, бо вони часто до того спотворені, що деколи їх навіть важко розшифрувати. Так, наприклад, Бігай, властиво - Біхач, а Лібною - Сібінь, Магішмаля - Магіч Мала і т. п.

Відбитку оригіналу книжечки “Положенє Русинів в Босні” видав в 2003 році “Євросвіт” у Львові за редакцією доктора фізико-математичних наук професора Івана Щерби, голови Світової федерації українських лемківських об’єднань з передмовою впорядника цього збірника. Так сталося, що майже після одного століття в тому ж самому році з’являються два її видання.

Йосиф Гродский Ч. Св. В. В.

ПЕРЕДНЕ СЛОВО

По моїм приїзді з Босни, питали мене всякі люди про Русинів в Боснії, як там їм живе ся.

З тих запитань впевнив ся я, що багато наших людей або зовсім нічого не знає про Русинів в Боснії або мають дуже неясні відомости. Тим то рішив ся я написати невеличку розвідку, щоби й наша суспільність руска дізнала ся про боснійських Русинів. Спершу порадили мені передати сю розвідку до Тов-а “Просьвіта” і справді найкрасше булоб, як би з підмогою такого видання, що розходить ся в 20.000 примірниках, дізнали ся ширші верстви народу про наших братів в Боснії, а до того книжочка зробилаб ще й другу прислугу, визволилаб від переселеньського дуру наш нарід, котрий думає, що там найде щасливу долю.

Одначе не діждавши ся по довгих місяцях видання, та почувши від голови редакційного комітету, що “Просьвіта” і грошей не має на такі видання, відобрав я свою розвідку і передав редакції “Руслана”, котра заявила охоту напечатати її, за що складаю тут їй щире спасибі, що не погордила моїм скромним писанєм, якого я підняв ся для сповнення народного обовязку.

Але що ся розвідка, вилежавши ся в “Просьвіті”, появляє ся задля того із значним опізненєм, отже моє оповіданє про положенє тамошних Русинів в децим уже застаріле супроти пізнійших відомих подій в Боснії, бо було писанє в 1908 році. Мимо того оно не тратить ваги, бо з него дізнають ся наші люди, що жде наших Русинів в Боснії, наколи не прийдемо їм з помочию завчасу.

У Львові в день Покрова Пр. Б. 1909.

Йосиф Гродский
Ч. свв. В. В.

ЗМІСТ

I. Вступ (казка); нужда і малоземельність – причини еміграції, еміграція до Америки; емігр. до Боснії; Босна під панованем турецьким; Серби, їх звичаї і обичаї, їх жите; господарка, зьвірята домашні; малолюдність Боснії і єї причина; еміграція; пізний Іван, наші люди в Приняворі; їх нужда; надане царовини; надане сьвященника о. Сегеді; перегляд боснійских кольоній.

II. Спосіб надавання царовини; переносини з Принявору на “свое”; нужда на новім газдівстві; голод; безпросьвітність; випалюванє ліса; земля неурожайна; засіви, клімат; брак загород; обичаї – піянство, процеси.

III. Русини в Боснії будують церкви, старають ся о сьвященників; звертають ся до крижевацкогo єпископа і до митрополита львівскогo; приїзд митрополита до Боснії, радість серед Русинів; митрополит купує винницю; заложенє винниці – спасенєм для наших; митрополит дбає дальше про Босну; висилає бр. Грод-скогo до Боснії; єго приїзд, жалі Русинів, їх нужда задля недостачі сьвященників; стараня Преосьв. Юл. Дрогобецкогo, місія оо. Ва-силиян; конечно потреба сьвященників в Боснії; чому то наші сьвященники залюбки їдуть до Америки, а до Боснії ні?; сребро-любіє; безпомічність боснійских Русинів, брак світскогo провід-ника; потреба учителя і сьвященника – але безженногo; гроза православія, а за тим винародовлення; як радили собі Русини на Дуброві і в Десятині; спілка з Поляками; митрополит будує в Камениці монастир і висилає монахів Студитів; їх праці і перешкоди; не роби спілки з Поляками.

IV. Короткі відомости про Русинів в Славонії і в Хорватії; звідки сюди прийшли?; Бачка; Славонія; Хорватія; залежність Русинів в Бачці, Славонії, Хорватії і Боснії від гр.-кат. єпископа в Крижевцях; число парохій і сьвященників в Крижев. єпархії; потреба нашої помочи для тих Русинів; наші приятелі серед крижевацкогo сьвященства – Преосьв. Юл. Дрогобецкий і о. Нярадї.

Д о д а т о к: - спис руских кольоній в Боснії.

Хто з нас не знає тої чудової казки про нашого много-страдального мужика, який то в своїм безвихіднім положенню, коли то усякі злидні валили ся неначе каміне на єго бідну голову, задумав покинути свій родинний дім, край та вітчину, та піти в світ за очі – шукати кращої долі.

Як задумав так і зробив. Зараз таки і почав збирати ся в далеку, незнану дорогу.

Коли так наш чоловік, перенятий ріжними гадками, обуває ходаки, підносить трохи свої очі в гору, дивит ся – та аж завмер; в другім куті хати сидить теж хтось та також збирає ся, неначе в дорогу і шнурує ходаки.

“Хто ти є?” питає чоловік.

“Та іще питаєш?” – була відповідь. “Яж твоя невідступна товаришка, - чиж не знаєш мене?”

“А звідкіля мав би я тебе знати? Яка ти мені товаришка... А гі на тебе, таж я тебе й з роду не бачив...”

“Ну – та то правда, голубчику, що ти мене з роду не бачив..., та се байдуже... бо я все таки від самої колиски при тобі була.

“При мені? От раз морока... Та скажи мені бодай будь ласка, хто ти є?”

“Та, коли вже так конче хочеш знати то я тобі скажу: Я твоя біда...”

“Ти моя біда?” ледви вимовив мужик.

“Егеж, голубчику, твоя невідступна товаришка...”

Задумав ся чоловік... А гадки так і снують ся єму.

“Ну гаразд – думає собі – біда так біда... Та хотів би я лише знати, куди то вона так збирає ся? Відай вже сердешна, від мене відходить, аби голову зломала, та зломала...”

І почав зараз свої ходаки розшнуровувати.

Але яке було його зачудованє, коли побачив, що біда теж почала свої ходаки рошнуровувати.

“Що то має значити...” Запитав би її та боїть ся, бо чував не раз від небіжки бабуні, що з бідною не треба вдавати ся в розмову...

“А щезла би ти” – подумав собі лише та почав на ново зашнуровувати ходаки...

Шнурує він так на помацки, бо вже добре свої ходаки знав, а очі так і впивив в кут, де сиділа біда.

Глядить, а вона теж починає шнурувати.

“А гі на тебе, думає собі, щось гейби завязала ся на мене. Проклята”.

А далі і не втерпів.

“Слухай но ти, питає, а куди ти збираєш ся?”

“Як то куди? – та там де і ти, відповідає біда, блимаючи голодними очима. Таж я тобі сказала, що я твоя невідступна товаришка. Де ти, там і я з тобою...”

Аж тепер стало ясно чоловікові, що то значить “невідступна товаришка”, і в очах ему посоловіло; він зрозумів гаразд, що перед бідою не втечи ему нікуди... Она тримає ся его як злидні діда, і де він лиш піде, туди і поволі тягнеть ся за ним неначе тінь, его біда.

Отсе та казка, в якій неначе в зеркалі пробиває ся щербата доля нашого народа.

І чогож то вже не переніс наш многотрадальний нарід..., кілька мук...

А час пливе, та кращої долі для народу як не було, так і нема... Полюбила нас, здаєть ся, біда так, що і не відчепитись нам від неї...

Минула ся біда половецька, настала неволя татарська. Минула ся татарська – настала панчизняна. І та минула ся, а чи народови в чім поліпшило ся? Де там...

Яким був Іван бідним, таким і тепер лишив ся...Таким може і лишить ся, за допустом Божим на віки...

* * *

Одним з найбільших наших народних нещасть се малоземельність. Кажуть, що колись ще за небіжки паньщини мав наш чоловік доволі землі, лише клопіт, що не мав часу її обробити, бо вічно на двірським лані робив, а собі лише прихапцем. А тепер був би час коли обробити землицю, так щож – нема її... Бо ось третє покоління після паньщини має вже лише по куснику з тої землиці, що була за паньщини, а з того годі вже вижити, та оплатити всякі данини.

Не диво отже, що якраз ту тяжку хвилю нашого народу стали використовувати всякі пройдецьвіти-деришкіри, аби заманити наш нарід в далекі заморські краї, обіцяючи їм там золотий рай, а головню землі, кільки душа захоче...

Ось і стали вештати ся по нашім краю ріжні агенти, які заохочували наш нарід до переселення за море, прим. до Бразилії, Канади та до Зєдинених Держав, де справді було землі богато, а мало робучих рук. В тім лише біда, що була то земля не рухана споконвіку, а часто непроходимою, глухою пущею.

Та тимчасом – скоро тільки наш нарід зачув, що дістане за морем землю даром, то аж стрепенув ся з радости, бо звісно: у него земля тим, чим для риби вода. Нема води, нема й риби, нема землі, то й хліба не буде.

Наш нарід легковірний, добродушний, то і тепер скоро пові-рив усяким заволокам, які обіцували єму грушки на вербі... Правда – свої мудрі люди почали відраджувати – остерегати, та коли наш чоловік повірить свому, щоби той радив єму найліпше? Ніколи!

І для того дуже часто попадає наш чоловік в біду, з котрої потім і сам вилїзти не може, ані єго виратувати не можна.

Ось і почали агенти тягнути наших людей то до Бразилії, то до Зєдинених Держав, то до Канади (усе в Америці), почали набивати свої кишені золотом, торгуючи нашим людьми немов худобою.

В однім році 1895. виїхало 8.142 наших людей, усі майже зі східної Галичини. З самого золочівського повіту виїхало в тім році 2.140 душ.¹

Так і позавозили наших людей до Аргентини, а навіть до Австралії та Гонолюлю, що лежить серед великого моря, ще навіть за Америкою!²

В чужих заморських краях бідували наші люди сто раз більше як в Галичині, та гинули з біди і горячого клімату, як мухи.

А кількиж то мусїли они начекати ся, заким дістали обіцяну агентами землю. Як набїдували ся в кошарах, в яких їх тимчасово перетримували мов ходобу, сего і на волівїй шкірі не списав би...

¹ Найперше почали їти наші люди до Бразилії (в Америці) 1870 р. Пізнійше стали їти люди до Зєдинених Держав (також в Америці), а найпізнійше до Канади (на північ від Зєдин. Держав).

² В Гонолюлю люди усі вимерли – з великої спеки. Лише одна дївчина лишила ся при житю; 1902 р. привезли ту дївчину тамошні сестри монахинї до Канади. Ось така то доля наших емигрантів.

Вкінці діждали ся землі ті, що ще не повмирали... Та якаж то земля була?

Відвічні ліси, праліси..., в яких тільки дикий звів гуляв. І заки наш чоловік ті ліси повалив, та випалив, (бо то був спосіб, яким добував ся ґрунт), то не одного, але сотки смерть повалила.

Так і найшли собі наші люди за морем смерть а не жите...

А кількож то було таких, що за останні гроші вернули ся назад до краю? А про тих, що не мали за що вернути і лишили ся на волю судьби в Бразилії, про тих і не згадую. Ті гинуть марно.

А тимчасом ті, що лишили ся при житю та згодом розгосподарили ся, бідували тяжко також і тому, що було їм тужно за рідним краєм, за родиною, за рідним словом...

В чужім краю не було ані церкви, ані сьвященника, не було чути слова Божого на рідній мові, не було де висповідати ся, не було кому дитини охрестити, помершого похоронити, і то добивало до решти наших людей. І для того стали они писати до краю найперше за сьвящениками а згодом і за учителями.

Та не легка була справа.

Іно коли наш нарід за морем троха забогатів, то аж тоді пішли деякі наші сьвященики до них. А де нарід бідував і бідує, там і тепер сьвященика нема і нарід бідує, що аж жаль згадувати.

А тим часом бразилійска біда дала ся скоро чути в краю від тих, що повернули назад до краю та бачили на власні очі “американський гаразд”, і люди трохи здержали ся.

Та що іно трохи успокоїло ся переселенє за море, а тут знов отворила ся нова лапка на наших людей... – а іменно переселенє до Босни.

Кождий з нас знає, що Босна прийшла під нашого цісара перед 40 роками. Перед тим була Босна під Турком. А мешкають в Босні самі Сербі, що є Славянами, як і ми або Поляки та говорять мовою подібною до нашої! Жило ся їм під Турком страшно.

Сербські хлопці не мали в Босні нічого свого власного; они робили на боснійській землі, яку Турок вважав своєю власностию та давали єму третю часть зі всіх доходів.

Але на тім не кінець, бо чого Серб не віддав Туркови добровільно, то забрав собі Турок силою... Турки іменно нападали на сербські доми, і забирали їм до решти всьо, що лише там найшли... – Ба, Турки збиткували ся навіть над родинами Сербів, насилуючи їм

жінок та доньок і розбивали нелітні діти... Гей... тай на воловій шкірі не списав би усіх тих кривд і мук, які Серби терпіли під лютим Турком. А на то все Серб не мав жадної ради; він став на дворі під деревом і плакав, та ані слова на то сказати не міг.

Правда – згодом стали Ссерби жалувати ся на свої кривди перед християнськими державами в Європі... і християнські держави почали вставляти ся за ними у турецького султана, що інакше будуть мусіли виступити силою против султана в обороні християн. Але султан не робив собі з того нічо і Турки збиткували ся над християнами ще гірше. Що іно під нашим цісарем стало Сербам лекше... Та до гаразду і доброти не можуть Серби прийти і по нинішній день.

Тому то не дивниця, що Серби боснійські по нинішній день такі бідні, що навіть не хоче ся очам вірити, щоби нині, в двацятім століттю, серед Європи, серед народів цивілізованих, находила ся така нужда і некультурність.

Щоби зрозуміти сербську нужду в двацятім століттю як під зглядом економічним, так і культурним, треба самому в Босні бути, і на все те дивити ся власними очами. Бо можна про них сказати то само, що колись сказав Господь до пророка Йони про нарід Пенівійский: “той нарід знає, котра єго рука права, - а котра ліва”.

Придивім ся ближше додолі сербского мужика.

Ціла господарка Серба ограничає ся на сїянню зоба (вівса), кукурудзи і граха, то значить фасолі.

Будинків господарских у них нема жадних, лише одна куча, то зн. хата, збудована з дилів на чотирох стовпах (і то лихо), без стелі, а лиш накрита драгнтивою крівлею із драниць. Посеред тої кучі горить огонь, і там варить ся грах (фасоля), а в попелі пече ся кукурузяний хліб, пригорнений з верху попелом мов бараболі. Вікна нема ніякого, бо і нема потреби, коли хата подильована так рідко і під крівлею на всі боки такі діри, що і без вікна в хаті видно як на дворі.

Декотрий заможнійший Серб має ще так звану собу. Се значать, що єго куча переділена на дві части: в одній части горить огонь, де варить ся грах і пече ся хліб, а в другій стоїть пріча, на котрій спить родина.

Та соба не ріжнить ся нічим від кучі, хиба лише тим, що там менше диму як в кучі.

Меблів Серби не знають ніяких. В їх кучі нема ані лавки, ані стола, ані полиці, так само ні одного образу. Найрадініше сидять Серби наоколо огня на малих стільчиках і курять або цигара, люльки та пють каву і то чорну, чарку по чарці...

А як прийде ручак, то є обід, то змінюють свої місця лиш о стілько, що трохи поприсують ся до купи, і замість огню поставлять на середині округлий стільчик на невисоких ніжках. На тім стільчику ставить ся велика деревяна миска з грахом, і кукурузяний хліб, а перед кожного гостя ложку.

Обсядуть Серби в червоних фесках (турецких шапочках, яких ніколи не здимають) той стільчик на около і їдять той свій улюблений грах, та попивають ракію (сербска, дуже погана горівка зі сливок³). По такім обіді беруть стільчик на бік, ставлять его в кут під стіною плазом, де він нікому не заваджає і починають пити чорну каву.

Ідучи рано до роботи, пють Серби лише чорну каву і з тим роблять аж до полудня. На полудень їдять, як я висше згадав, фасолу і хліб, і з тим роблять аж до вечера. В вечер не їдять нічого, хиба пють чорну каву і з тим йдуть спати. Та не треба їм далеко іти спати, бо кождний з них спить таки на тім самім місці, де си-дів, хиба що зісуне ся лише зі стільчика, на яким сидів і протягне ся на землі в поросі і попелі, звернений ходаками до огню. А тре-ба знати, що Серб без диму спати не буде; він мусить мати дим.

Коли трафить ся ему коли заночувати у нашого чоловіка, то він бідака перевертає ся цілу ніч з одного боку на другий, бо ніяк не може заснути: бо звісно - в хаті нашого чоловіка в Босні нема диму.

Раз трафилось ось таке.

Вертав один Серб до дому, і заночував по дорозі в нашого переселенця. Той приніс ему сьвіжої соломи, постелив гарно на землі, але Серб не міг ніяк заснути, нарікаючи від часу до часу, що не може “спавати” (спати).

“Защо ти не можеш спати”? питає его наш чоловік по сербски.

“Бо нема ватри” – відповів Серб.

Усміхнув ся наш чоловік та змилосердивши ся над Сербом набрав в миску жару, та поставив єї серед хати перед Сербом з словами:

³ Смердюху ту пють Серби не килішком, як у нас, а чвертьлітровими склянками, і то не по одній, а по кілька.

“Ось і маєш ватру! Диви ся на ню і спавай”. А сам положив ся спати.

Серб вляпав очі в огонь як смок і зараз заснув.

Але наш чоловік робив щось за дня в хаті сокирою, то і тріски були після его роботи в хаті, згорнені в кут коло припічка.

Коли отже всі в хаті позасипляли, а жар в мисці пригас, Серб зараз таки збудив ся і тишком-нишком наклав на миску трісок, що стояла коло него. В одну мить була хата повна диму і Серб заснув знов як найсмачнійше. Щож – коли наші люди не привикли до диму. Не дивниця отже, що наш чоловік зараз таки збудив ся.

“Певно хата горить” – подумав собі в першій хвилі газда, коли одначе побачив, що се коло Серба горить огонь на мисці, стало ему зараз ясно, з відки той дим узявся.

“Комші, што ті радїш”? (сусїдо, що ти робиш?) – питає отже счудований Серба.

“Ништа я не радїм, я радїм ватру” – відповів спокійно Серб – і спав дальше сном блаженних.

Лише наші газди проклинали в душі проклятого Серба, що через него не можуть спокійно спати...

Ось так проходить усе сербське жите дома і він так до него призначав ся, що без него не може жити. Такий спосіб житя прийняв ся у Сербів ще з часів турецького панованя. Бо Серб був все на своїй землиці гостем. Зліпив собі Серб де небудь серед лісів сяку таку хала-буду, та і жив собі в нїй неначе переслідований звїр та тїшив ся, що нічим не зверне на себе уваги захланного і лютого Турка.

Конї і рогата худоба не зачиніє ся у Сербів ніколи до стайні, як у нас, бо стайні у них нема ніякої. Лише вівці заганяють в зимі до малого хлівця, кілька їх там влізти може. І они блеють там під небеса, мовби між них який вовчище всунув ся. В літі вівці всі на пасовиску, а на ніч заганяють їх до загород-кошар, і то що кілька днів в іншій місці, бо тим способом гноять поле.

Гноєня поля, як у нас, Серби не знають. Також збіжа не звозять Серби до дому подїбно як наші люди, але зараз таки молотять на полі, на тїм самім місці, де росло, - і то способом старозавітним. І так роблять они на полі тік, накладають на нїм збіже, заганяють волів або коний і гонять їх по тїм збіжі, та тим способом вимолочують зерно копитами або ратицями. Солому складають в стїжки на тїм самім місці.

В зимі іде там Серб, скидає зі стирти трохи соломи або кукурудзянки, а товар приходить і їсть. І для того не треба Сербови ніякої стайні ні на рогату худобу ні на коні, бо товар як літо так зима ходить самопас, куди хоче.

Може однак подумає собі хто, що там нема зими. Деж там! Є і в Боснії зима, лише що зправда не тиснуть там такі морози як у нас. Всеж таки товар бідує в зимі в Боснії дуже. Коли так зимовим ранком вийдеш в Боснію і глянеш на боснійські коні або корови, то мусиш дивувати ся тій боснійській расі коний і коров, бо всі они як голуби сиві. Але за кілька годин уступає та фатаморгана, і кождний кінь показує ся таким, яким є. Один буде чорний, другий карий, инший гливий, а лиш декотрий остане сивий. Они так припали були лише інеш, а коли сонце пригріло, то інеш стопив ся.

І треба знати, що сербський кінь, корова, або віл витримає і таке, що в снігу їсть, по снігу цілий день ходить, і в снігу спить. Певна річ, коли би нашій худібці так бідувати прийшло ся, то згинулаб скоро. А сербска ні!

Она так вже привикла ще з часів турецьких до такої біди, подібно як і її господар, що то на голій землиці спить, хоч і вітер снігу повно навіє до его хати: він собі з того нічого не робить, лише опанки т. зн. ходяки в попелі гріє, з яких пара мов дим з комина садить, та й тільки...

Як Серб жив ще за часів турецьких, так само жиє і нині під цісарем австрійским, лише з тою ріжницею, що тепер ніхто на него не нападає, і не рабує ему майна, ані ніхто не ганьбить ему його жінки і доньок.

Як я вже згадав, дістала ся Босна разом з бідолашними Сербами під Австрію недавно, а іменно 1878. р. А коли Австрія розглянула ся по новім краю, пізнала зараз, що в Боснії землі багато, а людий мало.

Турки сиділи лише по містах, а по лісах блукало ся мале число Сербів, про котрих навіть не можа було довідати ся, де они сидять, бо так сердеги крили ся перед Турками. Бо треба знати, що Серби зі страху перед Турками ніколи не тримали ся купи і не мешкали як наші люди по селах, а кождий з осібна мав свою кучю, ховаючись в найбільшій лісній пуці, серед височезних гір; той в тій дебрі, а другий кільометер, або і два а часом і на милню далше в иншій дебрі.

І лиш дуже рідко можна знайти кілька сербських хат при купі, як у нас. А коли де найде ся, то найбільше три, чотири до десяти.

Декий Серб так скрив ся в лісах, що про него навіть ніхто з Сербів не знав! І хотй вже після овлади Босни Австрією ходили по краю наші геометри і робили поміри, то все таки неодного Серба найшли! Таке прим. було з одним Сербом, що звав ся Спас.

Той Спас так крив ся в боснійских лісах, що про него ніхто і не чував. Аж як прийшла кольонізация, і стали роздавати землю галицким Русинам, аж тоді віднайшли Спаса. І з великим зачудованем питали тепер бідного Серба, звідки він тут взяв ся? І на превелике диво, довідали ся тепер, що він вже від 50 літ сидить на тім місці! І полишили його там австрийські урядники в спокою, а на вколо него роздали землю галицким Русинам, і та кольонія називає ся тепер Дуброва (35 кілометрів від Банялюки).

При помірах лишали австрийські урядники кождому Сербови, чи Туркови усе те, що посідав за часів турецьких. А то, що не було уживане ніколи, стало власностию правительства. При тім стала ся одначе Сербам страшна кривда.

Іменно при помірах темні Серби, боячи ся податків, не хотіли признавати ся до ніякої землі, говорячи, що уся земля турецька, а они, т. зн. Серби, лише ужиткують її. Так отже стало ся, що геометри записали усю ужитковану землю на Турків, хоч би і найбільши обшари.

І для того тепер декотрі Турки мають і по кілька сот моргів землі, а Серби не мають і клаптика землі, а лиш працюють на турецькій. А та земля, що не була уживана, т. зн. більша половина Босни, стала царською землею, то значить, стала власностию австрийської держави.

І якраз ту царську землю хотіло австрийське правительство заселити з части людьми аби мати з неї доходи. А тимчасом на боснійську землю злакомили ся люди і без заохоти правительства, бо ось пішла поголоска, що Босна се рай, де землі багато, а мало людей.

І пустили ся до Босни зі всіх сторін різні народности. Пу-стили ся і наші люди з Галичини. А треба знати, що тому 20-30 літ земля в Босні була неімовірно дешева. Морг землі можна було купити вже від двох ринських, до десяти найбільше. І якраз тому люди лакомили ся дуже на боснійську землю.

Причини такої дешевости землі були різні. І так багато вплинуло на се то, що Туркам не сподобало ся бути під рукою австрийського монарха і они швидко випродували свої ґрунти, і виїзджали то до Царгорода, то до Азії, хоча їм і ніхто не боронив

визнавати своєї віри. Інші знов мали ґрунти, та користи з них не мали, бо не було кому їх обробляти. Ті також продавали, а самі пхали ся до міст, до торговлі.

Ось тому була земля в Босні дешева. Довідали ся про се чужі народи і стали тиснути ся до Босни та купувати дешеву землю. І не один на тім купні вийшов добре, але не один попик ся. Бо ті люди, що приїхали перші, як прим. Німці, Італійці, Маляри, та Чехи, закупили за безцін добрі землі, ті, що приїхали пізніше, а ними якраз були бідні Русини, купували вже підлійші землі, зарослі ялівцем, глогом, страшні пустарі, а навіть неужитки...

Тимчасом правительство бачучи, що нарід напливає до Босни зі всіх сторін, скористало з нагоди, щоби придбати для Босни як найбільше робучих рук, та постановило ще більше заохотити людей до боснійського раю.

Тому то оголосило правительство, що кождий, хто поїде до Босни і там зістане ся, дістане 600 ринських і 24 моргів землі. Розуміє ся отже, що на таку вість – багато людей попродало свої маєтки, та пустилися до того щасливого раю.

І справді з початку так було, що влада сараєвська кождому переселенцеві виплачувала 600 ринських, і давала 24 морги царської землі даром. Але недовго трівало те щастє. Згодом влада не хотіла давати. Бо лучало ся часто, що той, що дістав гроші і ґрунт, подивив ся на Босну, зрозумів, що з неї хліба трудно буде ему їсти, кидав землю, а сам вертав з грішми до свого краю...

Недаром кажуть, що Русин все – “пізний Іван...” Не дивниця отже, що і тепер довідали ся наші Русини про Босну кілька літ пізнійше, значить тоді, коли вже гроший не давали, а землі, які були ліпші, та близші міст, позабирали вже чужі люди, як Маляри, Італійці, Німці, Чехи і т. д... Та нічо не допомгло, стали наші люди емігрувати до Босни, Не допомгло навіть, коли деякі із свідомих наших людей стали остерегати та відраджувати.

Народу було годі стримати...

А треба знати, що дехто із наших людей знав Босну добре. І так ще підчас війни в р. 1887 багато людей з Галичини служило при війську, були у війні боснійській і виділи на власні очі той рай.

Але крім того декотрі із наших визначнійших людей, які щиро бажають добра нашому народови їздили умисно на оглядини Босни, щоби вміти про ню сказати людям. І коли поїхали там та подивили ся на ту боснійську землю, і запитали тамошних людей, які там вже осіли, так зараз зрозуміли, що тут годі доробити ся нашому

чоловікови хліба, а о гараздї хотяйби найменшїм, ані гадки не може бути. Не зашкодить пригадати, що тим, який їздив на оглядини Босни, був звїсний наш патриот о. Войнаровский, парох з Балинцїв, станїславівської єпархії, а теперїшний посол до державної ради.

О. Войнаровский вернув із Босни, як колись, за часів Мойсея, жиди з обїцяної землї, лише з тою ріжницею, що жидівські вислан-ці принесли землякам на показ велику китицю винограду, яку повісили на дручку та дали нести аж двом людям на плечах, а о. Войнаровский не привіз нічого... Коли би був одначе хотїв, мїг би був також привезти з собою на показ велику китку – одначе не винограду, а лиш ялівцю, який неначе язва присїв боснійську землю.

Коли отже о. Войнаровский вернув з Босни та став відраджувати переселене до Босни, послушали декотрі і стали дальше газдувати на батьківській землї. Ті благословлять свою долю, бо мають доволї хліба для себе і для своєї рїднї. Одначе ті, що не послушали і таки поїхали, не лише, що змарнували свій батьківський маєток, але ще й в Босни найшли таку бїду, про яку їм ніколи навіть не снило ся...

Розповім троха докладнїйше про початки переселеня до Босни – для остороги усїм нашим легковїрним людям, які з легким серцем випродують батьківську землю, думаючи найти за горами, за ріками та за широкими морями – рай...

Ті наші люди, що виїхали перші до Босни, потратили скоро свій маєток то на дорогу, то в Босні на жите та на пїятику. А коли бїда стала заглядати в очі, а до Галичини не було за що вернути і в Босні не було з чого жити, бо не було ніяких заробітків, ті взяли ся скоро за діло Юди. Бо колись Юда продав свого Спасителя за 30 срібняків, так ті поганці за кілька ринських, або за кілька гарців муки, та за ракію (горівку), взяту від Турка, стали писати до Галичини до своїх знакомих, що їм в Босні живеть ся дуже добре, що тут рай, про який в Галичині і панам не снить ся.

І стало ся отже таке, що ті безсоромні турецькі хрунї вчинили таке, що тому 10 лїт (1898 р.) місто Прнявор в Босні, де є старо-ство, заповнило ся нараз нашими людьми мов би там був який відпуст або ярмарок.

Коли так нарід зіхав ся до того міста, що зрештою навіть не виглядає на місто, а є поганою турецькою дірою, в якій тоді не було навіть одного готелю, то де стояла яка турецька халабуда, підперта зі

всіх боків колами, була завалена нашими людьми як оселедцями. Нераз в одній такій буді мешкало і кілька родин, а се зовсім не причиняло ся до моральности.

Згодом люди, не маючи що робити, стали пити сербску ра-кію, за гріш, який привезли ще з дому, і так запивали ся, що вали-ли ся по ровах мов снопи. Сих п'яниць брав мійський поліціянт на тачки, та завозив до "цярної кучі" (до арешту). А за п'ятикою пішли сварні, бійки, розпуста та всякі недуги.

А треба знати, що Прнявор положений на рівнині, і то на мо-кляках. Тому то і вода там дуже нездорова, бо заскїрна. Від тої то води стали наші люди слабнути, між народом кинула ся пропа-сниця, а там і тиф.

Та не лише подруже пропасницї з тифом наших людей деся-ткувало...

Ой, набїдували ся наші бідні люди у тім Прняворі, набїду-вали...

І не один муж лишив ся без жінки, не одна жінка без мужа, неодні родичі без дїтей, а дїти без родичів...

А вже найгірше було то, що навіть не було де грїшного тіла похоронити, бо Сербі, що мешкають в Прняворі, не позволяли ховати на своїм цвинтарі.

Для того перша ласка, яку зробила сараєвска влада нашим людям, то була та, що призначила кусень землі Галичанам на цвинтар (Лобною місто на погребеніє странных). На тім то цвинтарі похоронили наші люди своїх найдорожших, сумно-сумно, мов ті жиди без сьвященика, бо сьвященика тоді ще не було... Не треба й згадувати, як справді пригнобляючий був вид такого прняворского похорону. Вже самий вид похорону настро-ює до смутку і плачу, хотяй би він відбував ся не знати з якою парадю, з громадою сьвящеників і співаків...

А що доперва сказати про хлопский похорон без сьвящени-ка, без того всего, що наш нарід так високо цїнить, до чого так привик, що нераз остатне з дому продасть, або заставить, щоби тільки небїщикови справити гарний похорон...

Але на тім ще не кінець. Як я вже повисше сказав – лежить Прнявор на багnistій околиці, а вода там заскїрна. Так отже коли там викопє ся яму на трумну, то заким ще принесуть небї-щика на цвинтар, то тимчасом вода так швидко підійде у гробі, що більша половина того долу, є наповнена водою. І в такий то гріб, а радше в таку калабаню приневолені пускати домовину, а она плаває по воді та

гойдає ся на ній, мов той корабель на морі... І щоби домовину засипати, то треба її притримувати дручками, або лопатами, щоби її занурити в воді і присипати землею. І треба мати дуже тверде серце і дуже сильні нерви, щоби не здригнути ся, коли чуєть ся той глухий клекіт води, що усіми шпарами втискаєть ся до домовини.

І не дай Боже нікому видіти такий страшний похорон у Прняворі... А що діяло ся в серцях наших людей на вид такого похорону – легко догадати ся...

Ті, що не могли дивити ся на такий похорон, відвертали ся від могили, та закривали очі руками, шапками, а жінки запаска-ми і страшно заводили.

Добре то кажуть: хто не вміє молити ся, най їде на море возити ся. Отже тут таке саме: хто не вміє плакати, най їде до Босни, там навчить ся.

Другою бідою в Босні, що дала ся добре в знаки нашим людям, то було се, що нашим людям було зразу дуже тяжко порозуміти ся з тамошніми людьми т. є Сербами та Турками. А тим часом настала в Прняворі страшна дорожня. Усе подорожило о 50 %! І то не тільки одежа і віктуали по склепах, але навіть правительство скористало при тім та піднесло на кожній пачці тютюну ціну о 3 сотики вище, як було перед тим. Трафляло ся отже часто таке, що люди ішли до Турків або Сербів дещо купувати, та не знали, як що називає ся, і не могли порозуміти ся.

Бо наш чоловік хотів чого иншого, а Серб або Турок давав ему знов що инше. Ось примір. Видів наш чоловік у одного Сербка кошницю, в якій сушить ся кукуруза.

Питаєть ся Сербка: “Що ти хочеш за ту кошницю?”

Сербка каже 3 корони. Той радо дав і розійшли ся. Наш пішов до дому, заложив коні до воза, приїхав, підрізав стовпи пилою, спустив кошницю на віз і повіз до дому.

Тимчасом приходить Серб до дому, - дивить ся, що нема кошниці! Лише улій на тім місці лежить, де стояла кошниця! Зараз і полетів Серб до нашого та давай кричати на него, яким то правом забрав він ему его кошницю?

Наш чоловік толкуєсь, що Серб сам ему її продав. Аж тепер Серб догупав ся, та каже до нашого чоловіка: “Гайде вамо, гайде вамо, гледати цеш, я тебе показати цю шта кошниця”. І приводить на місце, де стояла кошниця, бере в руки глиняний улій забільшки дині, лише що шпичастий, підносить его в гору і каже: “ово імаш кошніца” – та

гегеп з всею силою тим улієм об землю! А непорозумінє повстало ось як. В тій кошницї лежав улій сербський, а по сербски улій називає ся “кошніца”. І Серб продав за 3 корони улій, а наш чоловік забрав саму кошницю, що стояла 50-60 корон, бо була нова...

Немало набідували ся наші люди в Босні ще й тому, що в Босні ваги та міри інші, як у нас, і на них наші люди не розуміли ся. Іменно тамошні є кантарові або літрові, які колись, у нас були, а які кождей жид носив в кошику, і важив по селах прядиво та клоче.

Є вправді в Босні і ваги столові, як і у нас, лише з тою різницею, що замість наших тягарців (кільограм, пів кільограма, або декаграмів), мають они мосяжні плоскі кілця, як паланички, з дірою в середині. І то називає ся не кільограмами, а літрами, пів літрами, і чверть літрами і т. д.

Отже ті ваги були для наших людей незнані, бо їх і на наших знаних вагах жиди обманюють, а чогож доперва не доказували Турки! Що правда – староста прняворський Павліч був для наших людей доволі прихильний, і все коли стрітав ся з нашими людьми при якім купні, показував і обясняв людям прикмети кантару, та ще і наказав поліції, щоби вважала на Турків і Сербів, щоби ті не обманювали бідних Галичан. Правда – по якімсь часі запізнали ся люди з кантаром та літрами, то вміли вже самі на нїм відчислити.

То тоді Турки і Серби справили собі фальшиві кантарі. Що правда, староста довідав ся про це скоро і дуже остро карав того, хто мав фальшивий кантар. Але такого обманьства годі було використити і тому то обманювали Галичан що неміра...

Але час минав і наші видали вже остатний гріш, який привезли з дому. Стали люди бідувати. Та годі гинути з голоду здоровому чоловікови; пустили ся отже наші люди на заробок.

Одні наймали ся до рубаня дров у Турків, до митя фляшок по шинках, інші до якоїсь іншої роботи і так заробляли на кукурузяну муку, з якої пекли паланиці, і тим жили... А до старо-сти ходили все цілими громадами і домагали ся “царовини” яку ще перед їх приїздом влада сараєвска роздавала тим, що най-перше приїхали, а тепер їм відмовляла. А застановила влада роз-дачу землі тому, бо Серби стали ходити до влади і жалували ся, що чужинці загарбують усю землю, т. є. Серби не будуть мати де спати.

А тимчасом громаднє ходженє наших людей до староства в Прняворі так вже надоїло старості, що він вистарав ся у влади сараєвскої вільні карти повороту на кошт правительства до краю. Хотів одним словом староста позбути ся з Прнявору неми-лих гостів.

Хто отже зголосив ся у старостві з тим, що хоче вертати до рідного краю, тому зараз давали “фрайкарту”. А котрий не хотів “фрайкарти”, а лиш “царовини”, тому казав староста ждати, коли буде царовина роздавати ся.

Таким способом багато родин вернуло до Галичини, голі і босі, витративши все в Боснії.

Ті, що зістали на місці з надією на царовину, сходили ся від часу до часу в одно місце разом, радили ся спільно та плакали гірко, проклинаючи свою долю. Часами приїзджав хтось сьвіжий з Галичини, то до него збігали ся усі, хочаби позичити у него трохи гроша... Та той, зміркувавши відразу, в чім діло, вимовляв ся хитро, що его на залізниці обікрали, то що... А вкінці дехто видячи, що з тої царовини нічого не буде, пішов до Завідовець, до фабрики на заробок, і той ще зробив найліпше.

Так отже блукав ся наш нарід по чужих кутах та ровах, а Турки сьміяли ся з Галичан, що приїхали не знать чого, та волочать ся мов ті блудні вівці...

Тимчасом сараєвска влада рішила остаточно дати бідним боснійським Русинам сьвященника, який бодай в справах духовних потїшав би нещасних. Стало ся се з кінцем 1901. року. Не потре-бую і говорити, яка то велика радість запанувала серед наших людей, коли побачили поміж собою, по трох літах свого сьвяще-ника та вислухали вперше служби Божої, після свого обряду.

Тим сьвящеником був о. Андрей Сегеді, родом з Бачки на Угорщині, де також мешкають наші брати Русини. А що тамошні (з Бачки) Русини говорять більше з хорватська, як по нашому, тому то і о. Сегеді мав зразу не легку працю серед наших людей, з якими не легко було єму з початку порозумівати ся. По якімсь часі одначе ті малі трудности усунули ся, і о. Сегеді міг вже свобод-но порозумівати ся та потїшати наших бідаків. Службу Божу став о. Сегеді правити в хорватській каплиці, в якій збирали ся і наші люди.

А щож робили наші люди перед приходом о. Сегедого?

Одні сиділи в неділі та сьвята по турецьких кафанах (кавар-нях), другі спали, а декотрі ходили до сербської православної церкви,

потайком перед старостою, який заборонив нашим Русинам ходити до православної церкви.

Тяжка праці ждала о. А. Сегеді. Бо бути пастирем стада, яке на очах гинуло з голоду та холоду, і не знати, як тому зарадити, се було справді розпучливе положенє.

А нужда серед народу росла так, що дивити ся на неї було вже гірко не лише християнинови але і Туркови. Бо вже і Туркам стало жаль наших людей, та і ті стали їм помагати!

І так приміром – зайшов раз наш чоловік-бідолаха до турецького села Врбані під Банялюкою та попросив якогось Турка на гостинці, щоби чим его споміг, бо він бідний. Турок вислухав, лишив нашого брата на гостинці и казав заждати, а сам пішов до своєї хати (бо нашому чоловікови не можна входити до турецької хати). В хаті найшов Турок мішок, пішов з ним по селі, та за якийсь час приніс бідному Русинові повний мішок всячини, яку призбирав по селі у Турків. Але не тільки назбирав, він навіть завіз той мішок і чоловікови аж до его дому!

І не перший то та не останний случай, як то Турки помагали нашим людям, про що багато можна розповісти.

Та вкінці – все таки скінчила ся найстрашніша мука наших людей в Боснії: Після трох років голоду і холоду, без клаптика власної ріллі та кривлі над бідними головами – діждали ся наші бідолахи “царовини”. Стало ся се завдяки заходам як раз о. Ан-дрея Сегеді, який зараз став порати ся около того, щоби все таки випросити нашим людям якої такої землиці, хоча би навіть і ліса.

По довгих клопотах удало ся єму остаточно випросити у влади сараєвської по 24 морги царовини для тих, що залишили ся і зголосили ся. Та памятаймо, що та ласка сараєвської влади наступила по довгих трох літах, коли то збідованими людьми вже колисав вітер...

Не потребує очевидно додавати, що як то кажуть наші лю-ди, - і тепер припало нашим Русинам то, що иншим “впало з ву-сів”... Бо звісно – найліпші землі роздала влада ще давнійше перед приїздом Русинів, иншим народностям, які осіли ось в тих місцевостях:

Штівор (150 родин Італійців)
Шибовска (180 родин Німців)
Вучіяк (200 родин Мадярів)
Кунова (100 родин Мазурів)
Раковац (150 родин Мазурів)

Мартинец (300 родин Мазурів і Чехів)
Грмінів (200 родин Мазурів)
Віак (80 родин Мадярів)
Козарац (100 родин Поляків)
Грабишніца (50 родин Поляків)
Глобови (80 родин Чехів і Поляків)
Луб (150 Мадярів)
Палашковці (100 родин Німців)
Кокорский луг (12 родин Поляків)⁴

А тепер ось вичислю ті гірші землі, які припали самим Руси-нам,
з малою лише примішкою Поляків:

Дуброва – 265 родин
Девятина – 150 родин
Камениця – 46 родин
Козара – 70 родин
Детляк – 40 родин
Расавец – 30 родин
Раковац горішний – 60 родин
Гайова – 36 родин самих Русинів
Челинець – 28 родин, земля куплена.

Вичислені кольонії мають для нас найбільше значінє. В них мешкають наші люди більшими громадами, розгосподаровують ся та з плачем домагають ся від нас більшої уваги та помочи і то головню моральної...

А як вони розгосподаровували ся на новій, незнаній боснійській землі, як бідували і бідують, про се розповім дальше.

Коли сараєвска влада оповістила, що буде роздавати ся царовина, тоді прняворске староство оголосило аби ті, що не мають землі, прийшли “записати ся на царовину”. То оголошенє рознесло ся в одній хвилі по Босні мов голос великого дзвона, по найдальших закутинах боснійских і фабриках. І стали люди йти день і ніч зі всіх сторін, де їх тільки біда позаганяла, і стали записувати ся. У той час було староство обляганє людьми мов той улій пчолами в горячу літну днину. Кождий, записуючись, гадав собі, що то вже нині або завтра буде сидіти на своїй землі...

Але не так то гладко пішла справа, як наші люди собі дума-ли. Записи тривали два тижні а після того треба було ждати приїзду геометра.

⁴ В вичислених місцевостях можна стрінати і наших, одначе дуже небогато.

І знов стали наші люди виглядати того геометра (що мав приїхати з Сараєва), - як мати сина, що єго виправила на війну... І все питали старосту, коли то вже будуть мірити царовину? А тимчасом староство мірило руску терпеливість...

Але як всьо на світі минає, так і тут минули дні очікування, і вкінці довго вижиданий п. геометер приїхав. Але хліба зголоднілим людям він таки єще не привіз, лише надію... Всеж таки від того дня почали ся поміри царских ґрунтів для людей.

Ось і вибрав ся пан геометер Менчинські (Поляк), зі своїми інструментами інженерскими в лїс, а люди за ним, з пилами, сокирами, - хто що мав, і рубали лінії та прозірки, де геометер показав.

Годі висказати ту радість наших людей при тій тяжкій роботі, але так само трудно описати пером їх тодішню біду та голод, якого они зазнали при тих помірах боснійских пуц.

Бо треба знати, що ті поміри відбули ся в дубових та букових лїсах, віддалених від міста Прнявора 3 милі, а від Банялюки 5 миль. І в ті лїси вибрали ся люди на цілий тиждень, але не на заробок, а на важку працю, за яку ніхто нічого не платив... Ось і ходили люди по лїсах, дебрах та горах цілий день, з тасьмою (мірою), і зрубували дерева під прозірку. А при тій тоботі забира-ли до торб гриби, які лиш їм попали ся під руки, а вечером пекли їх на огні та так покріпляли свою тіло, струджене важкою пра-цею. І певно – кождоу смакували ті гриби печені більше, як колись на Великдень паска по 40-дневнім пості.

Тут годі було инакше жити, бо хто і мав при душі який гріш, то годі було за него дещо купити, бо, як сказано, місто було далеко, а села не було жадного.

Хоча в Босні і живють Серби, то они так порозкидані по цілім краю, що можна сміло сказати, що ціла Босна се одно велике сербске село...

Але хоча би і найшов де якого Серба, то і так не дістанеш у него нічого, бо у них не такий звичай, як у нас, де то газдиня пече хліб на цілий тиждень... Они печуть собі що дня з кукурузяної муки оден бохонець хліба в попелі мов бараболю, тож і купити у Серба хліба не пробуй... Бо що більше: навіть управа бараболі була у них не знана, аж поки не навчили ся від наших людей... Лише фасолі можна у них дістати, бо они садять того добра доволі.

Так отже тривали ті маневри в різних місцях Босни цілих два роки, при чім кожду оселю назвав геометер якоюсь назвою.

А там, де мала стати хата поселенця, там ставили стовпець з числом, почавши від одного в гору. Число се мало бути числом будучого дому поселенця. А окрім того визначив ще на кожній оселі т. зв. число церковне і шкільне, то значить: число для сьвященика і учителя, коли очевидно они там будуть...

Притім згадаю, що площі під церкву і школу визначувано все на найвисших горах, бо то вже такий звичай боснійський, що хати по ярах, а церкви по горах. А вийти де на яку будь гору, то видко з неї на около себе 5-6 або і 7 церков, хоча Босна гориста і лісиста. І так приміром з так званої гори Діван, де виниця нашого митрополита Преосьвященого Андрея Шептицького, видко монастир францішканський, віддалений цілих 72 кілометри!

Коли скінчили ся поміри, і кожний мав вже визначене число, тоді люди стали забирати свої родини із Прнявора і їхати на своє число, та розпочинати газдівство. Тішили ся бідні люди вже напе-ред, що будуть при купі, на одній оселі, та будуть одні другим помагати в потребі. Але оно так справді не стало ся, бо кожде число мало 24 морги, з чисел на оселі було по 100, 200, а навіть і до 300, отже така оселя тягнула ся нераз на 2 милі в квадрат!

А як набідували ся наші люди, заки дістали ся на оселю – крий Мати Божа!... Звісно, у кожногож була своя рідня, зложена з пяти до шести осіб, з малими дітьми. Очевидна річ отже, що аби перевести на село рідню і річи, які хто ще мав, треба доконче було найняти у Турка віз, а той казав собі добре платити за ту прислугу... Хоча наш чоловік і кривив ся, то таки мусів дати, кілька жадали, бо Турок знав добре, що бідняка Русин своїх дітей три милі на плечах не понесе такими лісами. А кількож то кєрвавиці нашої пішло при тім на марно – і не згадувати! І так приміром понавозили наші люди з Галичини усякого добра: куфрів, скринь випакованих веретами, подушками, коцами і всякою одежиною. Комуж прийшло ся усе те перевозити, тоді мусіли батаго з того продавати за пів дармо, щоби було бодай чим Турка заплатити, бо готових гроший не було вже у нікого...

І так лучало ся, що подушки, вовняні коци і перини і т. подібні продавали по 50 крейцарів!

А з того можна зрозуміти, який був початок господарки наших людей в непроходимих лісах, коли заїхало ся до них без крейцара при душі...

При тім рік був вогкий, а доріг в Босні нема ніяких. Нераз то їхали наші бідолахи і 2 дні вертепами та ярами, заки заїхали на місце, а дощ прав цілий час як з луба!

Гей, гіркаж то була їзда на нове газдінство, гірка дуже! І нераз можна було видіти тоді, як то наш чоловік їхав за ту царо-вину, неначе циган який; повкидав сарака своє манатя на віз, на верх посадив жінку з дітьми і то був вже его цілий маєток, его інвентар і статок, з котрим він мав розпочинати газдівство в непроходимих лісах...

Гей, милий Боже...

Осінь була зимна і слотлива, тож і болота було не мало... А наш бідолаха чоловік іде-тюпає коло воза, бродить болотами, аби коням було лекше, а діти сидять на возі мов ті воробці. Повиставляли голови з лахманів, ноги посиніли від зимна, та як циганята блимають очима на боснійські ліси, сумні та пусті, про яких певно і їх прадідам не снило ся. А вже найгірша дорога була на Дуброву.

Здаєть ся – було і недалеко: навпростець зайдеш і за шість годин, а возом годі було дістати ся і за дванайцять. Їхало ся при тім страшними каменистими дорогами, лісами, сербськими нивами, через яри і потоки, а коні утомили ся, або ніч заскочила, то треба було ставати на ниві чи в лісі, розложити огонь, і так ждати завтрішної днини... При огні трохи обсушили ся, понакривали ся подертими мішками, (бо того добра доволі, ще з тої муки, що купували в Прняворі через кілька літ, і ті їм лишили ся на памятку), а на другий день рано тягнули дальше.

Що іно пізнійше прийшов нарід до розуму і замість короткими але не вигідними дорогами, став їхати дальшими але певнішими.

Здаєть ся і на воловій шкірі не списав би усіх тих мук наших людей, заки дістали ся они на свої оселі.

Для приміру розповім про нужду одного з наших людей, який сам сповідав ся передімною зі своєї біди.

Згодив ся раз наш чоловік з Прнявору, де він мав вже свою яку-таку господарку, мав свій статок, худобину та пару коний, відвезти одну родину за 14 корон. Але де та Дуброва, як далеко она, він сам не знав і не питав ся і він не догадував ся, що до неї є повних 89 кілометрів, або 11 миль!

Як бачимо, отже – дорога далека, а конята у нашого чоловіка звичайно – слабі, не дивниця отже, що за добу доїхали заледво до Баналюки 54 кілометри. Далі вже коні не хотіли іти, а чоловік видячи, що слова не додержить, став тай каже до того котрого родину він віз:

“Вибачте, чоловіче, робіть собі що хочете, одначе я з вами не поїду. Преці і ви сами видите, що конята вже не хочуть іти”.

“Головонько мої бідна! закричав той, а що я тут буду робити з жінкою і дітьми? Не треба вам було брати ся до фірманки, коли знали, що ваші коні не до того”.

“А ви чому не сказали, що то так далеко до вашої Дуброви, та при тім така погана дорога? Тож я через вас збавив собі худобу!”.

“Або то я геометер, чи що, і чи я мірив ту дорогу, і чи я знаю, кільки оден кількиметер має миль, що ви мені кажете, чому я вам не сказав, як то далеко?” – відповів той та так і почала ся сварка на добре. Тимчасом жінка плаче та нарікає на свою долю, а діти теж лебедять, зовсім так, як в тій пісні, що то її наш бідолашний нарід зложив і співає у тій Босні:

Волілаб мня моя мати на сьвіт не родити.
Ніж я мала зайти в Босну, та по ній блудити.
Тут і орли не літали бо не було чого,
Як то жажда бути паном, провадить до злого.
А чоловік жінці грозить, - зуби затискає,
Жінка плаче, лементує, слізми ся вмиває...
Діти мої дрібненькі, - що будем робити?
Не тра мені вже мастку, годі далі жити...
Але діти бідолахи, в нічим не гадають,
Пхають руки до міщатки, за хлібом шукають...”

Вкінці погодили ся. Візник взяв собі за їзду до Баналюки 8 корон, 6 корон звернув та завернув до Прнявору, лишаючи нашого переселенця з жінкою і дітьми на дорозі.

А тим часом – на щастє, дивить ся наш чоловік, а тут недалеко пасе турецкий циган коні.

“Шта радіш овди Галіціян?” – питає перший циган нашого чоловіка.

Став той оповідати циганови свою пригоду, а невдовзі і згодив ся циган відвезти нашого чоловіка на єго місце за марних 5 корон.

За пів години був вже циган зі своїм возом на місци, повкла-дали усе на віз, повсїдали тай пустили ся в дорогу.

Але як кажуть, циган все циганом, що іно котюга згодив ся, та взяв одну корону завдатку а тут зараз і почав промишляти над тим, як би то взяти іще тамтих чотири, а угоди не додержати.

І коли отже відїхали вже від Баналюки 14 кілометрів, циган нараз став тай каже:

“Ось тут вже ваша Дуброва, злізайте!”

Але чоловік знає добре, що то ще і половини дороги нема, та далі сперечати ся з циганом. В тім надїзджає другий віз, який також їхав на Дуброву і питає ся:

“А ви чому стоїте?”

“Та тому, бо мій візник каже, що то вже Дуброва, і не хоче далї їхати”.

“Та якаж то Дуброва, таж то що іно Челїнець турский, а до нашої Дуброви буде іще 21 кілометрів! Ось їдьмо разом, то нам і не вкучить ся”.

Але циган таки не хоче! З того повстала сїпанина, вхопили ся навіть до бійки. Остаточно відібрали циганови віжки і батїг, та самі поводили кіньми, бо бояли ся, щоби циган де не вивернув в рів, а циган ще ішов за возом неначе який покупчик. Що іно, коли вже приїхали на місце, заплатив наш чоловік циганови 4 корони та відправив его. Очевидна річ – циган проклинав нашого, що аж лячно слухати. Звичайно – лютив ся котюга, що се не він перехитрив “Галїціяна”, але тамтой его...

Але, приїхавши на місце, набїдували ся наші люди доволї. Хат ще тоді не мали і днювали та ночували під першим ліпшим розложистим буком, гріючись при розпаленїй ватрі. А при тім дощ ляв, як з луба, а громовиця і блискавки не уставали та страшили наших бідних переселенців.

Треба знати, що Босна, то край гористий а в таких гористих околицях голос ломить ся поміж горами кілька разів. Заким один грім устане поміж горами, то зараз і другий починає серед гір греміти, аж в ухах лящить...

А до того по сухім, осїннім листю шелестів серед пущі дощ та лякав і найвідважнїйшого...

І не одного з них серед такої бурі смертельний ляк огортав, і не один з них думав собі, що ось туй-туй вдарить грім в бука, під котрим тулить ся уся его родина мов дитина до матери, тай про-паде чоловік серед чужого краю, що і ворон костий не позбирає... То знов иншому привиджувало ся та причувало ся, що ось-ось тихцем скрадають ся до них розбїйники, яких в Босні поміж горами та лісами доволї, як колись у нас в горах Карпатах... І хотїй би хотїв закликати кого на поміч, то все на дармо, бо его сусід від него може на кілометер, або і два, та так само обливає ся смертельним страхом як

і він. Так отже серед такого страху, коло огню поскулювали ся наші люди та мучили ся так аж до рана, забуваючи і про голод.

Що іно коли надійшов ранок, треба було подумати про їду, бо діти все плачуть: “вари мамо, їсти, та вари, бо ми голодні...”

Ось і виймила жінка з поміж лахматя з крупами мішок та і варила ще з баналюцких круп кашу. А там діти побігли по лісі за грибами а чоловік став раду радити з жінкою, від чого би то зачатию свою господарку? Розуміє ся само собою, треба було зачати від побудованя хати, щоби можна було бодай сховати ся перед дощем. І взяв чоловік за пилу а жінка за сокиру, зрубали одного бука, другого, покололи, забили росохи, обложили з одної сторони і другої, прикрили буряном, обкидали землею, тай вже є і де притулити ся. Там, недалеко его сусід, здаєть ся, то само робить, бо чути, як буки спадають, і лоскіт розносить ся...

І так в одній сторонї, другій, третій..., і так за кілька днів мав вже кожний сякий такий свій притулок, в котрім тулила ся его родина.

І чи було що їсти, чи ні, огні горіли безустанно та дим покрив цілу Дуброву, хоча яка она велика та простора.

А коли хто хотїв піти за чим небудь до свого сусїда, то мусїв добре уважати, кудя ішов, і понад які яри, щоби назад вертаючи до своєї буди, не заблудив; бо хотїй би і зайшов до иншої і запитав, де его халабуда, то і так ніхто би був ему не поміг і не показав, бо він сам не знав, де мешкає. Тому то і такі перші відвідини були дуже рідкі і осторожні, заки люди не обзнайомили ся гаразд з боснійськими лісами та дебрами.

Осїнь буває в Боснї все дуже вогка а болота що не міра, бо земля глинковата. А сніги починають падати що іно від Рїздва. І то нераз такі впадуть великі, що до пояса сягають. Гори покривають ся тоді білою габою, а дуби і буки під тягаром снігу хилять ся аж до землі. А яловець то так землю встелить, мов би лен та коноплї по великій градовій бурі, і тамтуди ніхто навіть не пробує перейти.

І тихо в Боснї та сумно, бо уся природа сумує тоді мов та цвинтарна могила. І сидїв наш нарід в землі по будах мов ті медведї, і ждав весни. А їсти хотїло ся! І нераз можна було видїти, як то наш чоловік вийшов з своєї буди закопчений мов та головня на згарищу, вийшов з мішком під пахою та і потяг за ліси, геть десь, до сербських хат, щоби купити бодай дрібку муки кукурузяної та з гарнець фасолї...

І яка то була та сербська мука – пожаль ся Боже...

Було в тій муці і просо і овес і кукуруза а навіть мелені качани з кукурузи! То все продавав Серб по 2 гроши за око, то значить по 16 крейцарів! І того навіть було годі де купити... А коли хто купив 20 ока, то Серб заробивши добре, дав єму ще напийти ся ракиї (горівки), яка так закрутила єму голову, що він бідняга не раз не міг трафити назад до своєї буди. І так ходив по лісі, шукаючи дороги, та не міг ніяк її найти, а тут ще мука на плечах заваджала. І кількож то разів відкладав він муку, ішов шукати дороги, а коли її найшов, то не міг знов найти муки. А тим часом в буді голодні жінка і діти виглядають єго, коли прийде тато з хлібцем до хати?

Оповідали мені люди в Боснії, що один наш чоловік вийшов раз сам на Великдень зі своєї буди, і пішов оглядати своє число царовини. І знаєте, як заблукав ся? Аж по трох днях привели аж з Баналюки, ніби шупасом. І то, бачите, вийшов він зі своєї буди навіть без шапки, але до неї вже не трафив. Заблукав ся бідняка і зайшов аж до Баналюки, що лежить від єго кольонії о 30 кільоме-трів!

Ось так то бідував з початку наш нарід у тій Боснії, хоча і тепер не дуже розкошує.

Очевидна річ – про неділю або сьвято на оселі і мало хто знав. Так оповідали мені люди на Каменці таке: Приходить раз до склепу нашого чоловіка Небесного, що то вже трохи прийшов до себе і тримав деякі конечні річи для людей, якийсь чоловік і каже: “Небесний, продайте мені цьвахів, бо хотівбим днесь вже своєю буду докінчити”. А той єму: “А бійте ся Бога, чоловіче, аджеж нині, сьвятого Михайла!” Зачувши се пятьдесятьлітний чоловік, аж заплакав.

З того часу стали всі заходити до Небесного, та питати ся єго, коли де яке сьвято, бо у нього був календар.

По вибудованю халабуди треба було брати ся до господарки, яка починала ся звичайно від рубаня дубів і буків. А коли вже їх позрубували, тоді скочували їх до найближшої дебри і запалю-вали під ними огонь; счиняв ся огонь під небеса. І не треба було за тою деброю далеко шукати, бо там одна дебра коло другої.

А околиця так горбовата, що не раз господар не мав на своїм числі на стілько рівнини скілько потрібно під хату. А як ставив хату, то з одного боку клав підвалини на землі, а з другого боку на палях з півтора метра високих. Так отже і зі скочуванєм дерева до дебри не було трудности, оно само котило ся у дебру.

Що іно опісля розпалювали люди огні на пнях, випалювали їх, та щоіно на такій випаленій землі, що виглядало чорно гей подільська, а в дійсности була чистою рудою глиною, сїяли.

Ставав наш чоловік зі всею родиною і мотикав ту землю в потї чола, немов серед яких пущ американських, а потім кидав зерно на Божу волю, надїючись, що вже в осені буде мати свій хлібець, та не буде їсти сербских качанів.

Ось такі то гіркі були початки господарки наших переселен-ців в Босні.

І хоча від тої хвилі минуло вже 8 до 10 лїт, то все таки не бага-то найдеть ся таких, що ходять вже з плугом по своїй ниві. Бо хоч буковий пень за два, три роки в землі вже збутвіє, і тоді можна его легко викинути, но зате дубовий стоїть як дзвін по нинішній день.

Хто мав більшу силу робочу та більше палив, той оре вже нині сьміло плугом, инші до нині мусять пні обминати. А при тїм всїм люди позбули ся остатного крейцара, згодом отже настав серед наших людей страшенний голод, який годї собі навіть уявити.

Досить згадати, що на весні, коли то бук пускав молоде ли-стя, люди обривали їх, сїкли до горшка та так і варили собі з того поживу... Бо навіть нині, по тїлько лїтах страшної праці і муки, вистарчить хиба, як самі люди кажуть “від Успенія Б. до Рожде-ства Матери Божої”...Всеж таки можна сказати, що одній поло-вині людей вистарчає хліба до Михайла, другій до Рождества, а вже дуже мало кому до Великодня, а щоби стало до нового хліба – про се ані гадки нема...

Земля в Босні дуже неурожайна, хоча і побирає ся її з під пра-лїсів. У нас на такій новині родить 7 до 8 лїт як найкрасше збіже. У Босні іно раз трохи вродить, а на другий рік можна сьміло давати вже обірник, лише що нема его... Земля на перший погляд здає ся несогїрша, она чорняво-сіра і досить пухка, але десять до пятайцять сантиметрів низше є вже чистїсенька глина.

На тій убогій землиці можна сїяти жито, пшеницю, овес і просо, але найкрасше родить ся кукуруза. Ячмінь зовсїм не вдає ся, хиба зимовий, але і той через зиму заяці так зідруть, що шкода навіть сїяти...

Овес сїють під зиму і на весні, але той зимовий красший як весняний. Осїнна сїмба триває аж до Рїздва, бо до того часу снігу майже нема, а хоча би і впав, то ніколи лежати не буде довше як 2 дні. В Босні температура дуже змінєє ся. Раз позимнїє, впаде сніг, а за два

дні зірве ся такий вітер, сильний, що здає ся тобі, що ось-ось усю Босну рознесе. А такий теплий мов би з печі.

І за кілька годин сніг шез як камфора, лише води полили ся дебрами до Вербані, чи там до Вербаса, або Сави. І так буває аж до Різдва. По Різдві лежать вже сніги аж до марта.

За се в літі лучають ся в Босні страшні посухи, часами то і ціле літо нема дощу. При тім утруднена ще дуже господарка ізза браку загороди.

В Босні таке право, що худоби ані рогатої ані коний ніхто не пасе, а она як літо так зима ходить собі самопас, лише безроги пасуть. Від сербської безроги годі спасти ся, бо то якийсь зовсім инший свинячий рід, як у нас, а при тім і дуже небезпечний. Так приміром іти в Босні з псом небезпечно, бо свині роздеруть і пса і чоловіка. І виглядають якомсь чудно: сухі, плескі як би їх хто з під маглю вийняв, а наїжені мов окунь.

Ще ніколи не трафило ся, щоби сербску свиню вовки зіли, она ходить собі свобідно по лісах та дебрах, куди очі несуть. А через те господарка дуже трудна, бо доки поля незароджені, доти і гадки не може бути про порядне газдівство. Так отже в Босні ходить наш чоловік цілий рік, та раз враз поправляє загороду. Та заким в однім місці поправив, а тут вже в другім діра та череда наробила шкоди.

В останних часах взяли ся наші люди і до торгівлі. Позакла-дали собі отже декуди по селах маленькі крамниці з дрібницями, трафіки і то уся їх торгівля. Та добре і се на початок... Всеж таки з більшими річками мусять іти аж до Баналюки, т. зн. мусять робити нераз 20-40 кільометрів!

Обичаї наших людий за недовгий час їх побиту в Босні не змінили ся майже зовсім, навіть можна ще пізнати по одежі, по мові, хто звідки та з якого повіту.

По сербски говорять всі дуже добре, а найкрасше діти, що працюють по фабриках.

За те одначе забувають они свою мову, бо нераз они раз на тиждень бувають в дома. А хто піде до Завідовець на фабрику, того і кілька місяців в дома нема.

І на то треба нам звернути бачну увагу. Бо потомки теперіш-них наших переселенців готові стати Сербами вже в другім або в третім поколінню.

З Сербами наші люди живють дуже в згоді, а одні другим помагають в роботі, одні другим радять, один іде до другого кукурузу

сапати, а як в другого підросте, то їдуть до другого. У декого з наших людей хата гарна та багато з них що іно думає про хату, але здає ся, що до того скоро не прийде, бо їсти не мають що. Але Серби нашими гарними хатами, білими з надвору і в середині, цілковито не одушевляють ся і своїх на наш лад не переробляють.

“Се вже наш такий обичай – кажуть – і ліпшої хати нам не треба...”

Що правда – раз один Серб поставив собі таку хату, як наша, закликав наших газдинь, щоби її йому вивалькували, бо самі тої штуки не вміють; та в ній він все таки не мешкає, а лиш в своїй давній, а нова стоїть порожня, хиба жандарі денеколи в ній заночують...

Очевидна річ, що перед п'янством не вратувала наших людей і Босна. Очевидно, тут п'ють ракію (сербська горівка), ще дужше як в Галичині, тим більше, що самі собі її варять.

І та ракія не одного вже позбавила маєтку, і ще позбавляє.

Не один приїхав до Босни з грішми, і то більшими, а тепер він найбільшійший, а той, що не мав нічого, той яко тако держить ся.

Не без того також, щоби наші люди в Босні не процесували ся. Ні! Процесують ся нещасні і тут, хоч з голоду мліють, та мусять тягати ся до суду аж до Прнявора... І видно, що тут пристра-сти до горівки та процесів годі позбути ся нашому народови і в далекій чужині. Та одначе позбути ся мусять скорше чи пізнійше, бо инакше пропадуть сумно та марно у далекій чужині на глум та на сором чужих народів.

Та тимчасом люди розгосподарувавшись яко-так по оселях і про щось більше ніж про хліб насущний, стали оглядати ся за домом Божим і сьвящеником. Вправді – у Прняворі був вже руский сьвященик згадуваний вже нами о. Андрей Сегеді, одначе він, маючи під собою цілу Босну, не міг часто заглядати на оселі. А коли навіть і заглянув часом, то не було навіть де відправити служби Божої, хиба під буком.

Очевидна річ, що з таких порядків наш нарід не був вдово-лений і почав згодом сам собі якось радити, почав сам промовля-ти про свою церков, а навіть і про власного сьвященика.

Ба – легко то сказати: власна церква, власний сьвященик, одначе дійти до такого щастя в Босні, - се справа дуже а дуже не легка.

Найкраще пізнати се із всіх тих невимовних клопотів і старань, які робили около власного св'ященника і власної церкви мешканці найбільшої нашої оселі в Боснії, Дуброві.

І так порадили ся наші люди з Дуброви разом з Поляками, яких також є багато родин на тій оселі, будувати спільними силами костел, бо мовляв – польський ксьондз прийде скорше в такі нетри ніж руский.

Як порадили ся, так і зробили. Нарізали букових брусів і поставили з них доволі простору каплицю, так може на 200 осіб.

Черці из Баналюки, так зв. Трапісти, зробили їм даром вів-тар, і вже було де Богу помолити ся, було де висказати свій жаль в сердечних молитвах – було де гірко виплакати ся.

Скоро побудували навіть хату для св'ященника, а по якимсь часі вислав баналюцкий єпископ на Дуброву св'ященника, родом Хорвата, який став правити службу Богу.

Та що з того! Служба Божа правила ся там латинська, а проповідь говорив св'ященик по хорватски.

Не дивниця отже, що усе те не припало нашому чоловікови до вподоби; він бідняга не розумів ні одного ні другого, і все ту-жив за своїм руским “Господи помилуй”, хоча і знав, що латинське таке саме як і руске. Ось і почали наші люди писати до Льво-ва, до митрополита, щоби післав їм свого руского св'ященника, стали слати лист за листом.

Листи сі вчинили у Львові як найбільше зачудоване... Ніхто не хотів вірити, щоби лиха доля загнала наших людей аж у Босну. Почали усі питати ся: звідкіля вони там взяли ся, коли там переселили ся, де поселили ся, кілько є їх там усіх, як їм живе ся, чи зможуть они утримати власного св'ященника і т. д. Про усе те почали у Львові у св. Юрі розвідувати ся та випитивати ся.

Та не так легко було можна прийти з помочию нашим людям на Дуброві, як здавало ся. Бо треба знати, що наш митрополит галицкий не має ніякої влади в Боснії, там розказує в церковних справах греко-католицкий єпископ з Крижевец в Хорватії Преосв. Юлій Дрогобецкий. Та наші люди того не розуміли і все писали та писали до свого митрополита, зпід котрого вийшли.

Кілько разів звертав ся наш митрополит до Крижевец, до Преосв. Юліяна з просьбою щоби післав до Босни свого св'ященника, про се не буду згадувати. Скажу лише, що Преосв. Юліян не вислав таки нікого і на цілу Босну лишив ся все таки один о. Анрей Сегеді, якого зразу там вислав.

Не буду згадувати і про се, кілька то разів писав наш митрополит до владики сараєвського о призначенні пенсії (зарплати – пояснення редактора) для руского священника, щоби в той спосіб борше звабити до Босни душпастиря, скажу лише то, що і ті заходи нашого митрополита – скінчилися нічим. Так і лишилися наші Боснійці і далі без власного священника.

Аж ось сталося, що наш Преосв. митрополит Андрей Шептицький, будучи 1902 р. в Римі, пригадав собі боснійські листи та наших людей у Босні, і як добрий пастир задумав відвідати своїх вірних в Босні.

Як задумав, так і зробив, хоч подорож до такого пропасти-стого краю як Босна, була для нашого найдостойнішого архієрея і так не дуже здоровою, а рівнож дуже а дуже небезпечною.

На вість, що галицький митрополит приїхав до Босни, зараз дали знати телеграфічно до Прнявора.

Коли про се зачув нарід, усі, що жили в околиці Прнявора, зібралися мов пчолою за містом, очікуючи приїзду свого Владики. Не треба і згадувати про се, яке враження зробила на наших бідолахів поява дорогого гостя. Нарід плакав з радості і не міг довго стримати ся від плачу мов та дитина, що згубила ся від матери.

І Преосвящений також не міг втаїти свого зворушення і він не зважаючи ні на дорогий час, ні на деякі труднощі та невідгоди боснійські, ні вкінці на своє здоров'я, рішив ся оглянути ближче боснійський рай.

І не вдовольнив ся наш Митрополит тим, що звидів Прнявор, але поїхав в глибину Босни, скрізь там по оселях, де лише були наші Русини.

В тій подорожі товаришив Митрополитови о. Андрей Сегеді, який вже наперед остерігав достойного гостя, що в Босні подорожує ся трома клясами, зовсім так, як на залізній дорозі. І то першою клясою їде ся тоді, коли сидить ся на фірі; другою тоді, коли коло фіри їде ся, а третьою тоді, коли фіру пхає ся! Та на таку мову Митрополит лише усміхнувся, і не тратячи відваги – пустив ся в дорогу від оселі до оселі.

А по дорозі виходили люди зі своїх буд обкіпчені мов коми-нярі, виводили свої діти на пів нагі, а Митрополит заходив до середини, згинаючись не раз не то в двоє, а в троє, бо звісно, що він зростом великий. В будах їдав незвичайний гість на стільчи-ку, розмовляв з газдами та потішав їх, як міг.

А коли хто там де погостив, то Митрополит не погордив і хлібом кукурузним, їв его та жалувал наших безталанних пере-селенців.

Коли так Митрополит переїхав по всіх оселях, відправляючи скрізь службу Божу, та сповідаючи всіх і побачив ту біду та нужду загальну, то аж руки заломив.

Поля добув наш нарід з під лісів ще дуже мало, а заробити було годі, хиба в одних Завідовицях, де то є величезний тартак, і де денно тисячі людей працюють.

“І як ви можете тут вижити” – журился наш Митрополит та роздумував над тим, як би нашим людям помочи. Вкінці впав справді на спасенну гадку. От і спостеріг Митрополит поміж двома найбільшими нашими оселями Дубровою і Каменицею, які з собою граничат, високу гору.

Ось і каже Митрополит до о. Андрея Сегеді:

“Знаєте, Отче, що? Отсе я думаю купити ту гору порослу ялівцем. Заложу на ній винницю, люди будуть мати де і при чім заробити, бо при такій роботі можуть усі працювати, чи старі чи молоді, чи дівчата чи хлопці, - а коли виноград удасться і покажеся, що ґрунт справді надаєся під виноград, тоді розширимо винницю і ще більше, а тоді ми будемо мати своє вино до служби Божої, а люди матимуть велику поміч, бо при такій винниці є доволі роботи від весни до зими. А вкінці люди також підуть в наші сліди, стануть самі садити виноград та так прийдуть згодом до великого добробуту, власної церкви і власного пароха”.

О. Сегеді не міг нахвалити ся такої гадки, Справді се була чудова гадка.

Як отже урадили, так і зробили, а що Митрополит мусів вертати до вітчизни, тому то і дав о. Андрееви Сегеді гроші та поручив ему купити у Турка згадану гору.

Так і сталося. Зараз таки і почали іти на ту гору наші люди до роботи, і то цілими громадами з усіх осель. А щоби людям улєкшити закуп поживи, якої на місци не було, тому і спроваджу-вали муку і всякі інші запаси живности з Баналюки від Трапїстів фірами; склад усього того, а головнo муки був у Івана Небесного, теперішного начальника Камениці. Так отже люди робили на горі і діставали за роботу квіти, а з квітами ішли до Небесного і брали муку.

І се було в тих часах для наших людей великою помочію і про се они по нинішній день згадують з найбільшою вдячно-стю.

“Та ми, отченьку – оповідала стара жінка плачучи – ми листя букове сїкли і варили, гичку з картоплїв їли, і коли би не та робота на горі, то певно булиб ми таки з голоду згинули...”

І додала:

“Ах! дай їм Боже здоровля, нашому Преосвященному, що они нас і наших дітей від смерти вратували!”

А треба знати, що ті люди мали землю куплену, а не царовину, т. зн. не глухий ліс, але по часті оброблену землю, а однак їсти не мали що.

Ось такий то боснійський рай побачив наш митрополит на власні очі і таку поміч приніс нашим бідним переселенцям. Більше ще зробити було годї, а про сьвященника і не говорити: се було залежне вповні від крижевацького єпископа Юліяна і очевидно від помочи правительства. А вернувши до Галичини журился дальше справами наших переселенців. Не забув також і про свою виницю. А тим часом минуло пару літ, і митрополит був дуже цікавий довідати ся, як то за той час жило ся бідним Русинам у далекій чужині. Чи змінило ся що від єго побуту в Босні, чи нї, чи красше жиє ся вже нашим людям, чи може, не дай Боже, бідують і дальше так гірко, як і перше бідували? Рад також був дізнати ся, як там його винниця іде, чи є з неї яка користь людям, чи нї. Усе це цікаво було знати, та сказати про се не міг ніхто, бо ніхто там не був за той час від нас, анї не було нікого з Босни у нас. А що у Високопреосьвященого не було часу пустити ся другий раз в дорогу до Босни, тому і вислали мене, щоби я там поїхав та довідав ся на місці від людей, як їм живеть ся, та яку користь мають з винниці.

Так отже 7. жовтня 1907 вибрав ся я в дорогу до Босни, а 9. жовтня був я вже в Баналюці.

Приїхавши сюди, став я шукати якої фіри до Камениці (коло Дуброви). Питаю одного, другого, аж тут клопіт: ніхто не знає, де то та Камениця.

Кажу тоді:

“То може знаєте Дуброву?”

“І того не знаємо, - була відповідь – то мусить бути десь в горах...”

Ов – лихо, думаю і виймаю мапу. Показую на мапі: - ось й она тут та Дуброва.

Та ба – мапа не переконала баналюцких Сербів зовсім, бо они розуміли ся на ній так, як я на французькій політиці...

Вкінці питаю:

“А знаєте може де Йошавка?”

“А Йошавка, то знаю – відповів – бо я там вже був”.

“Ну то вези мене до Йошавки. Кілько хочеш?”

Згодили ся за 8 корон і згодом пустили ся до Йошавки, яка, як показувала мапа, була віддалена від Камениці яких 4-5 кільометрів.

По кількох годинах їзди по при ріку Вербаню приїхали ми під вечір до Йошавки. Вже з далека побачив я сильне електричне світло.

“Що то за місто?” – питаю фірмана

“Се не місто, то фабрика, а радше тартак пана Мілїча” – відповів фірман.

Приїхавши під фабрику, казав я фірманови стати, та закли-кав до себе Серба, що стояв на дорозі:

“Куди мені їхати в Каменицю?” – питаю его.

Та він лише головою крутить: - не розуміє!

Та тут як на щастє працювали в тартаку наші люди та таки зараз за штахетами складали клепки.

Коли отже зачули, що я питаю Серба о Каменицю, зараз та-ки прийшли до воза, привитали ся, пізнали зараз свого чоловіка. Дивлю ся, то наші галицькі люди!

“А ви звідки” – питаю.

“Ми з Дуброви”.

“А Камениця далеко?”

“Нї, тут зараз” – але тепер зле їхати, бо вже смеркає, а дороги нема доброї, та ще і під гору. Ось красше заждїть. Тут є діти з Камениці, які ось зараз за пів години будуть іти до дому. У них є ліхтарки, то вас і підведуть.

Згодив ся я радо, - адже між своїми не загублю ся!

Зліз я з фіри, заплатив фірманови, відправив его, а сам чекаю на дітей і ходжу по дорозі. Аж тут фабрика засвистала, а зараз і зявили ся діти з ліхтарками в руках, мигають ними. Зараз і обступили мене, взяли мої пакунки поміж себе, хоч я їх мав небогато, та так і пустили ся ми під гору на оселю.

По дорозі розпитував я малих, що они роблять в фабриці, кілько беруть на день гроший, чи їм далеко до дому і т. д, а они розповідали мені про всьо те своїми ріжними тоненькими голо-сами (бо були там і дівчата і хлопці) мов ті ластівки, що на весні прилетївши з далекого краю та сіли собі на стодолі на влючинах і співають аж заводять ся.

А ідучи так з діворою я і не помітив, що кількох з них відлучило ся від спільного гурту, побігли наперед та дали знати на оселі, що ось то “святий з Галичини іде до нас” хоча я ним і не був, а лише братом василиянським. – Бо бачите – діти судили по моїй одежі...

І заки ми ще прийшли на оселю, люди вже знали, що іде до них гість з далекої вітчизни.

Перша хата, яку ми стрінули, була Стефана Зембика. Сам він стояв вже на дорозі зі своєю жінкою і чекав на мене. А побачивши мене жінка аж заплакала з радости та закривавши свої слези передімною руками, попросила мене зараз до хати, а за хвилю була вже повна хата гостей і вела ся щира розмова про їх життя, бідоване...

Ще не мав я часу розглянути ся по оселі, а тут пішов вже по Босні про мене гомін, мов би хто ударив у великий дзвін: уже другого дня були коло мене люди з обидвох осель. Одні довідували ся, коли то вже прийде до них святий, другі жалували ся, що вони ставити хочуть свою каплицю, однак дехто їм не дає і т. д.

Однак найбільше приходило людей, щоби їх записати на царовину. І хотів я вимовляв ся, що я не приїхав за тим, що я не маю до того права, то все таки під їх напором мусів я взяти в руки оловець і писати.

А ось з чого пішло. Коли наш Преосвящений Митрополит був в Босні 1902 р., тоді люди вже мали царовину, але не всі. Бо ті що приїхали пізніше, не дістали царовини, бо вже більше не роздавали. І такі сиділи на числах тих, що отримали царовину. Такий комірник, корчував собі звичайно визначену пайку, сів та збирав, як було що збирати. а по трох літах такої праці мусів ту оброблену землю опустити і знов шукати собі пристановища на новім числі. Розуміє ся, що такий чоловік не ніг ніколи нічого доробити ся, бо заким він викорчував шматок землі, то і три роки минуло. Усі ті отже комірники просили митрополита, щоби вставив ся за ними до сараєвської влади о царовину. І справді – коли митрополит вернув до Львова, написав зараз до влади сараєвської просьбу, щоби дала нашим безземельним людям царовину. Просьба мала успіх і влада справді післала інженера, який вимірів кожному, хто не мав, пай землі. Та тимчасом наші люди не перестали їхати до Босни, не знаючи нічого про нужду тамошніх своїх братів. Так отже ті, що приїхали пізніше, знова не мали царовини і по нинішній день не мають. І ті то власне люди

приходили до мене зі всіх кольоній як з Дуброви, Камениці, з Девятини, Гайової, а навіть з далекого Прнявора.

Они говорили, що коли митрополит перше попросив владу о царовину, то влада зараз дала, тому і тепер дадуть, коли лише попросить...

На таку бесіду не мав я що робити, іно вволив їх волі. І таких записів привіз я опісля до Львова 75, одначе то на ніщо не придало ся, бо на наше письмо влада відповіла, що вже більше не буде давати царовини чужинцям, бо місцева народність босній-ска (Серби) упоминають ся також, а они мовляв мають перші право до царовини.

Цілих три тижні провів я в Боснії. Здає ся і не богато, а одначе показало ся, що і три тижні за богато, щоби придивити ся гаразд невимовній біді наших переселенців...

Не хоче ся вірити а одначе оно так справді є, що дехто із наших людей не сповідав ся 8 до 10 літ, закону Божого не знає ніхто, бо старі забули а малі і не чули ніколи...

Дітий охрестити нема кому, хиба що коли-неколи приїде о. Андрей... А інакше мусять іти до латинського сьвященика, якого і так на всіх оселях нема... Діти ходять вже по гриби, а еще не мають Тайни миропомазаня, а помершого беруть таки самі наші люди з хати, та так несуть неначе жида на місце спочинку.

А коли хто хоче женити ся, то мусить він іти 8 миль пішки брати слюб аж до Славонії, і то не по тій причині, щоби не було кому в Боснії дати того слюбу, а лиш се вже таке право боснійске, що не вільно тому взяти в Боснії слюбу, хто не має боснійского горожанства.

Але набути таке право, се річ не легка: треба за тим писати до Галичини до свого пароха і до староства, парох мусить витягнути метрики і цілий родовід переселенця, а староство мусить вичеркнути его з горожанства галицького і дозволити на горожанство в Боснії. Що іно тоді усі ті акти приходять до староства боснійского, і нашого раба Божого втягає ся вже до горожанства в Боснії. І хто те горожанство має, той може брати слюб і в Боснії а без него мусить іти до Славонії, хоч оповіди і всі прото-коли передслюбні відбувають ся в Боснії а лише опісля з тими актами від пароха іде по слюб до Славонії.

А про діти, той цвіт і будучність кожного народу і не говори... Они працюють з малку по фабриках, аби заробити що то на кавалок хліба, працюють серед ріжних людей, зібраних з чотирох частий

світа, з ріжними норовами, вдачами та ріжними темпераментами, та здичіли, що аж страх подумати. Вже навіть по руски приходить ся їм тяжко і що слово чуєть ся в їх розмові сербске “ес”, що на наше значить “так”.

Одним словом сказати – попав наш нарід в Босні у таку страшну нужду духову і материяльну, що дальше вже годі...

Ба, виносить ся з Босни навіть таке вражене, що наших лю-дий прибила там вже така біда, мов би они затратили вже всякі красші почування, підупали вже так, що втратили вже всякий інтерес до народности і праїдної віри...

Та так оно лише здає ся. Бо є ще в їх бідних серцях іскра Божа, з якої можна би ще роздмухати огонь, лише в тім біда, що нема кому того сьвятого огню роздмухати... А мусить найти ся конче, бо инакше пропаде наш нарід в Босні марне, невідмінно.

Правда, Преосьвящений Юліян Дрогобецкий старав ся тій безпросьвітній нужді наших людий в Босні якось зарадити та навіть випросив собі наших оо. Василян на місію до Хорвації, Славонї і Босни.⁵

Та щож може вдїяти двох людий, хоч ревних, протягом півтора місяця научати людий в трох краях. про се шкода і гово-рити. Не дивниця отже, що сей короткий побут двох отцїв Васи-лиан на чужині лише розжалував наших людий ще дужше, і они з тим більшою тугою виглядають по нинішний день приїзду сьвящеників, які не лише, що стали би їх вітцями духовними і учителями, але також вибавили би їх від неминучої загибели серед сербского моря.

Дайте нам сьвященика, говорили до мене безустанно наші люди, підчас мого побуту в Босні, котрий би нам службу Божу відправив, висповідав нас, та наші діти закону та науки научив...

І при тім плакали бідні люди... А я дивив ся на них та сумував разом з ними. І думав собі: велика душа у тебе, народе мій неща-сний і многострадальний. Бо чудо велике, що серед такої біди ти не пропав

⁵ Поїхало тоді двох сьвящеників: о. Онуфрий Бурдяк, ігумен Кристи-нополя і о. Пасивій Кисіль, директор печатні в Жовкві. Научали в отцих місцевостях: 1) в Хорвації: Лудіна від 29/2 до 3/3, Володер від 3/3 до 5/3 і Липовляни від 5/3 до 9/3; 2) в Славонї: Сїбїнь від 9/3 до 12/3, Магіч Мала від 12/3 до 13/3, Канїжа від 13/3 до 16/3. Потім переступили боснійську границю і почали научати в Прняворі від 16/3 до 22/3. Нечуваний натовп людий був тоді коло Прнявора, бо так облягли наші люди Прнявор, як колись перед 30 роками підчас війни російські війська Плевну.

ще, не загорився серед босняцьких дебрів, та сербо-хорватських бідаків...

Бо і справді – придивившись життю наших людей в Боснії, не хочеся вірити, що ще ні один з них не перейшов ані до сербської церкви православної, ані на латинський обряд, хоча нагода до одного і до другого траплялася на кожній колонії. А що потягає за собою перехід до чужої церкви, про се не потрібно говорити. І аж плакати хочеся, коли бачить ся, як той бідний нарід в неділі та свята збирає ся під хрестом, що стоїть високо на горі в митрополичій винниці, та співає побожні пісні до Матери Божої, Пречистої Діви, Матери Руского краю і много інших – там серед дебрів і нетрів боснійських, далеко від рідного краю...

І жаль робить ся того безпомічного, опущеного всіми наро-ду, який від десяти літ пише листи за листами до Львова, до нашого митрополита, та до Крижевець, до крижевецького єпископа, та у усіх тих листах просить “на милий Біг” о священника, якого одначе ему по нинішній день ще не дали, і нема надії, аби скоро дали.

Ба – але той нарід не лише що пише листи, але і складає на дорогу до Крижевець, кільком людям останній сотик, щоби ті представили перед єпископом свій розпучливий стан і просили о священника.

Та і не зраховати, кілько то було таких депутацій до Крижевець, і кілько листів писано в тій справі і до Крижевець і до Львова... Та усе на дармо, усе було голосом вопіючого в пустині.

Коли усе те розважимо, то справді не хочеся вірити, щоби в чотирох єпархіях, то зн. трох галицьких і одній крижевацькій, не знайшов ся ані один священник апостол, який рішив би ся пої-хати до Боснії працювати серед рідних братів... Се прямо сором перед латинськими священниками, - котрі є майже на кожній оселі.

І деж тут шукати причини браку апостолів? Чиж не в сребролюбію? Та вжеж не де инде...

– Бо чиж не є се той самий нарід, що і в Зєдинених Державах в Америці? А кількож то туди їде наших священників неустро-шимо через широкий і глибокий океан? Та до Боснії ні один не рушить ся...

Бо у нас, здає ся, лише тоді оказує ся велика любов до наро-ду, коли сей нарід багатший. Менша вже наша любов, коли нарід бідніший, а коли він не має нічого більше, як лише душу і грішне тіло, тоді і любови нема...

І вийшло у нас таке, що бідний і нещасливий наш нарід в Боснії треба лишити на поталу чи там на жир іншим народам...

І нема нікого, хто подав би руку нещасним переселенцям...

До Америки тиснуть ся наші сьвященики радо, а до Босни охотників нема..., бо забувають у нас, що “не требують здорові врача, а болящі...”

Люди бажають прочитати яку книжку або часопись, з якої моглиб чогось доброго навчити ся, чи там довідати ся, розірвати бодай на хвилину свої сумні гадки, та не знають бідаки, яку книжку або часопись, та де її замовити. Навіть молитвословців до щоденної молитви у них нема...

Так отже біда боснійська лежить ще в тім, що і між сьвітськими нашими людьми нема в Боснії і одного чоловіка з ширшими поглядами, котрий би потрафив зібрати нарід разом, та зорганізувати по всіх оселях жите, рух просьвітний та й економічний.

Прийде неділя, то наш чоловік не маючи що робити – нудить ся літною порою під буком або з нудьги іде на фабрику, щоби бодай там чогось довідати ся, а звичайно – при тім не обійде ся і без втрати грошей. А так читав би книжку або часопись – та чогось і навчив би ся!

І я є певний, що колиб в Боснії найшов ся який наш чоловік, сяк так спосібний учити діти приватно (бо по оселях шкіл нема), то люди дуже радо посилялиб своїх дітей до школи... Одначе і тим до сего часу Босна тішити ся не може...

Ба, та тут готов хтось сказати: алеж бо про Босну ми дотепер нічого не чули, ні з часописий, ні з книжок.

Правда ваша.

Та на се я зараз і спитаю: а чомуж то про Америку почули ми так скоро? Чи не тому то, що в Америці зачули ми доляровий рай? Чи не ті то американські доляри там магнетом, що притягнули за собою цілу фалангу сьвящеників, учителів, лікарів, дяків і богато промисловців – ратувати заморських Русинів?

Однак боснійські Русини такого магнету не можуть ужити. тому то і ніхто не спішить їх “ратувати”, ніхто про них у нас і не зачуває...

Певно – не так то і легко найти сьвященика для боснійських Русинів, бо они ніяк не змогли би утримати сьвященика з родиною. Та вжеж нежонатий сьвященик або вдовець міг би там легко вижити... А кількож то у нас є тепер нежонатих сьвящеників та вдівців... Та про се не хочу я більше говорити, бо бою ся, щоби

віднесли до мене слів св. Письма, сказаних Ісусом Сином Сираховим в главі XIII 24-30: “Богатий возглагола і вся умолчаша і слово єго вознесоша до облак; убогій возглагола і ріша: кто сей єсть? і аще преткнет ся, незвратять єго”.

І для того, щоби не бути нікому каменем преткновенія, замовчу, а кождий най сам зверне увагу на то, куди зайдемо, коли жонатий сьвященик не може піти, а нежонатого нема. І най кож-дий сам собі знайде причину, чому то в мурах Василянського Чина, котрий є єдиним на Руси, брак людий охочих до Апостоль-скої праці, коли то противно у латинників, у яких тільки ріжних законів, зовсім не відчуває ся браку людий в їх монастирях.

А тим часом ворог не спить і чигає день і ніч на наших людий. І так прим. в Йошавці сербский сьвященик (православ-ний) намовляє зовсім явно наших людий, щоби пристали до него, до його церкви, а він їм усе робити ме даром: і охрестить, і умершого похоронить, и все, що іно їм буде потрібно...

Однаке люди таки поки що і на такі умовини не годять ся, і вижидають свого сьвященика з Галичини...

Та вжеж оселя Челінець, де є 28 чисел наших людий, та здає ся, вже зовсім певно пропаде. Там газдує уже сербский сьвяще-ник, сповняє усї духовні функції та так і загирує полегко наших Галичан...

А на все те дивив ся я власними очима, бо був у них та на їх просьбу витичив їм плян під каплицю, котру они хотять будувати – і то здає ся на кошт сербского сьвященика.

Бачучи усе те, я вертаючи з Босни до Галичини кождий раз ступав до Крижевец до Преосвященого Юліяна та представляв єму стан боснійских Русинів, і просив післати їм із своєї єпархії сьвященика.

Однак Преосьв. Юліян все казав, що нема кого післати, бо і в самій Хорватії та Славонії парохії з браку сьвящеників не обсаджєні.

Мав я також надію на тих кількох питомців Хорватів, які учили ся і скінчили богословіє у нас, в Галичині, в львівській семінарії і дуже добре булиб надали ся для Босни, бо і мову нашу знають.

Але і то не сталося, хотяй Преосьв. Юліян сказав, що одного з них све таки пішле, але на жаль і того нема... усї пішли до Сла-вонії, а Босна лишила ся по давньому...

І нічого не допомогло, хоча і я представляв небезпечність Челінца, де то люди готові таки зараз перейти на православіє, коли тому в час не зарадить ся...

Преосвящений Юліян потішаєть ся тим, що мовляв они вернуть назад до своєї церкви, хотяй би і перейшли на право-славіє...

Та – блажені віруючи...

Та я все кажу, що легко в болото влізти, те ще скорше білу одежу там обмстити, але вилізти з него, та обчистити одежу, се вже справа трудніша...

Чого то вже не хапалися наші люди в Боснії, про се свідчить і се: як я вже згадав – поставили собі на Дуброві Поляки маленький костел, а наші їм помагали. До того костела дав єпископ банялуцький священика Хорвата, латинського обряду, який і мав на тій оселі заспокоювати духовні потреби. А що в Боснії не ма-ють священики платні з державної каси як у нас, то священиків люди самі удержують. Удержували і Поляки на Дуброві свого священика, а наші Русини прилучували ся також до тої платні з тим, щоби в рускі свята священик правив Службу Божу і їм. З початку то оно якось ішло, потім то вже не конче, а згодом упало цілком. І для того то Русини зірвали умову а священика опла-чують тепер самі Поляки. Але і Поляки не були з него вдоволені, бо хотіли, щоби говорив проповіді по польски, а він не міг, бо не вмів, бо був Хорват.

Ось і забрав єго єпископ назад та дав до Прнявора.

Так отже більше як два роки була ся оселя без священика. Аж потім дав єпископ нового священика, який є і тепер, а зве ся Адриян Май, з роду Німець. Та сей також говорить проповідь по хорватски. Поляки вже не нарікають, бо боять ся, щоби і того ще не втратили.

Лише поміж собою Поляки говорять: “Шкода, що поцтиви-на мучить ся, бо ми і так з єго наук не користуємо, бо й мало що їх розуміємо”.

І справді – се дуже чесна людина, сей о. Май, в рускі свята спізняє умисно службу Божу, щоби Русини могли бути присутні зі своїх віддалених осель.

Інакша пригода лучила ся нашим людям на сусідній оселі Деятині. Там іменно будували церкву вже наші і то муровану, а Поляки були до помочи.

З початку ішло всьо добре, і будова поступала вперед. Але потім хтось підбурив Поляків, і ті стали провадити борбу з Руси-нами. І то не тільки що не хотіли прийти до роботи коло церкви, коли то кождий був зобов'язаний дати 12 корон і 9 днів роботи, але они прямо не позволяли робити.

Прийшло отже до того, що Русини зробили в день, то они в ночи розкидали. Вкінци довели до того, що аж жандармерия му-сіла прийти на поміч нашим Русинам, при тім лучали ся цікаві пригоди.

І так прим. приїхав з Прнявора на Девятину о. Андрей Сегеді, щоби доглянути роботи, і оборонити Русинів перед польским нападом.

В Девятині замешкав о. Сегеді в одній хаті.

Одного вечера кладеть ся о. Сегеді спати, але якось сон єго не бере ся. Бере отже в руки книжку і читає. А було се вже пізною осінню, коли то вже в печах палило ся. Читає так о. Сегеді, коли нараз чує дим в хаті!

Що се може бути? Встає з ліжка, дивить ся: гей? чи се може хата горить? – Ні, не горить.

Щож се такого? Може се піч заткана, хоч огонь ще не потах? Дивить ся до печі, та ні, не заткана піч, - а дим на хату таки цілою силою іде! Та зараз і довідав ся о. Сегеді, що се за причина тому була.

Отсе хтось вліз на крівлю хати, і великою веретою заткав комин, маючи той чемний намір, аби о. Андрей удушив ся ди-мом... І певно що був би сего доконав, колиб о. Сегеді був заснув і щастє єго, що не міг спати.

Після таких пригод, удало ся остаточно церкву скінчити, всеж таки під ескортою жандармерії...

Трапісти з Банялюки зробили Русинам гарний вівтар, кивот, сповідальницю, вікна, двері, і то треба піднести, - усе дармо, без одного сотика! Ба! – та щож з того, що церква скінчена, коли не-ма кому в ній правити, бо нема сьвященика? І з того скористали Поляки...

Отсе на їх просьбу прислав до Девятини банялюцкий епи-скоп латиньского сьвященика, мовляв, тимчасом, заким руский прийде... Ось і сидить там сей сьвященик та і править Полякам усе, але Русинам в рускі свята не хоче! Правда, що Русини не хочуть єму платити, бо кажуть, що ось то “ми чекаємо на свого; як будемо мати свого, тоді й будем платити”. Алеж се зовсім не уневиняє латиньского

св'ященика, бо він і так що дня мусить ма-ти службу Божу. Однак в більші рускі с'вята, він вмисно з дому виїзджає, а коли не виїзджає, то не править умисно, аби Боже борони Русини не прийшли і не вислухали его служби Божої.

Правда – від часу до часу приїде на Девятину зі службою о. Андрей з Прнявора та і службу Божу приходиться ся ему правити нероз з великими перешкодами.

Та здається і на воловій шкірі не списав би усього того, кіль-ко то натерплять ся наші люди в тій Девятині ізза браку свого св'ященика.

І так прим. приняло ся в Девятині, що в неділю підчас служби Божої ходять з тацю збирати гроші на церковні потреби окремо наші люди а окремо Поляки. Та се не сподобало ся хорватському св'ященикови, ось він і заборонив Русинам ходити з тацю під-час служби Божої. Та люди не послухали...

І стало ся таке. Одного разу править він службу Божу, аж чує, ходять наші по церкві з тацю, бо долітає до его уший брязкіт крейцарів...

Обертає ся отже до людей, відступає від вітара, приходиться до нашого Русина і каже:

“Скільки пута я тебе казав, щоб ти не лазив по церкві” – і стукнув пальцями під тацу а всі крейцари, які були, полетіли в гору, мов би їх динамітом висадив...

А на руске Різдво 1907 лучила ся знов така пригода.

Отсе посходили ся наші люди до церкви щоби в так велике с'вято помолити ся та поплакати над своєю бідною, хоча і знали, що служби Божої не буде, бо о. Андрей не міг приїхати, а Хорват не хотів...

Та дальше най вже оповідають самі наші бідні люди, які писали до мене про сю сумну подію ось як:

Посходили ся ми під церкву та чекали. Та бач – церкви не хочуть відчинити! І так зачекали ми до дев'ятої години, а потім пі-шли до св'ященика щоби нам дав ключі від церкви. Та св'яще-ника в дома не було, виїхав навмисно, щоби лише нам служби Божої не правити. Взяли ми ключі і без нього відчинили церкву, приходимо до середини, дивимо ся, та і своїм очам не віримо. На вітарі Великодня пятонька! Св'ященик цілий вітар обдер!

Ліхтарі, свічки і обруси забрав, скринку нашу, в котрій були церковні ризи для нашого св'ященика, забрав, і все, що іно було до служби Божої – усе забрав! І то все сховав в своїй хаті під ліжко!

А усе те зробив він тому, бо сподівався, що з Прнявора приїде о. Андрей!

От такий то гаразд застав я в Боснії.

Не дивниця отже, що після мого повороту до Галичини, розповів я про все нашому Митрополитови, а він аж руки заломав з розпуки. Щоби отже бодай з частини помочи нашим людям в Боснії, постановив Митрополит вислати їм монахів, а іменно братів Студитів, що то мають свій монастир під Львовом, в селі Скни-лові. “Побудуємо їм – казав Митрополит – у своїй винниці монастир та най там і працюють на славу Божу та на користь людям. А ти, казав Митрополит до мене, поїдеш знов до Боснії та попи-льнуєш будови монастиря і церкви”.

Ось і виїхав я знов (27/11 1908) до Боснії.

Тут скликав я людей, представив їм намір Митрополита, а они учувши се, з піднесеними руками до Бога, та із сльозами в очах, дякували Богу...

Зараз і стали іти до мене люди та кождий жертвував щось на будову монастиря та церкви.

Одні дарували крокви, другі лати, інші стовпці та буки на дошки, на побите даху а інші знов солому.

А коли розпочала ся робота, то люди знов приходили та робили даром по два, три, а навіть і чотири дні. Решту треба було наймати і платити та таким способом до весни стояв вже дім з вісьми кімнатами готовий.

З початком мая 1908, приїхали брати Студити, між ними схимонах (св'ященик) і я передав їм дальшу будову, яку они самі вже мали скінчити.

Якаж то радість запанувала після того серед наших людей, сего і не списати. Се треба було видіти на власні очі.

Ба – але наш св'ященик мав раз на місяць іти з службою Божою на Девятину, то значить, на сусідню оселю. Та лиш один одинокий раз удало ся йому там відправити службу Божу, а се іменно тоді, коли саме св'ященика латинського не було в дома. Бо коли бідний Студит явив ся другий раз (за місяць) на Девятину, то тоді вже Хорват не дав правити служби Божої, хотів то є церква руска, і наш апостол вернув до дому без служби Божої.

І чиж не добра спілка з Поляками, коли з власної церкви виганяють? Скажіть самі, добрі люди! А з того наука для нас раз на все, щоби ми ніколи не шукали дешевої спілки, але все своїми силами підносили ся. Бо і щож з того, що девятиніські Русини

побудували собі церкву, коли Поляки за їх поміч відмовляють їм права до неї?

Очевидна річ – нас займають найбільше ці місцевості Славонії, Хорватії та Босни, приналежні до крижевацької єпархії, які в більшості або й в меншості є заселені Русинами.

Царовину дало правительство нашим переселенцям не на те, аби вони на ній працювали як на своїй рідній землі, лише аби вони з голоду не вигинули.

Бо хотять вони і дістали царовину, то все таки з всілякими застереженнями, а найбільше з тим, що їм не можна було зараз робити зі своїми лісами того, що їм хотіло ся. Бо ось зараз п. Міліч (Серб) добачив не дуже кепський інтерес, що можна забрати ліси за пів дармо, і удав ся до сараєвської влади, а влада запродала йому усе грубше дерево, особливо дубове по всіх нумерах, які роздано для людей! І з тої то причини не можна було нашим людям корчувати лісів, бо фабрика ще не забрала дерева. Аж як забрала, тоді вже дозволено корчувати, а після того лишив ся на-шому чоловікові бук, і не грубий дуб. В наслідок того: я сам потребуючи підвалини під будову дому і церкви не міг їх в околиці найти.

Так то наші люди по нинішній день жалують ся, що їх влада визискала і скривдила. Так то усе ласка, чи добродійство зробле-не Русинови виглядає. На позір ніби то і ласка а в дійсности – нелюдський визиск.

Всеж таки фабрика пана Міліча, яку він поставив на Йошавці для лісів руских кольоністів, заprodаних владою, багато людям причинила ся і причиняєть ся до добра. Люди мають де заробити і то під боком. Там працюють денно сотки людей і то постійно як старі, так і малі, дівчата і хлопці. Так отже навіть нелітна дитина, що вдома сиділа би без занятя, приносить до хати тижнево 6-8 корон. А декотрі то і більше, се залежить від того, яку робить роботу, і як довго вже в фабриці працює. І так діти, що складають кленки, мають платню 80-120 сот., а старші люди – по 1,40 до 2. А котрим до фабрики далеко, ті там і ночують, а вертають домів аж в суботу.. А ті що мешкають близько фабрики, йдуть до фабрики що дня раненько о шестій годині, а в вечір о год. 6 вертають домів.

Полуденок приносять їм родичі з кольонії. І так можна видіти що дня коло 12-ої години як верхами йдуть наші газдині гусаком одна за другою і несуть в одній і другій руці горнятка в хустинках, бо они і

другим своїм сусідам забрали страви. А зав-тра тамті підуть, то возьмуть їм, бо се недалеко: 3, 4, 5, кільо-метрів, як кому.

Як я вже сказав, така сама фабрика є ще у Завідовицях, лише більша, одначе туди ідуть лише мужчини і то старші, та сидять там по кілька місяців. На кольоніях зістають по більшій части самі матери з малими дїтьми. Та і ті не дармують: вони кладуть огні на пенях та випалюють їх неначе шершенів з осикового дупла.

Ба, і так нехай ніхто не думає собі, що і так ограблену землю дістали наші люди даром. Деж там! Вони мусіли навіть з тої землі давати до уряду босняцкого так звану десятину. І так від часу, коли роздано царовину, що року приходив на кольонії призначений староством так званий десятник і ходив від нумера до нумера, та відраховував десятину.

І так, хто мав десять кіп збіжа (одначе ніхто їх ще ніколи не мав), тому лишало ся девять, а десята відпадала босняцкому урядови. А урядник зараз оцінив, кілько варта солома, записав усе, а копу саму лишив господарови. Лише опісля господар мусів за-платити до суду, кілько то копа була варта, чи там кілько її оцінили.

Нині вже того нема. Нині є вже і тут податки, як і у нас, лише з тою різницею, що у нас платить ся за усе, а там лише за се, що вже є скорчоване: за ліс не платить ся нічого. Так то воно є у тій Босні, а колись наші люди казали, що там роздають землю даром, та ще дають на господарку 600 ринських! І поїхали до Босни по той рай... Як бачимо, з наших людей ніхто 600 ринських не взяв, лише землю, і то по кількох літах нужди і бідованя і то землю добре зрабовану!

До того по п'ятих літах дали кожному з наших переселенців контракт, і від того часу має кождий сплачувати через 10 літ, по короні від гектара. А на таких нумерах є по 10, 11 і по 12 гектарів. Отже треба буде платити відповідно до скількості гектарів через 10 літ по тільки корон. А треба знати, що той ґрунтовий податок оплачує ся крім згаданого податку. Та і тут може хто скаже, що то не багато від гектара одна корона сплати. Ба – але бо то тут можна начислити на кождім нумері багато таких гектарів, що не варті ані сотика. Се самі дебри на всі боки.

Хто як хто, але правительство зробило на тім знаменитий інтерес. Бо землю, що лежала неуживана і нічого не приносила,

бідний і темний нарід заселив, а правительство взяло гроші і за ліси, які росли на розпарцельованій між нарід землі, та ще і тепер за саму землю стягає по короні від гектара, то значить, від газди по 10 –12 корон, а до того ще податку яких 10 до 30 корон річно.

Так то отже наш чоловік приносить до рядової каси за дебри, з котрих хліба їсти не може, річно 26 до 40 корон податків! І радуйся тут, Русине босняцький, плати 40 корон, коли у тебе і 40 сотиків зломаних нема.

А плати тими кривавими грішми, котрі ти заробив гірко при фабриці в Завідовицях чи там в лісах славонських, плати за дебри, по котрих зайці скачуть, та Сербі своїми опанками повзають за вівцями...

А в виду усьої тої нужди, чи маю оповідати тут, як то наш на-рід у Босні тяжко бідує? Ні, того бідованя не списав би і не змалю-вав би.

Оповідали мені, що колись одного разу у великодну п'ятницю приїхав на Каменицю о. Андрей, щоби людям посвятити паски, бо на сам Великдень мав бути в Прняворі. Газдині, як звісно, по-приносили усе те, що мали найкращого; та одна другої соромилася відкрити свою кобілку, в якій лежали мізерні босняцькі паски. І коли пригадали собі сьвячене пасок в Галичині, то всі розплакалися якби малі діти: бо сі їх паски не були подібні до колишніх галицьких пасок, а радше подобали на якісь мізерні плячки з послідної муки...

Та хочай які бідні наші босняцькі Русини, то таки і вони мають в себе дешось, чого можнаб їм позавидувати: є в них менше пар-тий, як у нас. Там нема ані радикалів, що так “сердечно” нашим народом опікують ся, ані соціялістів, що хочуть мати усе на рів-ні: вони і без того рівні; вони всі не мають нічого та бють ради-кально бриндзю... За се доходить денекуди як прим. на Девятину “Русское Слово”, аке звичайно уїдає на руский нарід. А люди не мають иншої часописи та думають, що то всьо правда, що там в ній написано. Про се сьвідчить найкраще се, що прим. до мене з Босні недавно писали, з чого виймаю ось сі слова: “Ми бажаємо сьвященника цілим серцем, але сохрани нас Боже від українчика!”

З того листу порозумів я зараз, що там певно читають “Русское Слово”. І так воно справді є...

Они бідаки там тільки злого начитали ся про українських сьвящеників, що уявляють собі їх як чортів з рогами. Вони не знають, бідні, що “істинно-руських” сьвящеників числять у нас на де-

сятки, а українських, що є правдивими слугами Церкви і народу – на тисячі! Але що більше: навіть у них був один з Українців: вони були йому дуже раді і гостили його якнайсердечнійше. Не знають бідні, що він і до днесь не перестає ними займатися, та допомагає їм всякими способами.

Колиж з обожателів “Русского Слова” ніхто там іще не був, то й певно ніхто з них на нужду не поїде. Та і не без того, щоби й наші москвофіли не мали деякої відомости про тих бідних людей, котрим той свій дар посилають.

По моєму най там і їде і “Русское Слово”, та лише нехай несе народови науку і правду, а не кериню.

От таку то нужду материяльну і моральну терплять наші без-таланні переселенці в Боснії. Та на тім ще не кінець їх мукам: вони до того всього ще день і ніч дрожать о своє власне жите, хоч і як воно нуждене. Про се нехай свідчить отся правдива пригода, яка лучила ся два літа тому на двох наших кольоніях.

В 1908 році 2. мая пустив бух хтось чутку по Дуброві і Камениці, що тої ночі сербські та турецькі ватаги, які ховалися в українських лісах, мають напасти на “шваба” і всіх вирізати. Та страшна чутка обігла в одній хвилині, неначе блискавка, обі кольонії. І хочай, як широко ті кольонії розкинені, то від полудня до вечера, не було ані одної хати, яка би про се не знала. Безмежний страх переняв усіх до живого, а зараз і начав ся страшний лемент та зойк. Усе, що жило, мовби на чію команду, стало збирати ся в дорогу. Забирали домашні манатки, дітий, одні на руки, другі за руки, і просто в ліс, та дебри! Під одним зрубаним буком з великими, розлогими гілками сиділо дві, три родини.

На кольоніях настав страшний сум, мов на цвинтарі а навіть гірше.

Навіть собаки, що були поприпинані, коли бачили, що їх газди вибирають ся під ніч з дому, а їх не беруть з собою, вили мов навіжені. А знов, яких спущено з привязи, пішли за своїми газдами, почали по дебрах уїдати, та кусати ся з другими сусідними! Дітвора стала плакати, а матери з перестрахи насилу своїми грудьми затикати їм уста, боячи ся, аби не зрадили родичів, що поховали ся під буками перед босаньськими опришками. А мужчини узброїли ся тимчасом в той спосіб, що понабивали на довгі тички ножі, як колись свого часу Косцюшкові косинери, під Рацлавицями коси (наші бідняги не мали кіс тому, бо в Боснії взагалі не треба коси, бо нема що косити). Так то цілу ніч сиділи наші бідні переселенці на високих горбах, та

пильно вдивлялися в темну ніч, чи не ідуть вже розбійничі ватаги на кольонію. Була се стра-шна ніч. Бо кожний шелест у літї завдавав їм не аби якого страху, а навіть зьвізди, що бідолашні кольоністи бачили на небосклонї, поміж гилками деревами, уявляли ся їм смолоскипами опришків.

А декотрі то не йшли навіть до ліса, а по три, чотири фамілії спакували ся до одної хати, та там сиділи очікуючи хвилі смерти з таким оружєм в руках, як сокира, ніж та мотика. Такою хатою набитою битком була і хата каменецького Івана Небесного, і много інших.

І так то терпіли наші люди пекольні муки невисказаного страху цілих три дні і три ночі. І що іно жандарми стали ходити по кольоніях, та слїдити, чи справді не грозить яка небезпека, успокоїли бідний нарід, та стали скликати, та розганяти по своїх домах. І не так легко се їм удало ся, бо нарід не хотїв вертати до своєї хати, кажучи, що волять всі в одній хатї погинути. Прийшло до того, що треба навіть було ужити сили, аби нарід назад вернув до своїх осельских хат.

І що іно по кількох днях нарід успокоїв ся, усе повилїзало з дебрів та хат, в котрих зібрали ся люди, та вернули знова до своїх хат. Розуміє ся, що довгий час їм той страх за шкірою сидїв і вони до смерти не забудуть тих страшних днів тривоги.

От така то доля наших Русинів в давнім турецькїм краю. І чи ж в виду усього того, в виду такої страшної материяльної і моральної нужди наших босанських братів, ми маємо мовчки приглядати ся до їх повільній смерті?

На них повинні ми, що жиємо серед красших суспільно-економічних та культурно-народних відносин, звернути нашу бачну увагу, повинні заставити ся, як тим, відтятим від нас, братам нашим, помагати, як їх одним словом ратувати перед неминучою загибеллю серед сербско-хорватского моря. В тім напрямі ми повинні поважно попрацювати і такої праці вимагає від нас вже не лише наша національна честь, але прямо наш національний інтерес. Під тим зглядом можемо брати собі примір ось хочби і з Словінців, які не дають загинати національно навіть невеличким словінським оселям в далекій Африці, або і в Азії, не говорячи вже про Америку.

А така праця серед наших переселенців тим лекшою буде для нас, чим буде вчаснійшою. Аджеж треба нам користати з хвилі, треба нам користати з того що у наших безталанних переселенців чи то в

Бачці, чи в Славонії, чи в Хорватії, чи вкінці в Босні бє ще живо руске серце, ще жива традиция давних звязків.

Подаймо отже як найборше помічну руку нашим переселенцям на полудні від Карпат, подаймо тим більше, що они самі чи то устно чи письменно кличуть невинно до своїх братів в Галичині: “ратуйте нас!”

А при всім тім не забуваймо, що і між теперішнім крижевац-ким сьвященством найдемо чимало вірних приятелів і помічни-ків, які вже дали гарні докази своєї любови і пожертвованя для добра наших братів в крижевацкій епархії. Першим з них є оче-видно Преосьвящений о. Юліян Дрогобецький, який по своїм си-лам дбає про добро своєї диєцезії, утримує в Крижевцях своїм коштом бурсу для хлопців, які опісля кінчать гімназию і бого-словіє в Загребі а нераз у Львові, та працюють для добра народів, з яких вийшли, а між якими є і сини наших братів-Русинів.

Другим великим нашим приятелем в Крижевцях є Впр. рек-тор духовної семінарії в Загребі, о. Няраді, чоловік не лише глибокої науки, але й великої праці і пожертвованя так для цілої крижевацкої епархії, як головно для наших Русинів. Він також утримує дуже живі зносини зі Львовом, приїздить до Галичини дуже часто, приглядає ся тут нашому житю-бутю, та що доброго у нас бачить, старає ся заціпити в своїй епархії.

Так отже о. Няраді старає ся утримати у нас, в Галичині, в наших школах і інститутах як найбільше хорватско-рускої моло-дїжи, і то так мужеского як і жіночого пола, розуміючи добре, що дїм треба будувати від підвалин, що одним словом, в молодежи будучина кожного народу. Він вкінці зацепив в своїй вітчині так позиточний чин Сестер Служебниць; і ще з багато иншими пля-нами носит ся сей чоловік, які бодай в будучині принесуть вели-кий хосен нашим братьям-переселенцям.

Щоби Господь післав і нам подібних ему робітників на наро-дній ниві.

ДОДАТОК

Спис руских осель в Босні⁶

Оселі	Повіт
1) Прнявор	Прнявор
2) Дуброва	“
3) Камениця	“
4) Девятина	“
5) Гайова	“
6) Горішний Раковац	“
7) Хорвачани	“
8) Гуміра	“
9) Любінец	“
10) Лішня	“
11) Бабиновці	(пов. непевний; здає ся що Прнявор)
12) Конюховці	(пов. непевний; здає ся що Прнявор)
13) Ратковац	(пов. непевний; здає ся що Прнявор)
14) Моравіца	(пов. непевний; здає ся що Прнявор)
15) Срдевічі	(пов. непевний; здає ся що Прнявор)
16) Лепеніца	(пов. непевний; здає ся що Прнявор)
17) Бос. Нові	(пов. непевний; здає ся що Прнявор)
18) Дубіца	(пов. неевний; здає ся що Прнявор)
19) Козарац	(пов. непевний; здає ся що Прнявор)
20) Детляк	Тешань
21) Челінац	Банялука
22) Маглай	Банялука
23) Банялука	Банялука

⁶ Очевидна річ – за точність не ручу. З моєї сторони робив я, що міг, що-би дістати як найточнійші дати, та на жаль зібрати зовсім точні дати було просто неможливо. При тій нагоді маю честь зложити щиру подяку Високо-поважаним панам як з Хорвації, так і з Босни, які були ласкаві дати мені всякі пояснення на мої запити.

24) Градішка	Градішка
25) Сараєво	Сараєво
26) Лужані	Дервента
27) Ново село	Дервента

Се є оселї, в яких живуть наші люди більш або менш збитими громадами. Богато одначе порозкиданих є Русинів зовсім невеликими купками по всіх сторонах Босни. А вже не згадую про тих, які працюють при фабриках (головно при тартаках) та там майже постійно мешкають, як ось прим. в Завидовицях і в Теслі-чу. З тих то причин годї і подати докладну карту Босни з рускими оселями.

По віроісповіданю

Округ	магоме- тани	право- славні	римо- кат.	еван- гелики	ин- ших	жи- дів	всіля- ких
Сараєво	111.984	72.904	38.096	348	72	4.701	2
Банялука	73.016	195.039	59.493	1.166	28	757	-
Біхач	81.777	101.152	8.726	20	2	220	-
Дол. Тузла	152.780	150.814	49.080	1.796	121	1.390	9
Травнік	69.940	78.448	90.559	201	20	920	-
Мостар	56.135	74.889	88.199	65	8	225	1
Разом:	548.632	673.246	334.142	3.596	251	8.213	12

Всіх разом: 1,568.092

Про Русинів в сій переписи нема згадки тому, бо їх тоді і ще не було в Босні, а до тепер іншої статистики ще нема.

Босанська статистика з 1895 р.

В Босні є 5 округів: 1) Сараєво, 2) Банялука, 3) Бихач, 4) Долня Тузла і 5) Травнік

В	I. округі є повітів	7	а	228.107	жителїв
II.	“ “ “	8	а	329.499	“
III.	“ “ “	6	а	191.897	“
IV.	“ “ “	10	а	358.990	“
V.	“ “ “	9	а	240.088	“

В Герцеговині є 1 округ:

Мостар, повітів 9 а 219.511 жителїв

Щоби ліпше пізнати, як Босня мало залюднена, то порівняю її з Галичиною. Галичина має простору землі 78.532 квадрат. кілометрів. Жителїв на тім просторі 7,917.005. Босня має 51.027 квадратних кілометрів, а жителїв 1,568.092.

ПРО РУСИНІВ В БАЧЦІ, СЛАВОНІЇ І ХОРВАЦІЇ ТА ПРО КРИЖЕВАЦКУ ГР.-КАТ. ЕПАРХІЮ

Згадав я на своїм місці, що оо. Василяни були на місії в Хорватії та в Славонії. Та тут не один питає: для когоч они там ті місії давали? Чиж там також є наші Русини?

Отож бачите, дорогі братя, що і тамтуди загнала лиха доля наших братів, і під нинішню пору живе в Хорватії і Славонії до-волі Русинів, а зайшли вони тут ще за часів Марії Тереси і її си-на, цїсаря Йосифа II. Але котрого року они тут поселили ся, точно означити трудно, бо ніхто тим не займав ся та й в книжках годі про се що вичитати. Знаємо лише те, що так як до недавна Босна лежала облогом та була мало залюднена, так колись неза-людненою була і Хорватия та Славонія. І ось до тих країв пересе-лили ся тому сто літ з горою наші братя Русини з північної Угор-щини, що за Карпатами там осіли та живуть по нинішній день.

Та не відразу перейшли наші Русини з північної Угорщини до Хорватії й Славонії; вперед поселили ся они в полудневій Угорщині між велики ріками, Дунаєм а Тисою, в повіті що зве ся Бачка, деь в половині XVIII ст. А вношу се з того, що в першій рускій бачванській кольонії Керестурі стоїть по нинішній день величава церква побудована ще 1774. Так велику церкву могли побудувати лише такі переселенці, які вже довший час на однім місци мешкали і вже доробили ся поважного добробуту. Без того годі було побудувату так величаву церкву власними силами. І що іно відтіля розійшли ся вже ті Русини по Хорватії та Славонії, закладаючи скрізь села. Так отже ті села в Бачці се найстарші рускі оселі на полудні. А живе в них чимало наших братів. И так: в Керестурі живе понад 6000, в Коцурі понад 3000 (помішані з Мадярами і Німцями, але Русинів є більшість), в Дюрдеві понад 1000 (Сербів коло 3000), в Вербасі около 1000 (Німців около 5000, Сербів до 1000), в Новосаді до 700. В справах церковних були сї бачванські Русини залежні зразу від єпископів в Калочі.

Кілько одначе Русинів перенесло ся з північної Угорщини тамтуди в перших роках переселеня, сего певно не можна знати. На кождий спосіб мусіло їх бути чимало, а правдоподібно були між ними

також і галицькі переселенці, коли 1820 року виїхало до Хорватії з Галичини багато руских священників на місію.⁷

Запримічу при тім ще й те, що переселенє не уставало і в XIX. ст., ба – воно не устає і по нинішній день.

В Славонії ж повстали згодом слідуєчі села: 1) Петровці, коло 1000 душ, 2) Миклушевіці, коло 900 душ,⁸ 3) Бачинці, около 1000 душ (Сербів також около 1000 душ⁹) 4) Шід, около 1500 душ (на 5000 православних), з прилученим селом Беркасово, де живе 200 Русинів побіч Сербів і Хорватів, 5) Привина-глава, около 250 душ¹⁰, 6) Пішкуревиці, около 1500 душ¹¹, 7) Митровиця, понад 1100 душ (на 7000 Сербів і Хорватів¹²), 8) Сібінь, до 1000 душ¹³ і 9) Канїжа, також до 1000 душ¹⁴.

Дві останні кольонії повстали недавно: перед якими п'ятьома роками. Поселював ся тут нарід переважно з Галичини і то з Сокальщини. А взагалі треба запримітити про руську кольонізацію в Славонії те, що початки її не сягають дальше як поза 80 літ.

В Хорватії мешкають Русини лише в кількох кольоніях, а іменно в Дишнику і Загребі, та в прилучених до них Лудині, Кутині, Липовлянах і Володері.

Усі ті рускі села в Бачці, в Славонії, Хорватії, а тепер і в Бо-снії, залежні в церковних справах, подібно як і греко-католицькі Хорвати від греко-католицького єпископа в Крижевцях в Хорватії, належать отже до єпархії крижевацької.

⁷ Довго там не побули, бо коли одного з них там убили, то решта вернула назад до Галичини.

⁸ Петровці і Миклушевіці ще перед сотнею літ були православні та тепер вже сві грекокатоликами.

⁹ В Бачинцях стали поселювати ся наші Русини недавно. Тут вони випирають зовсім Сербів, і то якраз своєю кращою господаркою, яка у Сербів, як знаємо, зовсім нікчемна!

¹⁰ В Прівині главі мають православні Серби свій монастир та перетягають дуже наших Русинів до своєї церкви, хоча поки що без успіху.

¹¹ До всіх повище шести сіл превандрував нарід головнo з Керестура.

¹² Се руска кольонія, куди примандрував нарід впрост із північної Угорщини, деє перед 30 роками, та здебільша вже й призабув говорити по руски! На сю кольонію треба би звернути бачну увагу!

¹³ В Сібіню є священником о. др. Калай.

¹⁴ В Канїжі є священником о. Ваньчик, що кінчив теологію у Львові. Маємо надію, що щирі сї священники візьмуть ся енергічно до праці та не дозволять загинути Русинам у своїх парохіях.

Як ми вже знаємо, теперішнім греко-католицьким єпископом в Крижевцях є Преосв. Юліян Дрогобецький, родом Русин, хоча усі єго попередники були Хорватами.

На перший погляд видає ся крижевацка єпархія невеличкою: в ній всього на всього ледви 29 парохій разом з Боснією (яка тепер відпала) а усього священства разом з крилошанами є ледви 35. Та при тім треба все памятати, що там до кожної парохії належить все два, три, а часом і більше сіл! Найкрасшим приміром сказаного служить одинока греко-католицька парохія в Прняворі, якої парох о. А. Сегеді мусить обслужити великанське число бо около 50 боснійско-руських кольоній, то значить яких 10 тисяч душ!¹⁵ Виходить отже з того, що крижевацка єпархія не є мала, а лише що она має дуже мало священників, або ще інакше, що не в кождім селі з греко-католицьким населенєм чи то в Славонії, чи в Хорватії, чи там вкінці в Босні є свій священник.

Позволю собі отже подати тут докладний спис існуючих нині в крижевацкій єпархії парохій після країв:

I. Хорватия

1. Крижевці, 2. Пргомелє, 3. Дишник, 4. Загреб.

Повіт Зіхельбург¹⁶

4) Мрзлополе, 6) Печно, 7) Стойдрага, 8) Грабар, 9) Радато-вичі, 10) Драге, 11) Кашт, 12) Сошіце.

II. Далмация

13) Крічке, 14) Врліка, 15) Бальке

III. Славонія

16) Петровці, 17) Шід, 18) Бачинці, 19) Митровица, 20) Міклошевці, 21) Пішкуневці, 22) Канїжа, 23) Горні Андрієвці (Сібінь).

IV Бачка (Полуднева Угорщина)

24) Керестур, 25) Куцура, 26) Нові Сад, 27) Старі Врбас, 28) Дюрдево.

¹⁵ Як звісно – від кількох місяців боснійски Русини зістали вилучені з під власти крижевацкого єпископа, отже не належать вже до крижевацкої єпархії.

¹⁶ Повіт сей лежить на хорватско-австрійськім пограничу, а хоч підпадає під адміністрацію хорватского бана, мимо то по нинішній день не рішено єще, чи повіт сей належить до Хорватії чи до Австрії.

Отсе і усі парохії греко-кат. крижевацкої дієцезії. Ба але і з них – в парохіях під нумерами 2, 21, 22 і 23 отворено душпа-стирства щоіно в рр. 1907 і 1908, а парохам конгруї ще не признано, тому то і утримують їх еще самі люди.

А тепер – очевидна річ – лишається ще відповісти на найважнійше може питанє а іменно, котрі то із повисше вичислених парохій заселені більше або менше збитою людностію рускою

Так отже треба з гори зазначити, що в парохіях Дальмації (нр. 13-15) і повіта зіхільбурского (нр. 5-12) нема ні одного Русина; вони розкинені отже по парохіях Хорватії, Славонії і Бачки, а іменно в парохіях під чч. 3, 4 і 16-28 – разом з прилученими до них оселями.

Загальне число Русинів в усій крижевацккій епархії (окрім Босні) виносить на основі того материялу, яким я розпоряджаю, понад 18 тисяч (18.240) душ на 32 тисячі усіх вірних тої дієцезії. А що після шематизму крижевацкої епархії з р. 1868 (здається, перший, а зовсім певно послідний шематизм тої дієцезії по нинішній день, бо більше він не появився) загальне число душ виносило 17.386, а в одинайцять літ пізнійше, після обчислень дра Юліяна Пелеша (Gesch. d. Union, II. B., стр. 1091) – 20.000 душ, так отже бачимо з того, що за той час піднеслося число вірних крижевацкої дієцезії на 32 тисячі.

Виходить отже зі сказаного, що в крижевацкій епархії на 32 тисячі душ є більше як половина т. є 18.240 душ Русинів, (т. є кругло 57%!), або іншими словами, що крижевацка епархія є більш рускою як хорватскою.

Духовенство для крижевацкої епархії виховується в Загребі в духовній семінарії, яка призначена в дійсности лише для греко-католиків Хорватів, однак в тій семінарії містяться також і рускі діти, але се вже по доброті Хорватів, що сему не противлять ся.

Науку і ціле образovanje почавши від I кл. гімназійальної аж до матурального іспиту, побирають рускі діти в школах загальних разом з іншими дітьми, лише руского язика учаться приватно, бо в хорватских школах рускої мови до тепер не учаться. Бого-словіє кінчать звичайно на тамошнім університеті з виїмкою кількох, що кінчили у Львові у нашій семінарії, кількох в Інсбруці, а кількох в Унгварі на Угорщині. З львівської семінарії вийшло доси трох укінчених богословів, а два ще і тепер учаться. Та при тім треба запримітити і се, що тих хорватских питомців удержує Екселенція Митрополит гр. Шептицкий своїм коштом.

Число питомців в загребській семінарії сягає до 30, рахуючи вже всіх від I класу гімназійної, аж до скінченого богослова. Семінарія має свого ректора, префекта і духовного. Ректором тепер є о. др. Няраді. Завдяки його ревности, енергії і невтоми-мости, ця семінарія дуже добре розвиває ся і дає на будуче дуже добру надію як для Хорватів, так і для Русинів.

Сій семінарії достарчає, як ми вже висше згадали, кандида-тів крижевацка бурса, яку удержує своїм коштом Преосвящений Юліян Дрогобецький. Ті дрогобецькі бурсаки співають що дня в катедрі утренью і вечірню а службу Божу лише в неділю, бо буд-ного дня в тим часі учать ся. Співану службу Божу, яку там пра-вить ся що дня о 9. год. рано, співають по черзі крилошани. Один з крилошан співає службу Божу, а прочі оо. крилошани займають свої місця в стаях і творять дуже гарний хор, який відповідає на возгласи целебранта.

Над бурсою має надзір префект, а Сестри Служебниці, спроваджені з Галичини, завідують кухнею сеї бурси. Згадана бурса є великим добродійством з боку Преосвященого Юліяна, бо виховують ся там самі бідні діти, які в сей спосіб мають нагоду кінчити школи, а опісля і семінарію в Загребі.

Та на тім ще кінець, бо меткі хорватські Русини віддають ще своїх дітей на науку до галицьких інститутів. А з спеціальним признанєм треба признати, що Хорвати висилають своїх доньок на науку до наших сестер Василяннок. І так прим. тепер учить ся 16 дівчат з Хорватії в монастири в Словії. Розходить ся тут головню о се, щоби мати згодом своїх монахинь Василяннок, які могли би в своїм краю виховувати молодше покоління, як се роб-лять у нас Сестри Василянки в Словії, Яворові, Перемишлі та Станіславові. А душею сего руху є саме о. ректор Няраді. Він то приїздив з часта до Галичини і при тім спостеріг потребу такої самої інституції і для Хорватії, як для Хорватів, так і для Руси-нів. З того часу приїздить о. ректор що року до Галичини і приво-зить з собою діти, які приміщує або в Сестер Василяннок, або у Сестер Служебниць. Є се справді велике діло отця Няраді. Се не хвилиний ефект, а праця, яка в будучині принесе вірним крижева-цкої єпархії стократні плоди. В сей спосіб удержують ся вкінці між матерним краєм а кольоніями трівкі зносини, які стануть на перешкоді винародовленню наших братів крижевацкої єпархії.

Та при тих експедициях до Галичини стрічає нераз о. Няраді чималі труди а навіть прикристи. Сьвідчить про те хотьби приго-да о.

ректора, що в р. 1906 їхав до Галичини і віз з собою шестеро дитий-дівчат. Мадяри, які відносять ся все неприхильно до Славянства, рішили скористати з нагоди і доскулити рускому сьвященикови. З ряду в Будапешті вислано телеграму, щоби того сьвященика, який їде з дівчатами увязнити. І коли о. Няраді приїхав до Мункача, так тут его приарештовано і випитувано, звідки їде і куди везе дівчата. Власти удавали іменно, що вважають его агентом, який веде торгівлю дівчатами до чужих країв. І хотяй о. Няраді вилегітимував ся, ким він є і куди їде, то мимо сего Мадяри не хотіли йому вірити і держали о. Няраді довший час на стації. Знали добре Мадяри, що ті діти їдуть до Галичини не на те, щоби та набрати ся мадярського духа, але руского. Що й по довгих короводах та допитах мадярских властей, пушено о. Няраді в дальшу дорогу, але вже не самого, лише під доглядом мадярського шпіона, що товаришив о. ректору аж до Львова. Але енергичний о. Няраді тим зовсім не зражує ся, але працює дальше невтомно над хорватскими Русинами, бо знає добре, що кожде добре діло має противника перед і за собою. Жаль лише, що не маємо більше таких а ревних робітників.

На кінець думаю, що не від річи буде розповісти при сій нагоді і та тім місци ще й про історію греко-католицької єпархії в Крижевцях. Бо чейже небайдужним є для нас питанє, в який спосіб прийшли наші переселенці в Бачці, Славонії і Хорватії до своєї єпархії і свого єпископа. Бо чейже годі припускати, щоби правительство було таке дуже милосердне, аби для горстки Русинів отворило окрему єпархію. Вправді на Угорщині є аж дві наші єпархії, але се не дивниця, бо сей край пограничний з Галичиною і заселений виключно Русинами. Не так діє ся з Хорватією, яка лежить далеко за широкою полозою мадярського краю і є відтята зі всіх сторін від руского моря. Думаю отже, що се питанє, яким способом наші переселенці прийшли в далекій країні до своєї єпархії, є зовсім оправдане.

Одиноким жерелом нашим відомостей про греко-католицьку єпархію в Хорватії є дуже рідка, а може навіть незвісна у нас книжечка п. з. "Schematismus venerabilis Cleri Graeci ritus catholicorum diocesis Crisiensis pro anno 1868.", Zagrabiae (Velocibus typis Caroli Albrecht), в якій оповідаєть ся основно про сю екзотичну єпархію в розвідці п. з. "Brevis notitia Episcopatus graeco-catholici Crisiensis" стр. 5-13. В часті також користав я зі звісного твору єпископа Пелеша.

Коли багато місцевостей в Хорватії і Славонії винищили безконечні турецькі виправи, читаємо в згаданім оповіданню шематизму, а вкінці повернув усіма тужно вижиданий супокій, тоді стали на ново заселявати ся ті пустинні місця людьми. Головно в XV і XVI віці стали сюди напливати численні народи і то головно грецького обряду з сусідніх отоманських країв. А спеціально під кінець XVI віку замітний тут великий приплив людности з Боснії і Герцеговини до місцевостей, що тепер становлять військове хорватско-славонське пограниччє. Сї перші переселенці прийняли майже всі латинський обряд, з виїмком малого числа, яке лишило ся при своїм східнім обряді, хоть злучило ся з римскою церквою.

І отся мала горстка людей не мала своїх священників східного обряду. Щоби сї нові мешканці сего краю східного обряду удержали ся при римській церкві, дбав про їх духовні потреби головнo латинський єпископ з Загребу, Петро Домітрович, що після передання, сам з того народу мав походити.

З початком XVII. віку прийшла сюди знов нова громада людей. Всї вони відорвали ся від сербського патріярха і прийняли унію. Але з ними були вже також священники, а навіть архимандрит, що звав ся Вратаня. Що й тоді за старанем загребського єпископа, Домітровича, іменував цісар Фердинанд II. Симеона Вратаню в р.1608 єпископом, якого в р. 1612 висвятив в Римі Папа Павло V і надав єму титул свідницького єпископа (Svidnik). Так став Вратаня пастирем того самого народу греко-католицького обряду, що мешкав в границях і поза границями латинської єпархії в Загребі.

Прихильний греко-католикам латинський загребський єпископ відступив греко-католицькому єпископови, Вратанюви, велику маєтність поміж Іваничем і Чазмою, а сей збудував там монастир св. Архангела Михаїла і став рівночасно архимандри-том сего монастира, де мав також свою резиденцію. Там резидували також єго наслідники аж по рік 1734. Юрисдикція установленого в сей спосіб свідницького єпископа розтягала ся від Адриєйського моря на цілу Хорватію і Славонію аж по низ угорський.

Після смерті єпископа Вратані єго церква мусіла перебути тяжкі часи. Вона мусіла звести тяжку боротьбу з загребськими латинськими єпископами, що після смерті Петра Домітровича відносили ся до греко-католицьких свідницьких єпископів дуже неприхильно. Та на

тім ще не кінець, бо свідницькі владики зневолені були бороти ся ще з другим ворогом, а іменно з сербским православним патріархом в Карловцях.

Латинські, загребські єпископи почали в половині XVII в. трактувати свідницьких єпископів, як своїх вікаріїв для східного обряду. Свідницькі єпископи боронили ся перед подібним трактуванєм і відкликували ся до ерекційної булі папи Павла V, причім твердили, що є самостійними владиками і не хотіли піддавати ся загребському єпископови. В сей спосіб приходило нераз до великих непорозумінь а єпископ Гавриїл Міякіч, якого висвятив рівнож сам папа, не хотів загребському єпископови Мартинови Борковічови підчинити ся і зірвав тому з ним всякі зносини. За се суспендував Борковіч Міякіча, а навіть обвиних его перед королем, як ворохобника, за що король велів Міякіча замкнути у вязниці. А тоді загребський єпископ оповістив у всіх своїх обіжниках, що єпископ Свідника є його вікарієм.

Спори вели ся про юрисдикцію. Загребські латинські єпископи відкликували ся на латеранський собор IV, який постановив в IX. каноні, що в одній єпархії не може бути двох юрисдикцій. А в наслідок такого неприхильного відношеня загребських єпископів до греко-католицької церкви в Хорватії, наслідники єп. Вратані, хоть одержували королівську номінацію, то все таки не могли в Римі одержати апостольської конфірмації. Не дивниця, що через те дав ся згодом відчути брак єпископа і священників, а православні тим часом не спали і робили своє...

Однак нарід, піддержуваний майже одиницями, ставив опір православію і держав ся унії. Вкінці наслідник Міякіча, єпископ-номінат, Павло Зорчіч, видячи таке невідрадне положенє своїх вірних, бачучи, що в наслідок тих фатальних спорів готова ціла унія пропасти, зложив загребському єпископови присягу як вікарій... Се підданє уніятської церкви загребському єпископови вплинуло на унію дуже некорисно, она не могла як слід розвивати ся. І саме з тої братовбивчої боротьби настала для православних пора обильної жатви.

Іменно в р.1690 виринув гейби з води, сербський патріарх Арсеній Черноєвіч з великим числом свого народу і своїх священників. На візванє цїсаря Леопольда I. перейшов він на границю Австрії і поселився в Сремі, в монастирі Хоново, звідки вигнав силою греко-католицького сремського єпископа Петра

Любібратіча та розіслав на всі сторони монахів, яких привіз з собою зі Сербії, щоби вони перетягали нарід на православіє та забирали силою унійтські монастирі і парохії. Та і сам не вдоволів ся ані патріярх, ані его наслідники, але ще й установили своїх єпископів для тим скоршої заглади унії. Бо хотяй юрисдикция свидницкого єпископа розтягала ся на вараждинський генералят і сусідні бананії, мимо сего православний карловацкий митрополит на народнім конгресі в р. 1713, відбутім в сремскім монастири в Хопово, постарав ся о номінацію двох єпископів, одного в Северині (Severinu) близько Беловара, а другого в Костайниці (Kostajnici), а раньше вже перетягнув на свою сторону монахів Лепавінских в сусідстві Крижевець і монахів Комоговінських, а їх слідом пішли також монахи Гомірянські на карловацкім пограничу.

За їх справою почав нарід буритися і ділити ся, так що одна часть повинувала ся свидницкому єпископови а друга право-славим єпископам інтрузам. Против сего протестували єпископи свидницький і загребский, але се нічо не придало ся.

Тимчасом в р. 1735 монастир Марча, стару резиденцію свидницкого єпископа, православні, заходами северинського єпископа, Симеона Филиповича, силою забрали, а в р. 1739 дня 12. черевня спалили і то, здаєть ся, нарочно, щоби властители не могли до него вернути. Свидницький єпископ й ігумен, Сильвестер Іванович, з трема монахами, що лишили ся при житю, скривав ся в семінарії в Загребі, вкінци переніс ся до маєтку Прибіч і там заложив свою столицю, з якої рядив він і его наслідники останками греко-католицкого стада в характері апостольских вікаріїв аж по рік 1776. В наслідок великого давлення і з сторони православних і з боку католицких, загребских єпископів, унія так ослабла, що згодом забракло греко-католицких священників а в р. 1740 треба було для піддержки унії візвати священників з мукачівської єпархії.

Та і ся місія не приносила для греко-католицької церкви бажаних плодів, тому папа Венедикт XIV. рішив ся покласти тому кінець та замінив свидницку єпархію на апостольський вікаріят і в сей спосіб покінчила ся недоля греко-католицького єпископа. Першим апостольским вікариєм іменувала цїсарева Марія Тереса Гавриїла Палковича. Єго потвердив римський престол а висвятив его мункачівський єпископ, Емануїл Ольшавський. Єго наслідником був Василь Божічкович і на його просьбу цїсарева Марія Тереса признала вкінци свидницке єпископство в р. 1778 канонічним на

рівні з другими та замінила свидницький єпископат на крижевацку єпархію. В тім самім часі крижевацкий єпископ, Василь Божічкович, як і єго безпосередний наслідник Йосафат Басташіч мали резиденцію у своїх добрах Ткалец коло Криже-вець. Цісар Йосиф II додав тому єпископови деякі добра для єго удержання, а цісар Леопольд II призначив єму пофранісканьску церкву разом з монастирем в Крижевцях на резиденцію для єпископа. Крім сєго побудовано ще в Загребі духовну семінарію, яка стоїть по нинішний день.

Перший з ряду, крижевацкий єпископ, Сильвестер Бубановіч переробив латинський костел після східного обряду і переніс єпископський престол до Крижевець в р. 1801. Цісарева Марія Тереса веліла в р. 1753, щоби православні віддали тодішньому свидницькому єпископови, Гавриїлови Палковічеви неправно забраний монастир Марчу, однак сей в два роки пізнійше перейшов з огляду на тодішні відносини за згодою єп. Палковіча в руки оо. Піярів. В заміну за монастир Марчу одержав єпископ фіскальні добра Пресека. А що в тих добрах не було відповідного місця під будову монастиря, тому почав єпископ Божічкович в р. 1769 будувати монастир під візванем св. Пульхерії в Крижевцях, однак будови не скінчив. Се опатство, що належало *de jure* до дібр Пресека, перейшло опісля в р. 1777, коли єп. Божічкович зрік ся гідности Аббата, на Йосафата Басташіча, а коли сей в р. 1787 став єпископом, на Атаназія Гвоздановича, який був на тім становиску до р. 1806. Після єго смерти завідували опатством зразу єпископи а опісля королівський політично-земельний директоріят в Буді аж по рік 1849. В сїм році добра Пресека надано як дотацию для крилошан новоутвореній, крижевацкій єпархії, фундованій цісарем Фердинандом I а яка складала ся і складає ся понинішний день з п'ятох крилошан.

Отсе історія крижевацкої, греко-католицької єпархії, а з неї кождий може пересвідчити ся, що як кожда попередна унія, чи фльорентийска, чи берестийска, так само і хорватска йшла тернистою дорогою та сліди слезами зрошувала.

А вже найбільше при тім се, що свої терпіли від своїх, що си-ни одної церкви і одної віри не давали братам греко-католикам розвивати ся. І справді годі не сказати тут словами св. Письма, що “будуть йому вороги домашні його”. Так отже до кождої унії можна примінити отсі слова: “І змії стояше перед женою, хотя-щею родити, да єгда родить, сність чадо єя” (Апокаліпсис 12, 4).

Ти рабе лїний – там жну і збираю,
Де я не сїяв і не розсипав!
А ти таланти сї, що дістав від мене,
Розкинув по сьвіті та промарнував...

Щоб сї слова Божі й мене не стрїнули,
Що бачив, що чув я, в цїй книжцї списав
За ласки, опіку, за всї Божі дари
З таланту одного сю дрібку віддав.

Най на мене нарід каменем не кине
І в книгу лїних нехай не внесе...
Не до сну тяжкого ся сумна картина
А до сьвітла й бою най его везе.

Церква і парафіяльний дім у Козарці, ще без дзвіниці, яку збудовано пізніше

Перша церква у Прияворі, яку 2 серпня 1992 року знищено експлозивом

DR BERISLAV GAVRANOVIĆ

**UKRAJINSKI
GRKOKATOLICI
NA TERITORIJI
BANJALUČKE
BISKUPIJE**

Pretisak iz "Dobrog pastira", god. XV-XVI,
Sarajevo, 1966, str. 245-252.

В журналі “Dobri pastir”, у випуску XV-XVII, який вийшов 1966 року, опубліковано наукову розвідку д-ра Беріслава Гавранови-ча під назвою “BANJALUŠKI BISKUP FRA MARIJAN MARKOVIĆ 1883-1912”.

Пишучи про цього банялуцького римокатолицького владика, автор не міг не доторкнутися і поселення українців на території його єпархії, куди вони прибули разом з поляками, чехами, італійцями, німцями і мадярами. Всі згадані, або подавляюча їх більшість, крім українців, були римокатоликами і, розуміється, стали складовою частиною римокатолицької Банялуцької єпархії. Про них єпископові та місцевим священикам прийшлося подбати, організувати їх релігійне життя, по можливості рідною мовою, наскільки то в ті часи було можливе. А серед них знайшлися й українці грекока-толики - з окремим обрядом, окремою мовою, окремим календарем і що найважливіше - окремою церковною юрисдикцією. Тому не дивно, що у звітах місцевих римокатолицьких парохів своєму владичі, вони згадують й українців грекокатоликів. Ці їх звіти для нас є цінним джерелом у пізнанні початку життя українців на новому місці та початку церковної організації. Одночасно вони є і статистичним джерелом, бо зафіксовано скільки то нашого люду було в поодиноких оселях.

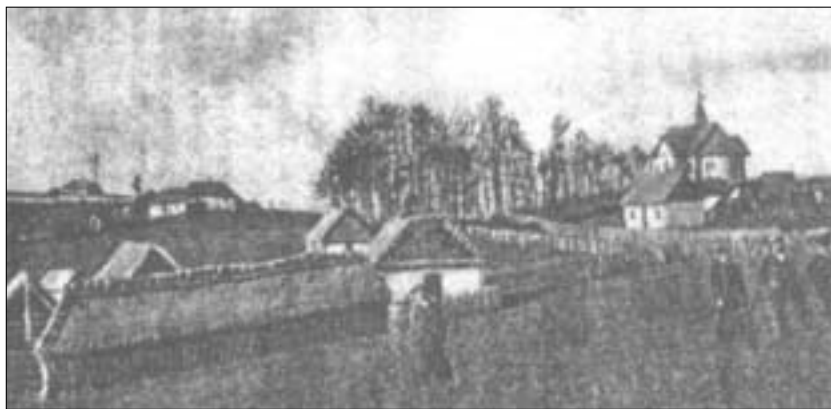
Автор монографії про владика Маріяна Марковича, в частині про українців грекокатоликів у Боснії, крім документів з єпископського архіву в Баня Луці, користувався і книгою “Jubilarni šematizam Križevačke eparhije”, яку видано у Загребі 1962 року. Насува-ється здогад, що в архіву Банялуцької римокатолицької єпархії нема більше жодних документів, які стосувалися б українців цієї пори, з 1883 по 1912 рік. Автор користувався і Державним архівом СР Боснії і Герцеговини, але коли мова про українців грекокато-ликів, того архіву він не згадує.

В кожному разі цей уривок зі згаданої розвідки про владика Марковича для нас є цікавим і корисним.

Переопублікований тут уривок, у згаданому журналі “Dobri pastir” знаходиться з 245 по 252 сторінку.

Дерев'яна церква в Камениці

Стара церква в Дев'ятині

UKRAJINSKI GRKOKATOLICI NA TERITORIJI BANJALUČKE BISKUPIJE

Austro-ugarska vlada pozivala je proglasima svoje podanike da se nasеле u Bosnu, gdje su mogli dobiti zemljište besplatno ili uz veoma povoljnu cijenu. Neobrađenog zemljišta bilo je dosta, osobito u okolini Prnjavora. Tom su se pozivu odazvali grkokatolički Ukrajinci iz Zapadne Ukrajine, i nekoliko njihovih obitelji doselilo se u Sjevernu Bosnu 1890. godine. Neke od ovih obitelji kupile su obradivu zemlju, a druge su dobile besplatno šumu koju je trebalo iskrčiti. Brojčanija kolonizacija Ukrajinaca u Bosnu počela je 1900. i trajala sve do 1913. godine. Ispočetka su se naseljavali isključivo u okolini Prnjavora, a kasnije i u drugim mjestima, osobito oko Zavidovića, gdje su se zapošljavali kao radnici u šumama ili na pilanama.¹

Ukrajinski grkokatolici nazivaju se i “ukrajinski katolici istočnog obreda”; Poljaci ih nazivaju “Rusinima”. Pošto su se malo sredili u novim naseljima, osjetili su potrebu za svećenikom svog obreda. Nakon doseljenja u Sjevernu Bosnu, potpali su u duhovnom pogledu pod Križevačku eparhiju, zadržavši sve svoje obrede Lavovske metropolije, pa su zamolili lavovskog mitropolitu Andriju Šeptickog da im pošalje svećenika. Šepticki je svojim okružnicama, teološkim časopisima, mnogim sinodama i utemeljenjem reda Studita obnovio crkveni život grkokatolika. Pratio je osobitim interesom život svoje duhovne djece u Bosni, te se obratio molbom križevačkom vladici Juliju Drohobeczkom da novodoseljenicima u Bosni pošalje svećenika.

Ukrajinski grkokatolici kolonizirali su, uglavnom, neke predjele na teritoriju Banjalučke biskupije. Osim njih bilo je ovdje kolonista i drugih nacionalnosti: Nijemaca, Poljaka, Mađara i Talijana. Biskup Marković pratio je njihov život, svesrdno ih pomagao i u svemu išao im na ruku. O tom postoji još i danas tradicija kod Ukrajinaca koji se ugodno sjećaju Markovića. Sigurno na njegov upit, dobio je on 15. prosinca 1899. od fra Mirka Šestića, župnika u Prnjavoru, izvještaj o stanju kolonija u njegovoj župi.

¹Jubilarni šematizam Križevačke eparhije, Zagreb 1962, str. 146. Umnoženo vlastitim ciklostilom.

Prigodom postavljanja župnika za Ukrajince u Prnjavoru i okolici bio je vladika Drohobeczki u vezi sa biskupom Markovićem. Vladika je bio odlučio poslati za župnika Andriju Segedija, kojeg je Marković predložio Zemaljskoj vladi preko okružne oblasti u Banja Luci. Na to je biskup primio 11. siječnja 1900. obavijest od Okružne oblasti da je Zemaljska vlada u Sarajevu prihvatila njegov prijedlog za namještenje jednog grkokatoličkog svećenika za grkokatolike u kotaru Prnjavor sa sjedištem u Prnjavoru uz godišnju subvenciju od 1000 forinti. Marković je 20. lipnja t. g. primio obavijest da Zemaljska vlada nema ništa protiv vlč. o. Andrije Segedija sa bude župnik za Rusine u Prnjavoru. On je odmah slijedećeg dana izvijestio Konzistorij u Križevce da o. Andrija Segedi može doći za župnika u Prnjavoru. Nakon osam dana - 29. lipnja - primio je on dopis od vladike Drohobeczckoga kojim mu zahvaljuje za odobrenje o. Andrije Segedija za dušobrižnika u ovoj biskupiji, te javlja da će isti ovih dana poći ovamo.²

Segedi je sam djelovao na velikom području Bosne pronalazeći pojedine grkokatoličke obitelji. Njegovim nastojanjem osnovane su 1900. i prve grkokatoličke župe u Bosni: Prnjavor i Devetina. God. 1906. osnovana je i župa u Staroj Dubravi.

Biskup Marković je pratio kolonizaciju na teritoriju svoje biskupije. Sve veći priliv kolonizatora grkokatolika iz Ukrajine, pa Nijemaca, Poljaka, Mađara i Talijana, njihovo miješanje sa rimokatolicima, izazvalo je potrebu osnivanja novih župa i njihovo razgraničenje.

Na biskupov upit šalje mu fra Mirko Šestić, župnik iz Prnjavora, 30. siječnja 1901. izvještaj o stanju župe Prnjavor i kolonija. Izvještaj glasi:

Broj 4.

Presvietli Gospodine!

Caeteris exmissis.

Što imam izvijestiti glede stanja ove župi i kolonija jest sljedeće:

1. U ovom kotaru pr. g. naseljene su sljedeće kolonije:

a) U šumu "Šibovska" koja leži neposredno do tirolske kolonije Štivor i prostire se s obe strane ceste Prnjavor-Derventa, naseljeno je 50 kuća rimokatolika, porieklom njemaca. Zemljište im je dobro, a oni su marljivi, te su si već prilično dobre kuće izgradili.

b) U Palačkovce (Smrtić) naseljeno je 25 kuća rim. kat. poljaka, medju kojima ima i nekoliko grko-katolika.

² Dijecezanski arhiv u Banjoj Luci.

c) U Hrvaćanima kod Han - pod Devetinom kupilo je pr. god. 19 familija iz Galicije zemljište od g. Jove Markovića; među njima imadu 3 r. kat. familije, a druge grčko slavenskog obreda.

d) U šumi "Devetina" naseljeno je 145 kuća, među kojima ima preko 40 gr. kat., a ostali su r. katolici.

e) U praedium "Gajevi", 16 klm. cestom udaljenom od Prnjavora prema Banja Luci, ležećem j. zap. od ceste, naseljeno je 26 kuća iz Galicije rimo- i grko-katolika.

f) U "Dubravi" naseljeno je 110 familija; među tima do 40 grčko-slav. obreda, a drugi su rimo-katolici.

g) U "Kamenici" kod Dubrave naseljeno je 24 familije rimo- i grko-kat.

h) U šumu "Zagreblje" nuz Martinac naseljeno je 30 familija.

i) Magjarska kolonija, koja leži na cesti Prnjavor - Kulaši - Vučijak - Jasici i za koju je određeno još 70 familija, nije naseljena. Gosp. predstojnik se nada, da će se i ona budućeg proljeća popuniti.

k) Isto tako ima namjera razširiti koloniju Rakovac na sjeveroistok prema visočanima Motajice.

2. Odatle slijedi, da je nužno, da se uzpostavi:

a) Župa u **Rakovcu**, gdje su kolonisti već sagradili liepu drvenu crkvicu 10 met. dugu i 6 m. široku, a imadu već svu japiju za župsku kuću.

b) Župa u **Devetini**, na koju bi spadale filijalke **Hrvaćani**, **Gajevi** i Kokorski lug.

c) Da je za Dubravu i Kamenicu nužna župa ne trebam Vašoj Presvietlosti ni spominjati.

Ta nužda nastaje iz dvojakog razloga: 1-o radi kolonista, kojim je veoma tegotno udovoljavati vjerskim dužnostima... 2-o radi župnika, kojim neće biti moguće pokraj najbolje volje, da učine sve što moraju. - Župa Martinac ima već 2 filijalke: Gumjeru i Zagreblje, a ova je, kako spomenuh, razširena.

3. I gr. kat. župnik o Szegedi pisao je u Križevce, da se presv. g. biskup Drohobeczki pobrine za osnutak gr. kat. župe u **Devetini**, odakle bi župnik služio gr. kat. u Devetini, Hrvaćanima, Gumjeri, Gajevima, Dubravi, Kamenici te u Gradiškom i Banjaalučkom kotaru i t. d. a njemu bi još uvijek dosta ostalo u Prnjavoru i okolici, te u Derventskom kotaru.

Medjutim na to nije dobio još nikakva odgovora.

4. U kotaru prnjavorskom ja sam po ustmenoj dozvoli Vaše Presvietlosti blagoslovio do sada: 1-o u Martincu groblje, 2-o u Rakovcu, 3-e u Kobašu, 4-o u Drenovi (Ralutinac); ali kako je ovdje veoma tiesan prostor r. k. groblja i ono se već dobrano napunilo, to sam s pomoću g. predstojnika uredio, te su i česki kolonisti, kojih s poljacima imade preko 30 familija u Konjuhovcima (mahale: Mačino brdo, Karači i Ratkovac)

ogradili mjesto za groblje. Isto tako su ogradili prostore za groblja kolonisti u Palačkovcima i Devetini - Zato smierno molim Vašu Presv., da mi dade dozvolu da mogu ta groblja dok bude ljepše vrijeme blagosloviti. - O. Szegedi blagoslovio je već groblje u Dubravi, koji, kaže, da kod njih ne treba za to naročite dozvole.

I u Gumjeri tražili su kolonisti, da im se groblje blagoslovi, te ne znam, je li žpk Angjelić - blagoslovio. - Po tom će bit u kot. Prnjavor osim Kulaša 12 kat. groblja i to u: Martincu, Gumjeri, Lepenici, Rakovcu, Kobašu, Palačkovcima, Štivoru, Prnjavoru, Konjuhovcima, Drenovi, Devetini i Dubravi. A osim tih bit će nuždna groblja i u drugim kolonijama, što ih spomenuh.

Caeteris exmissis.

Gosp. predstojnik dobio je nešto novca za drvo prodano sa parcela, koje su određene za crkve u Rakovcu i Martincu, te je za taj novac već naručio 1 zvono od 100 klgr. od Samase za Martinac, a drugo će isto tako teško naručiti za Rakovac. Ako preteče novaca naručit će po 1 manje zvonice za Konjuhovce i Drenovu (Ralutinac).

9. Plan za gradnju crkve u ovom mjestu preko kotara već je predložen vis. zem. Vladi, ali nije stiglo još nikakvo odobrenje. Nuzgredno spominjem, da je preko kotara stavljen predlog za gradnju škole u Šibovskoj, koju će pohadjati djeca također iz Štitora i Palačkovaca.

Caetera exmissis.

11. U ovoj župi prošle god. 1900. kršteno je 107 djece (od tih 10 u Kobašu); umrlo je 49 (od tih 1 u Kobašu); vjenčano 24 (od tih 2 u Kobašu).

Caetera exmissis.

U Prnjavoru 30. siečnja 1901.

*najpokorniji
Fra Mirko Šestić³*

Ordinarijat je ponovno zatražio 17. rujna 1901. od župnika Šestića izvještaj o razgraničenju župa rimokatoličkih i grkokatoličkih, bilo već ustanovljenih, bilo onih koji se imaju ustanoviti, na što mu je Šestić odgovorio 15. listopada t. g. ovim dopisom:

³ Ibid.

Prečastnom Biskupskom Ordinarijatu

u

Banjaluci

Na dopis toga preč. Ordinarijata od 17. rujna t. g. broj 502. glede omedjenja župa već ustanovljenih, bilo onih koji se imadu ustanoviti koli rimokatoličkih, koli grkokatoličkih u dogovoru s mjestnim grkokatoličkim župnikom vlč. o. Andrijom Szegedijem, uzev obzir na udaljenje pojedinih mjesta i komunikacione prilike, pronašao sam za shodno tomu preč. Ordinarijatu na dobrohotno uvaženje sljedeće predložiti:

I. Pod rimokat. župu u **Prnjavoru** nek spadaju sljedeća mjesta: 1) Prnjavor (mater), 2) Konjuhovci, 3) Karaći, 4) Ratkovac, 5) Čorle, 6) Mujinci, 7) Lišnja, 8) Galipovci, 9) Mravica, 10) Ralutinac, 11) Vučjak (Jasici), 12) Lužani, 13) Štrbci, 14) Babanovci, 15). Štivor, 16) Šibovska, 17) Smrtić-Palačkovci, 18) Ukrinski lug, 19) Kobaš bosanski.

II. Pod rimok-kat. župu u **Rakovcu** nek spada: 1) Rakovac(mater), 2) Lepenica, 3) Srdjevići.

III. Pod rimokat. župu u **Martincu** nek spada: 1) Kličково brdo, 2) Zagreblje, 3) Gumjera, 4) Svinjar, 5) Razboj.

NB. Martinac (mater paroeciae) est commune nomen praedii, qđ divisum fuit in colonias, quae nominibus sub nr 1) et 2) specianter designatir.

IV. Pod r. kat. župu, koja bi se imala otvoriti u **Devetini** imala bi pripasti sljedeća mjesta: 1) Devetina (mater), 2) Hrvaćani, 3) Gajevi.

V. Pod rk. župu, koja se otvoriti ima u **Dubravi** imala bi podpadati mjesta: 1) Dubrava (mater), 2) Kamenica, 3) Kokorski Lug.

NB. Za sada dok se u Devetini i Dubravi župe ne otvore najshodnije je, da te dvie kolonije s pripadnim mjestima spadaju na rk. župu u Prnjavoru, jer im je ovamo najlakše i jer ovamo svakako do kot. ureda i s drugim poslovima u čaršiju dolaze.

Za ustanovit se imajuće grko-kat. župe najshodnije bi bilo sljedeće omedjenje:

I. Pod grko-kat. župu u **Prnjavoru** spadala bi sljedeća mjesta: 1) Prnjavor (mater), 2) Konjuhovci, 3) Karaći, 4) Ratkovac, 5) Čorle, 6) Mujinci, 7) Lišnja, 8) Galipovci, 9) Mravica, 10) Lužani, 11) Babanovci, 12) Palačkovci, 13) Rakovac, 14) Srdjevići, 15) Lepenica. Onda svi grkokatolici u kotarima Devetina /vjerojatno Derventa - R. Miz/, Tešanj i ostalim, koji su južno i istočno od Prnjavora.

II. Pod grkokat. župu u **Devetini** spadala bi sljedeća mjesta: 1) Devetina (mater), 2) Hrvaćani, 3) Gajevi, 4) Gumjera, 5) Martinac.

III. Pod grkokat. župu u **Kamenici** spadala bi sljedeća mjesta: 1) Kamenica (mater), 2) Dubrava.

IV. Pod grkokat. župu u **Banjaluci** spadala bi sljedeća mjesta: 1) Banjaluka, 2) Čelinac, 3) Barlovac, 4) Ivanjska, 5) Maričko (Stratinska), 6) Priedor, 7) Pastirevo (Novi), 8) Bihaćko okružje, 9) Bakinci, 10) Čelinovac, 11) Cerovljani, 12) Čatrnja. K tomu svi grkokatolici u kotarima južno i zapadno od Banjaluke.

Što se tiče gradnje crkve i župske kuće u **Dubravi** to mogu tomu preč. Ordinarijatu javiti, da se oboje već dograđuje; dapače liepa iz drva crkvice skoro je već gotova osim prozora i poda, te sam u istoj na prošli Miholj-dan misu rekao i prediku. A i dogradnja žup. kuće primiće se kraju, te će obadvie zgrade najdalje kroz poldrug mjesec biti gotove.

Za župu grkokat., koja bi se ustanovit imala u **Kamenici**, - a to je veoma nužno - najljepše i najzgodnije je mjesto nazvano "**Kozja glavica**", koje leži između kolonija Dubrave i Kamenice.

U **Devetini** za župske kuće i crkve obadvaju obreda određen je najljepši položaj kod 9 kamenova (starih nadgrobni spomenika, odakle i samo ime poteklo), te je tuj drvotržac Šulentić već nešto prilično kuće napravio i obrekao istu, po dovršenom svom poslu, župi pokloniti. A što se tiče **crkve**, to kolonisti obaju obreda pripravljaју materijal da ju ozidju, te su u tu svrhu već izpekli 20.000 cigle, pa misle još ove jeseni zidati, ako vrijeme posluži.

Za **Gumjeru** još ne mogu ništa izviestiti, jer tamo nisu još novi kolonisti namješteni.

Za statistiku nije mi moguće tomu preč. Ordinarijatu točna izvješća dati, jer kolonizacija još nije dovršena. Nadgeometar, koji je u augustu ovdje bio i mjerio, kazao je, da će se još proširiti: a) Rakovac za 50 familija; 2) Gumjera za 250 familija i to još ove jeseni do Božića. - Što se tiče Dubrave i Kamenice u tim kolonijama već je naseljeno 144 familije i to u Dubravi: 60 rkt. i 59 grkat, a u Kamenici 24 grkat i 1 rimokat - osim što ih ima pomiješanih obaju obreda. Tamo spada i Kokorski Lug s 12 rkat. familija. U Dubravi se namjerava naseliti još 200 familija ali za to još nije ustanovljeno vrijeme. Medjutim je tamo najnužnije otvorenje župe zbog udaljenosti ovdale.

Kolonista, koji čekaju carevinu ima 650 familija; ali se iz Sarajeva slabo žure, te siromašni propadaju potucajući se od nemila do nedraga i trošeći ono kukavnih krajcera, što su ih sobom donieli, pa onda eto gotovih prosjaka; za to bi veliku zaslugu od Boga stekao, tko bi mogao uskoriti njihovo razmještenje.

Još imam tomu preč. Ordinarijatu izviestiti:

a) Dne 16. jula o. g. O. Andrija Szegedi blagoslovio je groblje u Dubravi, dne 17. jula blagoslovio groblje u Gajevima, a 25. jula u Šibovskoj.

b) Dne 21. jula podpisani je s dopuštanjem tog preč. Ordinarijata blagoslovio crkvicu u Rakovcu na proštenje bl. dj. Marije od gore Karmela, čija svetkovina dolazi 16. jula; te je tako Majka Božja Karmelska patron nove župe Rakovačke.

c) Za rakovačke grkokat. odredio je o. Andrija crkvenog patrona Ilin-dan po st. kalendaru, te će si i oni u rakovačkoj crkvici na prošt. sv. Ilije oltar namjestiti.

d) Ovamo smo skupili priličnu svotu novaca za oveće zvono u sporazumu s gosp. predstojnikom, te je već naručeno zvono od 200 klgr., koje će se postaviti na drveni privremeni toranj.

e) 13. oktobra g. predstojnik sazvao je knezove kolonija, koje spadaju na župu Prnjavor, te su se obvezali pismeno na radotnu za crkvu i taj je zapisnik poslan vis. zem. Vladi.

f) O. Andrija dne 14. o. mj. kupio je za grko-kat. župski stan zemljište od 5 dunuma i 900 kvadr. met. za 220 for.

To je sve, što imam u pogledu kolonija izvestiti.

U Prnjavoru 15. oktobra 1901.

Broj 165 - 15. X 1901.

Fra Mirko Šestić, O. M.
župnik⁴

GRKOKATOLIČKE ŽUPE NA TERITORIJU BANJOLUČKE BISKUPIJE

1) PRNJAVOR. Župa je osnovana 1900. godine. U Prnjavor i okolna sela doselili su Ukrajinci koncem 19. stoljeća sa nekoliko obitelji iz Karpatske Ukrajine. Prnjavor je prvo sjedište grkokatoličkog svećenika u Bosni. Već 1897. tu se nalazi Andrija Segedi, grkokatolički dušobrižnik čitave Bosne. On je dugo vremena jedini grkokatolički svećenik u Bosni; prnjavorski župnik bio je do 30. rujna 1909. godine. Prnjavor je postao središte vjerskog života grkokatolika u Bosni. Danas broj vjernika u toj župi iznosi 1.067. Od 1945. iz župe je odselilo 212 obitelji. Danas stanuju u ovim mjestima: Prnjavor, Okolica, Babanovci, Lužani, Vučjak-Jasik, Štrbci, Mravice, Drenova, Ratkovac, Maćino Brdo, Karać, Doline i Ilova.

2) DEVETINA. Župa je osnovana 1900. godine. Danas broj vjernika u njoj iznosi 750. Pripadaju joj sela: Devetina, Hrvacani, Prosjek, Poto-

⁴ Ibid.

čani, Drugovići, Aleksići, Boškovići, Kadinjani, Kokori, Dovići i Novo Selo.

Nakon Drugog svjetskog rata odselili su mnogi vjernici u Vrbas, Kulu i u druga mjesta Vojvodine i Srijema. U župi je bilo i rimokatoličkih Poljaka koji su u isto vrijeme odselili u Poljsku.

3) STARA DUBRAVA. Župa je osnovana 1906. godine. Staru i Novu Dubravu, te susjednu Kamenicu naselili su 1901. grkokatolički Ukrajinci iz Zapadne Ukrajine. God. 1906. osnovao je Andrija Segedi u Staroj Dubravi župu koja je obuhvatala Staru i Novu Dubravu i Kamenicu. Župljani su 1945. odselili u Bačku, i župa je ugasla. Prije njihovog odseljenja župa je brojala 900 vjernika.

4) KOZARAC. Župa je osnovana 1910. godine. Sada broji 1.108 vjernika. Crkva i župski stan nalaze se u zaseoku Trnjani. Pripadaju joj Kozarac, Kalata, Kamićani, Kozaruša, Balte, Jaruga, Trnjani, Duračka, Prijedor, Marićka i Pastirevo.

Ovaj kraj ispod Kozare naselili su Ukrajinci u razdoblju od 1890. do 1912. godine. Nakon Drugog svjetskog rata odselili su neki u Poljsku, Vrbas, Kulu, Novi Sad i Srijemsku Mitrovicu.

5) BANJA LUKA. Župa je osnovana 1910. godine sa sjedištem u Kozarcu, odakle je 1. siječnja 1917. sjedište preneseno u Banja Luku. Broj vjernika sada iznosi oko 800. Župi pripadaju naselja: Banja Luka, Jablan, Ivanjska, Bukovica, Glamočani, Kamenica, Stara Dubrava, Nova Dubrava i Čelinac.

Vjernici su iz Zapadne Ukrajine koji su ovamo doselili kao radnici početkom 1910. godine.

6) CEROVLJANI. Župa je osnovana 1917. godine. Sada ima 526 vjernika. Pripadaju joj: Bos. Gradiška, Nova Topola, Bukovac, Lipovača, Bukvik, Vrbaška, Čatrnja, Brestovčina, Krušlik i Obradovac.

7) LEPENICA. Župa je osnovana 1930/1933. godine. Župska crkva je u Srdjevićima. Na području ove župe živi danas 337 grkokatolika, nastanjeni u selima: Lepenica, Rakovac, Čukale, Srđevići, Nožičko, Rasavac, Selište, Brezovljani, Iljićani i Srbac.

Ukrajinci su naselili ova mjesta 1905. godine. God. 1933. osnovana je u Lepenici samostalna župa koja je ugasla 1945. godine. Nakon Drugog svjetskog rata odselilo je iz ove župe 130 obitelji u Srijem, Bačku i djelomično u Slavoniju.

8) LIŠNJA. Župa je osnovana 1931. godine. Sada broji 1.066 vjernika. Pripadaju joj slijedeća mjesta: Lišnja, Lišnja-naseobina, Čorle, Galipovci, Muhinci, Orašje, Parmija, Brezik, Mravica, Gajevi i Vršani.

Vjernici su doselili 1900. iz Zapadne Ukrajine. Od 1941. do 1962. odselilo je iz ovog područja 40 obitelji u Srijem i Bačku. I danas sele mladi bračni parovi: takvih je odselilo 108 u Petrovaradin, Zemun, Indiju, Kulu, Srijemsku Mitrovicu, Vukovar, Vinkovce, Rumu, Pančevo, Prnjavor, Ilijaš, Zvornik, Beograd, Banja Luku, Vrbas, Livno, Zenicu i t. d. Neki su odselili u SAD i Australiju.

9) KAMENICA. Župa je osnovana 1933., a ugasla 1945. godine. Već 1901. bila je naseljena vjernicima iz Galicije. God. 1945. vjernici su se rasilili u Srijem, Slavoniju i Bačku te je župa prestala postojati. Prije raseljenja brojila je župa 750 vjernika.

SAMOSTAN STUDITA U KAMENICI

Studiti su ukrajinski katolički redovnici, nastali 1900 u Olesko (nad-biskupija Lavov). Red je veoma promicao nadbiskup A. Šepticki i dao im 1906. tipikon. God. 1923. odobrene su im nove konstitucije. God. 1939. imali su u Ukrajini 10 samostana sa 225 redovnika. U Drugom svjetskom ratu i ruskim zaposjednućem raspršili su se redovnici; jedan dio je 1951. preko Njemačke otišao u Kanadu, gdje su u Ontario osnovali samostan. Zadaća im je: Raditi na vlastitom posvećenju prema evanđeoskim savjetima, gajiti liturgijske molitve, manualni rad i karitativna djelatnost. Pojedinci su svećenici. Ženski ogranak je osnovan 1921. godine. Red je dobro raširen u Ukrajini.⁵

Na vijest o veoma teškom položaju grkokatoličkih Ukrajinaca u Bosni, osnovao je lavovski metropolita Šepticki samostan studita u Kamenici, kamo je početkom svibnja 1908. poslao ove redovnike iz njihovog samostana Sknyliv, sela kraj Lavova. "Sagradit ćemo im u svojem vinogradu manastir, pa neka tamo rade na slavu Božju i korist ljudi" - rekao je Šepticki. U sagrađeni samostan stupali su i mjesni mladići. Samostan je postao središte vjerskog života Ukrajinaca u ovim krajevima.

Pred Prvi svjetski rat samostan je s crkvom izgorio. Ukinut je 1922., obnovljen 1924. godine, ali samo na dva mjeseca. Redovnici su iselili, a samostan je predan u vlasništvo križevačkom vladici dr. Dioniziju Njarađi. Osnivanjem župe u Kamenici samostan je služio za župski stan; u Drugom svjetskom ratu srušen je do temelja.

Sv. Stolica imenovala je - vjerojatno 1914. godine - za sve grkokatolike u Bosni Apostolskog administratora, i ovi su odsada izravno podložni

⁵ Lexikon für Theologie und Kirche, Verlag Herder, Freiburg 1964, IX, str. 1122.

Rimu. Naime, grkokatolici u Bosni nisu se mogli pomiriti s tim da im Ordinarij bude rimokatolički vrhbosanski nadbiskup, te su zamolili Rim za vlastitu crkvenu upravu.

Za grkokatolike u Bosni osnovan je 1907. Vikarijat, 1914. Apostolska administratura, 1924. opet Vikarijat, 1927. Bosanski dekanat. God. 1934. formiraju se dva Dekanata: banjolučki i prnjavorski. God. 1962. opet je osnovan jedinstveni Bosanski dekanat.

God. 1924. bosanska Apostolska administratura pripojena je Križevačkoj eparhiji, a apostolski administrastor postao je prvim biskupskim Vikarom za grkokatolike u Bosni i Hercegovini.⁶

⁶ Opširnije o grkokatolicima na ovom teritoriju vidi spomenuti Jubilarni Šematiizam Križevačke eparhije, str. 146-171. i 251-253.

Українська школа ім. Тараса Шевченка у Дев'ятині, яку після Другої світової війни збудували українці з Канади

СВЩ. ЛЕОНТІЙ КУНИЦЬКИЙ

НАД БОСНОЮ

Передрук з „Ниви”, Львів, 1917-1918 рр.

Мандрівні записи або спогади о. Леонтія чи Лева, як часом пишуть, Куницького, можна трактувати як органічне продовження записів Йосифа Гродського. Вони навіть з огляду на час творять одну цілісність.

О. Леонтій Куницький високо освічена й інтелігентна людина і він пише витонченим стилем. У нього навіть і письменницький талант. Він закріплює довкілля, природу, робить екскурси, пояснює, порівнює, аналізує... Пишучи роздумує і своїми роздумами поділяється з читачем. У нього лексика багатша й орфографія майже сучасна. І тут, як й у всіх інших матеріалах, збережено джерельність оригіналу.

Записи о. Л. Куницького публікувалися у продовженнях у журналі “Нива”. Дістається враження, що публікування не скінчено. Нема розділу в якому описаний Прнявор. А не можна ані задумати писати щось про українців у Боснії, а оминати Прнявор. Справа проста. Про Прнявор, правдоподібно, мало бути на самім кінці, але, після 10 випуску “Ниви” у 1918 році, вона перестала виходити. Усі намагання впорядника цього збірника віднайти продовження цих записів, були даремні. “Ниви” в якій було б їх закінчення тобто розділ про Прнявор, нема ані у бібліотеках в Римі. Пізніше, коли “Ниву” відновлено, закінчення цих спогадів неопубліковано.

В першій концепції уложення цього збірника, записи священика Л. Куницького мали бути зразу після записів Йосифа Гродського, якраз задля цього хронологічного зв'язку. Та перемогла думка, що розвідка о. Беріслава Гаврановича краще включається на це місце, бо стосується самих початків переселення українців до Боснії. Так всі матеріали публіковані в цьому збірнику творять одну хронологічну цілість.

Ще можна заважити в записах о. Л. Куницького, що, за різницю від Й. Гродського, який виключно лиш вживає етнонім ру-сини, той вже пише - українці.

Церковця у Баня Луці, завалена в часі бомбардування 1944 р.

Іконостас у церковці у Баня Луці, знищений під час бомбардування 1944 р.

Добре, що в залізничних касах, Сербо-Хорвати звать їх “благайна” і справедливо, бо тепер і там треба благодіяти, не продають “пляцкарт” на голови, а то б людям на головах, розуміється на чужих їхали, коби лиш переїхати ся. Не кажу сего в гнів залізниці, бо і чого в такий час їздити? Та яке мені діло до того, чого люди їздять, під час коли я сам вибрав ся з Галичини до Босни на вакації. Як вибрав ся, так і їду стоячи на коритарі, посуваний то в право то в ліво, притисканий переносними пакунками до стіни, з чужими обцасами на своїх нагнітках. Так доїхав я до Стрия, де захопив сидяче місце. Жалую лиш, що Карпати ночію переїду. Чую викликувані стації, імена взяті з воєнних звітів 1915. року, та бачу лиш велику луну на небі. В Сколім горить, а вихор кидає полум'ям то в один то в другий бік, наче розгойдує його, щоби те полум'я кинути в гору у воздуха. Полум'я підлітає, щезає в димі і в пітьмі ночі. Я задивив ся на ту гру вихрів світа з вогнем на нашій землі і задумав ся. З тої задуми вирвав мене клич кондуктора: “Синевідско вижне”. Якже часто я тут висідав, бо тут був парохом о. Теодозій Строцький, приятель мого покійного вітця, наче і мій батько. Я згадав його, тип священика з 70-тих років, що усі мали велике почуте обов'язку і гідности свого стану. В сердечних споминах я викликав на яву моєї душі, прямо до ілюзії живий образ того чоловіка, малого ро-сту та з маскою дипломата, якою заслонював він своє добре, ніжне серце і з бистрими, розумними очима, що так і світили крізь окуляри ясностию і глибиною думки. Чистий характер, він признавав ся до програми 48-ого року, якою визнавав відрубність українського народу в Галичині, а симпатизуючи щиро з українським рухом в Росії, він серцем бажав, щоби історія рішила в користь єдности українського народу, яко відрубного народу від всіх славянських племен.

Совісний священик, він умів в Качанівці, де жило 5.000 Мазу-рів кольоністів, оборонити свою горстку з 600 убогих людей від спольщення, умів бути провідником просвітнього руху в селі, умів подиктувати честь для себе і своєї праці, для своїх переконань у своїх

і у чужих. Природний в поведенню, прегарних товариських форм, умів він гуртувати в округ себе людей. То була насправду, одна з великих прикмет його генерації і його самого, як він умів дуже поєдинчими формами відразу впровадити гостей у ясну атмосферу свого дому. Не даром його дім славився прямо го-стинністю і був осередком родинних і товариських з'їздів. Високо освітлений, не розставався він до старості літ з поважною і науковою літературою, а любив особливо історію. Він умів вести товариську бесіду по майстерськи, а вже політичні розмови в його домі, то дуже різнилися у від прийнятого у нас роздрозненого і подразнюючого тону на підставі летючих з дня на день денникарських вістий.

Маючи глибоке історичне знання, умів він тим розмовам дати безпристрасний тон і глибшу основу. Я дуже любив його тонку іронію, як він диспутовав з пристрасними політиками, що то клялися на свою часопись і поза нею нічо не бачили і в нічого иншого не вірили. Тоді я бачив його велике чоловіколюбство, в якому він мимо своєї переваги над противниками, прямо не умів людей ні образити, ні понизити. А й обмовити не умів. Хоть хоровитий не пускав свого плуга з рук до смерті. Умер він підчас війни, а своєї смерті заглянув перший раз в лице, коли побачив на шибеницях своїх найкращих парохіян. Тої грози смерті не стер з його очей ані вид Січових стрільців, яким він так радувався. Умер він підчас російського наїзду, у той важкий час неволі, коли можна було мертвих хоронити, та не вільно було ні словечком згадати їх життя і віддати послідний поклін їх праці і їх переконанням.

У сих думках я їхав що раз далше, далше від Синевідска, та думка моя злетіла з поїзду у Корчин на той мені так дорогий гріб і схилила ся у скупленій тузі під хрестом-памятником того, якого нетлінні останки - ті спомини сердечні - я з болем викликавав на яву моєї душі. А й він мені сказав велике слово, той хрест його, "memento mori", бо з тих людей, що мене дитиною любили, більшість вже в гробі. На землі їх чим раз менше... Усі там плывуть, а я за ними.

Лавочне! Я розглянув ся по купе і побачив, що маю для себе цілу лавку. Бо і кому ж тут їздити? Тут кінчаються інтереси галицького Ізраїля, а починається кромішна тьма угорського Українца. Так міг я вигідно положити ся, а навіть спати забираю ся, та раз розбурхана думка не хотіла спочати, а снувала далше свою роботу. Притоку до сего дали самі подорожні, що сиділи на другій лавці у дуже брудних

халатах, самопевні свіжі доробкевичі, які обговорювали свої інтереси у тій мові, що так і нагадує молочене гороху тай нишпорили в своїх набитих мошонках. Я лежав прижмуривши очі, та не довго, бо як моїм пасажиром від довгого сидження потерпіли коліна, то вони повитягали ноги в сей спосіб, що поклали свої нечищені чоботи на протилежну лавку мені на убрале, а то прямо під ніс, тай при тім немилосердно плювали на долівку, кидаючи на неї недопалені папіроси, лупини з овочів і огризки. Так їхав я до Мункача, а там і до Будапешту, роглядаючи у день той багатий край, що понакладав по полях много-много великих стирт жовтої як золото пшеничної соломи. Тільки й краси було на сій жарким сонцем випаленій рівнині. Через брак краєвидів я у тій довгій дорозі по трохи нудив ся, не діставши на жадній стації ніякої німецької часописи чи книжки - а по мадярськи не розумію - а по трохи терпів, бо до мого купе приходив сам лиш Ізраїль, от що йно мною описаний. Вони, заглянувши один другого на якійсь стації, скликали ся до того купе, де і я сидів і там де було місце на чотириох, сідало їх шістьох. А я тиснув ся в кутку при вікні і пильно держав ніс на дворі, бо в купе було чув ся мій ніс не в своїх.

У Будапешті я уже на двірці не міг з дива вийти, кільки там Мадярів уміє або хоть що - то розуміє по німецьки. Рідко почуєть ся лихоті світової слави “немтудум”. Та засягнути точних поучень тяжко. Мадяр журить ся лиш собою, поза тим ніким і нічим. Ні-мецької услужности, в якій Германець стараєть ся особливе чужинцєви у чужому місті помочи і поради, тут нема. Так я не міг допитати ся у якого десятка людей, де є в Будапешті като-лицький готель і мусів на площі перед двірцем задержувати якогось священика, який уже відїжджав до міста і аж здивував ся я, коли він запросив мене до свого фіякра, бо і він їде до того готелю. Мое здивованє скоро минуло, бо я пізнав “руснацького” священика з мункачівської дієцєзії. Відти та сердечна славянська гостинність. В готели пізнав я також одного старшого священика одної з угро-руських дієцєзій і оба вони, свояки собі, запросили мене на спільний прохід по місті - по вечері. Ми пішли перворяд-ними вулицями Кошута і Андрашія, зробили, як казав сей старший священик, “великий обход” в округ костела св. Стефана і терниною колючою хиба лучили ся ми, бо мою бесіду про наші змаганє, на яку ми самозрозуміло зійшли розмовляючи про по-слідні події світової війни, слухав старший холодно, а молодший “дивно і обоятно”. Коли ми оглядали катедру

св. Стефана, стар-ший з гордовитою радістю вказав на сю велич і сказав: “не така як ваш св. Юр”. “Ну, наша катедра за те старша, а вже рішучо красший вид з неї, як з того долу, звідки видно лиш чуже нам і вам велике місто, нич більше”. Моя відповідь трохи подразнила старшого товариша проходу і він почав хвалити Будапешт як перше місто на світі що до краси і чистоти. У відповідь на се я по-чав голосно відчитувати з вивісок імена родовитих Мадярів, тих Конів, Гольдів, Фаєрдуфтів, Левенгерців, які дали таку велику перемогу Мадярам і над нашим народом і сказав: “Таж се жидів-ське місто, яке крім славних на усю Европу каварень і циган-ських музик, не має в собі нічого оригінального”. В тім настрою увійшли ми на вулицю Ракочія, якого тлінні останки відшукав Мадярам Українець проф. Др. Щурат. Сей факт прямо заперечив мені той старший аргументуючи в подразненню, що се неможливе, щоби якийсь там Українець мусів аж помагати Мадярам відшукувати Ракочія. Так нам не везло цілий час. Я прямо не міг через горло перетиснути хотьби одно слово похвали для Мадя-рів, а о долі угорських Руснаків вони навіть не хотіли говорити. Світле матеріальне забезпеченє духовенства зробило його само-задоволеним і вперто спинило його зір покірний - службний у стіп чужого хлібодавця. Так ішли ми мовчки в сторону готелю. А я думав, питав себе в душі, коли то прийде ся хвиля, що і Угор-ська Русь зверне очи на нас, тай затужить за злукою з нами, бо їм остала ся ще українська мова і рабське чувство схиляти ся до сильного і перед сильним. І я почав шукати тих знаків нашої сили і знайшов. Коли прийде час, що ми в нашім українськім товари-стві повитаємо якого мільонера, що буде звав ся Володимир Гойендуфт, та який скаже, що і він Українець, то буде певний знак, що ми є вже сильною і самостійною нацією. Бо такий Квар-гельдуфт, що у Польщі зве ся Зигмунтом, а на Угорщині Лайошом, а у Босні Марком - він до слабих націй не признає ся. В готели хотів я з моїми товаришами проходу вже розпрашатися, та молодший з священників, який знає дещо з часописей про повстанє української держави та про наші змагання в Галичині, хотів близше про се довідати ся і попросив, щоби ми оба вступили на склянку вина до реставрації. Я думав, що переведемо у двійку вечір - та не довело ся. Не лиш нам самим захотіло ся доброго угорського вина. За нами прийшов у реставрацію і сей старший священник, а за ними прийшло ще двох молодих людей, його свояків, офіцер і цивільний, які присіли ся до нашого стола. Представили ся ми собі і я почув українські імена, та вимовлені по мадярськи. Перших кілька хвиль вела ся розмова по мадяр-ськи, коли ж я заявив,

що тої мови зовсім не розумію, один з молодих почав зі мною розмову по німецьки. А я погадав собі: добре то сказав на велеградським зїзді один Чех, що “die Ursprache der Slaven ist und bleibt immer die deutsche Sprache”. Від тих вражень був я прямо хорий і скоро розпращався з товариством.

При відїзді з Будапешту я знов не знайшов сидячого місця, з чого мій пакер яко родовитий Мадяр сердечно тішився, та вже в пів години по відїзді з двірця я сидів вигідно і то в купе, в яким їхали самі Хорвати, які і говорили рідною мовою. Не минуло і чотири години їзди курієром, як на двірцях появилися уже подвійні написи, а двірці і вагони аж гудїли від словацької а там і сербо-хорвацької мови. Навіть якийсь жидок пестячи свою доню говорив уже: “майка моя, цурица моя, любі мене”. В радісних почуваннях, що є ще народи на світі, що себе шанують, я переїздив ясного золотого ранку угорсько-босанську границю через Саву, якої холодні тихі води бухали парою і мракою, що стелила ся по лугах і полях. В саме полудне заїхав я до Баня-Люки до осїдку Апостольського Адміністратора о. Алексія Базюка. За Савою починають ся уже горбки, що тільки краси додають Босні, а поміж тими горбками вють ся стрімкі ручаї шумячуї води, що всі складають ся на тиху воду Дунаю. Від границі Босни до Баня-Люки стоїть залїзниця під військовим зарядом, а замітна хиба тим, що се є одинока широко торова залїзниця у цілій Босні і Герцеговині. В саме полудне приїхав я до Баня-Люки і оглядаюсь за залїзничим слугою, щоби йому віддати пакунок. В тїм приступає до мене огрядний хлопчина і чистою українською мовою каже: “Отець позволять, що я возьму пакунок”. - “А ти хто”, питаюсь?” - “Я від о. мітрата!”. “А відкиж ти знав, що я нині приїду” питаюсь дальше. “О. мітрат сподївали ся сего тижня кожного дня приїзду отця і тому казали що дня виходити на дворець”. В тїм надїйшов і сам о. Базюк, що усе умів з великою сердечностю витати своїх гостей на чужині. Сонце сходу вже на добре осмалило сего місіонаря, що тому три роки блїдий опускав околиці холодного північного моря, - де був у Бремен шість лїт душпастирем наших виселенців у Америку і робітників у Німеччині, - щоби у Босні уже три роки бути добрим отцем і рідним теплом для наших виселенців. Вус і борода, що вже починають сивіти, а скрані у него вже й цілком срібні, додали його благородним, добрим чертам мужеської краси, лиш очі лишились ті самі, теплі, веселі, приязні. Ми звитались і пішли у його хату. Пополудне минуло нам скоро на розмові і ми пішли на вечеру до білих сестер. До нашого

стола засїв і дячок, що його о. Б. взяв собі до послуги і учить його дяківства, посилаючи його пополудни на науку до годинкаря. Се рідкий зразок братолюб'я того по істині місіонаря, що мимо своєї високої духовної гідности потрафить жити на дружній стопі і з наймолодшим сотрудником і потрафить засісти до одного стола і одної страви зі своїм слугою. Коли ж я при вечірній рекреації почав його титулувати "Ваша Світлість", так він погрозив мені своїм гнівом, бо він не любить підхлібних форм і фраз, сам чесний і щирий.

На слідуєчий день я почав оглядати Баня-Люку, яка має уже орієнтальний характер. Попри два рим. кат. костели з єпископ-ською палатою, попри сербську митрополичу катедру, таку мале-ньку та запущену, як сільська церковця попри новітні європей-ські будівлі, як палата сербського митрополита, готель, касарні, фабрика тютюну та приватні віллі і чиншові камениці, що розміщені при вулицях на західно європейський лад, попри алеї каштанові, яких довгота в різних напрямках міста виносить до 30 км., єсть і стара орієнтальна дільниця з джаміями, яких начислив я 17. З усіх високих веж мінаретів кличе муєзин вірних на молитву своїм тужним протяжним співом. Перед війною заробляв такий муєзин у бідних храмах 4 кор. місячно, а проче заробляв на жите різанем баранів. Пустив ся я у сі вузькі вулички з турецькими домами, як твердині, з оригінальними кафанами та свратіштами (гостинницями) та незвичайно мальовничою торговицею, на якій поміж товар, коні, барани, свині крутять ся у своїх мальовничих строях Серби, Хорвати, Турки, Альбанці, Цигани. А ті убори такі характеристичні, що після них можна напевно означити народність кожного з тих людей.

Се вже крикливий орієнт з наостіж отвореними склепами, в яких сидять по турецьки купці, що висварюють ся з покупцями, яким продають каву, чи солоджений сок з квашеної кукурудзи та пшениці, печені гарбузи, ракію, цукорки та печену на рожні баранину, тай всяку иншу домашну потріб, яку тамошні ремісники виробляють прямо на очах людей. Це уже на правду орієнт, бо от хотьби та баранина, що печеть ся на вулиці, булаб дуже смачна, як би не те, що її присипує брудний порошок вулиці, та подають дуже брудні руки. Се орієнт, що потрафить на мості Врбаса поставити якого Турка чи Потуріцу (потурченого Серба), який сперши ся на поруче мосту буде цілими годинами вдивляв ся в воду, як там в Врбасі риби живуть та як котить ся вода під горячі лучі східного сонця. Нервозні перегони

новітнього, куль-турного світа, а особливо міст, ще не доторкнулись тих ділень орієнту. А може уже їх і оминули? Та найхарактеристичнішою ціхою того орієнту єсть мішок гранатової краски або у пестрі краски у чубі пригнений, а по середині перевязаний, з двома як море широкими штанками, які скоро-скоро порушують ся! Мішок той ходить, наче утікає, а сей мішок то убрана Турчинка, що має на лиці квадратний, темний серпанок, щоби її лица не бачили! Вона наче перекрадаєсь крізь вулиці, бючи голосно своїми деревляними на високим підбитю сандалами о міський камінний брук.

Та досить того східного образка. На сході і захід починає поширяться. Ось одного дня пішли ми з о. Б. до монастиря ОО. Трапистів, віддаленого від міста 5 км. За Врбасом видніє лісиста гора. Густа зелень ліса свідчить про його культуру та про працювати руки. А під лісом ледви біліє ся маленька хатина, свідок тих часів, як перед 30 літами прийшло їх чотирох Німців Трапистів, щоби ширити культуру праці у сїм біднім краю. Нині там забудованя аж за очі беруть. З далека шумить, кипить вода Врбаса, то штучна гребля, то скована сила води для витворюваня електрики. А там вже й видно і електровню і млин і бровар і фабрику сира і пекарню тай сам монастир, до якого веде залізний міст, власність монастиря. А за монастиром пишаєсь серед пре-гарних городів двоповерховий дім - Сиротинець - на 200 дїтий, нині дім протез, для жовнірів калік з цілої Босни.

Перед війною працювало там у мовчаню понад 200 монахів серед пишнот ними витвореного богатства, та в такім вони убожестві, що тою стравою і тою постелию ледви чи вдоволив би ся і наневиблажливіший наймит.

А тепер їх праця ще подвоїлась, бо много з них, з тої хати “Звізди Марії”, пішло до війська. Сеж майже самі Німці, ледви сотний Босняк. Тому там говорить ся по німецьки. І чому ми Славяни не маємо нахилу до сего строгого здисциплінованого спільного житя? У нас Славян кождий для себе гонить за богатством і за свободою і не догонить ні одного ні другого. Бо хоч і лучить ся кому добитись майна, так він один між біднотою богатства не сотворить, лиш зависть зродить. А вони там по коліна у богатстві бродять і те богатство їх не захоплює. Де пустки були, там сотки нині живуть та живлять ся з

прегарних піль, садів та з праці рук, тих найвірнійших людських слуг. Тії сотки тисяч гроша, які їм приносять поля і хів расового товару і коний ідуть на користь Босняків, яким Трапісти допомагають, аби й вони доробляли ся, навчивши ся при Трапістах умної праці. Німці з околиць Рену чи Шпреї вивчили ся сербо-хорватськи і служать свої новій витчині і її народови так, як йому його власні сини ледви чи потрапили би красше послужити. Сей монастир зробив на мене своїм внутрішнім житєм дуже сильне вражіє, а простота і щирість монахів прямо хопила мою душу.

Та сей монастир має для нас Українців ще щось рідного, ду-же дорогого в собі. В 1902. р. мешкав у нїм наш Високопреосвя-щений Митрополит 8 днів, незабутих і для монастиря. Митропо-лит випросив собі у настоятелїв їх монашого парамана і жив 8 днів повнотою їх житя. Ішли ми попри кухню а монах шафар каже: “тут мив начине Ваш Митрополит”; увійшовши ми в кап-лицю, а шафар каже: “тут молив ся Ваш Митрополит, але й тую підлогу він чистив власними руками”; увійшли ми в рефектар, де ладили до вечері, малий кусень хліба і сира, глечик води та неви-гідний, вузький столець без опертя, а шафар каже: “тут їв Ваш Митрополит з нами”. Пійшли ми оглянути скромно уряджений гостинний покій, де Митрополит спав і шафар зняв із стїни малий образець та дав нам його з словами: “а отсе памятка його побуту у нас”. Є се в різьблених пилочкою оріхових рамцях скромний сталевий штих, який представляє хвилю основаня чина Цистер-ціїв у Франції з підписом: “Illustrissimo ac Reverendissimo Domino, Domino Andreae Szeptyckij - in nostro Domo commoranti, virtutum exe-mpio - nobis praeceunti, uberem gratiam divinam atque omnia prospera ex intimo corde apprecantur gratissi-mi Trapistae Mariae Stellae. Die 9 Dec. 1902.

З боку є дві камяні таблиці, а на них напись: “Omnibus omnia factus sum”. Лиш два примірники сего образця видрукували ОО. Трапісти. Один образець післали Ексц. Митрополотови, а дру-гий завісили у гостиннім покою, де ночував Високопреосвяще-ний Владика. Значить сей образець є тепер бібліографічною рід-костію, після слів нашого провідника на знак, як дуже нечастими гістьми на землі є ті люди, про яких можна таке написати, як се стоїть написане саме на сьому образкові.

Вісім днів жив там Митрополит Пастир, що й у нас оснував такий же чин ОО. Студитів, тай дімки побудував і у Сквилові і у Львові і у Боснії на Дівані, скромні дімки, які ждуть на людей, щоб вони здійснили і у нашому народі ту прегарну думку Спасителя про гірчичне зерно, ту найяснішу думку Католицької Церкви тай ту ясну мрію Владики, що католицьке жите і культура нашого народу хиба найкрасше і повно розвинуть ся на ґрунті строгого, аскетичного, служебного житя самовідречених людей, які в студийських рясах та тисячами в числі стануть крайугольними стовпами нашого обновленого житя.

Баня-Люка

Більше чим один рік оставалась гр.-кат. церква у Боснії без свого начального пастиря. Генеральний вікарій для гр.-кат. Українців у Боснії о. Др Йосиф Жук, який підлягав власти рим. кат. архієпископа у Сараєві і через те мусів сидіти у Сараєві, далеко від головного контингенту наших кольоній, пішов на па-роха церкви св. Варвари у Відні. Через велике віддалене пастиря від свого стада терпіли духовні справи наших людей, а провід не міг бути такий безпосередний і інтензивний, як сего вимагали справи нашої Церкви у Боснії. Се бачив о. мітрат Жук, та його старання осісти в Баня-Люці, у центрі наших кольоній, остались без успіху. Щоби своєму наслідникови се уможливити, о. мітрат зрезигнував для добра нашої Церкви у Боснії із становища генерального вікарія. По сій резигнації підняв Митрополит Шеп-тицький старання у Апостольській Столиці і у спільного австро-угорського правительства, щоби гр. кат. Українці у Боснії і Герце-говині зістали вилучені з під юрисдикції рим. кат. єпископів і щоби Апостольська Столиця утворила гр. кат. дієцезію, якої управитель з титулом Апостольського адміністратора підлягав би через Пропаганду безпосередно Апостольській Столиці у Римі. Сі старання увінчали ся добрим успіхом і Папа Венедикт XIV. іменував декретом із дня 7. X. 1914. о. Алексія Базюка Апо-стольським адміністратором для гр. кат. у Боснії і Герцеговині.

Хочу подати хоч кілька дат з житя сего місіонаря.

О. А. Базюк родив ся 1873. р. в Добрянах, стрийського пові-ту. Його родичі, убогі селяни, дали своїй дитині на жите два талани, розум і сильну волю. Ними перейшов о. Базюк гімназію в Стрию. То

були часи, коли селянські діти мусіли неначе ті каме-нярі у тьмавих скалах вибивати собі лиш своєю силою, спосібно-стию і працею віконце у ясний гарний світ науки. Се були часи, в яких ті діти доперва добували собі симпатію суспільности і право, щоби вона і ними заняла ся, тай щоби усунула ту важку запору, на якій тільки гарних талантів розприсло ся, брак віри у спосібність до науки тих дітей, брак віри у власні сили та страх перед наукою в голоді. Одним з тих дітей каменярів був о. Базюк. Тверда школа життя від дитинства лиш загартувала його харак-тер, а учителі, опікуни дали тому характерови найсимпатичнійшу його черту, отвертість думки і ясність переконання. Іван Вахня-нин, Кость Горбаль і о. Юліян - се імена учителів, що на вагу золота ідуть, отсе і учителі о. Б. Не дивно, що у його цілім життю виступають так ясно зарисовані переконання релігійні і націо-нальні, без взгляду на людей і обставини. Отсе були його варто-сти житеві, які він виніс з гімназії, яку скінчив, здавши в р. 1894-5. матуру в Стрию. Їх розвій полягав хиба у сім, що з поширенєм і поглибленем наук, що з новими обставинами і завданнями життя, сі переконання незмінні зазначували ся що раз новими вчинками.

Богословські студії відбув о. Базюк в Римі в грецькій колегії св. Атаназія від 1894-5 до 97., а від 97-99. в українській колегії в Римі та й в інституті Св. Августина у Відні до р. 1902. Будучи в Августінеум був о. Базюк один рік сотрудником хорого тоді пароха церкви св. Варвари о. Теофіля Сембратовича, а по його смерті був ще рік сотрудником при тій церкві. То був час сецесії. Адміністратором парохії був о. Ник. Семенів. В помешканю при-значеним для сотрудника дозволив о. Б. замешкати академікам Українцям і всяке старанє о. Семенова, щоби в тім помешканю могли уряджувати свої сходи́ни академики москвофіли, які гуртували ся коло общества “Буковина”, були даремні. О. Б. сему жаданю рішучо спротивив ся. Не була то легка річ, бо адміні-стратор мав нїби то право розпоряджувати ся і будинком, бо о. Б. мешкав тоді в Августінеум. Академики москвофіли почали тоді на підставі обітниць о. адміністратора домагати ся з уською рішу-чостию і погрозами віддання їм помешканя на уладженє Св. Вечера. На сі погрози дав о. Б. тверду і рішучу відповідь: “Увій-дете там хиба по мойому трупови”. У о. Б. не була се фраза, бо не була виключена й чинна зневага. Рішучість побідила і москво-фільський вечір не відбув ся у о. Б.

Яко сотрудник добув собі о. Б. точностю і повагою відпра-ви, добре приготованими проповідями, пильнуванем сповідаль-ниці, а найпаче благородним та щирим поведенем любов і честь парохіян, як найвисших наших інтелігентних сфер так і слуг та зарібників. Тяжка недуга змусила одначе о. Б. до зміни місця і він обняв посаду сотрудника в Підмихайлю калуського деканату. Там пробув він від 4. VII. 1902. до 15. VII. 1906., лиш з перервою трьох місяців, в яких за старанем Др. Євгена Олесницького і о. Юліяна Федусевича, був настоятелем руської бурси у Стрию.

Від 15. VII. 1906. до 13 IX. 1907 був о. Б. адміністратором в Яснисках, янівського деканату. Тоді відбув о. Б. виборчу кампа-нію, в якій пережив два слідства, оскаржений о “бунт, заборження і гвалт”. По переслуханю 80 свідків прокураторія відступила від оскарження, хотяй його товариші з тривогою думали про се, “чим то пахне” сповнене обовязку Українця.

Від 13.IX. 1907. до 16. XII. 1908. був о. Б. адміністратором в Грабівці, калуського деканату, в найбільшій парохії цілого Підгір'я, в селі темнім, зубожілім, порослім жидівськими п'явками. Там заложив о. Б. читальню “Просьвіти” і перевів розправу в справі отворення школи. Тоді були там правовибори до Сойму, в яких люди голосували на правовиборців, між ними й на о. Б. Ко-ли люди почали голосувати на о. Б. “наші єгомосць”, “єгомосць Базюк”, “отец Базюк”, “наші священник”, “отец Олекса Базюк”, комісар виборчий зробив з него п'ятьох кандидатів, які усі пере-пали. Тоді о. Б. упімнув ся за правом людей, а комісар випросив о. Б. з виборчого льокалю. Колиж о. Б. запротестував проти сего, комісар загрозив ужитем жандармерії, а приликана жандар-мерія загрозила ужитем сили, коли о. Б. не уступить ся. Доперва перед силою уступив о. Б., але нарід побачив, хто йому брат.

Від 23. XII. 1908. до 13. XII. 1914. був о. Б. душпастирем емі-грантів у Бремен. Се час великої його праці для народу. Охорона емігрантів від визиску агентів, дбайливість про їх приміщенє і про харчованє в еміграційних домах та на кораблі, де він їх відпроваджував з останнім поклоном від рідної землі, запомоги в грошах тим виселенцям, що їм бракло на дорогу - отсе поле праці його великого серця. Многі тисячі марок роздав о. Б. за тих 6 літ у формі беззворотних запомог і незвернених позичок. В урядженій ним каплиці, в якій він дбав дуже про величність відправи як в ризах, так

і співі, пересувалось річно до 20.000 наших емігрантів та сезонних робітників, які тиснули ся усі до св. Сповіді, - одні тривожні перед великою дорогою “за велику воду”, другі заплакані, бо “своя земля їх кинула”. Їх усіх розради-ти тай дати послідне слово надії, як то святе напутє, отсе було його завданєм день в день, через довгі літа. Не даром він усе поважний, ще глибше споважнів, тай сивіти почали його скроні та лоб, тільки людського рідного смутку осіло на його голові, на його гарнім чолі за той вандрівний час.

На сїм не кінець його праці. В Бремен, Гемелінген, Дельменгорст тай в інших фабричних містах були тисячі наших сезонних робітників, які горнули ся під його душпастирські крила. Тому мусів о. Б. кожної неділі і свята мати дві Служби Божі і дві проповіді тай висповідати кільканайцять десятків людей, які приходили чи приїздили із подальших околиць, віддалених і о сотки км. від Бремен. О. Б. їздив також до них з місією.

Щоби прикрашувати каплицю тай удержати церковний спів, щоби через те заховати людей при вірі і у звязи з своєю народністю, щоби устеречи людей від неморалі і розстрати грошей, о. Б. поділив ся працею з ревними і щирими людьми з народу, яких він національно і релігійно освідомив і виплекав. О. Б. заложив дві читальні в Бремен і Гемелінген, вибрав організаторів поміж робітниками, іменував старших братів, яким поручив провід в релігійнім і народнім житю тих громад. Такі імена, як Харків Андрій, Швед Андрій, Дрогомирецький Михайло, Никола Сополіга, Мудрейко Іван, Кадай Гафія, Процик Катерина, Шуль Анна та інші, се імена людей, які не жахали ся для публичного добра свого народу жадної ні особистої, ні матеріальної жертви, се доказ, кільки одна людина може запрягти рук до праці, який широкий круг ділання може вона досягнути, людина, що уміє знайти людей і їх прикувати до ідеальних цілей тай привчити їх, як що і де вони мають, жертвувати із свого а для загального добра. Ті люди, то ясне свідоцтво його любови до свого народу, в яким він потрафив найти і найкрасші дані до спільної праці і до спільної слави. Недаром цвило там і церковне і народне жите, а відїзд о. Б. з Бремен уважав нарід своєю величезною утратою, яку серед сердечних пращань оплакав рясними слезами.

Прямолїнійний, отвертий та щирий у своїх поглядах і домаганнях, працьовитий, для себе строгий судя, а не вибагливий яко приватна людина, він добув собі у Німців глибоку честь. Тому управляючий бурміст міста Бремен, що своєю властїю рівняєть ся

пануючим князам, прийняв був о. Б. з великою честією на про-щальнім послуханю. Північно німецький Льюїд, що удержував сю місію, виразив у пращальнім письмі до о. Б. в найтепліших словах свою подяку за таку ревну і повну такту працю для духов-ного добра виселенців.

Католицьке духовенство Бремен і околиці, на знак єдності думки і ревности у згідній праці, на знак високого держаного прапора католицької ідеї і чести католицького духовенства, вручили відходячому о. Базюкови знамя незнищимої братної звязи - ручний хрест. Нашому станови виробив о. Б. на ново у німецького духовенства захитану добру опінію. Що се за скарб, може оцінити лиш той, кому на чужині прийде-ть ся працювати і користати з того капіталу. Я його наслідник у Бремен відчув се, бо мені від першого разу отворились усюди - де моя служба сего вимагала - двері і прихильні серця, бо "ваш попередник був пишний чоловік", як вони мені усі у вступних розмовах говорили.

Дня 31. XII. 1914. приїхав о. Б. у Сараєво¹, де замешкав зразу у о. Францішканів, а потім у монастирі білих сестер, званім "Люрд", в яким о. Б. мав для душпастирських цілий каплицю. Вже з початком лютого вибрав ся о. Б. у першу інформаційну подо-рож по усіх парохіях і кольоніях і ся подорож тревала до поло-вини марта 1914. В парохіях Прнявор, Деветіна и Дубрава стара були уже побудовані церкви і парохіяльні будинки, які були одначе задовжені. За старанем о. Б. дала висока Влада т. з. краєве правительство до його рук в протягу трьох літ 6.000 Кор. на спла-ту довгів і на особисті підмоги для духовенства. За час апостоль-ської адміністрації о. Б. куплено в Деветині ґрунт під власну церкву, у Дубраві старій збудовано економічні будинки, а часть висше згаданого гроша призначено на купно ґрунту для парохії в Козарци. На Могінци-Лішня вибудовано мимо воєнного часу гарну церков. Сю працю своїх парохів підпомагав о. Б. морально і матеріяльно.

Від 17. VIII. до 23. IX 1915. відбув о. Б. знов подорож візита-ційну², а разом і місійну по усіх більших кольоніях. Народ витав як і першим разом свого Владика горячо і з честією тай горнув ся увесь

¹ На марґіні примірника з якого переписується цей текст, графітним олівцем написано: "заіменованій декретом Св. Congregatii De Propaganda Fide pro Negotiis Ritus Or. з д. 7/X 1914, ч. 35939 die 7 octobriis anno Domini 1914. Administrator Apostolicus pro fidelibus Graeco Ruthenos catholico."

² Знову на марґіні олівцем дописано: "4. II. 15 - 13. III. 15. перша подорож по кольоніях щоби пізнатися".

до сповіди. Наслідком другої подорожі було уложенє ясного пляну, після якого хоче о. Б. своєму народови помочи як в духовнім, так і в матеріяльнім зглядї. В тій цілі внїс о. Б. по личній авдієнції у спільного міністра фінансів Др. Кербера в вересни 1915. р. письмений меморіал до Високої Влади.

Будучи рівночасно і душпастирем парохії Сараєво, яка не має більше чим 20 душ Українців, виїздив о. Б. в душпастирських цілях в кольонії Дервент, Вареш і Плехан, які мають по 20 наших родин поселенців т. зн. в приближеню по 100 душ. До сеї парохії належала також лісова кольонія Завідовіч, в якій пробувало звичайно коло 2000 лісових робітників.

Та що з початком війни як пароха, так потім і усіх робітників, в числі понад два тисяч, покликано до війська, так сю парохію на разі звинено. Коли б не се, то о. Б. мусів би і сю парохію обслуговувати.

Літом 1916. був о. Б. знов на кольоніях в душпастирських цілях. Поїздка ся тревала три тижні. В сім часі узискав о. Б., на просьбу пароха в Деветіні у Високої Влади признанє ґрунту - 25 дунумів для дяка у Деветіні.

Цілий час свого побуту у Сараєві старав ся о. Б. о се, щоби міг свій осідок перенести до Баня-Люки, шо й стало ся дня 1. І. 1917. О. Б. обняв тут і ново отворену парохію, бо лиш під тим услівем згодила ся Висока Влада на перенесеня осідку Апостольської Адміністрації із Сараєва в Баня-Люку. Сей тяжкий обовязок прийняв о. Б. попри свої обовязки Апостольської Адміністрації тому, щоби бути в осередку своїх кольоній.

Сама парохія не має дуже много душ та за те розкинена вона на великім просторі. І так: Баня-Люка має 70 гр. кат. Українців, Буковац, найблизше сусідство, має 5 родин - 30 душ. Яблань, від-далений 13 км. має 30 душ і маленьку капличку; Іваньска кольонія має 45 душ. Люди були стрівожені польською агітацією і вже хилили ся до латинства. Церовляни, від Баня-Люки віддалені 46 км., 20 хат - 100 душ. Бакінці - 20 км. віддалені, 5 хат, до 30 душ. Опсечко, 14 км. віддалене має свою церковцю, 70 душ гр. кат. Там єсть і державна школа, до якої ходить 7 наших дітей, яких катехізму вчить о. Б. Ті усі кольонії і оселі мусить о. Б. обїзджати по черзі і обслуговувати. Перед Великоднем 1917 р. відвідав о. Б. Дервент і Сараєво.³ Ся поїздка

³ Примітка записана олівцем на марґіні: "А відтак в літі у всіх парохіях. Від 1/X 1917. обняв парохію Козарац з браку священника, з кольоніями всіми".

тривала 10 днів. Від половини серпня до пізньої осені целебує о. Б. в кожній парохії в храмові дні, де проповідає і сповідає. Отсе маленький образець його душпастирської, місійної праці.

Тай ще одно велике діло зробив о. Б. В часі між відходом о. мітрата Жука а приходом о. Б., збулась вікова,, історична хвиля, вибухла світова війна. Як у Галичині, так і у Боснії попав наш нарід у тяжке а не справедливе підозрінє зради своєї держави. На такий терен прийшов о. Б. Ось по першій візитації в марті 1915 р., зробила жандармерія в Камениці два несподівані труси. На се поведене жандармерії вніс о. Б. зажалене і отримав від Високої Влади повне задоситьучинене. Так само поступав о. Б. у кождім поодинокім случаю, в яким треба було нашим людям виборювати правду і усталював поволи у Влади думку, що українське населене Босни не дає найменшої притоки до недовірчивого поведеня із сторони властий і поліційних органів.

Не була то легка річ, але о. Б. її доконав. Своім рішучим поведенєм і добутиим своїми виступами і своєю працею авторите-том, розвіяв о. Б. і у найвисших кругах усяке підозріванє нашого народу рішучо і основно тай заощадив через те нашому бідному людови терневого шляху, який уже й починав ся був то слід-ствами то арештованями, які одначе устали і наш нарід зажив правом свободних горожан у своїй державі. Се превелика заслуга о. Базюка.

Відповідь Правительства на меморіал Апостольського Адміністратора о. Алексія Базюка дана 1. VII. 1916. Ч. 4871.

1. Спільне міністерство фінансів годить ся на перенесене осідку Апостольської Адміністрації у Баня-Люку під услівем, що о. Б. сам перейме управу ново утвореної парохії Баня-Люка, а парохія у Сараєві зістане звинена і прилучена до парохії Завідо-віч.

2. В справі отвореня нових парохій Правительство візьме сю справу під розвагу аж з настанєм нормальних відносин, по заключеню мира. Дперва тоді Влада переведе конкуренційну розправу і коли парохіяни згодять ся на квоту, якою причинять ся до удержаня пароха, до висоти 2.000 корон річно. Правительство зазначає при тім, що коли скріпить ся економічна сила українського населеня у Боснії, то вже і признані субвенції для існуючих парохій, в висоті 2.000 кор., будуть зредуковані до квот, акі правительство признає парохам польських кольоністів.

2.4 Правительство признає 1.000 кор. субвенції річно для дяка в осідку Апостольської Адміністрації.

До сего додаю лиш, що о. Б. за сам харч дяка платить 120 кор. місячно, дає йому помешканє, опал, світло і убір тай покри-ває його дрібні видатки.

3. Правительство єсть готове уже тепер субвенціонувати бу-дову церкви і помешканя для Апостольського Адміністратора у Баня Люці, оскільки на се вистарчить у Влади средства, зазначає одначе, що головну квоту мусять зложити вірні дорогою конку-ренції.

4. Дві стипендії для учеників гімназії, якіб посвятили ся духовному стану і душпастирській праці у Босні, правительство признає і поручає Владі виплату грошей.

Щоби мати можливість просити о такі стипендії о. Б. і заступник секретаря Влади др. Іван Ключенко давали двом ученикам річно по 240 кор. підмоги из своєї кишені. Тепер на державній стипендії єсть один ученик в III. класі реальної гімн. у Баня-Люці, а друга стипендія є хвилево вільна, вибраний на неї кандидат не мав охоти до науки.

5. Основанє елементарних українських шкіл в кольоніях Дубрава нова, Дубрава стара, Деветіна і Каменіца візьме Влада під розвагу аж по війні. Правительство зазначає однак, що лиш часть коштів понесе Влада, а то після закона з 25. XI. 1913 р. що до основаня, веденя і удержаня як шкіл, так і учителів. Прочі кошта мусять зложити самі громади, після їх економічної сили. Правительство не бачить жадної перепони, щоби у таких школах учено попри сербо-хорватську мову також і української мови.

Зазначую, що в тих громадах нема до тепер жадної школи, діти не уміють ні читати ні писати, а війна і високі кошта науки не позволяють людям своїх дітей посилати до міських шкіл. Одиниці, які пішли, чи то до промислових шкіл, чи просто до ремесла - а їх можна на пальцях почислити - так похорватчили ся, чи посербили ся, що тепер і не хочуть по українськи говорити, а коли й говорять у власнім інтересі, то дуже каліченою мовою.

6. Основанє кас Райфазена в українських кольоніях - документ уживає усюди слова руський - лишаєть ся цілком ініціативі самих же кольоністів, як се єсть не лиш в німецьких кольоніях, але навіть у тутешного населеня, яке усі господарські товариства самопомочи, чи

⁴ Дійсно, помилково два рази позначено числом 2 (примітка редактора Романа Мизя).

каси ощадности і кредиту, товариства зарібкові і господарсько-торговельні основує власними силами. Однак Влада єсть готова сї стремління сильно підпирати і їх розвойови чинно пособляти, коли сї товариства уладять ся доцільно економічним основам і інтересам краю.

Зазначую, що наші люди прийшли тут в 70% без гроша, коня, плуга і сокири. На те усе, на ціле загосподароване мусїли вони за-позичити ся в сербських і хорватських банках, у яких многі з них ще до нинї платять свої довги нераз й на 12%.

7. Будову українського “Народного дому” у Прняворі, в виду інших пекучих потреб часу, полишаєть ся цілковито ініціятиви і жертвености українських кольонїстів.⁵

8. На питанє що до удїлення концесій церковним громадам на ведене торговельних і зарібкових спілок, правительство не може загально відповісти. Влада мусить собі навіть застерегти, що во-на до кожного конкретного случаю займе своє становище.⁶

9. Що до надїлу безземельних українських кольонїстів “комірників” царовиною Влада робить уже потрібні до сего студії, а про обсяг сеї акції повідомить у свій час Апостольську Адміні-стратуру.⁷

⁵ Прнявор єсть повітовим містечком головного контингенту наших кольонїстів, із староством, судом і склепами. А що наші люди мусять там їти чи їхати й десятки км. і там ночувати, то о. Б., аби зберегти людей від нічлі-гів по кафанах, чи турецьких “ганах”, де люди мають велику нагоду до роз-пусти і п'ятики, задумує вибудувати хлопський заїздний дім, тай помістити в нїм усі наші повітові культурні товариства.

⁶ Спроби введеня в жите таких склепів і спілок я описую в житю бутю каждої парохії.

⁷ На жаль є у Боснії ще і безземельні українські люди, яких часть виводить ся із тих виселенців, що ждучи з початком еміграції на надїл та не діждавши ся його в слушний час, по витраченю послїдного гроша на прожиток, а навіть на п'ятику, мусїли піти до лісових робіт у Завідовіч. Там мали вони добрий зарібок, так тому уже і не журили ся надїлами, аж прийшла війна. Мужі пішли до війська, а їх жінки з дітьми остали ся на державній “підпорі” і бідують. Ті люди хотїли би тепер “царовини”. Друга часть комірників прийшла до Босни заманена листами несовістних, по части і своїх людей, тоді, як уже Влада не давала “царовини”. Третий рід комірників становлять ті, яким дана царовина і по викорчуваню і по справленю, із лихости ґрунту не дає навіть тільки зерна, щоби вони могли скромно прожити. Ті усі з малими виїмками, які пішли чи на денні зарібки, чи на службу у міста, пішли в комірне, т. зн. вони роблять на третину на ґрунтах турецьких бегів та сербсько-хорватських кметів. Завданєм комірників є викорчувати ліс, а узисканий ґрунт справити на рілю, за що вони мають право, після контракту заключеного на довші літа, уживати сего поля, луку і ліса, віддаючи властителям що року лиш третину земних плодів. Не один з тих комірників утік на сей спосіб від біди і доробив ся хліба. Але туга за своїм

10. Що до побору дров з державних лісів, то на се питанє можна буде відповісти в злуці з попереднім аж по переведеню потрібних студий.⁸

Додаю при тім. що наші люди ще й до нині не суть інтабульовані на свої ґрунта. Вони мали у своїх руках лиш посвідки, що сплачують, чи уже сплатили царовину. До перва за почином о. Б. звернули ся люди до староств з просьбою о остаточну інтабуляцію і справа є в тоці.

*

Отсе я навів докладно відповідь Правительства на меморіал о. Б., бо нічого красше не освітлює цілої просвітної і економічної мізерії нашого там люду, як отсі питання, обняті тим меморіалом. Значить о. Б. мусить прямо з пропадної глибини викотити дуже важкий камінь, на верхи - будівлю, уладнаного просвітного і економічного життя нашого люду у Босні. І камінь, що його рушив Ексцеленція гр. Шептицький, а піддержав о. мітрат Жук, дістав ся тепер в дуже сильні руки о. Базюка. Чоловік, який мимо свого високого становиска, потрафить бути слугою всіх, який до тої міри не любить безладдя у своїй хаті, до тої міри любить точність і гармонію життя, що він потрафить по їдженю сам крушини із стола позмітати,

кусником поля, за своєю власною хатиною, казала їм звернути ся з просьбою до о. Б., чи би він не виеднав у Влади яких наділів ще й для них. Таких зголошених родин має о. Б. 17. Їх єсть, розумієть ся більше, та годі тепер із за воєного часу перевести докладну статистику, а при неграмотности і непорядности наших людей, годі який будь спосіб найти, щоби зібрати потрібні, докладні дати. Та коли ся справа дійде до щасливого кінця, тоді о. Б. зробить її по усіх кольоніях Босни голосною і потребуєчі зголосять ся.

⁸ Вже й дерева людям не стає, хоч Босня така багата в ліси, але господарка в тих лісах пожаль ся Боже! Коли нашим людям виділювано царовину Влада продала у перід усьо грубе дерево тартакам. Дперва по вирубі, чи по зазначеню на вируб тих дерев, могли люди брати ся до корчування ліса під управне поле. Щоби собі улєкшити сю дуже тяжку роботу, а при тім і справляти землю, люди корчували ліс на сербський спосіб - підпалюючи дерева. Коли дерево в пни на стілько вигорить, що держитя лиш одною стінкою, тоді його стручують, а пень викопують. Кілько таких спалених штовбурів, кілько неужитого дерева гниє по лісах і не числивби. А ліси самі? Що у них Бог посіє, що насіння рознесе, те і росте в неладі, підшите буятом, рід папороти, якого солодкий корінь становить в зимі поживу для безрог, що стадами цілими ходять по тих лісах тай ріють землю за тим корінем, за одинокою поживою в зимі.

хату попрятати, собі і гостеві, коли той ще спить і не бачить сего, убранє вичистити, як слуга не має часу, чоловік, що у него день праці починає ся уже о 4,30 з рана, доти хиба не спічне, доки не уладить того житя і у своїй дієцезії. Здоровле так конечно на сїм становиску він має, а проче Бог поблагословить, коби лиш о. Б. усе діставав таких добрих і вірних співробітників, яких він має тепер у своїм духовенстві.

(“Нива”, Львів, 1917, ч. 12, стор. 375-391)

О. Мітрат Др. Йосиф Жук

У моїй подорожі по Боснії і по наших кольоніях побачив я много для мене нового і інтересного, про що я до тепер не знав! Думаючи, що й у нас в Галичині много з наших людей незнає про жите бутє наших переселенців у сій чужині – я постановив поділити ся моїми поміченнями з тими, що цікавлять ся долею нашого народу і почав робити записки. Тих записок на підставі актів і документів самих же парохій тай оповідань людей-очевидців, зібрала ся спора пайка – так, що я постановив продовжуючи працю Пр. Йосифа Гродського Ч.С.В.В., дати скромну літопись-історію нашої Церкви і нашого народу у Боснії за час від 1908 р. Тому хочу подати також житєпись і огляд діяльности першого ген. вікарія для гр. католиків у Боснії о. Мітрата Дра Йосифа Жука.

О. Ж. родив ся 1872 р. в Підкамінію коло Бродів і у Бродях покінчив народні школи, гімназію і тамже здав матуру в 1892 р. Студії богословські покінчив о. Ж. у Львові до 1899 р., а докторизував ся в Інсбруці від 1900-1905 р. Від 1. X. 1903 до 31. XII. 1905 був о. Ж. префектом студій у львівськїм дух. Семінарі. По зложеню послідного строгого іспиту був о. Ж. промований на Дра св. Богословія в грудни 1905. 1. I. 1906. зістав о. Ж. імено-ваний Ректором дух. Семінара у Львові, і вів той Семинар до мая 1906 р. сам, маючи до помочи лиш одного префекта. Доперва від мая 1906 почав Семинар наповняти ся настоятелями, з якими працював о. Ж. повних 5 літ.

Буде се завданєм фахового історіографа Семінаря дати ко-лись по літах повну характеристику праці і проводу о. Ж. яко ректора. Тепер зазначую лиш коротко, що се був час реформи Семінара, початої і веденої Його Ексц. Митрополитом гр. А. Шептицьким. Треба було лічити глибокі і тяжкі рани, невбиваючи хорого

організму. До сього діла потребував Ексц. Митро-полит умілих помічників, якіб мали знанє і серце. Сї дві прикмети получені з високими богословськими студіями і з великим тактом культурної людини, знайшов Ексц. Митрополит в особі о. Ж. Тому й вибрав Ексц. Митрополит о. Ж. на ректора Семинаря помимо його молодого віку. Підем науковий богословів, підем дисципліни Семинаря і ідейність думок – отсе вислід його п'ятилітньої праці. Не без кріз се пройшло. О. Ж. застав нещасний вкорінений звичай у питомців ставити свої домагання у острій формі, а ще в острійшій їх переводити. Та по кождім таким кон-флікті питомці відчували великий несмак свого поведення і воно уступало чим раз скорше і що раз певнійше. Питомці почули довіре і честь для свого настоятеля, а причиною сього було дуже тактовне і культурне поведєнє о. Ж. з питомцями. Сї питомці, що у своїй палкості і нерозвазі прогрішили ся проти приписів як домашнього так і богословського виховання, були о. Ж. вдячні, коли його рука милувала незрячих та доброї волі і караючи лічила сї великі рани. Сю епоху я скараактеризував би часом “надавання добрих форм житю Семинаря” а взором і учителем їх був о. Ж.

Час ректорату о. Ж. був часом великих забурень. Смерть Потоцького, смерть Коцка і бій за університет, то були хвилі, які сильною бурею летіли по душах богословів і перевалювали ся бурунами по житю Семинаря. Знайти в тій бурі ясний шлях, охоронити Семинар від розбиття, стаючи при тім ясно на становиску справедливих домагань нашого культурного житя, се була переважка річ, яку міг одначе і умів о. Ж. сповнити.

Через те, що о. Ж. мав повне довіре питомців, йому удало ся вогонь молодих сердець взяти у свої долоні і дати сему вогневи то огнище, в яким він буде горів, яснів і грів, а власної хати не запалить і димом її не сповнить, як тая ватра, що горить “бита усіми вітрами наук”. А се була друга ціха часів ректорату о. Ж., ся ідейність і порив до поважної праці. За часів ректорату о. Ж. почав виходити чвертьрічник “Католицький Схід”, в яким питомці поміщували свої праці, вислід хоч ще молодих, але поважних зусиль! Осібний кружок заняв ся переводом гомілій св. Золотоустого, читальня заняла ся щиро просвітною працею для народу, тоді відбув ся перший раз концерт в честь М. Шашкевича і т. д. Ся поважна праця підпирана сильно о. Ж. зділала се, що коли ще і пізнійше зривали ся бурі в

Семинари, і то нераз тяжкі, то вони зривалися уже не на тлі особистих жадань, в справі харчу, дисципліни, чи чого там, лиш на тлі ідейнім, на тлі ратованя, улїпшуваня форм істнованя і розвою Церкви і народу, як се їм молодим з їх точки видженя і у їх обставинах видавало ся добрим і доцільним. Ся ідейність і добрі форми поведеня, се була заслуга ректора о. Ж.

Сї ціхи утвердити і поглибити, дати їм повний зміст і трівкі форми, се вже стало завданєм Преосв. о. Дра Йосифа Боцяна, який став по о. Ж. ректором Семинаря, бо о. Ж. зістав вікарієм для гр. католиків у Боснії і Герцеговині. Першу відомість о сїм дістав о. Ж. від Ексц. Митрополита, який справу боснійських Українців взяв у свої могутні руки і довів до щасливого кінця, як се свідчить лист від Високої Влади Босни і Герцеговини, що: “das gemeinsame Finanzministerium hat dem Antrage S. E. des Erzbischofs von Sarajevo und der Bischöfe von Banja-Luka und Mostar, dass der von Eu.Exz. empfohlene Rektor Dr Josef Žuk zum General-Vikar des gr. kath. Ritus in Bosnien und Hercegowina bestellt werde, zugestimmt, und die Landesregierung ermächtigt seine Nomination als gr. kath. Pfarrer in Sarajewo und Generalvikar zu bestätigen. Die Bezüge des H. Dr Žuk wurden mit 5.000 Kr. und für Kanzlei und Reisepauschale mit 2.000 Kr. jährlich festgesetzt”. Подаючи цю відомість о. Ж. під датою 11. VII. 1910. додав Ексц. Митрополит свої желаня: “Дай Боже, щоби ви могли зорганізувати парохію і єпархію і причинили ся до піднесеня і матеріяльного і духового стану наших бідних емігрантів. Най Бог благословить”.

О. Ж. почав вибирати ся в дорогу на нову посаду. А сю доро-гу стелили йому желаня і Владики і української громади, яка з великою вдячністю приняла відомість про новий великий успіх Ексц. Митрополита і врадувала ся також іменованєм о. Ж. на сю посаду. “Руслан” з дня 6. IX. 1910 так пише: “Пращанє о. Митра-та Жука. Настала хвиля розстаня з чоловіком, що своєю пастир-ською працею, національною свідомістю та високою культур-ністю здобув признанє не лише львівської руської громади, але й руської суспільности. Замітне, що всі настоятелі перервали ферії, щоби перебути кілька годин зі своїм печаливим провід-ником і сердечним приятелем... А в остатну суботу зійшча ся львівська громада на спільну вечеру у Французькім готелі. При-було около 40 осіб. Крилошани оо. Чапельський і Войнаров-ський, о. сов. Стефанович і ин., а з світських Др Кость Левицький, Др Федак, Вол. Шухевич, Др Студинський, р. Ревакович і ин.”. Сей коротенький витяг з новин

вказує на те поважанє, яке здобув собі о. Ж. як ректор. А з Сараєва депешував ще 29. VIII. 1910. Ексц. Штадлер до о. Ж.: “quando arriva Sarajevo, prego essere mio ospite – Stadler +.

До Босні приїхав о. Ж. 1. X. 1910 і замешкав перших два місяці у Ексц. Штадлера у Сараєві.

В тім часі звидів о. Ж. усі майже наші кольонії. З священників застав о. Ж. Фелікса Щурка у Прняворі і оо. Студитів в Каме-ниці. Окрім спільної каплиці у Деветині і монастирської церкви в Камениці не мала жадна кольонія хотьби найскромнішої каплички. А нарід? Нарід вже не варив собі на їду букового листа, як се було у перших літах його нужди у Босні, але був ще дуже бідний. Під зглядом релігійним ширила ся там сербсько пра-вославна агітація, яка вже в деяких кольоніях мала успіх, а прочі готові були стати римо-католиками і Хорватами, коли недіста-нуть своїх священників. У сю послідну хвилю ратунку приїхав о. Ж.

В грудни 1910. зістав о. Ж. іменованій протонотарем Апостольським, про що повідомив о. Ж. Ексц. Митрополит письмом з дня 20. XII. 1910. додаючи: “Перед всім желяю Вам як найбіль-ших успіхів і як найкрасшої праці”. Так ясним промінем блестить ся тепла сердечна опіка Ексц. Митрополита і над сею місією.

Підчас своєї подорожі довідав ся о. Ж., що пятайцять дріб-них кольоній, положених в околицях на північ і полудне від шля-ху Баня-Люка-Добрлін, від кільканайцятьох літ, навіть не бачили свого священника і не сповідали ся. Лиш деякі з тих бідних людей йшли 80 клм. піхотою до Камениці, щоби висповідати ся. Тому при кінци листопада 1910. виїхав о. Ж. до Баня Люки, щоби замешкавши там відбувати місійні подорожі по тих кольоніях. А Еп. Штадлер згодив ся на це і там просидів о. Ж. до марта 1911 р. В кожду неділю чи свято їздив о. Ж. то до Козарця, то до Опсеч-ка, чи Іванської чи Яблана та Марічки а там вже сходили ся люди з ще менших осель. То була велика праця та за те се був для о. Ж. наймиліший час з цілого його побуту у Босні, увінчаний тим що о. Ж. уратував Марічку кольонію від православя, яке їй грозило.

Дубровою і Деветіною завідували в сей час на просьбу о. Ж. і за згодою Ексц. Митрополита, яку дав листом з дня 21. II. 1911. оо. Студити. В марті 1911 р. вернув о. Ж. до Сараєва, а вернув тому, бо влада на просьбу о. Ж., щоби йому вже виплатила признану платню, бо о. Ж. не маючи в виду того, що нарід сам убогий – на доробку, інших жерел удержання – мусів жити прямо пожиченим грошем,

відповіла, що виплатить о. Ж. платню, коли той поверне до Сараєва. І о. Ж. вернув, а що на його загальний відклик ніхто не приїхав до Босни на місію, так о. Ж. звернув ся листовно до своїх бувших питомців оо. Колодія, Кіндія і Біляка, з просьбою, щоби вони допомогли йому у місійній праці, на що сї отці радо згодили ся, йдучи за кличем свого бувшого ректора, а тепер владики.

Та заки прийшли сї отці, стали о. Ж. вірно до помочи оо. Студити, хотяй се була велика жертва з їх сторони і з сторони їх ігумена владики, бо як писав Ексц. Митрополит в листі до о. Ж з 20. XII. 1910: “але се гадаю услівє, від якого не можна відступити, що (Студити) можуть мати парохію лиш там, де єсть монастир, а жадного з монахів не можна наражати на се, щоб сам мешкав далеко від монастиря. Дуже буду Вам вдячний, коли приготуєте нові дальші фундації, але лиш в міру зросту монастиря. Можна би заохотити людей до віддавання дітей а радше молодих до вступле-ня, до посвячяня ся Богу і тим причинити ся до зросту монастиря”.

Та монахи радили собі в сей спосіб, що вони ходили і на Дуброву, віддалену 8 клм. і на Деветіну віддалену 17 клм. від Камениці – ходили сї скромні люди та апостольського духа, щоби лиш помочи людям у їх великій душевній потребі. За се їх люди благословили і о. Ж. відносив ся, оцінюючи їх жертву – до них дуже прихильно, як се зазначає Ексц. Митрополит у листі з 8. X. 1911: “Дуже Вам дякую за зичливість для Студитів”.

Попри усї ті душпастирські тяжкі клопоти мав о. Ж. ще й клопіт з прожитком, бо місяці минали від приїзду о. Ж. до Босни, а справа пенсії ще була не вирішена, як се свідчить лист бл. п. Григорія Цеглинського до Ексц. Митрополита з Делегацій, з дня 26. II. 1911: “Причину тої проволоки пояснив міністер Буріян так: платня генерального вікарія стала предметом спору між двома властями: собор (сойм) порішив ту платню взяти до етату католицької віроісповіди, завидателем котрого є архієпископ Стадлер, послідний знов спротивив ся тому новому обтяженю його етату з причини, що він і так малий, та на його власні потреби невисає. Спір триває дальше, та як сойм не рішиться створити на се осібний фонд, правительство буде приневолене платню генерального вікарія покрити поки що аж до унормованя справи зі свого диспозиційного фонду. Арієп. *Стадлер незробив сього з якої неприязни до нас, лишень стаючи в обороні свого фонду хотів, щоб сойм отворив на се рубрику осібну і постійну*”.

І сойм отворив сю рубрику – та о. Ж. мусів вернути до сво-його осідку в Сараєві.

Час минав, перші трудности зістали поборені, приїхали і священники і о. Ж. міг взяти ся до внутрішньої організації свого стада.

Кожда з отворених парохій мала свій т. зв. церковний і шкільний нумер, значить мала для церкви і школи признану владою царовину – ліс і поле. Та на сих даровизнах сиділи уже рим. кат. священники, що обслуговували й наших людей, які проти первісного пляну влади, сконсолідувати окремо Українців і Поляків, стали Поляком інжинером розміщені в суміш. Розділити сю царовину і тим добути матеріяльну основу для наших священників і будучих наших шкіл, було великим його завданєм.

Та небула се легка річ, бо і влада стояла зразу на становиску: “prior tempore, potior iure”, і священники “beati possidentes” боронили ся проти поділу ґрунтів. Три роки тривали сі просьби, проце-си, рекурси письмом і особисто і аж по сій тяганині удало ся о. Ж. осягнути поділ ґрунтів в Деветині, Дубраві, Детляку і Расавцу.

Другим дуже важним завданєм була будова власних церков і парохіяльних будинків. Тут треба було прямо з нічого щось створити. Та коли стала мурована церков в Прняворі, для якої будови виробив о. Ж. рядову безпроцентову позичку в висоті 6 000 к., коли в многих кольоніях побудовано церкви та каплички, як се я при історії кожної парохії наводжу, то се попри велику жертвенну працю самих парохів і народу, велика заслуга і о. Ж. який яко владика се діло чинно і горячо підпирав, стаючи у всім до помочи своїм парохам. Так жертвував о. Ж. на сю ціль інтеркаляре паро-хій опорожнених, які в тім часі він сам обслуговував. Коли органі-заційна духовна праця по парохіях йшла живо – то й се заслуга о. Ж., що умів добрати собі із своїх бувших питомців наравду добрих і ревних священників, яких він на чужині у незвичайних місійних обставинах морально піддержував і їх волю сталив в тяжких хвилях, даючи їм при тім повну свободу діянн.

Заслугою о. Ж. єсть і се, що він виробив для парохіяльних урядів складниці почтові, які попри се, що приносили парохам малий дохід-платню, були для громад і кольоній дуже великим добродійством, особливо у военний час, в який люди мали почту в місци. Крім обовязків ген. вікарія і пароха Сараєва мав о. Ж. через три роки ще Завідовіч, парохію розкинену по лісах, на полудне від Босни, аж до

сербської границі. Там було усе з 2.000 лісових робітників. Крім сього обслуговував о. Ж. ще поменші ко-льонії, в яких було лиш кілька чи кільканайцять наших ко-льоні-стів, як Дервент і його околиця.

Ген. вікарієм був о. Ж. до 1. V. 1914. Причиною його уступле-ня і перенесення на парохію при церкві св. Варвари у Відни було се, що о. Ж. почав западати на здоровлю. А другою головною причиною були обставини нашої церкви у Боснії. О. Ж. був ген. вікарієм трох єпископів, в Сараєві, Мостарі і Баня-Люці і спершу не можна було досягнути повної незалежності нашої церкви. Вже само установлене нашого ген. вікарія для нашої церкви у Боснії було величезним добутком трудів і впливу Ексц. Митрополита.

Нарід був і за цей дарунок своєму владиці дуже вдячний, та Українці інтелігенти не хотіли признати сього стану і вислали протест до Риму, о чім повідомили О. Ж. листом з дня 19. X. 1910. – ось якого змісту:

Ваше Високопреподобіє!

Маю честь повідомити Ваше Високопреподобіє, що всі Русини інтелігенти (недуховні) Сараєва, підписали і дня 14. с. м. вислали до св. Отця Пія X, папи римського, протест проти стану, що з Ва-шим іменованєм на Ген. Вікарія в Боснії підчинені Ви з духовенством і вірними гр. католиками під юрисдикцію латинських єпископів в Боснії.”

В протесті заявляють, що ніяк не признають і неможуть признавати над собою церковної юрисдикції латинських, чужих їм єпископів.

Рівночасно заявляють: “Як довго буде наше гр. кат. духовенство в Боснії як небудь зависиме від латинських єпископів, так довго будемо, признаючи в юрисдикції status quo ante, рівнодушно відносити ся до гр. кат. духовенства в Боснії, бо не можемо його признавати “своїм”.

Прошу се прийняти до ласкавої відомости. З глибоким поважанєм за підписаних Д-р Михайло Зобків, унів. доцент секр. б. г. правительства.

Непризнанєм того стану була уже й сама адреса: “До Високопреподобного Отця Д-ра Йосифа Жука, совітника гр. кат. Митр. Конс. у Львові і т. д. тепер – іменований ген. Вікарій під юрисдикцією лат. єпископів в Боснії – в Сараєві”.

Сей протест наробив був великого ропоту і дуже немило вразив був Аеп. Стадлера; який і без тої квестії мав много хрестів до несеня, як се свідчить стаття часописи “Das Vaterland, Zeitung für die österreichische Monarchie” з дня 12. II. 1910. під заголовком: Die katholische Kirche in Bosnien vogelfrei?” Її короткий зміст такий: Калляй протегував Турків і то так дуже, що він прямо трівожно уникав всего того, що моглоби подражити їх релігійні чувства. В тій цілі існував у Боснії “Konversionsgesetz, welches den Übertritt vom Islam zur katholischen Religion im Lande selbst einfach unmöglich macht, welches jedem natürlichen und positiven kirchlichen Rechte Hohn spricht, welches Leo XIII. mit scharfen Worten als “ungerechtes Gesetz” verurteilte und es dem Erzbischof von Sarajevo nur insofern zu ertragen gestatlete, um der Gewalt zu entgehen”.

Вправді зістав той закон злагоджений в 1894 р., але в сути річи остав він такий самий, так що Апостольська Столиця і о сїм законї виразила ся, що він лиш “tolleriert werden kann”. Колиж Аеп. Стадлер допомагав тим, що хотїли з вільної волї перейти на католицьку віру, до утечі в чужий край, бо у Боснії був такий перехід просто неможливий, тоді мусїв “Proselytenmacher Stadler” переживати цілу страшну бурю “турецького обуреня”. Ба, навіть на жите аеп. Стадлера наставляли вони так, що його проходжую-чого ся по місті мусїли стеречи поліцаї, щоби недопустити до атентату на його жите. Не лиш конвертити були переслідувані, але й сам аєпископ мусїв перебувати в таких случаях утяжливі слїдства. Колиж пр. одна католичка у Баня-Люці перейшла на турецьку віру, щоби вийти заміж за багатого бега, то се поминено мовчки.

Колиж настав губернатором Босни бр. Буріян, курс о стільки змінив ся, що він почав протегувати Сербів “як найкультурній-ший елемент Босни”. Тодї знов хиба ще погіршило ся положеня аеп. Стадлера, того “Оберезуїта”, як його звали сербські часописи, що враз з турецькими часописами лаяли не лиш самого аєпископа, але й саму католицьку церкву, її догми і урядженя. Яке було гірке положеня аєпископа, видно з кінцевих стрічок статї з дома-ганя: “Gleiche Behandlung mit den Turken und Serben; vorallem in religiösen Angelegenheiten”.

Недивно, що новий спір і то в лонї самої католицької церкви мусїв, ще особливо в тих обставинах, дуже болючо вразити аеп. Стадлера, о чім знав О. Ж. та здаєсь не знали ініціатори протесту, які певно руководили ся чистими і найгарнішими мотива-ми, але

лиш національними. Щоби запобігти всякому спорови появилася вже 24. X. 1916 в “Bosnische Post” в Сараєві з “компетентного місця” стаття п. заг.: “Die Graeco Katholiken in Bosnien”, якої точний зміст ось такий: “Відношене Ап. Столиці до гр. кат. у Боснії єсть таке саме, як у цілїм католицькім світі. Що до гр. католиків – то се підчинене під Ап. Столицю зовсім не нарушує їх прав, особливо їх славянської літургії, як також є запевнена особна управа духовенства.

Є закон католицької церкви, що там, де нема гр. кат. єпископа, унії підлягають юрисдикції рим. кат. єпископа. В тім же конкретнім случаю, в яким внесено від Українців меморандум до Ап. Столиці, факт, що гр. католики підлягають власті аєпископа в Сараєві, не дає ні найменших підстав до сего, щоби Українці могли побоювати ся латинізації себе або насильної денаціоналізації. Церковні круги Сараєва далекі від сеї думки. Бож для Українців кольоністів спроваджувано священників вперед з Крижевацької дієцезії. Колиж ті неуміючи по українськи не могли задосить учинити своїм душпастирським обовязкам, спроваджені Українців священників з Галичини. Для п'ятих в Боснії існуючих українських гр. кат. парохій іменовано власне особного ген. вікарія з осідком в Сараєві.

Ген. вікарій є вправді підчинений аєпископському престолови в Сараєві, але він є поставлений на рівні з єпископами. Він має *повну юрисдикцію* над усіма гр. католиками у Боснії, є в своїм урядуванню незалежний від аєпископського престолови, а його відношення до влади є без посередне. Окрім свячення в презвітери є ген. вікарій повновласним єпископом.

З наведеного слідує, що о замірі латинщення гр. католиків у Боснії й мови нема. На доказ сього нехай послужить ще й ся обставина, що аєпископ Др. Стадлер заступав думку утворення гр. кат. єпископського престолови з осідком в Сараєві і то в сей спосіб, щоби той єпископ яко апостольський вікарій був залежний впродовж від Риму. Аєпископ Др. Стадлер є ще й нині тої самої думки, а Апост. Столиця відносить ся до неї дуже прихильно. Краєва влада у Сараєві не піднесла проти сього пляну жодного заміту.

Хоч у Сараєві є дуже мало осілих гр. католиків, то однак є в плянії будова гр. кат. церкви – і римо-кат. дух. відносить ся до сеї думки дуже симпатично.⁹

⁹ На сю ціль дарував аєп. Стадлер площу у Сараєві, яка є й заінтабульована на річ гр. кат. церкви.

Тут стрічаю першу урядову статистику гр. кат. Українців у Боснії Герцеговині. І так найсильнішу групу становлять Українці в Прняворі і околиці, в якій в 24 місцевостях мешкає 274 родин – а 1487 душ. Дальше іде Дервента з околицею – в силі 1126 душ гр. кат. Третю групу становлять Нова і Стара Дубрава, Каменіца з 1272 душ. Четверту групу становить Баня Люка й околиця, Прієдор, Б. Градішка, Б. Дубіца, Вінгорст, Челінац з около 145 родинами. Пяту групу становить Завідовіч і околиця з кількома тисячами гр. кат. лісових робітників.

Шесту групу становить парохія Сараєво, до якої належить Зеніца, Вареш і усі гр. католики Герцеговини. Очевидно той спис і число душ не є зовсім точний. Та й се вже служить доказом, що зробив аеп. Стадлер для тої малої групки гр. католиків, коли згодив ся на ген. вікарія для них і то з правами єпископа.

Мимо сеї заяви спір не уставав і переніс ся на шпальти галицьких українських дневників. Впала мені в руки вирізка здаєсь з “Руслана”, в якій стоїть таке написане: “Від часу до часу піднімають ся по часописах голоси, що боснійські Русини нарікають на те, що їх підчинено під власть латинського єпископа Стадлера і бажають конче належати до влади галицького Митрополита у Львові.

Від часу за менованя о. Дра Жука, ревного священника і Русина – патріота генеральним вікарієм в Боснії для руських осадників жалі ті не мають ніякої основи і про них Русини в Боснії певно нічого не знають, бож він їх найвисшою власттю церковною в Боснії, незалежною від архієпископа Стадлера і других єпископів латинських, хиба в тім ріжниця, що він генеральний вікарій, а вони єпископи”.

Щож у виду сеї дразливої квестиї зробив о. Ж.? О. Ж. лишив рішене сеї квестиї покликаним до сього чинникам, а сам рішив ся і в тих обставинах що змога працювати для покладеня основ під розвій нашої церкви і нашого народу в Боснії. При своїй праці зазнав о. Ж. великої прихильности із сторони аєпископа Стадлера і тому працював він в повнім порозумінню і згоді з тим великим владикою, як і з прочими єпископами. Щобиж приготувати дорогу новому вже апостольському адміністраторови і то без кріз і непорозумінь, постановив о. Ж. зречи ся свого високого достоїнства. Не було то легке рішене, бо воно могло зробити вражінє “фіяска”, справи зачатої а недокінченої, через що могло то рішене вийти на шкоду самої ж боснійської мисії. в тім тяжкім положеню бив ся о. Ж. довго з

думками і Бог милував, що особи-ста жертва о. Ж. вийшла на добро нашої місії.

Згідлива праця о. Ж. з єпископами автохтонами певно причинила ся до того, що коли по уступленю о. Ж. з становиска ген. викарія стало актуальним питанє становиска його наслідника, єпископат Боснії, а передусім аєп. Стадлер не спротивив ся тому, щоби наслідник о. Ж. прийшов до Боснії як рівний до рівних і так прийшов за старанєм і волею Ексц. Митрополита до Босни, іменованій Ап. Столицею, як апостольський адміністратор для гр. Кат. Українців у Боснії і Герцеговині о. Алексій Базюк, який осів в Баня-Люці.

(“Нива”, Львів, 1918, ч. 3, стор.76-85)

Деветіна

Їдемо в Деветіну, чи як її наші люди назвали Девятину. Легко то говорити ся та не так просто їде ся. Бо щоби там дістати ся, треба їхати 8 км. залізницею, а потім треба йти 5 км. піхотою до Максима Бачинського, господаря, властителя 50-моргового фільварку Яблани. Се день східного сонця, прегарної погоди, то-му їдеться жваво. Входимо в село, якого плоти з дірами не є жад-ною перешкодою, щоби влізти в город. Та ми уже виросли з того віку, в яким з приємністю влязати в чужий сад. Входимо на обійсте з недобрим бриськом на припоні, з гусьми, качками, кур-ми, криницею, як в Галичині. З стодоли чути важкі удари ціпа. Ми привитали ся – і з стодоли вийшов кремезний хлоп, середного росту, з козацьким вусом на добрім веселім лиці. Йому вже минула сімдесятка, хоч він ледви шпакуватіти починає.

Се одна з тих незнищених українських натур, що її праве серце, здоровий розум і залізни прямо мясні не можуть спокійно знести галицької кривди і нужди, тай тому “втікають у світ за очі”. Так і Максим зібрав кілька соток корон з продажі своєї мізе-рії тай тому двацять літ виїхав до Босни! Нині він властителем 50 моргів поля і ліса, усьо в однім кусневи огорожене, справлене. З Максимом ідемо в хату, а там на прозі вже где нас гостинна господиня, окружена “Божим благословенством” громадкою ді-тий, хлопчиків і старших уже дівчаток. “А двох синів і зять ще у війську служать”, додає з гордостію батько Максим. А хата? Се я вже перед тим завважив, що наші люди поселюючи ся в Боснії перш за усьо дбали про хату, таку з

білими стінами, з розмальованими віконницями, з цвітами у вікнах. Доперва потім вони вже розводили сади сливові і виноградники, не так як інші народи, що мешкають під як-будь склеєним шатром, за те вже мають то коло себе що дає дохід. Непрактичні, поетичні душі – той наш український люд, що рідну землю переніс на чужину і засів у чистенькій хаті під образами. Образи – таж сама фабрична робота, що й у нас, лиш підписи на них сербські, чи хорвацьки – як “св. Ніко”, св. “Анто”, св. Франьо” то що. А впрочім хата, як наша подільська хата і прийом такий самий, ціла качка в росолі на фаянсових тарілках, ще й з принукою.

Підівши пішли ми з Максимом в його ліс на гутірку. При-знаю ся, я перший раз в моім житю сидів в хлопським лісі, і мені дуже-дуже свobodно віддихало ся між деревиною, що її коханим паном був український хлоп. Коби лиш з тої нашої гутірки що доброго вийшло, бо я дуже намовляв Максима, щоби тих двох хлопчиків, які ось на наших очах зносили на купу викопані ма-мою і старшими сестрами бараболі, крушпіри, як їх звуть Босна-ки, він дав до шкіл.

Максим, що цїнив лиш працю рук, свою розумну і корисну працю, зразу противив ся – та в його хаті лишило ся моє слово і бажанє щире: “дайте хоч тим двом хлопчикам висшу освіту, вона й вам сторицею відплатить”. Скінчив ся відпочинок. Максим запряг добрі господарські свої коні і ми виїхали у жаркий осінний день до Девятини, віддаленої о 21 км. Між двома пасмами горбів і лісів понад річечки шумячі їхало ся дуже мило. Лиш порохи, цілі їх хмари збиті у куряву, докучали та годі! Нема ніде приємностей без якогось труду чи тягару.

Девятина – велике, розкинене між деревиною село, має плебанію на горі, на яку вже ми піхотою виходили, бо довга вона на 1 км. і стрімка. Вийшли і опинили ся в гостях у панства Колодїїв.

О. Колодїй Юрій, з еп. перемиської, жонатий, приїхав до Девятини в маю 1911 р. Його парохія складаєть ся із сіл і осель Девятина – 108 родин, Хрвачани (Хорватчани) 79 родин, Гаєві (Гайова) 46 родин, Гумера 12 родин, Бошківці 17 родин і Алексичі – разом душ 1870. Промінь парохії виносить 28 км. Кожду з тих громад відвідує о. К. раз в місяць. Та легко се пишеть ся, не так легко їздить ся, коли треба на простім возі переїхати у зимний слітний ранок яких 12 до 15 км., а там держати усю відправу. Не-раз о. К. перемок до ниточки, а то й відлежав сю простуду.

В часі приїзду о. К. до Девятини застав о. К. людей що уже були улаштували ся і трохи загосподарили ся, 70% виселенців були то самі галицькі форналі і халупники, що мали лиш на залізницю гроші. Одні лиш Хорватчани приїхали були з грішми і не ждучи на царовину, відкупили були від Сербів і Турків пшеничні поля – і тому вони тепер найбогатше село в парохії, що і в “голодний рік” має своє “зерно”.

Прочі подіставали по 10 гектарів царовини, з того половина є при хаті, а друга половина є подальше “в полі”. Тому там хати не одна при другій, як на Поділю, а віддалені від себе найменше о пів км. і злучені хиба тою деревиною та лісом, в яким виросло се село. Поетично та не практично для пароха, коли село тягне ся на 9 км. Та в Босні люди якось затрачують міру віддалі і кілометрові віддалення звуть ще близькими.

Перед приїздом о. К. був адміністратором парохії о. Андрей Абрагамович Ч. С. Т. СТ. з Камениці і його жертвенній праці треба завдячити припиненє православної агітації, якої жертвою впало одначе чотирох наших людей.

На найвисшому шпилеви гори стояла уже ліпанка-церковця спільна для Українців і латинників. Престол був спільний, та в раменах хреста були наче дві захристії для обох обрядів. І там я побачив образ з підписом *Krylowo Korony polskiej mydl sie za na-mi*”, образ вимальований синьо-жовтою краскою! Так знайшла ся і штука “под єдним дахом” а шкодою для себе і з шкодою для обох сторін, бо й там не було згоди. Уступчиві Українці не усе були трактовані, як рівні з рівними в праці і жертві на будову сеї церковці.

Церковця стояла на громадському ґрунті, але без акту даровизни для парохії. Хата була ледви під дах зведена, без виправи і вікон! На тім було ще 100 к. довгу. Щоби мати на зиму помешканє, взяв ся о. К. до викінчення хати і думав о відібранню поля і ліса призначеного для гр. кат. парохії; а було того 9 гектарів, як тількиж мала і латинська парохія. Та ґрунт гр. кат. парохії мав в посіданню лат. парох о. Шуман, по якого стороні стояло і староство в Прняворі, яке хотіло дати гр. кат. парохови 2-3 грядки (дунума) коло хати і 6 моргів ліса. На се о. К. не при-став і вислав до Влади просьбу о поділ церковного та парохіяльного ґрунту і о інтабуляцію половини церкви на річ гр. кат. пароха. По цілорічних заходах, по інтерпеляції посла Василька у Білінського, тоді губернатора Босни, по депутації парохіян Девятини і Хорватчан під проводом о. Жука до губернатора,

вислав той в 1912 р. окружника з Тузлі п. Барона і старосту з Прнявора п. Становського до Девятини і окружник рішив такий поділ: Церковний ґрунт зістав поділений на дві частини. Гр. кат. церков дістала 3 дунума (1/2 морґа) і рим. кат. дістала стількож, лиш що на її частини лишила ся церковця. Парох дістав 14 дунумів (2 1/4 морґа) поля і 12 морґів ліса, а на цвинтар для Українців признано 1 морґ поля.

Право власности до церкви зістало інтабульоване на поло-вину а право уживання церкви має гр. кат. парох аж до її упадку.

Рівночасно з поділом ґрунту в Девятині доконано також по-ділу ґрунту парохіяльного і в Гайовій, в той спосіб, що церков ді-стала 5 дун., парох 30 дун. а дяк також 30 дун. поля зглядно ліса.

В 1915 р. виїс о. К. подане до Влади в Сараєві о дароване з царського ліса для дяка в Девятині 100 дунумів ліса. В Прняворі був вже тоді старостою п. Потучко. Случай хотів, що о. К. стрі-нув ся в старостві з правительственным референтом тих справ п. Мйончинським, який і обіцяв приїхати в сій справі до Девятини. В той сам день приїхав до Девятини і о. Базюк так, що по обгово-ренню сеї справи і попертю через о. Б., п. Мйончинський згодив ся дати для дяка 48 дунумів з шкільного нумеру і в три мисяці дістав о. К. від Влади відповідне рішене, на підставі якого заїтабульовав він сей ліс на дяка в Девятині. Протест Поляків против цієї даровизни остав без успіху.

Такі то гарні основи клав о. К. під розвій своєї парохії.

Треба було ще гроша на церковну утвар. Тоді уложив о. К. гарну відозву до католиків Німців в Австрії - і ся відозва прине-сла о. К. 6.500 К. На руки о. Мітр. Жука прислала була архікня-гиня Стефанія для парохії в Девятині гарний, новий фелон.

З грошей купив о. К. за 2000 кор. поле-город, 8 морґів з го-рою, в якім є вапняк, пісковець і кремінь, матеріал на церков, яку думає о. К. будувати, скоро лиш обставини на се позволять.

В 1912 р. почав о. К. будову дуже гарної деревяної церкви в Гайовій, якої будову перервало було староство в Прняворі із за браку позволення Влади на се - так що її докінчено доперва в 1914 р. Плян сеї церкви виробив газда Гриць Курман, виселенець з Рогатинського повіту, який за роботу взяв лиш 1000 кор. Йому й синові не випало за роботу більше чим 1 кор. денно. Дерево на церков дав о. К. даром із свого ліса. Грішми коштувала ся церков 2.800 К. а її вартість тепер виносить певно 20.000 К. Та при цій праці яснїє великою

жертвенностию імя Гриця Курмана, що дарував ще до церкви прегарний, власної роботи кивот. Я був у сій церковці. Вона лежить в лісі і їде ся до неї лісовою дорогою. Положене її прегарне. Се овоч жертвенности пароха і селянина.

В парохії є ще церков ліпянка в Хорватчанах, дуже гарно притулена до зеленої стіни ліса на видній горі, а в прочих оселях править о. К. богослуженє по хатах.

Шкіл в парохії, окрім сербської школи в Поточанах, до якої ходило в 1917 р. 25 наших дітей з Хорватчан - де о. К. мусів 9 км. ходити на науку релігії - нема. П. Колодієва, жена пароха, вела в Девятині курс анальфabetів з дуже гарними успіхами - а п. Курянцева, що втікла з Городенки перед російським наїздом, вела такийже курс в Хорватчанах. О. Базюк підпираючи сю працю пароха і людей доброї волі, давав місячно на сей курс 10 кор.

Про зусилля пароха, а особливо Ап. Адміністратора, щоби добити ся шкіл, я уже говорив в житєписи о. Базюка.

О. К. має ще одну добру прикмету, яка йому одначе не виходить, як то кажуть “на здоровле”. Він сам о всьо старає ся і до сего так призвичаїв парохіян, що коли прийде яка потреба, то парохіяни йому не помагають, калькулюючи на підставі кілька-літної практики, що “єгомость собі і так якось порадять”. І єго-мость радять собі, бо заложили церковний склеп і запрягли свого брата до сеї роботи, як жінку свою запрягли були і до провадження курсу анальфabetів і до помочі в провадженю поч-тової складниці. І коли таца церковна дає гріш на біжучі потреби церкви, то склеп дав уже був до часу мойого побуту 2 700 кор. готівки, гроша призначеного на будову церкви мурованої, о якій мріє сей з ясним заростом і синіми очима ідеаліст і працівник, що зумів так гарно забезпечити істнованє і розвій парохії.

Ніч ішла і час відпочинку по дневи повнім вражінь. Та відпочинку найбільше потребувала хйба сама господиня дому п. Колодієва, якої найменша дитинка була в тих днях дуже слабонька.

Ніч - а земля тут і в осінну ніч не спить, лиш тягне тачку повну своїх родючих сил, тягне її ночі і дні, літа, віки цілі, щоби й бідний Босняк ще й в листопадї міг посїяти пізну озимину - а вона йому на Різдво зазеленїєть ся пишним морігом під лучами того доброго боснійського сонця.

З найщирішою подякою за щедрю гостинність ми опустили в саме полудне Девятину, щоб переїхавши 32 км. фірою заїхати на вечір да Бая Люки.

Вже пізнім смерком ми заїхали до Баня Люки. По дорозі здивали ми фіру з Челінця, яка “на щастє лиш вертала з ярмарку”. “Чомуж на щастє” питаюсь. “Бо і таке може лучити ся, що треба би з тої фіри пересідати на тамту і їхати 12 км. до хорого, а 12 назад, щоби завтра рано бути тут і видправити Сл. Божу”.

А дорогою повною розбитого болота і калюж брудних їхали люди з ярмарку. Нужденні конята тягнуть деревляний босан-ський віз, а на возі сидять зібравши ноги прямо один на другім Турки. Тільки червоні феси стирчать один при другім. А там знов їде верхи ціла валка Сербів та Сербок - в своїх пишно вишиваних, але дуже брудних одягах, з люльками в зубах, на малих, але силь-них як наші гуцули - конятах. На конях кульбаки, нераз прегарно різблені, довгі, від шиї до фоста. На них вигідно сидіти, колиб не те, що рослим мущинам Сербам, яких босі ноги оперті о стремена з шнурка, коліна підлізли аж під сам ніс. Та вони їдуть веселі, нераз з голосним риком-співом, бо тої ракії, що вони її в місті “покушали” несполоще дощ, ні з душі ні з їх палких очий. То знов загуркотить від скорої їзди кований віз і розкидає болото на боки. То їде Німець-кольоніст, великими, добре відживленими кінями. Щасливий нарід!

І його нужда в рідній вітчизні загнала була у Босну. Та Німець не чекав на даровизну, лиш купував найкрасшу землю у Босні за дуже малі гроші, а вітчизна дала йому гріш і на землю і на костел і на школи і на склеп, ще й дала священиків, учителів, дала книж-ки і машини! Для висших наук оснували Німці по містах свої школи і як се мені говорила сестра настоятелька хорватського монастиря, то сего року має висша мужиська і дівоча школа з німецьким викладовим язиком у Баня-Люці о 150-200 дітий шкільних більше, чим такаж школа з хорватським викладовим язиком. Так дбають Німці про себе.

Ми вже до спочинку брали ся, як до хати долітав ще скрипіт ненасмазованих боснійських возів.

Дорога не спить.

В неділю була співана Сл. Божа в Баня-Люці в римокатолицькій катедрі. Нічого в ній замітного. Найзвичайніша роман-ська будова в хрест. А в середині і престоли і мальовила і вітражі - усьо, правда, солідне, симетричне, доцільне, але фабричне! Та в тім є велика мисль католицької церкви, що як Мама-пістунка уміє не лиш відчути потреби своїх дітий, але й уміє їм сейчас зарадити. Колиб так Баня-люцький єпископ хотів був ждати з будовою церкви, аж знайде ся спромога вибудувати якусь істори-чну-монументальну церков, то

люди не малиби де молити ся і віра вянулаби. А так стала церква готова і служить вірі і виховує ті покоління, що нею вже насичені спроможуть ся і на монумент-церков, що стане свідком їх релігійного мистецтва яко подяка своїй церкві за те, що вона їм у хвилю потреби послужила вірно у своїй скромній одежі.

На Сл. Божу зібрало ся до 50 людей. Та співати нема кому, бож се лиш одиниці з інтелігенції, та сусідні рільники тай місцеві слуги. Та рада є на усьо! Я стаю на Сл. Божу, бо я мав говорити проповідь, а о. Базюк “дякує”. О. Мітрат співав своїм дзвінком і густим басом так гарно, що я на хвилю погадав собі: “школа тебе друже, на ксьондза, таж з тебе такий добрий - добрий дяк”.

Та жарт на бік - а правдою є, що єпископом в Боснії може бути не лише здоровий чоловік і сильних грудей, але ще й лиш той, що в своїй невгасаючій ревности хоче “всім всьо бути”.

(“Нива”, Львів, 1918, ч. 4, стор. 114-120)

Камениця

Вечером приїхав до Баня-Люки о. Климентій Шептицький ч. св. Т. Ст. і в понеділок рано вибрали ся ми на Каменицю, до монастиря ОО. Студитів, віддаленого від Баня-Люки 32 км. Ми виїхали з широкої долини Врбаса у дорогу стиснену горами понад каменисту ріку Йошавку.

Прегарні вони, ті гори боснійські. Невисокі - от яких 250-300 м. над поверхнею моря, але і скалисті вони і лісисті і з дебрами та яругами. По лісах вітром шумить і маленькими шумками бурить ся синя вода річки, бючись між скалами на каміністім дні. Гірсь-ка околиця, хоч її можнаб і за чуб невисокий хопити.

У Челінцу турецьким попас - коло кафани.

Фірман заходить ся коло коний, а ми розложили на сидженю нашу їду і замовили в кафані турецьку каву - чорну каву.

Щоби дати коням довше спочити - ми підівши пішли прохо-дом через турецьке село. Кожда хата там обведена високим дере-вляним парканом так, що село виглядає як твердиня, з замкнени-ми ворітьми. При воротах калатало або дзвінок - на се, щоби ним вперед повідомити господарів про свій прихід. Несподівано невільно входить, щоби око чужинця не заглянуло Турчинки, - яка в хаті скидає серпанок. Така стріча може часами і жите ко-штувати. Оповідав мині о. Б., що один з наших виселенців не знав зразу про

сей звичай і увійшов без повідомлення в турецький дім. В хаті застав батька з донькою при їдї. Донька на вид чужинця проразливо скричала, а батько хопив ніж в руки і як шалений кинув ся на хлопа. Хлоп дав зараз ногам знати і втікав що сила, а Турок за ним. Пів години тревали ті перегони, заки хлоп скрився в безпечне місце, - у хату гявра. А він бідний - в останній нужді, йшов лиш за милостинею. Що край - то звичай!

Село майже пусте, лиш турчинята, хлопці і дівчата без серпанків, за те усі в широких штанятах, бігають по вулиці і грають ся. Та валить ся уже ся твердиня, бо Турки то лїнний наїд, а минули вже ті часи, коли Серб та Хорват робив на бегів. Валять ся плоти, та й ті поверхові хати обдряпані, що щільно сїтками позамикані, або позатульовані якимись брудними шматками, нїби занавісами, що їх вітер витягнув з хати крізь вибиті шиби чи й вирвані віконниці - тай граєсь ними, як пес стиркою. З фіри я заглянув і на подвірю страшений бруд. Дарма, що селом іде гордо якийсь Турок у штанах, вузьких стиснених поза колїна - та з великим мішком з заду (не знаю навіть нащо він) підперезаний червоним поясом - з фесом на голові.

Театральний стрій на тлі біди і бруду, свідків його теперішньої долі! Правда, не всіх доля однакова. Є ще між ними богачі - та ті продають все майно, аж доки не буде вже чим оплачувати світлих традицій безжурного гаремового життя, доки не стане золота на пишні оксаміти золотом ткані, доки не стане гроша, щоби й нада-лї вдержати свою горду поставу, що цілі віки держала ся випря-млена над зігнутими хребтами гяврів. Тепер вже й гяври випро-стовують хребти і поволи витягають м'ясні свого віками замізеро-ваного тіла.

Минаємо село і по дорозі стрічаємо двоє людей. "Се наші люди", кажу і витаюсь нашим "Слава Богу". Жінка глядить на нас здивована, а мущина говорить щось по сербськи. "Таж ви свої Українці" кажу. На те жінка питає ся нетерпеливо: "Хто ви є, скажіть, хто ви є, щоби ми знали". "Ми свої, кажу, священники: се о. Климентій з Камениці". "А так" і привитала ся щиро, а в розмові виявило ся, що се навіть мої близькі краяни - люди з скалатського повіту. Жінка йде рвати зуби: "бо як не вирве, то здуріє", а хлоп іде по "підпору" - як інвалід. "Не знати, чи там на нашій Подолї вже спокій?" питаєсь жінка. Я засміяв ся, а о. Климентій каже: "Матусю, хто знає, коли буде спокій"? "Так, так, каже жінка, коли воно зачало ся, то ми всі

виділи, але хто діжде кінця, хто то знає” і пішли обоє у місто, ті, що їм босим ніколи земля не є за тверда, ні жадна дорога задалека, за нічим більше, лиш за тим куском хліба, що їм ледви на житє стає.

Надїхала наша фіра і ми всіли тай покотив ся віз між горами. Нагло гори розступили ся - і низькі поля світять своїми пустими необробленими смугами.

Ми скрутили з битої дороги - на лісову доріжку; се вже лиш 8 км. до Камениці. Потічок при дорозі шумить, та не даром. Лотоками обставив його Серб, і так зібрав усю водицю і силу в одно корито, а з бука зробив як би люфу канони і нею пустив ту струю води на маленьке колісце, що крутить ся як навіжене і крутить прямовісну вісь, що лучить його з маленьким каминєм, де Серб меле кукурудзу на “крух” - хліб. Та камінь сей може також і вітер обертати, такий той млин на чотирох патиках провізоричний - діравий.

Ідемо поволи по пняках - по коріню, та й то недовго. Під го-ру злазимо. “Тепер ідемо другою клясою” каже о. Климентій. “Як то” - питаю ся? “А так, каже о. Климентій, у Босні їде ся не лиш залізницею, але й фірою у чотирох клясах”. “Якжеж то”? “Першою клясою їде ся на фірі, другою їде ся за возом, третьою їде ся, коли віз з пакунками треба витягати з болота, а четвертою їде ся, коли віз треба лишити в болоті - та й взявши клунки на плечі, самому йти в грязі”. На наше щастє ми їхали II-ю кл. Ми вїхали в ліси, сильно знищені, “праліси з людської ласки”, а в сих буки, цер (подібний до нашого дуба) і дуб - підшиті буютом, спаленими пняками і гниючим деревом. З того мусїли наші люди викресати для себе поле і хліб. Буковим вареним листєм жили вони першу зиму, як се дуже вірно описав був брат Йосиф. Ми вийшли на гору, а до нас з сусідної гори, найвисшої в тій околиці, усміх-нулася монаша садиба, і будинки криті червоним черепом, і ви-ноградник і сливник і сад, і зеленаюче жито і зоране поле, поле, що з него дуже важка праця усунула ліс і буют і дикий яловець і добула родючу землю.

Милий вид, та найпаче радував ся я сердечним усміхом тих самовідречених працівників в рясах, що щиро стиснули своєю твердою спрацьованою рукою мою руку - сї неструджені слуги свого царства, свого монастиря - Братя Студити.

Розглянувши монастир, ми пішли по обіді на прохід і по до-розі вступили до “комшії” найблизшого сусїда монастиря - Серба. Хлоп

орав поле парою волів, хоч тому 20 літ і три пари волів тягнуло той сам плуг деревляний, домашньої роботи, на яким тільки зеліза, що леміш. Ідемо через обліг, на яким стояло три обори. Се сербський спосіб гноєня поля, бо ті обори враз з худо-бою він ціле літо пересуває по цілім полю. Так суває він ними 2 і 3 роки, аж поле настільки насилить ся, що вродить кукурудзу. Так само примітивно годує Босняк і свій товар. В літї мусить худоба жити власним промислом по лісах і лугах, а в зимі Босняк пускає лиш раз на день в оборіг з сїном і з бадилем кукурудзяним коні і товар, які ще з ночі цілі білі, прикриті інеєм на грубій шерсті “микають” траву з оборога. По годині виганяють товар на поле. Тому Босняк може тримати і цілі стада коний, товару та безрог - мізерного, але витривалого на всяку біду товару. Збли-жаємо ся до загороди і ліземо через перелаз дуже “грізного” ча-стокола - колів, прибитих до листви похило, на скіс. Під “кучою” сидить жінка і шиє. Вони роблять на зверх вражінє працюватих - ті сербські жінки, бо чи вони ідуть до міста чи з міста, чи несуть який товар, чи так перед хатою сидять, вони все мають якесь шитво чи кужіль в руках. Їх одіж то вовна і полотно власної роботи, з вишивками та пацьорковими узорами, як у мушин, так і в жінок. Яскраві краски, синя, червона та чорна, се средства, якими вони артистично вишивають. Їх поведєне свобідне і гідне. З ними треба вперед привитати ся, а тоді вони подають руку і кождому “тикають”.

А їх житєві вимоги?

Хата, ну, се курна “куча” - а на ній дах, як решето, тільки між дахівками дір. На середині хати ватра - в якій пік ся в ту пору гар-буз і кукурудзяний плячок. А над ватрою висить ланцюх, до яко-го причіпають мідяний котел на молоко. Дим гризе очі, а в хаті бруд прямо переважаючий, але на щітці до чесаня вовни, на її держакowi я бачив прегарні різьби. Се напpавду занедбані артисти, що під брудом носять іскри, ясний тaлaн і поезію життя, свою прегарну народну пісню. І гостинні вони.

На нашу просьбу показали вони нам свої комори, свого виробу сукно і полотно і будинки усі і ту бараболю, яку до Босни доперва наші люди занесли і навчили Босняків її упpави, а гaздa, який прибіг з поля, щоби з нами привитати ся, дав нам покушати сира, що після його способу рoблeний і переховуваний в дуже солоній рoпі цілі літа перестоїть і смаку не втратить, а на проща-нє дав нам кождому в руку

кілька яблук і орхів. То всьо було гарно, та я не міг збути ся питання: “чому ж ви такі бідні, чи ви такі лїниві, чи ви такі дуже короткозорі?”

Відповідь на се питанє я дістав доперва в Дубраві, в розмові з батьком о. Біляка, пароха Дубрави. Сей подільський газда не міг прямо спокійно дивити ся на сю страшну господарку Босняків і зайшовши раз до такого багатого в поле газди, сказав йому: “Та ти знаєш, що я маючи тільки доброго поля, ще за мого житя мавбим з того фільварок, а ти сидиш на нїм вже три покоління і ти дїд”. На се відповів йому Босняк прескопійно: “А мені нащо робити?” В сїм питаню містить ся цілий трагізм долі Босняка під турецьким панованєм. У него забирав усьой доробок бег, а коли йому й житя не взяв, то пускав його зноваж таким жебраком, яким він був до часу праці і дорібку.

І до нині він не збув ся того страху і скрив усі свої потреби житєві у бруд і нужду, бо тих йому ніхто ще не відібрав, а душу свою зашив прямо у бездну тупої розпуки і невіри до людей.

Коли йому оповідали, що Турки вже давно не є панами Босни, що Австрія вже має той край під своєю владою, та що він може тепер спокійно жити між людьми і працювати для себе, він слухав того як байки, як в сні, а в очах видно було страх, що ось вийде зза якого дерева бег і возьме йому ще й те, що він перед тим страшним паном вратував - житє. Се, думаю, єдине обясненє того житя Босняка Серб. Направду великий скарб вратує людству той, що бруд той і сон важкий з них здійми. Коби лиш та нова культура не зробила з тим народом того, що вже з нашим наро-дом робить, щоби не здерла з него його мальовничого строю, не видерла з його душі поезії і його народної пісні та не згасила в його серці любови до рідної землі. Бо ту землю він дуже любить, аж до зависти, щоби хто чужий на неї не став і не назвав своєю.

Від тої зависти і наші люди зразу много натерпіли ся. Але сама зависть йому непоможе. Таж на тій землі вже давно осіли були Турки, а безземельний Серб робить у багатого бега на тре-тину, а тепер сидять там і Німці і Жиди і Поляки і Українці, які усюди поставили границі, плоти і ворота і назвали ту пайку своєю. І чия ще та вся гарна земля буде, чи Босняка? На Босняках ясно бачить ся, що може зробити для народу духовенство, коли уміє і хоче. А то православне, сербське духовенство? Не я йому судія! Я питав ся многих людей, чому там церкви цілими тиж-нями замкнені, чому так мало шкіл, чому нарід такий темний і несвідомий. Таж сербська церков там

богата, має свої добра, а нарід такий суєвірний, темний? На се я дістав відповідь, що серб-ське православне духовенство є крайно націоналістичне і лиш в тім дусі ділає, що вдержує свій нарід в сліпім шовінізмі!

Кажу в сліпім, бо поза те не йде його робота ні в напрямі релігійнім ні просвітнім! Вони вже не дбають про се, щоби “добру навчити” той нарід, та якими середниками праці, освіти, культу-ри і віри він має удержати ся як нарід і удержати свою землю в своїх руках. Той “поп”, там звуть так пароха, котрий має обслу-гувати з 15 осель, як се є з парохією, до якої належить Камениця, як се є в цілій Босні майже правилом, він вже своєї місії в тім на-роді не сповнить.

Мене лише се трохи дражило, що той священик, який не вмів дати ради своєму стадови, брав ся до агітації між нашим народом, і “купував” в него душі за горнець “граху” чи якої ин-шої поживи, коли наш хлоп хотів принести свою дитину до него до хресту.

Направду, Хорвати під тим зглядом далеко щасливіший народ. Його поставило католицьке духовенство, з Аєпископом Штадлером на чолі, культурно і економічно на ноги, то образо-ване, жертвенне, сконсолідоване духовенство.

Йдучи дальше на прохід, ми йшли границею посілости монастирської і зайшли зрубом у яр, в яким здаєть ся край світа. Лиш небо видно і ліси - і луг - тай білу маленьку хатину. А в ній ме-шкає “коморник” монастиря - люди охарні, добрі, сердечні.

Приходом і відвідинами о. Климентія вони дуже втішили ся і щиро його привитали. Бо ті люди направду нічого иншого не бажали, як лиш добрих людей і їх ласкавого слова. “Дай Боже в здоровлю побачити ся ще”, отсе була їх мрія при працаню. І хтож вони ті люди? Се крайні бідаки, що в нужді зблукались аж у Босну і там позволили їм отці Студити на своїм полію поставити собі хатину і обробляти часть поля - корчунку. Заким заяснів на їх столі кусень хліба, то літа минули, а голод укриваний перед чуйним оком Братів - аж його знеможене зрадило - панував над ними довго - довго. У своїй скромній гордості вони його скри-вали - і аж на приказ Брата Настоятеля почала жінка приходити по молоко і хліб до монастирської фірти. І сї люди лиш людей, людей-добрих хотять бачити.

На слїдуючий день почав я списувати історію сего монастиря - і ось вона.

В 1902 р. повертаючи з Риму, заїхав Ексц. Митрополит і до Босни і в пізну осінь став перший раз на горі “Діван”, високій на 351 м., з якої прегарний вид розточується на 72 км в округ, на вінець гір, на 11 церков - між ними і на церков в Девятині - віддалену о 18 км. Гора була в той час дика, поросла ялівцем, бо грубша деревина була вже винята. Ту гору якраз хотів Ексц. Митрополит купити, а цілю купна було, щоби при закладаню винниці дати нашим людям, що ту гинули з голоду, зарібок. Так купном гори від Турка, як і заложенем винниці займав ся о. Андрій Сегеді, який і був одним дишпастурем яких 10 000 гр. католиків, розкинутих на величезнім просторі Босни і Герцего-вини¹⁰. В 1907 р. в осени почав Брат Йосиф з порученя Ексц. Митрополита будову монастиря - а в 1908 р. 22. V. станули на тій горі перші Братя Студити - о. Йосафат і Брат Іляріон.

З церкви був лиш мурований фундамент, а дерево на неї було доперва в обрібці. Хата була вже зведена до кроков. Винниця при ній була розведена на 7-ох дунумах.

Нарід ошаласив ся був, та з священників наших не було ту еще нікого. Нарід привитав оо. Студитів з великою радостю і че-стю, і справедливо, бо то була дуже велика жертва з їх сторони і з сторони Ігумена їх - Ексц. Митрополита, що для ратования душ тих виселенців наложив на своїх духовних дітей такий великих хрест. Які великі борби і проби душ своїх вони переходили, я бачу се із записок, з засідань їх капітули, які вони дали мені ласкаво до причитаня. Їх очи не сміли бачити світа, вони були призначені не до місійного а до затвореного житя, де лиш містика душі і важка ручна праця та строгий піст є їх занятєм і цілю їх монашого житя.

Такому житю душпастирська праця у світі, з усіми його турботами та бурливими думками дуже перешкаджає. І жити серед тої праці і не стратити своєї властивої цілі з ока, на се треба себе тисячі разів ломити, щоби вернувши з світа, з душпастирської праці, в тій хвилі стати затворником в душі і безмолвником тіла, на се треба напrawdę побороти ся з собою до кровавого поту. Хто се узгляднить, сей зрозуміє велич жертви сего молодого чина для свого українського народу. Та жертва зістала зроблена і Босна зазначила ся її великими слідами.¹¹

¹⁰ Гляди “Положене Русинів в Босні” - Львів 1910. - Брат Гроцкий Ч. С. В. В.

¹¹ Юрисдикцію дістали ОО. Студити ще від Єпископа Крижевацкого.

До викінчення монастиря замешкали ОО. в малій хатинці, в якій також в будні дні відправляли і вселюдне богослуження. Для народу отворило ся цілюче жерело і він сходив ся цілими гро-мадами з Девятини, обох Дубров, Гайової і т. д. навіть і в будні дні, так що ОО. не мали часу нераз зробити свого розважання, а в неділі і свята тревала праця духовна від 4-ої рано до вечера. В той час не мали ще ОО. позволення від свого Ігумена опускати садибу - тож нарід мусів ходити до Камениці.

В 1908 р. скінчили Братя будову трех келій на вісім, з яких дві були призначені на мешканє, а трета на каплицю, до якої перене-сено Богослуження з хатинки. Церков була вже під дахом, але в ній ще не правлено.

В серпни 1908 відвідав ОО. Студитів їх ігумен, Ексц. Митрополит. Коли Ексц. Митрополит привитаний народом і Братією, далеко-далеко за селом сказав жартом, що приїхав забрати своїх Отців, нарід почав важко ридати, а успокоїв ся аж тоді, коли Ексц. Митрополит, вже в монастири, обіцяв народови, що ли-шить Отців на місци. Радости не було краю. Ексц. Митрополит пробув там 4 дні, працюючи і проповідуючи.

В неділю по Службі Божій О. Йосафата сів Митрополит на горі Діван під старезним дубом. На склоні гори розсілося звиш 400 людей і почала ся катехізація, виклад о шістьох правдах віри. Митрополит не мав з собою образців для дітий та щоби дітям одначе щось дати, то владику покришив свій хліб, якого в дорозі не зїв, і мачаючи його в мід, роздавав сї кусники дітям. Радість обдарованих і благословених дітий і сльози вдячних родичів за хліб від своїх уст віднятий стали незабутою красою сеї проповіді на горі.

Коли Ексц. Митрополит був в 1902 р. в Камениці, то Службу Божу правив в хаті Ів. Небесного. Господарі забули з радости приготувати якесь сніданє, так що по Службі Божій могли вони, заклопотані, дати Ексц. Митрополитови лиш хліб, квасне моло-ко і воду. Щоби сей блуд направити, зготовив в 1908 р. Ів. Небе-сний великий обід з мясом і просив на него через Бр. Настоятеля Ексц. Митрополита. Та О. Ігумен, признаючи і дякуючи за добру волю, просив, щоби сей обід дати “убогим”, а сам засїв до мона-шої трапези.

Прийшла ніч - і Ексц. Митрополит спитав Брата Настоятеля: “деж ти мене положиш спати”? І Брат помістив ліжко Ексц. Митрополита в келії з убитою лиш землею, яка висушена при кождім

кроці порошила ся. В тій келії поставив Брат 4 цегляні стовпи, на них положив поперечки і 4 на два метри довгі дошки. На се дав Брат один коц під спід, один на верх і кожух під голову. Отсе було першої ночі ліжко Ігумена. А яке було спанє? По виїзді Ексц. Митрополита стояло у книзі видатків записано - 50 сот. - порошок на блохи. Чи блохи з него скористали не знаю. Ексц Митрополит нескористав з него, бо блохи тої ночі Ексц. Митро-полита немилосердно скушали.

По виїзді Ексц. Митрополита взяли ОО. Студити в сталу обслугу стару і нову Дуброву, Девятину, Обсечко і Каменицю. Богослуженє було кожної неділі на иншій кольонії. ОО. ходили розумієть ся піхотою, ще й несли з собою всю утвар церковну і потрібні богослужєбні книги. На Козї главі (Дуброва нова) правили ОО. під дубом, а стіл місто престола виносили самі з хати най-близшого сусіда. Ту усю службу сповняв сам о. Йосафат. Праця ся тревала 1908-ий і 1909-ий р. Не обулась вона без прикростий.

На Девятині, прим. застав одной неділі о. Йосафат каплицю замкнув, а парох о. Шуман позволив на просьбу о. Йосафата, на знак, що він є тут господарем, відправити для наших людей лиш читану Службу Божу. Причиною таких прикростий було, що як Українці, так і Поляки красше розуміли українську мову о. Йосафата, чим українсько-польсько-хорвацьку ломанку о. Шумана, через що вони всі почали горнути ся до о. Йосафата.

В листопаді 1909 р. приїхав до помочи о. Йосафатови о. Анд-рій Ч. С. Т. Ст. з Скнилова, який з початком 1910 р., на порученє і просьбу Епископа з Бая-Люки, преосв. Марковича, що, по виділеню наших виселенців з під юрисдикції Епископа Крижева-цького переняв був власть духовну над гр. католиками своєї діє-цезії, став адміністратором Девятини, де працював 1 1/2 р., до приходу о. Колодія. Прнявор належав тоді до о. Сегедія. Та там загніздила ся була схизма так дуже, що 90 родин вже було перей-шло на схизму. Щоби ратувати парохію, запросив був о. Сегеді на Чесного хреста 1909 р. о. Йосафата на місію до Прнявора. Два дні проповідував о. Йосафат о Божім суді, о Божій карі - такими простими та важкими словами, що навернув 85 родин до като-лицької віри і схизмі положив край. Сей отець, якого висвяченє через Ексц. Митрополита наробило було трохи шуму в духовних кругах, став направи апостолом Босни, бо його дуже видатна праця була дуже тана: “туне пріясте туне дадіте” - се був його апостольський клич.

В 1909 р. в осені основано при монастири школу для аналь-
фбетів, яку провадив і через 1910 р. о. Андрій, що вів ще таку школу
і в Девятині. Школи числили приблизно по 30 хлопців. Війна
спинила їх діяльність, та в осені 1916 р. відновлено в Камениці ту
школу. Вис. Влада знесла була кирилицю у Босні - і староство в
Прняворі не хотіло дозволити на сей український курс анальфбетів.
Доперва на вставлене ся о. Мітрата Базюка, який боронив того, що
український язик в Босні не є заказаний - дозволено на отворене сеї
школи, яка існує по нині.

В серпні 1909 р. була церков обвалькована, та в середині не була
ще шальована.

Тоді дав Ексц. Митрополит 2000 К на докінчене церкви. Тої
осені викінчувано будову церкви і монастиря, а до тих робіт при-
слав о. Ігумен ще брата Ізидора, яко столяра і дяка.

Братя, що після своїх правил мали їсти лиш пісні страви -
немогли дістати ні оливи, ні риб. Тому дістали вони дозволене їсти
молочні страви.

Підчас свого побуту в 1909 в Камениці, де приїхав Ексц.
Митрополит в товаристві о. Нярадія, тоді священика, тепер Епи-
скопа Крижевацької дієцезії, дав Ексц. Митрополит свій плян до
внутрішного урядження церкви.

В тім році зістала Босна і Герцеговина прилучена до Австрії. Сей
факт зазначився в монастири тим, що о. Йосафат в признаню своєї
праці зістав відзначений медалею.

В 1910 р. скінчено будову церкви і вивіновано її в середині.

2 тижні перед Рождеством Пр. Д. М. в 1910 р. приїхав до Са-
раєва новоіменований ген. Вікарій для гр. католиків у Босні о. Др. Й.
Жук, і в десять днів по тім відвидів монастир в Камениці і парохію
в Девятині, де був адміністратором о. Андрій Абрага-мович Ч. С. Т.
Ст. Священики і люд витав о. Ж. як свого Вла-дику походом,
хоругвами і тріюмфальними брамами. Сей пер-ший свій Владика
ступив на землю виселенців. В 1911. не збуло ся нічого замітного.
Праця уладнана днями плила, а церков дістала крилоси і її вибілено.

В лютім 1912 приїхав до монастиря о. Кіндій, парох Козарця, яко
делегат о. Жука, в справі будови церкви і парохіяльного дому на
Дубраві. Ізза спору громад, в якій з них має стати церков і дім - не
дало ся в тім згляді нічого осягнути.

12. V. 1912. звільнив о. Жук о. Біляка, оо. Студитів від заряду обома Дубровами, лишаючи їм одначе душпастирюване Камени-ці і Обсечка

28. V. 1912. приїхав до монастиря о. Леонтій Федоров Ч. С. Т. Ст., тепер Ексарх для католиків Москалів в Росії, в товаристві Братів із Скнилова.

12.VII. 1912 поблагословлено гр. кат. каплицю в Обсечку.

4. III. 1913. приїхав до монастиря на новіціят Брат Климентій Шептицький, який перебув тут до кінця року. В часі свого побуту вибудував Брат Климентій своїм коштом одноповерховий, мурований дім, вартости 20.000 К., млин бензиновий, шопу і пивницю. Бракови води має запобічи цистерна на кошт Брата Климентія - в висоті 4.500 К.

2. X. 1913 приїхав о. Ігумен на посвяченє церкви, в якій вже був іконостас. Посвяченє відбулося в неділю по Чеснім Хресті в асисті отців Чина і отців Колодія і Біляка. О. ігумен перебув в монастири цілий тиждень, дав реколекції для Братів і відвідав о. Біляка. В тім часі став настоятелем о. Нікон і до садиби приїхало ще двох Братів. Виноградник зістав рзширений.

В січни 1914. при кінци, стрінуло монастир велике нещастє, бо згоріла церков і старий деревляний монастир. З церкви врато-вано іконостас, кивот, ризи і запрестольний образ. Церковця містить ся тепер в переробленій на сю ціль шопі, до якої зроблено вхід поза огорожею садиби.

При кінци січня 1914. відїхав з монастиря о. Леонтій Федо-ров.

В серпни 1914 вибухла світова війна. З 11 Братів лишило ся лиш чотирох - а сімох пішло на війну. А і з тих мусів о. Нікон, на просьбу о. Базюка, обняти парохію Козарац, яку обслуговував від 1. I. 1916 - 1. IX. 1917.

Не без прикростий жив монастир і у своїм внутрішнім житю. Були і тут кандидати, що показали ся негідними того стану, і му-сіли опустити монастир, а опускаючи його стрясали своїм злом, бодай на хвильку основами монастиря. Лиш рідко прилітали ясні хвилі над сю садибу і загірвали до витревалости тих, що остались вірні великій ідеї - на постерунку, ждучи людей доброї, жертвенної волі.

До таких хвиль належить день 24. II. 1915. В тім дни відвидів монастир перший раз Ап. Адміністратор о. А. Базюк, який по торжественнім прийнятю відправив Службу Божу і проповідав.

А другою такою дуже радісною хвилиною була перша Служба Божа о. Климентія Шептицького, який висвячений Преосв. Ня-радим в Крижевцях дня 3. IX. 1915 і відправив в асистії оо. парохів з Дуброви і Девятини, а в присутності Ап. Адм. о. Базюка першу Службу Божу.

Щоб улегчити людям сей важкий час, давав монастир людям грошеві позички, а то й обдаровував людей грішми. Щоби улег-чити людям апровізацію, оснував монастир в осени 1915 р. склеп за дозволенем Ап. Адміністрації і вів його через пів року. Неможливість одержання яких будь товарів, змусила Братів до замк-нення склепу.

Так і кінець хроніки сего монастиря. Один Отець і трех Бра-тів вже від місяців роблять роботу свою тиху, готові кожної хвилі йти людям на услуги, коли вони сего потребують, і готові кожної хвилі з радісним серцем вертати із світа у свій затишний мона-стир.

(“Нива”, 1918, ч. 5, стор. 149-159)

Дуброва

Якби хто хотів побачити на дуже малім просторі зібрану велику силу енергії, той нехай стараєсь пізнати о. Григорія Біля-ка, тепер пароха Дуброви. Отсе вражінє зробив на мене у хвилі нашої стрічі. О. Біляк довідав ся, що о. Климентій і я - єсьмо в Камениці. Так він сів на фіру і приїхав, щоби з нами привитати ся і запросити до себе в гостину. Ми стояли на вершку Дівану і огля-дали околицю. Вже з далека побачив нас о. Б., скочив з фіри і ско-рою та певною ходою прийшов до нас, сей чоловік малого росту, блідого лиця, чорної борідки і великої енергії. Та ми могли допер-ва на другий день поїхати до него, де я і остав ся на добу, щоби списати історію і сеї парохії.

До парохії належить Дуброва, - 642 д., Дуброва нова - 710 д., Камениця - 334 д., Опсечко - 146 д. і Бурський Челінац - 290 д. - разом 1844 д.¹² З браку священика і через непорядність людей, тим, що нарід занедбав зголосити своє право до церковного ґрун-ту в часі, в якім його власть до сего завзивала, пропало ґр. кат. парохії около 100 дунумів землі - т. зн. половина ґрунту, призна-ченого владою для ґр.

¹² Всіх разом мало б бути 2.122 душі, а не як подано 1.844. Примітка редактора цього видання.

кат. парохії. Латинський парох взяв сей ґрунт в посіданє і мимо спротиву о. м. Жука, тому два роки т. є. 1915 р. влада заінтабульовала сей ґрунт на річ римо-катол. парохії.

Щоби одначе ратувати парохію і приготувати основи істно-ваня пароха, постарав ся о. М. Жук по своїм приході до Сараєва і підчас відвідин в Дуброві о се, що селяни-виселенці Ал. Проць, Андрій Антоняк і Федір Каган з Дуброви старої дарували три морги землі під парохіяльні будинки, а Михайло Каган дарував два дунуми (1/3 морга) землі під церков. О. М. Жук і сі три жертводавці зробили ше угоду з Мих. Каганом, що він один мург свойого ґрунту церковного продасть для парохії за 600 кор. в часі, в якім парох буде мав на се гроші. То поле уже куплено. З царовини уратував о. М. Жук для парохії 17 1/2 дунумів землі на старій Дуброві. Але просило ся, щоби на старій Дуброві заложити матірну церков, де при ній осів парох. Та люди нової Дуброви сему рішучо противили ся так, що доперва по довгих пересправах рішив ся о. М. Ж. оснувати парохію на Дуброві старій. І се добре сталося, бо тим уратував о. М. Жук звиж 600 наших людей від спольщення. До приїзду о. митрата Жука обслуговував парохію о. Андрій Сегеді, - гр. кат. священник Крижевецької дієцезії, а коли там осів римо катол. парох, так сей обняв обслугу наших людей. Від 1908-1912, душпастирювали в Дубровах оо. Студити з Камениці - а 1911. душпастирював там о. Колодїй, парох Девятини, доїзджаючи раз на місяць.

Дня 1. X. 1912. приїхав на Дуброву яко перший властивий па-рох о. Григорій Біляк, бувший голова читальні ім. М. Шашкеви-ча в Семинари, жонатий; по висвяченю сотруди́к в Рудні, де своєю працею уратував сю підмійську парохію від загибелі. До Босни поїхав о. Біляк на зазив о. м. Жука і за порадою бл. п. о. Фелікса Щурка і о. Колодїя. О. Колодїй писав, що там буде хата і що у Босні ще й в листопаді дуже тепло. Воно і правда, бо у Босні люди нераз і на Різдво ходять босі - таке там тепло. Та під-сонє Босни таке химерне, що обіцяючи погоду, треба усе додати, що погода буде, коли на поле не впаде сніг або дощ. Таке пере-жив о. Біляк! Він приїхав до Баня-Люки у погоду, а до Дуброви їхав уже снігом, що впав на пів метра, блудячи з жінкою і малими дітьми ночною по лісах. Було се у ніч перед св. Димитрієм.

На старій Дуброві застав о. Біляк римо катол. церков вибу-дувану спільно і нашими людьми. Від хати де замешкав о. Біляк, була вона віддалена 2 км. В церкві застав о. Біляк лиш найконе-чнійшу

церковну утвар, яку справили були оо. Студити. На місці, де тепер стоїть гр. кат. парохіяльний дім, застав о. Б. основи хати вибудовані невисше позему і чисте поле, по яким вихор виспівував осінні пісні. На старій Дуброві привитало о. Біляка 4-х ктиторів - ніхто більше. На нову Дуброву, віддалену о 4 км. дістав о. Біляк таке запрошене: “як хоче, то най си сам приїде”. Та їхати не було чим і о. Б. запросивши ся і на сю кольонію, пішов піхотою.

Богослуженє відправив о. Біляк у дзвіниці, поємности 25 кв. м, яку ще в сім році через прибудову перемінив в простору кап-лицю.

По Богослуженю перші слова вірних були: “де будете єгомо-сьц мешкати? Коли не в нас, то ми нічого не дамо”. Одні з них показували при тім на недалеку сербську церков, що вони готові там піти, інші казали, що підуть на Каменицю, а інші і відразу жадали нового священика. Причиною сеї незгоди був спір, котра з Дубров має стати матірною церквою. Незгода доходила до тих розмірів, що парохови уряджувано страйки при богослуженях, зневажувано його лично, приймаюно його з погордою. Бідний нарід неписьменних формалів не знав на свободі ні єдности ні пошанівку своїх людей. На новій Дуброві мав парох 180 дунумів царовини церковного ґрунту. Нарід заперечив одначе парохови уживанє сего ґрунту, виганяючи з ліса майстрів, що готовили будулець на парохіяльний дім, а прихильних парохови людей страшено побоями.

Кульмінаційний пункт осягнув сей спір на Різдво 1915 р. Пе-ред Різдвом у неділю мав о.парох проповідь, в якій уняв ся за голодним народом. З того пішла до властей скарга-донос, що парох бунтує нарід і заборонює давати державі поміч. На сам св. вечір жандармерія арештувала о. Біляка і пігнала до Прнявора - до суду

Ще в ночі зістав о. Біляк переслуханий слідчим судією. Показало ся, що парох тут зовсім невинний. Тоїж ночі пущено о. Біляка на волю і о 5-тій рано на саме Різдво був о. Біляк уже в церкві на Дуброві, щоби подякувати Господеві за щасливо пере-буту страдальну ніч.

Поява о. Біляка в церкві стала переломовою хвилиною для від-носин у парохії. Весь нарід злинув ся на Богослуженє, витаючи о. Біляка ревним плачем. Ним змив нарід свою вину зглядом о. пароха, а о. Біляк в щирій любови до народу - простив йому усьовину.

І забули ся тяжкі, скорботні хвилі. Від того часу зєднання пі-шло зорганізоване парохії як з платка. На сю добру хвилю мусів одначе о. Б. ждати в терпіню і важкій праці два роки.

З польською громадою мусів о. Біляк перевести процес о 7 дунумів землі, яких вони не хотіли віддати в посіданє гр. кат. парохії. Процес виграв о. Б. Через доноси Поляків був о. Біляк в протягу півтора року много разів переслухований жандармерією оскаржений о москвофільство, а то й на суд у Прняворі мусів ставати, бючи ногами по лісових стежках 24 км. По приїзді до Дуброви замешкав о. Біляк у селянський хаті, в якій мав честь гостити в 1913 р. і Його Ексц. Митрополита гр. Шептицького. До власного мурованого дому спровадив ся о. Б. при кінци 1913 р.

Дім критий черепицею. Його будова коштувала 7.000 К. При будові хати, як і при усіх інших будовах, мусів о. Б. бути інжінс-ром і наставником. “Та научить біда ворожити як нема що в губу вложити”. Таке і з нашими людьми у Босні дієсь. Потреба дала з народу, який би в Галичині і не думав о сім - будівничих, мулярів, столярів, шевців, кравців.

По будові парохіяльного дому прийшла черга на церков. Найблизшою притокою до будови церкви на старій Дуброві було се, що сусіди почали Українцям робити трудности у спільній церкві. Так прим. в дні крижові в неділю 1913 р. почали Поляки підчас нашої співаної Служби Божої співати свої пісні, а в день св. о. Николая о. парох, щоби оминуту зудару, зрезигнував з спі-ваної Служби Божої і по читаній Службі Божій успокоївши нарід, усунув ся з церкви. Таке поведене Поляків роздратувало Україн-ців та о. парох зумів їх гнів на кривдників звернути у запал до будови власної церкви. На кам'яних основах стоїть тепер гарна ліплена церков у формі хреста, з куполою, висока на 23 м., а дов-га на 19 м. Церков ще не викінчена, але своя і служить своєму людови на Божу хвалу.

Кошти будови церкви покрито з слідуєчих жерел. Квеста парохіян по Босні і Герцеговині принесла 1000 К. За старанєм о. М. Жука дістав о. Біляк в 1914 від влади яко підмогу на будову церкви 250 К. в сліддуючім році дала влада безпроцентову пози-чку 3000 К. а ріжні катол. товариства в Австрії прислали датки около 100 К. Се усе дістала парохія за старанєм о. М. Жука. Прочий гріш то уже ініціатива о. пароха, що відучуючи нарід від жебранини викрисав у него запал до власних жертв і датків, особливо до жертвованя своєї праці. До сих жертв дійшли ще безпроцентові позички парохіян. І

так: Михайло Каган позичив 1100 К., Андрій Антонюк, Олекса Проць, Федір Каган, оо. паро-хи Принявора, Девятини і Дуброви позичили, а бл. п. Антін Семенців записав і дав на будову церкви 100 К. О. М. Базюк ви-старав ся у влади запомогу 1000 К. Прихід з церковного склепу, зложеного і веденого самим о. Біляком, дав на пів року чистого доходу на церков 2800 К.

В 1916 р. вибудував о. Біляк дуже гарний господарський будинок вартости 6000 К.

При хаті розвели п. Біляки прегарний сад, яринний город, і винницю. Обійсте обведене усьо парканом - вартости 800 К.

Кінчаючи літопись обох Дубров, хочу оповісти ще цїкаву по-дію, яка лучила ся на старій Дуброві з нагоди знесеня кирилиці у Босні. Жандармерія, не розуміючи добре розпорядження влади о кирилиці, приказала одному нашому газді зрубати з хреста ста-рославянську напись. Газда з страху се і зробив. Коли о сїм дові-дав ся о. Біляк, відніс ся сейчас до влади, а влада відповіла, що за-кон о знесеню кирилиці необовязує Українців, які мають право уживаня і в урядуваню своєї мови і свого письма. За подію з хрестом дала влада повне задосить учиненє, переносячи жандар-ма за його нетакт до 24 годин на инше місце.

До сеї парохії належить і Камениця, де душпастирювали і до тепер душпастирюють оо. Студити. О. парох веде лиш парохі-яльну канцелярію.

На перший раз уладили оо. Студити о. Білякови дуже торже-ственне приняє - на чолі усього народу. У неділю на вечірні - у битком набитій церковці, сиділи братя одні у стальнях, а другі співали на хорах. В проповіді подякував о. парох оо. Студитам за їх жертвенну працю і просив щоби вони дальше займали ся Каменицею і Обсечком. На Каменицю ходить о. парох лиш раз в місяць, і тому лиш щоби церква не утратила права до так зв. церковного нумеру 100 дунумів ліса, який могло би в противнім случаю правительство відібрати, що було би із шкодою для церкви і її майна. Обсечко віддалене від Дуброви 25 км., приняло пароха з великою честію і радостию. Там доїзджає парох два-три рази в рік - у виду того, що там душпастирюють оо. Студити.

Через два роки їздив до Обсечка о. Біляк на науку релігії, де у німецьку школу кольоністів вчашало 12 українських дітей.

Обсечко має свою богослужєбну капличку, вибудовану в 1908 р. після пляну брата Йосифа Гродського. Основи сеї каплиці поблагословив в тімже році о. Йосафат Ч. с. Т. Ст.

У своїй парохії має о. Біляк до 80 людей - угорських Українців, які зразу уважали себе за Мадярів і жили окреме від наших людей. Та з часом зжили ся вони з нашими людьми, прийняли но-шу і мову нашого люду. І набрали народної свідомости і почуття племінної спільноти. Зразу не хотіли угорські Руснаки навіть дру-жити ся з нашими дівчатами. Та зважив ся один вдовець одру-жити ся з галицькою дівчиною, яка була славною газдинею. А що “die Liebe kommt durch den Magen” - так проломили ся угорські Руснаки і вже радо шукають собі дружин між нашими дівчатами.

Парохія з винятком Обсечка тягнеть ся на довготі 16 км., а широкий на 4 км., що на Босну є ще компактним простором.

Парохія не має жадних шкіл. Від прибуття веде п. Білякова, жена пароха, почту. Що се за праця, нехай свідчить се, що в 1916 р. полагодила п. Білякова звиж 4000 самих поручених посилок, листів і пакуночків, нечислячи звичайної почти, яку треба прийняти і віддати. За се побирає п. Білякова 60 К. місячно. На-правду се жертва, така праця за таку плату, яку п. Білякова радо несе для вигоди люду. О. Біляк є безплатним писаром громад-ським і безкорисним доставцею для громад нафти і цукру, які ви-прошує у властей для своїх громад, які з браку сих артикулів жили якийсь час гірко і в темноті.

Хтож то є - сей осілий нарід? Се пролетарі, яким як найбід-нійшим з усіх кольоністів, роздано найменше продуктивну землю - з усіх українських кольоній у Босні. Кожда родина дістала 10 гектарів ліса, половину при хаті а половину по дальше - як се і у інших кольоніях стало ся. Щоби прожити, то в часі мира ходили мушени на зарібки - а дівчата йшли у службу. Жінки та діти, що лишали ся дома, робили коло свого поля. Розвій сих кольоній зістав здержаний браком доріг, великим віддаленем від міста і війною, яка спинила усі гарні пляни, як веденя доріг, ставлене шкіл і т. д.

Тепер економічний стан сих кольоній є такий. Нарід віддав уже всі довги, які затягнув був на забудованя і за господарюваня. Нарід не голодує - та добре маєть ся на усі кольонії ледви 10 газдів.

Торговля спочиває уся в руках наших людей, які мають 7 sklepів, шинку нема жадного.

Своєю працювитостию добули собі люди поважане у вла-стей, а лагідностию і ніжностию характеру переломили неохоту автохтонів і живють тепер з ними у добрих сусідських зносинах. Зразу так не було. Серб чи Турок незнав межі і плота. Він зрана виганяв “говеда” чи “марву” - безроги та худобу на пашу “у світ” без пастуха. Що хотів

Серб з поля засіяти - се обгороджував ча-стоколом! Ліс був там Божий і людський. Сего звичаю і погляду не знали наші люди і з того виринало много сусідських спорів і непорозумінь. Серб теж не знав галицьких звичаїв. Коли у нас поставить хтось на своєму полі віхоть - то знак, що там засіяно і тамтуди не вільно переходити. А у Серба се було знаком, що тамтуди визначено дорогу. Та з часом се уложило ся. Наші люди огородили поля плотами чи густими корчами ужин, які там і три рази до року родять - а Серби навчили ся держати до худоби па-стуха. І уложило ся якось жите наших людей на чужині у тих двох десятках літ від вивандрування, та не взяло воно у народу туги за рідним краєм.

А як мають ся самі п. Біляки? Вони за громадськими клопо-тами і між убогими людьми перебули дуже тяжкі літа. Дперва коли о. Біляк видобув з бараків у Гмінді своїх родичів господарів і властителів кузні у Залізцях, почав ся і там підєм матеріальний. Тепер вони обробляють уже сім моргів поля, яке треба було викорчувати вперед і справити. Коли ми з о. Климентієм приї-хали на хрестини наймолодшої донечки п. Біляків - Люсї, яку о. Климентій хрестив, а я був її за хресного батька, то ми за бога-то заставленим столом гостинних і щирих господарів навіть не предчували, що вони мають за собою літа важкої праці і гіркою бідуювання. Та се доля місіонарів і піонірів культури і добробуту.

Сю долю пережили п. Біляки, і нині вони, а з ними і з їх великою помочию люди глядять у красшу будучність.

(“Нива”, 1918, ч. 8 і 7, стор. 212-217)

Брат Йосиф

Їдячи по наших кольоніях у Босні і слідячи їх жите і працю натрафляв я на сліди організаційної праці Брата Йосифа Гроцького Ч. С. В. В. Для цілости образу подаю опис його діяльности в Босні.

Дня 7. жовтня 1907 виїхав Брат Йосиф з порученя Ексц. Митрополита до Камениці. Там, на горі Діван був уже від шести літ заложений коштом Ексц. Митрополита виноградник.

Брат Йосиф заїхав в Баня Люці до ОО. Трапістів і засягнувши языка про дорогу на Каменицю приїхав на сю садибу. Вино-град дозрів і Брат його зібрав. Та важнійшою чим прятанє вино-граду, була просьба людей: “дайте нам священників, якіб говори-ли нашою мовою - а ми збудуємо церкви і хати”. З таким прось-бами приходили

люди до хати Якима, в якого замешкав був Брат Йосиф аж з Прнявора і з усіх кольоній поближих. А Брат Йосиф розмовляючи з ними вглянув в глибіню нужди душевної тих бід-них людей і хотів щось радити. Перед виїздом зробив еще вино і поїхав до єпископа в Кріжевцях Преосв. Дрогобецького, щоби йому усе бачене і відчуте представити і просити о раду. Та раду дав аж Ексц. Митрополит - бо там грози схізми недоцінювано, хоть прим. в турським Челїнці наші люди почали були уже хрести-ти свої діти у сербського православного попа, за що діставали від него то барана, то чвертку фасолї, то що.

Ся небеспека, що йшла з Прнявора - жерела схізматицької агітації - грозила в більшій або меншій мірі усім нашим кольоніям.

З справоздання Брата Йосифа zobачив Ексц. Митрополит необхідну потребу вислати сейчас до Босни нашого священника. Тодї зродила ся думка вислати до Камениці Бр. Студитів. Босна належала одначе до юрисдикції Єпископа в Кріжевцях і відтам треба було взяти потрібні до сего повновласти. А що монахам Студитам треба було дати вперед хочби найскромнійшу садибу, якаб уможливила їм їх чернече жите - то Ексц. Митрополит вислав вперед Брата Йосифа, яко повновласника Студитів до Єпископа Дрогобецького.

Єпископ зробив Брата Йосифа ні більше ні менше лиш своїм "генеральним вікарієм" на Босну. Ось цей історичний документ:

Broj: 1456/907.

Ovlaštenje

Ovim Našim pismom daje Vam se ovlaštenje, da u Naše ime možete raditi i uzraditi kao Naš izaslanik u svemu, što pronadjete da je za spas duša Naših vjernika stanjućih u Bosni potrebno i korisno, te da uz našega tamošnjega svećenika veleč. g. Andriju Segedia poduzmete sve nužne korake, da se duševnim potrebama Naših vjernika pomoći i udovoljiti uzmogne.

Dano u Križevcima dne 19 prosinca 1907.

*Ordinariat
grcko-kat.
Biskupije
Križevacke*

*Julij Drohobeczky
Vladika Križevacki*

Častnom Gospodinu Josipu Grodski - u domu sv. družbe Studitske - sada u Banjaluki.

Ось, тільки міг зробити єпископ в Кріжевцях для наших виселенців у Босні, бо на представлені братом Йосифом прямо страшні обставини наших людей, сказав, що він у своїй ближшій стороні в Хорватії і Славонії немає ким обсадити парохій. Прав-да, училось в той час у Львівським духовнім Семінари трох його питомців, та се було для будучности. А поміч була сейчас потріб-на. Та від чогож добрий ген. Вікарій? Діставши повновласть пра-цювати для добра наших людей поїхав Брат до Камениці будувати монастир.

Вже по дорозі з Баня Люки до Камениці довідав ся Брат Йосиф від фірманів, що будова церкви в Камениці буде дуже тяж-ка, бо о. Сегеді, який також хотів будувати там церков, зажадав від людей підпису на конкуренцію - якуб потім о. Сегеді стягав був судовою дорогою. Але люди “занюхали письмо носом” і не підписали нич - та й почали до всякого діла відносити ся з недовірям.

Коли приїхав Брат Йосиф до Камениці, вість о його прибуттю пішла вогнем прерій и злетіли ся люди, як самі казали на “проповідь” Брата. А зміст сеї проповіді був той, що Брат привіз тим людям бідним велике серце Владики і гроші, а сам він закликав людей як Зоровавель, щоби вони жертвували на церков дуби, які стоять по їх лісах, і працю свою, а Брат дасть гроші і буде їм будував церков.

То був перший великий ясний день виселенців. На проповіді були люди з Камениці і обох Дубров - які і почали сейчас жертву-вати дерево то на лати, то на стовпи, а роботу жертвували після хат і числа робучих рук. За вируб, привіз і обрібку матеріялу Брат платив. Церков мала бути валькована, а соломучу жертвували люди з висше згаданих сіл, заохочені до сего теплим словом Бра-та Йосифа - на проповіді в Дуброві на майдані. До Різдва зробив Брат Йосиф плян на церков і хату і сей плян, з малими улїпше-нями затвердив був інжінер Левінський. До того часу назволив Брат потрібного матеріялу, наловив каменя і вибив фундаменти. При сій роботі мусів Брат одначе прямо усім бути і слугою і робітником і будівничим і проповідником. На Дуброві був прим. латинським парохом о. Май - схорвачений Німець, який неумів по польськи, і люди прямо “гачили” Брата Йосифа, щоби він го-ворив, бож вони Українці і Поляки його розуміють. За позво-ленем о. Майя говорив Брат проповіді їх рідними словами.

По Різдві 1908. виїхав Брат Йосиф з Ексц. Митрополитом до Риму і вертаючи приїхав в сиропустну Неділю втретє до Камениці. Тим разом замешкав Брат Йосиф в хаті сторожарні, де дотепер мешкав сторож винниці. Маючи лиш машинку на склянку чаю і малий ронделичок, записав ся Брат Йосиф, на свою біду, на власний харч, т. зн. на брак харчу. Коли по сімгодинній праці пішов Брат з людьми на полуденок і наставив свій чай і вкroїв скупу крімочку хліба, то люди прямо жартували “з того короткого панського обіду”. А були там і голодні, дуже голодні дні - бо не було кому і небуло так що варити, бо Брат Йосиф мусів сам з сокирою в руках вести період в роботі. Се спострегли люди, яким Брат не хотів в ніякий спосіб бути хочби і найменшим тягарем і почали тихцем носити йому їду, пироги, молоко, тощо, а то й до хат почали просити в гостину. Печені бараболі доповняли стіл. В той час став одначе дім під дахом, церков була виведена до даху, зорано часть поля, засаджено бараболі, засіяно овес, обгороджено оселю, насаджено оріхи, брескви і яблуні, куплені в царськiм саді в Баня-Люці і уладжено виноградник.

Підчас другого свого побуту дав Брат Йосиф виселенцям в Челінци плян на каплицю, яка і стоїть вже побудована після тих плянів.

Цілий час свого третого побуту в Камениці, мусів Брат Йосиф говорити людям проповіді, бо нарід і ту і в інших кольо-ніях цілі літа нечув проповіді і так був спрагнений Божого слова, що підчас проповідий Брата були усе костели і площі церковні повні народу. Коли Брат Йосиф проповідував раз у Прняворі, люди почали по проповіді кричати: “дякуємо Вам за проповідь, бо ми ту вже чотири роки, а ще не чули слова Божого”.

На лат. Великдень вернув Брат Йосиф до Львова і взявши по нашiм Великодни о. Йосафата і Брата Іляріона, поставив їх в маю 1908. перший раз на боснійській землі і в Каминецькій оби-телі, взявши для них від еп. Дрогобецького потрібні повновласти!

Будучи уже у Львові - почав Брат збірку грошей на утвар церковну - як і саму утвар для місії в Боснії! Грішми зібрав Брат Йосиф 153 К. - а з церковних річей випрошених у наших священи-ків чи церков післав - дванайцять фелонів, 1 чашу, дві дароно-сиці, дві плащениці, кадильницю, усі богослужебні книги і много церковного біля.

Від Товариства “Просьвіта”, “Шевченка”, “Педагогічного” - від Редакцій “Діла” і “Нар. Слова” - і від оо. Василіян в Жовкві випросив

Брат Йосиф дуже много книжок до читання - які усі вислав нашим людям у Босні.

Як дуже ся збірка була на часі, свідчить лист о. Андрея ч. с. Т. Ст. писаний з Девятини 17/ІІ 1910 до Всв. О. Ректора Жука: *“На церковці - каплички люди, що мож стягають ся до послідного, щоби мали где Богу помолити ся. Тільки що за инші річи церковні тут тяжко. А як прийде на кольонії відправити Сл. Божу, або инше Богослуженє то чоловік в клопоті, бо майже нічого нема. Тут латинники дістають обильні запомоги з всіх сторін, а ми Русини на жаль не маємо ні звідки”*.

Сю велику потребу бачив і сам Брат Йосиф і старав ся тій потребі як найскорше задоситьучинити. В сїм і є його велика заслуга і нагорода за труд і за ту ю жебранину - якої він підняв ся в великій потребі нашого переселенього люду.

(“Нива”, 1918, ч. 8 і 9, стор. 279-282)

Завідовіч

З Банялюки їдемо у Прнявор віддалений 56 км. Їдемо фірою. Зимний, осінний капуснячок січе. Та що він нам зробить? Ми їдемо критою повозкою і добрими кіньми. Се власність о. Кіндія, який і прислав по нас свій запряг. По якій годині їзди устав дощ, лиш небо тяжко захмурене, наче давило усю красу вчорашнього дня. Вихор гнав ся лісами, щоби і з них здерти послідну красу, красу ліса в осени з його чудовою грою красок, від ясно золотої - крізь бронз - до глибокої зелени. Я побачив, що й Босна уміє забавити ся в галицьку осінь.

На 32-ім кільометрі попасаємо, як справжні Босняки. Їду ма-ємо свою, а з кафани беремо “ракію” і “найфінію турску кафу з каймаком”. Се народні трунки Босняків. Та коли турецька кава є направду чимось дуже добрим, то ракія, печений сок із скислих сливок є вже “от собі трунок”, трохи гірший від кольонської во-ди, як її хто вже пив. По вісім годинній їзді ми уже вечером заїха-ли у Прнявор, у повітове містечко, окружене вінком гір, само по-ложене на невисокому горбкови.

Се є теперішна парохія о. Кіндія, який один з усіх наших священників у Босні побував на усіх парохіях.

Першою посадою о. Кіндія, який висвятив ся в безженстві, було сотрудицтво в Прошовій к. Тернополя, звідти виїхав о. К. у Босну і обняв парохію в Завідовіч. В тім часі був вже в Босні о. Мітрат Жук

і о. Фелікс Щурко, парох Прнявора. В Завідовіч є величезний тартак. В нїм працювало в час приходу о. К. т. є. 20. Х. 1910. около 50 родин галицьких переселенців, душ усіх около 700. Крім сего в лісах сеї фірми, що тягнули ся аж до сербської границі, працювали угорські Українці, яких число усе вагало ся між 2000-3000 людей, самих муштин. Усі вони спадали в душпа-стирство о. К. В час приїзду о. К. не було там ні нашої церкви, ні церковної утвари, ні хати для священика. Церковну утвар привіз о. К. із собою, купивши туюж в “Доставі” у Львові за ціну 1000 К.

Богослуженя правив о. К. зразу в римо-католицькій каплиці. Наш нарід приняв о. К. дуже радо, а угорські Українці держали ся осторонь.

Тяжко було між ними що робити, бо то були лісові робітни-ки, привожені у Босну жидівськими агентами, партіями, по кілька соток на раз. Сі люди стояли під абсолютним впливом свого провідника так, що відношене сього люду до нашого священика було залежне від відношеня агента до особи священика. Для ха-рактеристики наведу факт, що коли о. К. почав у день виплати збирати між робітниками гроші на будову власної каплиці, то всі люди доперва тоді почали давати і свої лепти, коли агент на се позволив.

Так само богослужене залежало від позволення фірми, а на мі-сце хвильової роботи у лісах від того, чи агент дозволив тим лю-дям піти на богослужене. О. К. не знав зразу тих обставин, а свя-щеник який вже був на місци, непоінформував його. Причиною того неприхильного поведеня було се що той священик тратив много через те, що люди, з яких він мав до тої хвилі дохід, почали уже належати до свого священика. За почином тогож священика мали його парохіяни заказати о. К. вступу до костела, сам же він дав о. К. дуже невідповідний час на богослуженя і то лиш одну годину, від 8-9 рано. У той час було народови ізза свого розкладу у праці дуже тяжко зібрати ся у церков. Крім того страшив він о. К. побоями від своїх парохіян і т. инше. О. К. се усьо терпів і не дав себе спровокувати. Так тяглося до кінця листопада 1910. Тоді за почином сего священика задепешували римо-католицькі парохіяни до архієп. Стадлера, що вони заборонюють о. К. вступу до костела. На сю депешу приїхав з порученя архієп. Стадлера крилошанин Гадровіч до Завідовіч. Цілий час Богослуженя о. К. ходив о. Гадровіч вкруг каплиці, а се тому, що Капітула у Сараєві дістала депешу, що о. К. мали того дня побити. О. Гадровіч хотів отже своєю особою захоронити о. К. від личної зневаги. Як пізнійше виявило ся, то і сама

депеша і вістка про побите була видумкою того, що бажав такого скандалу. Сей чоловік і вислав таку депешу.

Мимо гарної проповіді о. Гадровіча і його відклику, що й Українці є католиками і братьми їх, кириця не уставала і о. К. му-сїв з каплиці уступити ся. Через грудень правив о. К. богослуження у своїм помешканню, яке складало ся з одної кімнати, 12 кв. м. простору.

В тім часі дала фірма о. К. старий будинок, в яким о. К. урядив богослужебну капличку.

До кінця свого побуту мав о. К. спокій. Дня 1. IV. 1911. переніс ся о. К. на парохію до Козарця, де і взяв усю свою церковну утвар. Управу парохії Завідовіч обняв о. М. Жук і вів її до часу свого виїзду до Відня.

По о. М. Жукові обняв сю парохію о. др. Боїч, який скінчив богословіє у Львівськїм Семінарі. Колиж вибухла світова війна, усі робітники розіхали ся. Українців не стало і парохію звинено. О. др. Боїч став військовим куратом. У Завідовіч лишили ся лиш три українські родини, які своє поле мають у Прняворі. Книги метрикальні і акти парохіяльні сеї парохії заховані в архіві Апостольської Адміністрації в Баня-Люці.

Козарац

Село се лежить на лінії Добрлін - Баня-Люка, в повіті Пріє-дор, має залізничу стацію і почту. До сеї парохії належать Коза-рац - 500 душ, Марічка - 100 душ, Пастірево - 150 душ, Прієдор - 100 душ, Церовляни - 250 душ, Бакінці - 160 душ і деякі вже значно менші оселі.

Нарід осів не на царовині, але на землях куплених в роках 1900-905. Там ширила ся схізма за почином одного дяка москво-філа, та на щастє переходів більших не було. Велику працю у сі кольонії вложив о. М. Жук, як я се уже в його житєписи згаду-вав. О. К. не застав там ані церковці, ані хоч би якого малого цер-ковного будинку. Тому першим ділом о. К. була будова власної церкви. Нарід взяв ся охочо до будови. Церков стала готова в протягу шістьох місяців і на Воздвиженє Чесного Хреста с. р. зі-стала поблагословена. Той день став для парохії храмовим днем.

Коли я 1917. року приїхав там на храм і довідав ся, що ся огрядна, помальована, у нутрі зовсім уряджена церков є ліплянка з глини на деревлянім вязаню, так я на правду утішив ся тим, що і між нашим духовенством найшов ся священник практичний, що умів

відповісти потребі хвилі і то тривожної хвилі. Ся практич-ність о. К. уратувала парохію. Лиш 3 родині остало ся в схізмі. Крім тої церкви збудував о. К. ще церкви в Пастіреві і в Яблані. У Церовлянах була уже до приходу о. К. збудована капличка спільна з римо-католиками.

З приходом о. К. устала схізматицька агітація і за цілий час свого побуту в Козарци не мав о. К. ніякої прикрости ні від сербського пароха ні від турецького годжі. Грунт під церков і цвинтар дарував парохіянин Ілько Сцібайло. Нарід учащав дуже числено на богослуженя.

Коли парохія була вже під зглядом духовним сконсолідована, взяв ся о. К. до її матеріяльного забезпеченя. О. К. купив за свої гроші 10 моргів поля, зараз при церкві з тим, щоби побудувати парохіяльний дім і господарські будинки. Се віддав о. К. парохії з тим, що парохіяни мають йому сплатити усе в часі, коли вони фінансово підсилять ся і зберуть відповідні грошеві засоби на се.

Сам о. К. мешкав в хаті одного селянина.¹³ На своїм полі поставив о. К. шопу, та коли побачив, що на скору будову дому парохіяльного нема виглядів, зробив з тої шопи помешканє зо трех покоях і кухни. Один з тих покоїв і то найбільший став шкільною клясою з лавками і шкільним урядженєм. Бо до приходу о. К. не було тут ніде шкіль. В зимі сегож року заложив о. К. курс анальфабетів, на який вчащало понад 50 хлопців.

По наших селах роздавав о. К. між письменних букварі з тим, щоби вони учили неписьменних. В той спосіб навчило ся дуже много людей читати і писати.

Нарід мешкає групами між Турками і Сербами. Се нарід, не з найбіднійших, та лиш виняткові є родини, що приїхали тут з май-ном до кількох тисяч корон. Прочі прийшли з малим капіталом і тому мусіли задовжити ся при купні ґрунтів і при загосподарованню. О. К. хотів їх видобути з довгів на великі проценти і постарав ся для них о позичку в красвїм боснійськїм банку на як найдальших полекшах в сплаті і процентах.

Того всього доконав о. К. в часі від 1. IV. 1911. - 1. VI. 1912. Се свідоцтво його зелїзної волі і практичного розуму, які так бють з його сталевих-холодних очий.

Дня 1. VI. 1912. перенїс ся о. К. за пароха до Прнявора.

¹³ На марґіні написано - Теодор Лепкий, примітка редактора.

По о. К. був через два місяці завідателем сеї парохії Преосв. о. Никита Будка, дуже люблений народом. Відвідавши о. К. в Прняворі в день благословення угольного каменя під будову церкви у Прняворі, доручив Преосв. о. Будці о. Мітрат Жук депешу від Ексц. Високопреосв. Митрополита з желаньями до іменования о. Будки єпископом для Українців в Канаді. Виселенецька доля! Серед загальної радості і щирих желань до сего високого достоїнства о. Будка глибоко задивив ся в той безконечний шлях, що його нарід убогий пройшов - шукаючи долі! Ним мав піти і пішов о. Будка, вертаючи в Галичину по вінець і по терне! З обра-зом бездольного горя виселенецьких шляхів - пішов о. Будка в Канаду єпископом, але і співстрадальцем, вигнаних горем - веде-них голодом - живих надією!

По Преосв. о. Будці прийшов на пароха до Козарця о. Емі-ліян Ковч, який побув там від осені 1912. до кінця 1915. р. В тім році вернув о. Ковч до Галичини. На його місце прийшов тимча-совий завідатель о. Нікон Чусняк Ч. С. Т. Ст.

Хоч о. Нікон, глядачи на своє провізоричне становишко і на се, що його, скоро лиш прийде світський священик, відкличуть у монастир, не починав жадної організаційної праці, то одначе вспів він зібрати 1000 К. на користь парохії! З того сплачено 600 К. довгу, а готівки лишило ся 400 К. А уже що до праці душпа-стирської - так вона була дуже гарна і успішна. Коли о. Нікон 1. жовтня 1917. відкликаний до Галичини, опускав парохію, вдяч-ний нарід стелив йому далеку дорогу молитвою. Любов за лю-бов, і слово щирої вдячності за ревну працю в церкві і на курсі анальфабетів та за жертвенну услужність. Отсе сильветка о. Ніко-на знята з уст народа.

Ся парохія, яка в певних часах переходила дуже важкі хвилі, где тепер на сталого пароха, який би її підсилив особливо своєю організацією, не лише душпастирською але і громадською пра-цею, бо вона ю найбільшійша з усіх парохій, яка немає ще ні свого власного поля ні дому.

(“Нива”, 1918, ч. 10, стор. 314-318)

Примітка:

На кінці цього продовження писало: *далі буде*, але “Нива” більше не виходила, а коли її пізніше відновлено, продовження цих подорожуючих записок о. Леонтія Куницького вже не публіковано і не закінчино. Нема сумніву, бракують записи про парохію Прнявор, а може і ще деякі!

ЛИСТИ І ДОКУМЕНТИ

Д-р Богдан Казимира

УКРАЇНЦІ В ЮГОСЛАВІЇ

Може виглядати незрозумілим, чому вставляю як окрему частину деяке листування Митрополита Андрія про старання допомогти українцям в Югославії, разом з матеріалами, які друкую у зв'язку з його старанням в користь українців у Канаді. Але через щасливі обставини декілька листів Галицького Митрополита, що були адресовані до духовних осіб, які жили в Югославії, збереглися в час воєнної хуртовини і тепер знаходяться в архіві Української Католицької Митрополії у Вінніпегу.¹

Преосв. Кир Гавриїл (Букатко), греко-католицький єпископ у Крижевцях, прибуваючи до Канади на торжества інтронізації Преосвященного Митрополита Кир Максима, що відбулися 12. лютого 1957 р., привіз ці цінні письма зі собою. Він їх склав Преосвященнішому як дарунок від Крижевацької єпархії і від себе самого.²

Праця Слуги Божого Андрія для українців у Югославії ще не є належно опрацьована. Щоб зберегти існуючі документи і вказати на них майбутньому дослідникові я рішив їх друкувати і в той спосіб їх утримувати.

Крім цього мені відомі ще три листи Владики, що їх він писав до Югославії.³ Вони відносяться до справи Студитської Лаври в

¹ Всіх листів є 7. Найстарший з них датований 16. квітня 1900 р. з місцевості Нерві в Італії, де Митрополит перебував на лікуванні. Хто такий адресат - невідомо. Знаємо, що був священиком. Другий лист висланий зі Львова 19. квітня 1904 р., адресований до якогось священика. П'ять інших листів є адресовані до єп. Діонісія (Няраді). Його Преосвященство Кир Максим радо погодився на моє прохання дати свій дозвіл на використання цього листування в моїй студії. Це і інше листування Митрополита Андрія, що зберігається в архіві Української Католицької Митрополії у Вінніпегу, я пофотографував, а що не відфотографував, то переписав у дні 10. липня 1959 р. Дякую о. Євгенові Рудачекові за поміч в робленні фотостатів.

² Цю вістку отримав від Владики Митрополита під час торжеств 25-річчя священства Кир Андрія (Роборецького) в дні 16. липня 1959 р. у Саскатуні.

³ Ці три листи були написані до о. Й. Жана і в нього вони збереглися. У своєму листі (Оттава, 4 квітня 1958 р.) я просив о. Жана пояснити мені деякі неясні місця тих листів, що він радо зробив своїм листом (Едмонтон, 8 квітня 1958 р.).

Каменіці та виїзду о. Й. Жана, тоді ченця-студита, з Югославії до Канади. Він мав допомогти в 1925 р. Володимирові Бачинському зі Львова, делегатові Т-ва Опіки над українськими імігрантами, висіднати в канадського уряду дозвіл на поселення більшого числа українців. У тому часі зродилася була в Митрополита оригінальна думка поселити в Канаді компактною групою українців з Галичини, Волині і Югославії.⁴

Всі ці листи вартісні не лише тим, що є дорогоцінною пам'яткою по одному з найвизначніших українців 20. сторіччя, а вказують ще на ширину зацікавлення і старань цього провідника. Вони виявляють теж його чутість на прохання і потреби одиниць, словом на його готовість допомогти кожному. Вони кидають світло, серед яких обставин приходилося Митрополитові працювати, його зацікавлення справами з'єднання, поміч у переціпленні Братів Студитів на югославський і канадський ґрунти та старання дати українцям у Югославії високоосвічене духовництво. З тих листів, що збереглися і тепер знаходяться у Канаді, тяжко собі відтворити повноту зацікавлення Митрополита українською групою в Югославії. Але ці листи, зокрема два перші, походять із перших років архиєрейства Кир Андрія і ясно говорять про те, що він однаково дбав про справи душі і тіла своїх братів по крові.

Малоземельні або безземельні українці, які жили в границях Австро-Угорської монархії, часто-густо шукали заробітку в різних країнах тієї імперії. Перенаселення і безземелля було одною з причин, що мешканці Закарпаття (землинський комітат, Пряшівщина) поселилися між Дунаєм і долиною Тисою в урожайній низовині, що зветься Бачкою,⁵ і там досі живуть. Їх поселила туди австрійська влада, заселяючи в той спосіб майже цілковито зруйновану турецькими наїздами країну. Бачванські українці (себе вони звичайно зовуть "русіні" або "руснаці") зберегли свій говір, рідні звичаї і греко-католицький обряд. Там вони заснували оселю Руський Керестур (1746 р.). Це була перша хвиля українських поселенців.⁶

⁴ Про старання Митрополита поселити компактно більше число українців у Канаді я говорив обширніше у своїй доповіді, виголошеній 12. березня 1957 р. у Монреалі під час річної конвенції Канадської історичної асоціації, п. з. Metropolitan Andrew Sheptyckyj and the Ukrainians in Canada. Дивись: Report of the Canadian Catholic Historical Association, 1957, p. 85-86.

⁵ Дивись: Енциклопедія Українознавства (2), стор. 103, гасло "Бачка".

⁶ Дивись: Ант. Кушинський, "Свобода" з 25 листопада 1960 р. п. з. З матеріалів Українського Національного Музею в Шикаго; про українців в Югославії.

Перша українська парафія в Керестурі настала в 1751 р.⁷ Пізніше в Бачці і Славонії створилися нові оселі, де живуть українці (Коцура, Новий Сад і інші).

Другу хвилю українських переселенців становили галицькі селяни, які з 90 років 19. сторіччя почали поселятися в Боснії, зокрема в Прнаворському повіті. Як відомо, австрійський уряд, щоб заселити ці простори, обіцяв наділити кожну новоприбулу родину 600 ринськими і 24 моргами землі. Але ця обіцянка тривала коротко. Галицькі вояки, які служили при війську в Боснії, повернувшись додому, оповідали про тяжкі господарські умови в тій країні, і небагато галичан хотіли туди їхати.

Третю хвилю українського поселення становить політична еміграція з років 1920-21, зокрема зі східної України. Тяжко сказати скільки українців під теперішню пору живе в Югославії. Різні автори подають різні цифри. Навіть дані ЕУ (1) і ЕУ (2) між собою різняться. Гр. Лужницький, на основі статистики з 1946 р. подає, що в Югославії було 36.075 українців, себто 72,6% усіх вірних Крижевацької єпархії.⁸

Перші українські переселенці на терені Югославії були майже у 100% католиками українського обряду. Тих, які були поселилися в Бачці, було прилучено до хорватської греко-католицької єпархії в Крижевцях.⁹ Таке рішення врятувало їх від змадарициння, бо Церк-ва утримувала парафіяльні народні школи з учителями зі Закарпаття.¹⁰ Цю єпархію оснував у 1777 р. папа Пій VI.¹¹ По першій світовій війні до цієї єпархії влучено теж галицьких переселенців у Боснії.

Коли ієромонах Андрій Шептицький став Станіславівським єпископом він не тільки цікавився справами своєї єпархії, але теж старався йти з поміччю українським пререселенцям. Маючи це на увазі, він вислав о. Т. Войнаровського до Боснії, щоб цей розвідав про

⁷ Порівняй: Григор Лужницький: Українська Церква між сходом і Захо-дом; нарис історії української Церкви. Філадельфія, Накладом "Провидін-ня", 1954, стор. 593.

⁸ Там же, стор. 595.

⁹ Це не точне, бо Крижевацька єпархія була заснована 1777. року з двох конститутивних частин - греко-католиків у Хорватії і греко-католиків у Бачці. Ніхто до нікого не був прилучений. Щойно 1924 р. прилучено до Крижевацької єпархії греко-католиків у Боснії і Герцеговині, Македонії і Банаті. Зауваження редактора цього збірника о. Романа Мизя.

¹⁰ Дивись: ЕУ (2), стор. 103.

¹¹ Дивись: Українська Загальна Енциклопедія, стор. 913.

господарські можливості в тій країні. Коли він повернувся до Галичини із своєї поїздки, то відраджував їхати до Боснії, бо там земля не була урожайною. Але в 1901 р. українські родини з Пнявора отримали свої наділи землі, і тоді з Галичини виїхало до Боснії 500 родин.¹² В тому часі митрополит Андрій звернувся до Преосв. Юліана Дрогобицького, Крижевацького єпископа, з проханням призначити окремого священика для українських поселенців у Боснії. Першим таким душпастирем був о. Андрій Сегеді, який туди прибув 26. серпня 1900 р.¹³

Митрополит Андрій, будучи в 1902 р. у Римі, використав цю нагоду, щоб відвідати українських переселенців у Боснії. Побут Владика незвичайно підніс на душі зубожілих селян. Тут Митрополит на власні очі побачив велику нужду серед населення і порішив їм допомогти економічно. Він побачив між українськими оселями, Дубровою і Каменицею, високу гору і порішив закласти там винницю. Таке рішення мало дати змогу населенню знайти хвилю заробіток у винниці, як теж вказати їм на те, щоб вони самі закладали на своїх посіلوх таких винниць і покращували своє матеріальне положення. Кир Андрій дав на ту ціль о. Сегеді гроші, цю бін закупив ту гору від турка-власника. Повернувшись до Львова, Митрополит поробив старання у Сараєві, щоб безземельним дали наділ землі. Восени 1907 р. вислав до Боснії свого секретаря бр. Йосифа Гроцького ЧСВВ, щоб він докладно приглянувся життю населення і про все точно йому позвітував. Люди прохали прислати рідних священиків. На старання Митрополита іменовано в 1907 р. о. д-ра Йосифа Жука ген. вікарієм римо-католицької архієпархії в Сараєві.¹⁴

В лютому 1908 р. брат Гроцький ще раз приїхав до Боснії і в Камениці почав будувати монастир для Братів Студитів за плянами самого Митрополита. У травні 1908 р. туди приїхали два ченці студити і перебрали керму над дальшою будовою. Камениця стала осередком українського релігійного життя. Гарну дерев'яну церкву Митрополит Андрій посвятив в 1909 р. В 1913 р. Митрополит відвідав студитську лавру вдруге.

Ідеєю Владика було не тільки дати релігійну опіку українським поселенцям, але теж створити осередок місійної акції в напрямі

¹² Порівняй: о. Й. Жан ЧСВВ: Між українцями в Югославії, стаття, друкована в "Католицькій Акції", ч. 2., Едмонтон, лютий 1954 р.

¹³ Гр. Лужницький, цит. твір, стор. 593.

¹⁴ Дивись: ЕУ (2), стор. 164, гасло "Боснія".

церковного з'єднання. До студитської лаври в Камениці 1913 року приїхав на новіціят о. Леонід Фйодоров, пізніший екзарх для католиків у Росії. Напередодні першої світової війни згоріли церква і чернеча обитель. В 1914 р. до Камениці загостив о. Климентій Шептицький. По війні монастиря не побільшували, а в 1922 р. його зліквідували. В липні 1923 р.¹⁵ Митрополит Андрій захопив о. Й. Жана, щоб він виїхав з Відня до Боснії на місійну працю. Перед виїздом обличив його 4. серпня 1923 р. як студита. Ієромонах Жан серед несприятливих обставин потрапив збудувати церкву, а в 1924 р. тільки на короткий час відновлено монастир, бо ченців незабаром виселено. Єп. Няраді перебрав був монастир під свою опіку і постійно думав відновити чернечу традицію.

Ще треба згадати, що в 1914 р. о. Олекса Базюк став Апостольським, адміністратором для українців католиків у Боснії, в 1914-1924 в Сараєві й Баня Луці.¹⁶ Від тої хвилини українська Церква стала незалежною від латинських ієрархів. По першій світовій війні галицьких переселенців у Боснії влучено до Крижевацької єпархії, де до 1926 р. о. О. Базюк був єпископським вікарієм.

Від 1914 р. Крижевацьким єпископом був Преосв. Кир Діонисій Няраді (помер 1940 р.). За його єпископату незвичайно зроста національна свідомість серед босняцьких і славонських українців. Преосв. Діонисій був частим гостем Митрополита Андрія, перебуваючи у Львові, або у Свято-Успенській Лаврі Студитського Уста-ву в Уневі, або в Підлютому. Наслідником Преосв. Діонисія став єп. Янко Шімак, хорват з походження, який помер 1946 року.

Тепер Греко-католицьку Церкву в Югославії з осідком у Крижевцях очолює Преосв. Кир Гавріл (Букатко), вихованок української папської колегії св. Йосафата в Римі. Він у своїй єпархії має 44 священиків-українців,¹⁷ не враховуючи священиків хорватів, македонців, румунів і мадярів, бо й такі національності належать до його єпархії.

Старання Митрополита Андрія допомогти своїм братам, які переселилися на терени теперішньої Югославії, подібно як і в інших країнах, принесли і приносять свої плоди. А його листи, що зберігаються тепер у Канаді є тільки блідим відблиском того, як багато старався і дбав правдивий опікун і духовний батько української спільноти.

¹⁵ Дивись: о. Й. Жан, цит. стаття ("Католицька Акція", ч. 3., 1954).

¹⁶ Дивись: ЕУ (2), стор. 82-83.

¹⁷ Дивись: Календар "Світла" на 1961 рік, стор. 201.

Єпископ Діонізій Няраді

о. Андрей Сегеді

о. Йосафат Жан

ЛИСТУВАННЯ

Христос Воскрес!

*Всечесний Отче!*¹⁸

Передусім прийміть бажання веселих, добрих, святих Великодних Свят: Христос воскрес! Простіть, що не зараз на Вашу телеграму переслав я гроші, але справа так стоїть. Ледве повернувся з Відня, я заслаб, зразу річ невелика перейшла на дуже тяжку хворобу. Більше як два місяці не міг нічим зайнятися. Лист Ваш перший, котрим доносите услів'я купна дістав уже хворим і не міг його перечитати. Як прийшла телеграма казав Ваш лист вишукати і вислати гроші. Що Ви купили ґрунт, довідався щойно по 2 місяцях з листу, в котрім пишите про проєкт робіт. Вашу телеграму до Львова мені відіслано. Я не мав досить грошей зі собою. Мусів писати назад до Львова і там поручив переслати Вам гроші. Будьте ласкаві і напишіть мені, чи отримали гроші? Що зроблено? Чи можете мені прислати т. зв. аркуш посілости, т. є. доказ на те, що такий ґрунт є власністю такого і такого. Дуже сердечно дякую Вашому Преподобію, що цією справою зайнявся. Я повертаю-чись з Боснії, був і в Крижевцях. Владика обіцяв прийняти наших священників, однак щойно тоді як міністер призначить платню. Я був у Відні у Калай,¹⁹ але на жаль, трапив на день, коли його мати вмирала. Він виїхав до Пешту та й не міг його довше бачити. Я бажаю тепер написати цей меморіал. Може Ваше Преподобіє дасть мені якийсь матеріал? Що піднести? Я маю справу досить ясно перед очима, але все придасться якась Ваша нотатка. Та моя хвороба, котра полишила наслідки на Бог знає як довго, дуже мені перешкодила в праці. Але що ж робити, така Божя воля. Прошу від мене поздоровити п. Павліча і Францішка і всіх моїх знайомих. До побачення. Прошу прийняти вираз мого високого поважання й побажань

Italien

Nervi

Strand- hotel, дня 16. IV. 1900.

*Брат і слуга в Христі
+ Андрей Шептицький*

¹⁸ Лист писаний рукою на двох і пів сторінок листового паперу. Прізвище адресата невідоме. Дуже можливе, що ним був о. Андрій Сегеді. Менше правдоподібно, що ним був о. Тит Войнаровський, парох Балинців, якого був вислав Кир Андрій, ставши Станіславівським єпископом, до Боснії, щоб розвідався, які там землі.

¹⁹ Бенямін Калай, управитель Боснії і Герцеговини.

*Всечесний Отче!*²⁰

Дякую за листа. Я готов Вам гроші післати, лиш будьте ласкаві донести мені, чи дістали мою послідну пересилку. Дня 6/XI. 1903 р. післав я 1000 к. /орон - Б. К./ на купно ґрунту, і не дістав від вас відомости. Боюся, що гроші згинули. При цій нагоді буду про-сити про виказ, скільки грошей взагалі я післав, бо мені цього дуже потреба. Чи Всеч. Отець купили ґрунт від того турка в сусідстві? Котрий то є турок? той, котрий процесується? Вчора упокоїлася моя мати старенька, дуже натерпілася. Очікую відомости і прошу про молитви для моєї матері та і для мене. Сердечно здоровлю.

*брат і слуга в Христі
+ Андрей Шептицький*

*Ль /вів - Б. К/
19. IV. 1904 р.*

ЛИСТИ СЛУГИ БОЖОГО АНДРІЯ ДО ПРЕОСВ. ДІОНИСІЯ НЯРАДІ

In pace

Відень, 21/8 1923.

*Ваше Преосвященство!*²¹

П. Володимир Залозецький, доси урядник на Чехо-Словаччині за контрактом, заслужений через заложення музею в Ужгороді і об'їзду археологічно-артистичну в тій Єпархії, є моїм старим і дуже добрим знайомим приятелем. Він потребує попертя в міністерстві в Празі. Для того удаюсь до Вашого Преосвященства з просьбою дати йому поручаюче письмо до Міністра Шрамека (священника). Залозецький українець і добрий католик, віруючий і

²⁰ Лист писаний рукою на одній сторінці паперу листового формату. Адресатом, по всій правдоподібності, був о. А. Сегеді. Мій здогад підтверджує о. Жан у цитованій статті такими словами: "На ту ціль Владика дав гроші о. Сегеді і він закупив згадану гору в турка власника". ("Католицька Акція", ч. 2., 1954).

²¹ Лист писаний рукою на одній сторінці листового паперу.

практикуючий, його присутність в Чехо-Словаччині придасться в наших обставинах.

Прошу прийняти вирази найвищого поважання

від слуги і брата в Христі

+ **Андрей, Митрополит**

Його Преосвященству Кир

Діонісію Нярадї

Єпсу Крижовацькому

Ап. Адмін. Єпархії Пряшівської

Ен айрене

Львів, 15/2 1924.

Ваше Преосвященство!²²

Дуже дякую за Ваш лист зі січня, в яким був залучений лист до єп. Боцяна та відповідаю на всі питання.

Меморіал у справі місій на Укр. /аїні - Б. К./, коли має становити якесь першєнство східнього обряду, а бути підписане через латинських єпископів, повинно бути ними зредатоване і ними ініційоване. Нам дуже нескладно про якісь привілеї упоминатися. Я дуже прошу Ваше Преосвященство піддати цю гадку єп. П-му /нечитке прїзвище - Б. К./, чи котрому з Ваших хорватських. На з'їзді у Велеграді (може вдасться нам там бути) була би добра на-года чи підписати чи обговорити. Я писав сотки разів до Конгре-гації і до Секретаріату Стану, дотепер я не осягнув нічого. відай вони в Римі рішили перечекати большевиків і від цього, як там політичні справи уложаться, роблять зависимо місію.

Справа правил Василянєк тим трудна, що донедавна в Римі жадали примінєнєя кодексу чи взагалі права западного (оо. Василяни), а тепер противно жадають права восточного. То, і то труд-на річ після восточного уложити, а ще трудніша після западного (clausura paralys). Нам тут хвилєво йде про те, щоб затерти ту різницю, яку впровадив єп. Станиславівський, зглядно осягнути, щоб він освідчився, що не хотів змінити конституції. Дуже дякую за відомості про о. Bourgois і намірений дїм у /нечитке - Б. К./ Дай Боже, щоб з цього що було, але я ще не вірю. Цей лист через грани-цю перевозить о. Каралєвський з Bibliotheca Vaticana, якого прошу Преосвященого добре прийняти - це правдивий приятель.

²² Лист писаний рукою на півтори сторінки листового паперу.

Поручаюся св. молитвам і пересилаю вирази щирого поважан-ня і братньої любови,

*брат в Христі,
+ Андрей Шептицький*

In pace

Львів, 24/6 1924.

Ваше Преосвященство!²³

Вертаються Ваші Пряшівські питомці: Лазар висвячений на диякона, Грицішак надіюся вернеться на другий рік. Оба спосібні і дуже добрі молоді люди. Дуже дякую, що їх нам повірили Ваше Преосвященство.

Дуже жаль, що до Велеграду не можу поїхати. Надіюся, що Ваше Преосвященство там будете і, що вдасться Вам перевести гадку, яку Ви мали. Там до В. /елеграду - Б. К./ перешлю Вам концепцію мого того, що може бути /нечитке слово - Б. К./.

Сердечно здоровлю і працююся, поручаюся св. молитвам,

*брат в Христі
+ Андрей, Митрополит*

In pace

Львів, 30/6 1925.

Ваше Преосвященство!²⁴

Вертаються додому Ваші богослови. Ними передаю кілька слів, щоб Вам переслати найщиріший привіт і поклін і просьбу про св. молитви. Дякую за картку, писану дець у Крижевцях, чи з яко-гось села, тепер не пам'ятаю, і підписану, зібраними священиками. Чи не виберетеся коли до нас? Так радо я поговорив би про многі, многі справи, про які трудно писати, бо треба би много і часто, а листи переходять через цензуру. Тому лиш тих кілька слів. Молі-ться за нас. Переходимо тяжку кризу, але в Бозі надія йдемо до кращого.

Прийміть щирий братній привіт.

+ Андрей, Митрополит

²³ Лист писаний рукою на одній сторінці листового паперу.

²⁴ Лист писаний рукою на половині сторінки машинового паперу.

In pace

В Карлових Варах, 30/X. 1925.

*Ваше Преосвященство!*²⁵

Вже давно збираюся на цей лист, тому що винен відповідь в справі Семинарії, але й тому, бо конче хотів би десть з'їхатися з Вами. Тому прошу повідомити мене, коли і як я міг би приїхати до Вас до Пряшева, чи де? Моя курація кінчиться коло 10-го - 13-го тут. Маю ще (і це має бути важна річ) зробити 2 тижні т. зв. Nachkur, може в Прикарпатській Русі, може в Мукачеві в оо. василиян. Відтак, як ніщо не переешкодить буду у Відні, де маю нагоду здибати Ваше Преосвященство. Як Ваше Преосвященство будуть в Римі, прошу мене, де потреба оправдати, що до Риму не поїхав. Я хворий, ходжу на кулях (на сходи). В Карльсбаді курація дуже мучить і ослабляє. На торжества Нікейського собору в Римі не дістав я жадного завізвання, ані запрошення (хіба, що лист десть пропав, це можливе), але навіть, як би був дістав запрошення не міг би був приїхати. В Римі треба візити робити, десятки поверхів виходити, бо люди образуються, що в них не бувається. А з моїми хворими ногами неможливо на сходи виходити без куль. Будьте добрі, скажіть це де треба, бо боюся, що там не вдоволені, що цього року там доси не був, але справді не міг.

Прошу прийняти вискази мого найвищого поважання і братньої любови в Христі

+ Андрей, Митрополит

“ЛОГОС”, Богословський кварталник, Йорктон, Саск. Канада, Т. XII. Кн. 1, Січень-Березень, 1961, стор. 69-75.

²⁵ Лист писаний рукою на листовому папері малого формату.

ЛИСТИ СЛУГИ БОЖОГО АНДРІЯ ДО О. ЙОСАФАТА ЖАНА

Ці три листи написані французською мовою. Тут їх публікуємо
лиш в українському перекладі.

In pace!

Львів 9/9 1924 р.

Дорогий Отче Йосафате!

Дякую за Вашого доброго листа. Ми приготвуємо виїзд Братів
до Камениці. Не знаю, чи ієромонах Йосафат /Ковальчук - Б. К./
зможє виїхати, бо він уже старший віком і нездужає. Гратулюю Вам
за вибудування церкви. Я ніколи не сподівався, що це буде можливе в
такому короткому часі. Направду Милосердний Господь Вам
помагав.

Я дуже хотів би Вас відвідати в Боснії, але це здається
малоправдоподібним, бо не можу сходити ані йту догори по сходах
без милиць. Як о. Кирило Каралевський прийде до Вас, то прийміть
його як великого приятеля, бо він таким є. Здається, я Вам про нього
писав, коли він в зимі збирався їхати до Камениці.

До побачення, Дорогий Отче. Завтра рано їду до Унева. Тут усі
справи йдуть своїм порядком, зокрема коли брати до уваги здоров'я,
працю чи рішення. Цей рік у нас голодний, а цілковита нужда вже
триває роки. В 1924-1925 р. я мав на утриманні 180 дітей, а помічі
низвідки. Преосв. Нярادی просить священників для Боснії, ми їх
шукаємо, одначе знайти їх не легко. Нам бракує духівництва в усіх
трьох єпархіях. До побачення. Моліться за мене і мою єпархію! Хай
Господь зберігає Вас у доброму здоров'ю! Якщо тільки можете,
проведіть знову кілька тижнів у трапістів. Бувайте здорові.
Пересилаю братній привіт. Моє поздоровлення Впр. о. ігуменові,
ченцям і братам. Я їх так усіх люблю.

Вам відданий
+ Андрій, Митрополит

In pace!

Львів, 1 листопада 1924 р.

Дорогий Отче Йосафате!

Отримав Вашого листа з 26 жовтня, за якого щиро дякую.
Слава Богу, що о. Кирило, як ми його називаємо, був у Вас і його від-

відини пройшли успішно.²⁶ Пишу ці рядки в хвилині, коли мені зголошують о. Никона /Чушняка, Студита - Б. К./, який їде до Камени-ці. Перериваю писання цього листа... Чверть години пізніше. Вони виїждять завтра рано або позавтра, то є в понеділок. Ними передаю цього листа. Докладаю до того, що о. ігумен /Климентій Шептицький - Б. К./ дав, а саме \$ 100.00, щоб сплатити Ваші заборговання і \$ 100,00 на видатки.

Існує два важливі питання, про які Вас питався, однак не отримав відповіді. Можливо мій лист затратився:

1) Відколи і в який спосіб перестала існувати Апостольська Адміністрація? Що сталося з прелатом Базюком? Чи Боснію прилучено до Крижевацької єпархії?

2) На як довго Ви отримали від Конгрегації позволення користуватися східним обрядом? Чи це дозвіл постійний чи тимчасовий.

При найближчій нагоді Вам треба буде скласти обіти одного року. Цей рік мусить Вам заступити приготування до схими і новіціату. Боюся, щоб надмірна апостольська праця не впливала на послаблення монашого духа. Тому прохаю Вас не перепрацьовувати-ся, а вважати на свої сили так під оглядом фізичним і ще більше під оглядом моральним, думаю зокрема про сили постійної молитви. Прохаю теж Вас відбутися місячні реколекції якщо зможете.

Коли відвідаєте нас і коли ми наново побачимося? Вже знаєте про те, бо я Вам писав, що ієромонах Йосафат не зможе приїхати до Камениці, бо він постарівся і не чується добре.

До побачення, Дорогий Отче. Пишіть мені час-до-часу. Я запевняю Вас у моїй щирій приязні і здоровлю по братньому.

+ Андрій

In pace!

Львів, 26 лютого 1925 р.

Дорогий Отче Йосафате!

Саме отримав Вашого листа з 16 лютого. Як довго треба було на нього чекати! Разом з ним проходить інше письмо, рівнозначне проханням вислати до Канади священика, який наладнав би справу української еміграції. З уваги на те, що в листі питається, що робити? куди йти? я вважаю, що саме Божє Провидіння спричинило

²⁶ О. К. Каралевський їздив до Югославії, щоб купити літургічні книжки, видані перед війною нез'єднаними сербами. Виступав як представник Ватиканської бібліотеки.

цей збіг обставин. У чому справа. Корабельні підприємства,²⁷ що є зацікавлені в еміграції наших людей, звернулися до нашого еміграційного товариства /т. зн. Товариства опіки над українськими емігрантами - Б. К./, щоб вислали до Канади свого представника і одного священика.

Цим делегатом є Володимир Бачинський, той великий,²⁸ (Львів, Костюшки, ч. 1 А). Товариство покриває кошти подорожі. Кораблі виїжджають з Ліверпулю (це лінія Кунарда). Якщо годиться їхати в Канаду, то я це благословлю, а Ви телеграфуйте Бачинському “я готовий” чи щось подібного і чекайте його телеграми. Ви можете, наприклад, зустрітися в Парижі. Він Вам зверне кошти подорожі з Крижевець до Парижу і заплатить решту. Рішайте, чи можете знайти гроші за подорож аж до Парижу. Якщо їх у Вас не буде, то телеграфуйте. Так навіть може буде краще, т. зн. Вам вишлють гроші до Крижевець і напишуть мені.

Виїзд запроєктовано доволі скоро. Є в пляні, щоб брати корабель, який вирушає з Ліверпулю 7 березня. Але здається, це буде тяжко здійснити.

А тепер у справі Студитів і Церкви. Головним завданням буде заповнити фундацію лаври, без якої ризикуємо втратою всіх можливостей. Нам доконче потрібно мати лавру на чужині і Канада є наче вибраною країною для того із таких причин:

1. легко дістати новиків-кандидатів,
2. в країні панує мовна свобода, і
3. поселення дасть нашим ченцям гарне поле праці.

На Вас тяжить обов'язок вибрати провінцію, підшукати місце на відокремленні, де можна б оснувати лавру. Мимо всього, прошу Вас мені наперед написати, щоб я міг отримати згоду Преосв. Будки. Вибираючи околицю, глядіть, щоб там було дерево на будову лаври і вода, щоб почати невеличку промисловість. Далі треба дивитися, чи є добрі комунікаційні можливості, здорова околиця, що дозволило б новопибулим поселюватися.

Нетерпеливо очікую Вашого рішення. Якщо потрібно, я можу вислати Вам гроші, але це буде довго тривати. Краще їх візьміть

²⁷ Тими корабельними підприємствами були: “White Star Line”, “Canadien National” і зокрема “Cunard Line”.

²⁸ Митрополит знав, що о. Жан зустрічався під час його дипломатичної служби у Відні з кількома Бачинськими (Євген, Лев, Юліян), тому Володимира окреслив “великий”, щоб о. Жан міг скорше з'орієнтуватися про кого мова.

від Братів /т. зн. Студитів - Б. К./, якщо вони мають гроші, або від Преосв. Няраді. Але мені здається, що Товариство має в Загребі своє агентство, яке зможе покрити кошти Вашої подорожі. До побачення. Хай Бог благословить! Ваша поїздка буде дуже важною місією. До побачення.

+ Андрій, Митрополит.

“ЛОГОС”, Богословський Квартальник, Йорктон, Саск. Канада, Т. XII, Кн 2. Квітень-Червень, 1961, стор. 126-129.

ДОКУМЕНТИ

Сл. И. Хр.

*Ваше Преосвященство
улюблений Архиєрею!²⁹*

Тішусь дуже що Всевишній дозволив вернути В. Преосв. до здоров'я, та що знова будете могли працювати над Вам повіреним стадом.

Нині одержав я письмо від Всесвіт. і Преподоб. Генераль. Вікаріату на котре сейчас відписую. Справа з виказами статистичними дуже припізналась, а то по причині хвороби моїх очей. Я вже кілька разів у своїх справозданнях до Всесв. и Препод. Генер. Вікаріату споминав о тій хворобі, та і тепер, хотяй вже децю ліпше на очи, не можу ще так все писати, упрошаю проте смирено дозволити мені ще короткий час на се. Коли лиш скінчу, сейчас пришлю.

В кінці прийшла прихильна відповідь, що до затягнення по-зички на будову каплички і дому парохіяльного. Прийшла децю пізно, сего року вже і не може зачати бо вже дощі безнастанні перешкаджають, я ту просив старости кілька разів щоб справу позички прихильно і скоро полагодив - з початку і чути не хотів,

²⁹ До котрого владики цей лист написано - не відомо. Правдоподібно до митрополита кир Андрея Шептицького.

ледви що по кількох тижнях якось дав ся намовити і відіслав до правительства з прихильною відповіддю. Але добре що таки в кінці прийшло позволенє.

Приказують В. Преосв. щоб з тої позички вибудовано каплі-чку і хату. Добре, сума вистарчить як ще люди децю допоможуть. Але, я все таки упрошаю Ваше Преосвященство дозволити мені старатись вибудувати церков. Був ту тому місяць на маневрах шеф краю Ексц. Potiorek, звиджував всьо, вперед був в моїй капличці, кілька разів приобіцював мені, що буде старатись в будові церкви помочи. Я висилаю до него приватний лист, щоб зволив поперти моє поданє о субвенцію на будову церкви. (Ту в Босни є звичай, що все в вересни кожного року роблять поданя бідні церкви о різні запомоги, я тамтого року зробив, нічого не дістав, але то мене не зраджує “треба пукати все - а може двері отворять ся”) Кождий милосердить ся коли бачить ту мою бідну капличку, обіцяють помочи - а як будується капличку нову, ніхто не поди-вить ся і ні сотика не дасть. Люди хочуть мати муровану церкву, дають досить свої лепти на сю ціль, від цвітня до тепер зібрав я від людей сам около 800 Корон. Знова двох людей, котрі ходять по Босни збирати гроші на нашу церкву, зібрали чистих грошей около 400 Корон. Крім того о. Лициняк писали що Тов. Св. Павла прислало до Всесвітл і Препод. Генер. Вікаріяту квоту 200 Корон на прняворску церкву (я ще в лютім зробив в тій цілі поданє і післав до Львова). Так отже маєток на церков виносить тепер около 1400 Корон. Коби то Ваше Преосв. бачили як навіть діти, коли збираю на тацу в церкві гроші на церков, кидають сотики. Плакати хочеть ся. Найменше 21 Кор. узбираю за раз, так бідні кольоністи кидають свої лепти на храм съвятий. Я вже замовив вапно і половину вапна вже звезено, тепер вже гасять, 25 фір в однім дни зголосилось до звозженя вапна. Крім того даром ями копають і воду возять. Після моєї гадки годї щоб не використати сего запалу у людей. Нема церкви се клич мій при кождій нагодї, треба братись до діла. І кождий спішиється риска-лем то з возом їде і помагає в чім кажу. Нехай отже будуть ласкаві Ваше Преосвященство дозволити мені старатись о церков. Не буде дорога найбільше з хатою вже аби коштувало 20.000 Кор. Буде всьо гарне, бо всьо даром люди привезуть і цегли і вапно і инший материял. Я ще можу служити в тій старій капличці - а инший як прийде, то если там не хоче служити, то капличку зможе найдалше в протягу двох місяців вибудувати. Я думаю те-пер весь

материял довести на церков і хату, а з весною сейчас по-чати будувати, коб лише стїни і дах, всьо потїм дасть ся зробити.

Що і менї дуже залежить на тїм, щоб була церква і то як най-скорше, то упрашаю проте Ваше Преосвященство, зробити поданє до міністерства, щоб дозволило менї самому збирати гроші на церков в Прняворі. Я сам не буду жалувати труду, їздити і хо-дити по цілій Австро-Угор. монархії та збирати на церков гроші.

Шкода що заборонено братови Гродзкому старатись о Бо-сню. Був би з Америки прислав кілька сот долярів, напевно. Кожду парохію ту в дечім як міг так запомагав, а тепер нема нікого. Шкода дуже велика, може заказ сей би знесено!

Також иньші съвященики, Бог знає звідки, приїздять до Галичини збирати на церкви. Чи ж у нас не найшлиб ся вже охочі до такої роботи для Слави Божої. Я перший жертовую свої услуги на так взнеслу ціль. Вистарчить на рік дістати позволенє на цілу Австро-Угорську Монархию, а вже будуть гроші на муровану церков. Крім того я бим і до Німеччини поїхав збирати гроші, як буде позволенє. Упрашаю проте дуже вистаратись о се. Підчас моєї неприсутности може один з Всеч. Отців Студитів мене заступати, я з своєї субвенції можу давати 50 Корон тому заступникови, бо з иньшого боку то не знаю найшлоь би ся гроші. Поданє на позволенє як тепер зробить ся (крім Босні) то за два три місяці прийде і я сейчас готов. Упрашаю проте смиренно Ваше Преосвящен. зволити згодитись на мої проєкти - а будуть скоро гроші на церков.

Ожидаяючи відповіди нетерпилово
Цїлую руці і стопи Вашого
Преосвященства
вірний слуга в Г. Н. І. Христї
свиц. Щурко

Прнявор дня 1 жовтня 1911.

(Landeschef Ексц. Potiorek під час побуту в Прняворі між иньшим згадав менї, що раз був запросив Ваше Преосв. до себе, а не явилисьє ся. Я сказав їм, що мій Преосвященні тепер виїхали, бо були хорі.) Залучаю спис людей з Прнявора міста і з кольоній Лішня, Муїнци і Мрачай. Рівнож відсилаю і рішенє правительства що до позички. Я таке саме дістав від староства.³⁰

³⁰ Цей документ у приватному архіві о. Романа Мизя.

Всечеснійший Отче!

Від сімох літ лютує страшна війна якій здається й кінця нема. Наша рідна земля закована в кайдани. Велику Україну нищить саранча большевиків а подекуди й голод. Нашу рідну Галичину хоче замучити на смерть наш відвічний кат - проклятий Поляк. Найкращий цвіт нашого народу, наша молодіж, наша надія в майбутню, віддала в обороні вітчизни своє найдорожше життя, проливала свою і нашу кров від крові. Недобитки їх тиняються сьогодні по цілім світі, відбиті від всього, що їм найдорожше - голі і голодні тілом і душею. В Галичині пекельний ворог з вирахованням протягом трох літ не впускає ідейну нашу молодь в храм науки, хочаби в той спосіб позбавити наш зацькований нарід майбутніх провідників його, якіб знали і змогли виступити в обороні його поневолення.

Частину сих недобитків бачимо сьогодні в нашій вільній Югославії перед університетом - сею церквою науки - в Загребі. Сто-ять та не можуть до середини. бо не мають навіть на впис. Ворог убив ім може найдорожшого батька, найдорожшу неньку, загра-бив майно та пустив їх круглими сиротами по світі блукати.

Це страшна трагедія перед нашими очима. Наш святий обов'язок, ці рани нашого народу гоїти, як це роблять всі другі народи кругом нас. Молодіж цеж сила і надія кожної нації.

В імені цих жертв убійчої війни та наших тяжких ворогів звертаюся Вашими устами до сердець нашого тутешнього русь-кого-українського народу, який є знаний із своєї щирости і до-броді, коли ближній в клопоті.

Поможіть - ради Бога - хто чим зможе. Ми ж маємо теж діти тай не знаємо що нам завтра принесе.

Кожна лепта буде благословенна.

Датки прошу слати на адресу нашого ідейного та многона-дійного академіка пана Федора Лабоса, Kapitol 29, Zagreb, який є касиєром приправляючогося акад. комітету на самопоміч україн-ських академіків.

З глибоким поважанєм

Іван Будз

Марібор, 12. XII. 1921.

Frakopova ul. 29

Цей лист зберігається в приватному архіві Романа Мизя.

*Всечеснійши Отче!*³¹

Познате Вам, кельо у велькей войны церпел - а и нєшка ище церпи - наш народ у Галичини, Буковини и на Україні. Його найлєпши синове, котри велї роки прелївали крєв за його щєсцє, блукаю шє нєшка по ширим швєцє, препущєни милосєрдию других народох; дому нєшму, бо там их чєка цємнїца и шмерц...

Нєшка єст понад 1000 українских студєнтох у самєй Чєхословачкєй, котра их помагє у оєнчєваню студийох. Па и Нїмци их крашнє вїтаю и помагєю, а так и други славянски и нєславянски народи.

Українских студєнтох зос Галичини, Буковини и України єст нєшка и у нашєй держави - у Загребу, - шумнє число, а велї ище маю охоту присц. Їх материялнє положєнє барс чєшкє а наша є свята длужносц, да им нє дамє загинуц, да их крашнє вїтамє и допатрамє: так то нашо браца єднєй крєви. А будзмє бизовни, жє наш труд и жєртви буду наплацєни. Студєнти у Загребу спрємаю шє, да подчас вакацийох зайду мєдзи наш народ, як у Славонїї и Боснєй так и у Сримє и Бачкєй, и да го зос писню и поуку дзвигаю наци-онально, културно и єкономски. А того нам ище як трєба управо нєшка, кєд нам цала держава прикрїта зос тисяцями реакци-нарних царистичких авантюристох, плоди чїєй агїтациї мамє нєшка у Коцурє: "Руски Батог", рух за православїє и сєрбофиль-ство. А придзє ище час, жє шє горє ушори, и нашо браца зос подзєкованьом приму нашо дзєци на витримованє и науку у Львову, Кийову, Харкову, Одєси, Чернивцох, Ужгороду и индзєй, - бо нам того нїгда нє забуду.

У мєно бачваньско-сримских школярох модлїм Вас як потпрєдсїдателя РНП Друштва и як парохє нашого Дюрдьова, да шє завєжнєцє за тоту добру и потребну акцию, да збєрацє мєдзи вирнима датки (затєраз у пенєжох). Прєосвящєни владика тоту акцию одобрєл. Прокламациї п. Будза (виши чиновник при Южнєй жєлєзници у Марибору, за наш народ шє барз интєрєсира, бул раз

³¹ Цєй лист п. І. Крайцара, хочє цє нє зазначєно, написний до о. Дюри Бїндасє, парохє у Дюрдєвї та заступника голову РНПД.

при мене у Шиду а и я бул його гosci) послав сом шицким нашим священїком у Бачкей (окрем Вербасу и Н. Саду), Сриме, Славонїи и Босней (Прнявор и Деветина).

*

Вашо писмо сом достал и барс ше цешим, же акция за преход на православїе не находзи одзива. У нас, у Сриме, тим вещей, бо ми жисме з Рацами (православнима) и знаме их добре, а и нашо социялисти, гоч и не тримаю до вири, гваря же найлєпше да ше ми тримаме нашої вири з практичних причинох. "Руски Батог" сом читал у Загребу (там сом бул од 2. - 10. II.), у Беркасове достали члени РНПД, тоти стариши, у Шиду сом не чул нї за кого же би му було директно послано, але принєс хтошика зос Бачинцох, дзе заш принєс єден зоз Бачкей (озда вещей прим.). Календар у Сриме могол лєпше прейсц, да була векша агитація и да себе ширителє дали вещей труда. За нови календар немам ище нїч готове, але у скицох и найвещей - у глави. Напишем и даєдну приповетку, а озда и писню. Здравлє идзе напредок и чувствуєм ше добре, але по совиту лікара (и у Загребу) пойдзем за кратки час (найдлужей 15 днї) лєбо до даєдного санаториума у Словенїи або Штаєрскей, лєбо на море (до Сплиту). Так на жалє не можем ище пойсц до Бачкей, Вас опатриц. Але на лєто ше бизовно зидземе. - Пишеце ми за новинки же не годни ище виходзиц. А прецо? Треба жертвовац, бо тераз су особено потребни. Владикови (бул сом при ньому 7. II.) явели (оздаљ зос Керестура) же буду видавац двотижньово. Може буц же постановели то познєйше, як кед Ви були там.

Зос подзекованьом и поздравом.

Шид, 22. II. 1922.

Илько Крайцар
студ. права.

Лист в архіві Романа Мизя.

Українське Товариство Просвіти у Загребі

Ч. 54/22

Браття Русини-Українці

у

“І чужого навчається та свого не цурайтесь”.

Дня 29./6. с. р. основалося у Загребі Українське Товариство Просвіти, котрого задачею є, об'єднати усіх на території Кор. С. Х. С. живучих Русинів-Українців на культурно-просвітній основі. Народи Західної Європи давно вже пізнали вагу і значіння просвіти, виплекали її у короткім часі до безмірних ширин та через се здобули високу культуру та народню силу і власну державу. Наші наріди угнітані кілька століть ріжними сусідами як Росіяни, Поляки та Мадяри лишились далеко позаду за другими народами, якраз ізза браку просвіти так що ще й тепер другі народи не знають хто ми і чії ми діти.

Під сю пору багато наших братів з усіх окраїн рідної землі найшлося на території Кор. С. Х. С. втікаючи перед більшовиками та Поляками - без книжки, часопису, пісні - полишені самі на себе. Тому щоби подати тим браттям конечну духову поживу - рідне слово, книжку, пісню - основалося вище згадане Товариство. Виділ має на цілі також видавання випусків культурно-просвітно-господарського змісту на руській мові у бачвансько-сремських діалекті.

Підписаний Виділ звертає до Вас Дорогі Браття з покликом вступити в члени нашого Товариства та тим помочи нам у сповненню сеї тяжкої задачі, а котрої плоди вдесятеро вплатаються. Вписове: 40 К., місячна вкладка 20 К, основательська вкладка одноразово 1000 К. “У науці - сила і будучність народу”

Філя...

за секретара

Василь Войтанівський

місто-голова³²

Документ у приватному архіві Романа Мизя.

³² На деяких закликах підписані інші особи, як приміром о. Янко Калай. На цьому документі підпис секретаря важко прочитати. Зовсім читкі лиш чотири перші букви - Філя..., а відтак ще неначе буква “с”. Це могло б бути Філяс, або жіноче ім'я Філя, як називалася одна із українських студенток у Загребі.

Декрет Священної Конгрегації Східних Церков з 23 липня 1924 року, яким скасовано Апостольську Адміністрацію для грекокатоліків в Боснії і Герцеговині, а вірних скасованої Апостольської Адміністрації піддано владі Крижевського єпископа:

D E C R E T U M

S. Congregationis pro Ecclesia Orientali

Recte administrationi fidelium Rutheni ritus, qui Bosniam incolunt, quippe usque adhuc curae R.mi. D.ni Alexii Baziuk, Administratori Apostolici, absque characterе episcopali erant convrediti, repraesentatum est huic Sacrae Congregationi melis provideri, si Ordinario characterе episcopali insignito subiiciantur. Quod cum mature perpeditis haec S. Congregatio, audito etiam voto Ill. mi. ac R.mi. D.ni Nuntii Apostolici Belogradensis, executioni demandatum esse statuit; qua propter per presens decretum suppressa Administratione Apostolica Ruthenorum in Bosnia, fideles omnes nec non sacerdotes rutheni ritus ac paroecias et ecclesias quae in Bosnia nunc reperiuntur sub ordinariam potestatem Episcopi Crisiensis rutheni ritus transfert. Contrariis quibuscumque minime obstantibus.

Datum Romae, ex aedibus Sacrae Congregationis pro Ecclesia Orientali, die 23 Iulii 1924.

Cardinalis Tacci. a secretis

Pro R. P. D. Assessore Henricus Benedetti off

Документ в архіві Священної Конгрегації Східних Церков, Rutheni, Crisio 2123/28, о. с. Переписано тут з книги: Giorgio Džudžar, "La Chiesa Cattolica di rito Bizantino-Slavo in Jugoslavia", Romae 1986, стр. 185.

Ч. 256

*Греко катол. уряд парохіяльний
в Пряжові 3. IX. 1924.*

До

Всечеснійшого греко катол. уряду парохіяльного

в

Козарци.

*Дня 26. VIII. с. р. очікувалисьмо з о. Теодоровичом Вас Отче в
домі Апост. адміністрації в Баня Луці. Не знаю, чи От. Мітрат*

подали Вам до відомости, що було предметом нашого з'їзду і нашого покликання в Баня Луку. "Eparhijski vjesnik" крижев. епархії ч. 4 з рішенням о прилученю нас до Крижевців, гадаю, що одержались. Між иньшим просив нас От. Мітрат, щоби всі письма до Ординаріату в Крижевцях писати по українськи. То само підчеркнув і знаний здаєсь Вам о. Йосафат Жан, який в тій справі говорив з Апостольским Нунциєм в Білгороді. Оскільки відомо мені і Преосвященний Єпископ Няраді згодили ся на сю справу. Для того, щоби не було якогось сумніву зі сторону котрого з нас, подаю Вам до ласкавої відомости, що ми задержуючи надаліше стан посідання нашої рідної мови у внутрішнім урядуваню, почавши від Єписк. Вікарія в Баня Луці аж до послідного мене смиренного слуги Божого, будемо вести метрики і переписувати ся з Ординаріатом тільки в українській мові. При сій нагоді мило мені поздоровити Вас Всечесний Отче, а Вашій Пані передати низький поклін.

Щиро Вам відданий
о. Григор. Біляк

Цей лист зберігається у приватному архіві Романа Мизя.

МИНИСТАРСТВО ВЕРА
КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
ПРЕПИС
КАТОЛИЧКО ОДЕЛЕЊЕ

В. К. БРОЈ: 3308

26. СЕПТЕМБРА 1924. ГОДИНЕ
У Б Е О Г Р А Д У

ПРЕДМЕТ: БОСНА, УКИНУЋЕ ГРКОКАТОЛИЧКЕ
АПОСТОЛСКЕ АДМИНИСТРАТУРЕ У БАЊОЈ ЛУЦИ.-

ПРЕЧАСНОМ ОРДИНАРИЈАТУ ГРКОКАТОЛИЧКЕ
БИСКУПИЈЕ КРИЖЕВАЧКЕ

У К Р И Ж Е В Ц И М А

МИНИСТАРСТВО ВЕРА ПРИМА НА ЗНАЊЕ ИЗВЕШТАЈЕ
ПРЕЧАСНОГА ОРДИНАРИЈАТА ОД 13 АВГУСТА 1924.- ГОД.

БРОЈ. 1133 И 1139, ДА ЈЕ ДЕКРЕТОМ СВ. КОНГРЕГАЦИЈЕ ПРО
ЦЕЛЕСТА ОРИЕНТАЛИ ОД 23. ЈУЛА 1924. ГОД. УКИНУТА
АПОСТОЛСКА АДМИНИСТРАТУРА ЗА ГРКОКАТОЛИЧКЕ ВЕРНЕ
БОСНЕ, ПА СУ СВИ ТАМОШЊИ ВЕРНИ, СВЕШТЕНИЦИ,
ПАРОХИЈЕ И ЦРКВЕ ПОДВРГНУТЕ ПОД ВЛАСТ
ГРКОКАТОЛИЧКОГ ЕПИСКОПА КРИЖЕВАЧКОГ КАО
ОРДИНАРИЈА А ДОТАДАШЊИ ЈЕ АПОСТОЛ. АДМИНИСТРАТОР У
БАЊОЈ ЛУЦИ ГОС. А Л Е К С И Ј Е Б А - З И Ј У К, РАРЕШЕН ТЕ
ДУЖНОСТИ, ПА ЋЕ УБУДУЋЕ ВРШИТИ СЛУЖБУ БИСКУПСКОГ
ВИКАРА ЗА ГРКОКАТОЛИКЕ У БОСНИ.-
МИНИСТАРСТВО ВЕРА ЋЕ И НОВОМЕ ЦРКВЕНОМ
ПОГЛАВАРУ БОСАНСКИХ ГРКОКАТОЛИКА У ГРАНИЦАМА
ЗАКОНСКЕ МОГУЋНОСТИ РАДО ИЋИ НА РУКУ ОКО ПРЕВИЋАЊА
ЦРКВЕНИХ ЊИХОВИХ ПРИЛИКА.-

ЗАСТУПА МИНИСТРА ВЕРА
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ
ДР. К О Р О Ш Е Ц, В. Р.

ИСПОСТАВА СРЕЗА ПРИЈЕДОРСКОГ У К О З А Р Ц У

БРОЈ: 1919.

1. Ј У Н А 1925- ГОДИНЕ
К О З А Р А Ц

ГРКОКАТОЛИЧКОМ ЖУПНОМ УРЕДУ

К О З А Р А Ц

НА ЗНАЊЕ И РАВНАЊЕ.-

СТАРЕШИНА СРЕСКЕ ИСПОСТАВЕ
(підпис нечиткий)

Цей документ у архіві Романа Мизя.

**ХРОНІКА
ГРЕКОКАТОЛИЦЬКОЇ
ПАРАФІЇ
У ДЕВ'ЯТИНІ**

Рукопис з 1915-1951 рр.

Хроніку Грекокатолицької парафії у Дев'ятині почав писати о. Юрій Колодій, родом з Журавиці, повіт Перемишль, який у Дев'ятині був парохом з 1911 до 1923 року. Почав її писати 29 VI 1915 року. Все це, що стосується попередних часів, він написав на підставі книжечки Йосифа Гродського "Положенє Русинів у Босні". Це він сам на початку хроніки зазначив.

Цю хроніку тут переписано дослівно і навіть подано сторінки, як вони зазначені у самій хроніці.

В другій частині цього розділу опубліковуються два списки, щоби зазначити прізвища й імена наших людей у Дев'ятині та в довколишніх селах, які переважно належали до складу цієї парафії.

Церква в Дев'ятині

[стор. 1]

КОРОТКИЙ ОГЛЯД ІСТОРИЧНИЙ ГРЕКОКАТОЛИЦЬКОЇ ПАРОХІЇ ДЕВЕТИНА

Кольонія Деветина зістала заложина Висок. Краєвим Правительством в Сараєві (Владою) в році 1900. Тут, де тепер мешкають наші люди, були старині праліси. Передовсім букові, з дубиною. Позаяк було много наших людей Українців (Русинів) з Галичини, котрі сиділи безчинно передовсім в Прняворі або винаймали в Турків в наєм землю. Купити звичайно не мали за що, бо се були передовсім жидівско панські наймити, які прий-шли до Боснії з голими руками. Правительство вислало геометра, який відпаював кожному по 10 десять гектарів землі, і зробив в Деветині в той спосіб 150 осель, номерів. Дорогою льосовання діставав кождий для себе окремий номер, котрий складався з так зв. номера городного або хатнього (кучні брой) і польного. З початку мало правительство в пляні поселити окремо Русинів Українців, а окремо Поляків-Мазурів. В тій цілі навіть геометер відзначив для Українців для греко кат. парохії окремо номер польний, окремо номер городний, і кусник під будову церкви. Окремо знова визначив номер для латинської парохії. І так, тут, де тепер посідає латинський священик номер, де стоїть його хата, се було призначено для Українців - номер польний був там при-значений, де і нині лежить, і його уживає

[стор. 2]

грекокат. український священик, побіч того номера польного є і площа на цвинтар, в обшарі пів гектара для греко католиків. Латинська парохія має стати там де тепер латинський цвинтар. Інакше однак сталося. Староста в Прняворі (мабуť Чех, а може і Поляк) в порозумінню з високими урядниками Поляками при Правительстві в Сараєві помішав Русинів з Поляками, а то в тій цілі, щоб Українці скорше златинщилися, стали Поляками. З того то приказу мусіли Українці будувати спільну церкву з Поляками, котра

станула на ґрунті для Українців призначенім, а коли станула спільними силами і маленька хата для священика, тоді банялуцький Єпископ Маркович вислав сейчас латинського священика і сей обняв в посідання нумер церковний призначений для греко катол. парохії. Він то, о. Шуман (Schumann), схорваче-ний Німець обслуговував і наших Українців в справах духовних, та добре казав собі платити за “iura stolae”. Греко кат. парохія в Деветині разом з колонією Хорвачани спадала тоді під владу греко кат. пароха в Прняворі о. Андрея Шегеді (Szegedi) - Хорвата¹, з крижевацької Єпархії в Славонії. Він один одинокий священик греко кат. обслуговував Українців в цілій Боснії, котрих було тоді вже до 8.000 в різних повітах. Обтяжений такою працею, не міг заспокоїти потреб душевних всіх наших Українців. Отже з того користали латинські хорвацькі священики і перетягали наших Украинців греко кат. обряду на латинське. В році 1909 висилає Крижевацький Єпископ грекокатолик Дрогобецького священика о. Михайла Уйфалуша, Мадярона² з Бачки, і сей як вказують книги метрикальні осідає в Деветині, діставши юрисдикцію від Єп. Марковича. Мешкає він в комірнім в сільській хаті, і кладе перші основи під заснування парохії в Деветині. Його першим старанням

[стор. 3]

і найголовнішим ділом, старання вибудувати хату для священика. Робота опиняєсь на перешкоди, люди не хотять помочи, бо не вірять, щоб тут коли небудь повстала парохія. Однак мимо то-го діло пішло в перед. Люди з Деветини, Хорвачан і Гайової зло-жили около 1.000 кор. і почалась робота, котрої однак о. Уйфа-люші не докінчив, бо задля слабого здоров'я, мусів з Боснії вернути, і в ріднім селі умер.

Поміж нашими кольоністами пішла агітація, щоб дістати своїх священиків з Галичини. Розумніші почали писати до Експ. Митрополита Шептицького у Львові представляти йому справу. Митрополит навідався до Босні. Наш нарід витав його як очікуваного спасителя. Тоді то митрополит переговорював з Правительством і митрополитом Штадлером в Сараєві, щоб креова-ти нові парохії на

¹ О. Андрій Сегеді не був хорватом, але русином. Примітка Р. Мизя.

² Русина з Коцури - примітка Р. Мизя.

разі пять, щоб обсадити їх галицькими сьвящениками які би були субвенціоновані Правительством по 2.000 корон. Крім того Центральне Правительство віденське як також Апостольська Столиця в Римі згодилися щоб для Архи Єпископа Штадлера в Сараєві був іменований генеральний Ви-карій для греко кат. в Боснії і Герцеговіні в особі о Дра Жука, ре-ктора духовної семінарії у Львові. Так і сталося. В 910 прийшла номінація а Правительство в Сараєві поставило в бюджет 15.000 кор. з того 8.000 для 4 сьвящеників, а 7.000 кор. для генерального Вікаря. Першим галицьким сьвящеником у Боснії був о. Фелікс Щурко, родом з Перемишля, безженний, який осів в Прняворі, яко сопомочник зразу для о. Андрея Шегеді.-

По смерті о. М. Уйфалюші був завідателем для парохії в Деветині о. Йосафат Ковальчук, єромонах Ч. Т. Студити, який

[стор. 4]

мешкав на Камениці в монастирі, звудованім коштом і заходом Митр. А. Шептицького. Сей монастир в котрім перебувало двох сьвящеників положив не аби які заслуги для наших кольоністів. Нарід горнувся до них, яко до своїх, сторонив від Андр. Шегеді, яко чоловіка чужого, і в той спосіб держався свого обряду і народности. Справа будови дому парохіяльного ішла в забуте. Не потребував його о. Ковальчук, бо сам строгий аскет, мешкав на Камениці, і не журился тим, щоб діло прискіпити. Нарід сам поклав основи, роботу розпочав, але дерево гнило на дощі не по-крите. Корисніший оборот взяла ся справа, як адміністратором для Деветини став о. Андрей Абрагамович, також єромонах з Камениці, чоловік котрий посідав дещо більше образования і більше меткий до такого підприємства. Сам працював коло сеї будови, валькував стіни, вставляв підлогу і заохочував людей до жертв і до праці. Богато до сеї праці причинився о. Щурко, котрий зіставши самостійним парохом в Прняворі, по кинені суспензії на Андр. Шегеді через Єп. Марковіча часто навідувався до Деветини і давав поради людям.

Деся у червні 910 р. прибув до Боснії о. Др. Жук генеральний Вікарій, прубув до Деветини, застав будову так далеко доведену, що вже в одній кімнаті міг замешкати кілька днів, бо кімната була в середині витинкована і були вікна і двері. О. Абрагамович адміністрував парохією до 1 червня 911 року, то є до прибуття

о. Юрія Колодій з Галичини, зі Старої Соли біля Старого Самбо-ра, де він був сотрудником. Мене вислав до Босні Ексц. Конст.³ Чехович, Єп. Перемиський, той котрого Москалі в Перемишлі замучили. Приїхав я сюди з женою, і застав я в Босні вже о. Дра Жука в Сараєві, о. Щурка в Прняворі, а о. Мих. Кіндія в Козарци біля Баня Лука.

[стор. 5]

Нарід приняв мене з отвертими раменами. Кинувши оком довкола побачив відразу, що мене чекає страшна праця, хата невикінчена, бракували ще підлоги, всюди крім одної кімнати, вікон, печів, кухні, а се передновок, де нарід не має гроша. О. Шуман (Schumann) приняв мене холодно, бо він бачив що я єму відберу хліб, який мав з наших людей, що йому відберу і ґрунт, який він собі присвоїв через посідання. Старостою в Прняворі був тоді Вшеполяк Стонавскі. В церкві бракує всього навіть най-конечніших річий до богослуженя, на Хорвачанах був тільки один служебник, один діравий витертий фелон, каплиця ліпянка, в котрій помістилося ледво 100 людей, на Гайовій капличка, в ко-трій стане сьвященик сам і провізор, а дяк вже на дворі на сонці і на дощи, річий церковних зовсім нема крім служебника.

Город на котрім тепер дім парохіяльний був призначений для Громади Деветинської, отже хата стояла на чужім ґрунті, весь ґрунт парохіяльний був в руках о. Шумана (Schumanna).

Почав я організацію парохії від підвалин. Почав робити переговори з о. Шуманом (Schumannom) що до поділу ґрунту на римо і греко кат. парохіяльний ґрунт. О. Шуман (Schumann) не хотів ні чути о тім. Пішов я до Староства. Пан Стоновскі збув ме-не нічим, кажучи, що це належить до Єпископа і до генер. нашого Вікаря. Справа опинилась о Сараєвське Правительство, а позаяк Староство вороже мені, все... проте справа тягнулася і не зістала полагоджена.

В р. 912 для Боснії зістав іменований міністром Поляк Білінский. Приїхавши до Сараєва, явилась у него українська депутація на чолі о Дра Жука, котра устно і письменно предложила всі на-ші кривди

³ Константин - примітка Р. Мизя.

[стор. 6]

і поробила від себе різні домагання. Міністер вислав старосту в Тузлі Барона, ніби Русина, котрий обїхав наші кольонії і провірів на місци всі наші домагання. В наслідок того пішов і поділ ґрунту легко. Город на котрім стоїть будинок парохіяльний остав для греко кат. парохії, площу під церкву поділено на дві части, цей кусник де стоїть сама церков остався для римо кат. парохії, так на се я згодився, а церков спільна як і перед тим, як довго сей будинок буде стояти. Зі шкільного ліса я дістав для гре-ко кат. парохії 30 дулумів ліса, а 40 дулумів ліса також прийшло для нас з того кусника землі, котрий лежить при теперішнім гре-ко кат. цвинтари. Правительство обіцяло вибудувати цистерну, що і дійсно зробило 914 року. Справа шкільна, щоб правитель-ство вибудувало школу на Деветині, де учивби Українець учитель також і української мови, не повелось.

Латинський парох о. Шуман (Schumann) лютився на мене, при кожній нагоді старався мені допечи. Коли прийшли вели-кодні свята разом, і коли я поставив божий гріб в велику пятни-цю, то він разом з Мазурами розкинув гріб. Справа опинилась о лат. лат. Ординаріят, по розслідуженю Єпископ Гаріч, наслідник Марковіча, переніс його на Раковац, а на Деветину прийшов з Раковца о. Маріць.

Між тим і староста почав мститись на мні при кожній нагоді. У своїй заїлости розпорядив на неділю візиту коней на 11 год. отже на час правлення Служби Божої і то біля церкви. Позаяк лю-ди отягалися від сего обовязку, то патруля жандармска розга-няла людий з під церкви до хати по коні, коли я перед самою Службою Божою візвав люди щоб всі пішли до церкви, жандармерія оскаржила мене перед старостою о бунт проти власти. Пішла справа до суду. Стороничий судия, на підставі ложних зізнань, засудив мене на 15 днів арешту з заміною

[стор. 7]

на 150 кор. кари грошевої. Я зробив відклик до висшого суду, а рівночасно скаргу на старосту до Правительства в Сараєві і пере-дав справу нашому послови Василькови. Суд в Банялуці увільнив мене від вини і кари, а се мало такий наслідок що пана Стонав-ского попри інші переступства свої, о які я його оскаржив, і за се послідне зістав перенесений до Власеници.

Позаяк я сейчас побачив, що від людей мало зискаю на докінчення хати парохіяльної як також на інші будинки, зробив я німецьку відозву до німецького народу в Австрії і почав розсилати з просьбою на надіслання жертв на будову церкви в Деветині. І пощастилося. Назбирав кілька тисяч корон, частину ужив на докінчення будови хати, на нові економічні найпотрібні-ші будинки, і закупив я нумер городний від Івана Ніколіна для греко кат. парохії за ціну купна продажі 2.000 кор. Там пляную я вибудувати церков з каменя, котрий маю в камяній горі на тім городі і новий будинок парохіяльний, отже задумую перенести парохію на висше згадане місце. Нумер городний вдовиці Пара-ски Максимович, котрий лежить проти купленого нумеру, задумую замінити зі шкільним нумером, і в той спосіб перевести ко-масацію, за що думаю мої наслідники будуть мені вдячні, згада-ють за мене не злим тихим словом.

На Гайовій розпочав я будову церкви деревляної ще 912. ро-ку. Справа ішла з початку тяжко, хоч нарід мимо своєї бідноти показував добру волю, то староста Стонавскі робив перешкоди жадаючи плянів і кошторисів, хоча від других сего не жадав. Плян се річ дорога, коли я розпочав будову не питаючись дозво-лу Староства, староста застановив будову.

[стор 8]

Справа опинилась в Правительстві котру попер ще о. Мітрат Др. Жук і староста дістав по носі. Будова пішла дальше легко і нині майже на укінченню, нема лиш фондів її прикрасити, бо се час воєний.

Рівнож і на Гайовій зістав переведений поділ ґрунту церковного. Римо кат. парохія дістала 20 дулумів, а греко кат. парохія 30 дулумів для греко кат. парохії і 30 дулумів для греко кат. дяка, отже разом 60 дулумів. Крім того церков під будову дістала 5 ду-лумів зі шкільного ліса. З парохіяльного ліса зістала вибудувана церков.

На Хорвачанах нема жадної землі царскої, бо наші люди купували за готівку від Сербів і від Турків, з початку дуже дешево. А позаяк се земля дуже добра, проте там люди при своїй праці і ошадности прийшли до майна. По війні, щасливо для нас скінче-ній, буде будуватись і там церков мурована.

Замітка

Парохіяльної хроніки не писали всі отці парохі Девятини, задля чого многі справи не спімнуто. Далі зачав нотувати події важніші о. М. Юриста, парох.

[стор. 9]

О. Андрей Сегедій, перший парох в Девятині від 1900 року, був переміщений до Дальмації і ту в дуже тяжких обставинах вмер. Другий парох в Девятині о. Уйфалуші був короткий час опісля і в молодім віці вмер. Третій парох в Девятині о. Юрій Колодій відіхав 1923 року до Галичини. По війні наступили великі зміни і політичні як і церковні. Серпско-православна Церква в новім королівстві Югославії щедро морально і матеріально підперта від властей почала наших грекокатол. Українців тягнути на відпад від прадідної грекокатол. віри на схизматицку православну віру. Були числені випадки і тероризування і силування на відпад від віри. В тій поганій за наш бідний народ агітації наймився за Юдин гріш монах-братчик Василь Віктор Стрільчик із чина св. Василія в Крехові. Вернувшись з Італії 1920 року, де був в італ. полоні, апостазував від віри.

[стор. 10]

Монах⁴ В. В. Стрільчик, хотая без шкіл, бо немав навіть одної скінченої гімназії, зістав 1922 року висвячений через російського митрополита Антонія (котрий утік до Югославії через большевиків) на православного священика. Він перебував в селі Хорвачанах, а завідує і селом Лішня, де на початку було найбільше его прихильників, бо село велике. В Хорвачанах власти відобрали грекокат. церковцю зі церков. ґрунтом, і та церковця опісля звалена, а на тім місци побудовано державним коштом гарну муровану церкву і парох. дім (на оден поверх). Всьо тепер перенесено у власність серпско-прав. митрополії в Баня Луці.

В селі Хорвачани (філіяла Девятини) було в той час великої борби за віру. Многі були невинно карані, але більшість наших грекокатол. парохіян. помимо великих переслідувань, Божою ласкою встоялося досі в вірі. Агітація апостати В. Стрільчика, хотая дуже зручна, таки не зломила віри наших Українців-Галичанів в Босни.

⁴ Бувший початкуючий монах, що з власної вини опустив крехівський монастир, де перебував на другій новіціатській пробі після повороту зі світової війни і побуту в Босні першого. Був переплетник. Доповнив М. Камінецький.

[стор. 11]

Року 1923 в літі видіхав о. Юрій Колодій на все до Галичини. Був то ідеальний священик, але хоровитий. Тяжка пасторизація в Босні, вірска борба, різні процеси перед властями підкопали його здоров'я. По нїм переняв парохію молодий наш священик із Галичини о. Павло Теодорович і був в Девятині до вересня 1928 року. Був дуже працюватий священик, добрий проповідник. Люди його дуже любили. Велику памятку полишив по собі, що побудував гарний мурований парохіяльний дім року 1924.

Зміна настала також, що 1923 року Апостолська адміністра-тура для грекокат. в Босні була знесена, а ціла Босня в церковній справі була злучена з єпархією в Крижевцях.

Владика крижевацький Др. Діонізій Нярадий зістав для Бо-сні найліпший батько. Владика крижевацький має юрисдикцію над всіми грекокатол. різних народностей в цілій державі Юго-славії.

[стор. 12]

Року 1928. 15/9 приїхав на парохію Девятина о. Михаїл Юри-ста, родом із Петликівців, повіт Бучач, Галичина. Ще від 1904 року із родичами як малий хлопець замешкав в Прняворі. Він по ряду пятий завідатель грекокат. парохії, бо інші монахи були в заміні. Правда, що пару неділь року 1928 приїзджав відправляти св. Богослуження до Девятини о. єпископ. вікарій Франьо Латко-віч із Баня Луки, де був наміщений після відїзду о. мітрата Алек-сія Базюка, котрий відїхав до Львова.

О. М. Юриста, як домашний і перший із босянських поселе-нців вишколований священик, знаючи дуже добре югославянські відносини, без іяких ілюзій, принявся до тяжкої праці між своїми. *Nemo propheta in patria sua*,⁵ завважив зараз о. Юриста. Було йому дуже прикро, бо агітація апостати монаха В. Стрільчика була ду-же проти о. Юристи. Але пізніше всьо втихло, а Господь благо-словив працю.

Десь 1930 року єпископським розпорядженням

[стор. 13]

село філіяльне, де була церква, Гаєва, припало до нової основаної пархії в Лішні. Парохія рівнож дістала державну основну школу в Девятині. Наші люди дали половину грошей на будову школи. Друга

⁵ Ніхто не є пророком у своїй батьківщині (цитата з Біблії) - переклад Р. Мизя.

школа побудована в Хорвачанах, а трета в Кадінянах за наших поселенців, котрі замешкують в Алексичах, Бошковицях, Кадінянах і Яружанах.

О. М. Юриста много трудився, щоб була школа в Девятині побудована і се успіло помимо перешкод, котрі були за тим, щоб в Девятині, котре є село нове і виключно замешкане поселенцями, немало своєї школи. Коло парохії організовано кооперативу-щадничу касу. котра много допомогла своїм людям. Основано чи-тальну просвіти на сдтатутах “епархіалне катол. акцію” із секці-ями.

Приступилось до найважнішого для села діла, до будови нової церкви року 1936.

[стор. 14]

Стара спільна церква була замала і почалася валити. Не було можности, щоб поправляти разом церкву з римокатоликами Поляками. Не було би добре з тої причини, що стара церква була в повній власности римокатол. парохії.

Ще року 1935 нароблено і випалено 80.000 цегли, звезено каміня 160 куб. метрів і приправлено деревляний матеріал, пісок і вапно. Плани до церкви виробив професор Подгорский в Загребі. Гроші за будову церкви збералося по квестах по Босни, дещо в церкві, дещо дарунки від чужих парохій. Свої парохії в Босни котрих є всіх 10 на просьбу не дали нічого крім Дуброви Старої. Преосв. Владика дарував 20.000 Дінарів. Сам о. М. Юри-ста ходив на квест до бачванских Українців і ту зібрав понад 10.000 Дін. Люди давали від дунума 1,5 Дін., а декотрі і більше, так що почато будову церкви в надії на Божу поміч. 1936 року мурованя піднявся майстер Флоріян Сімадоні із Маховлянів і Перо Дякометі із Пакраца в Славонії.

[стор. 15]

Під осінь 1936 року церква з куполою була накрита бляхою. Люди дуже дивувалися, що так скоро моглося покрити церкву так велику, найбільшу до сих часів нашу грекокатолич. церкву в Босні. Поміч на молитви людей і священика Господь очевидно післав чудесну.

Року 1937/1938 церква докінчена і вже священик служив в ній. Всьо коштує при будові церкви приблизно 85.000 Дін, а по “про-рачуну” мала коштувати майже три разу тільки. Люди парохіяни робили охотно даром і привозили матеріал. Римокатолики Поляки не

хотіли помочи ані оден з роботою ні з грошем. Видно як вони забули, що стару церкву будували 1901-1902 разом Українці і Поляки. Та більше працювали Українці. За се кажуть люди, буде Бог карати віроломних Поляків. Так їм валиться всьо що пічнуть, а нема ні згоди між ними, так як між Українцями. На будову церкви ще докуплено 45.000 цегли. Церква довга 21,5 метра, широка 9,5, а висока 25 м. з хрестом. Стель візантійсько-український.

[стор. 16]

В літі 1938 року дано помалювати церкву, лише декоративно, а образи пізнійше за суму 5.200 Дін, як рівнож поставлено всі ринви і інше.

Дня 18/IX 1938 відбулася надзвичайна парада в Девятині. Преосвящений Владика Крижевацький Кір Діонізій освятив церкву. Позаяк в сей рік падає 900-річний ювілей проголошення Преч. Діви Марії Царицею України за князя Ярослава і 950-ліття хрещення Руси-України за князя Володимира Вел. церква поставлена під охорону Матері Божої і празник не буде головний на св. Кирила і Методія, але на Успеніє Пресв. Діви Марії.

В олтар поставлені на вічний спомин моцї св. архідіякона первомученика Стефана і св. мученика Северіяна.

На памятку хрещення Руси-України поставлено памятний хрест і посвячено на Воздвиженна Чесного Хреста. На хресті над-пись молитви Вселенского Арх. Папи римского Пія XI “Боже спаси Україну-Русь”.

При посвяті церкви висвячено домашнього богослова Фелі-кса Біленького на священика. Участь нашого народа була дуже числена, як рівнож велике число (500) душ приняло св. причастя.

При обрядах і церковних функціях помагали о. декан Григо-рій Біляк із Прнявора, о. Франьо Латковіч еписк. вікар і декан із Баня Луки, о. Бранко Бандіч. В нашій Босні отсим одинока наша церква в Девятині має архієрейське свячення. Люди до церкви ходять числено, так що церква що неділі і свята

[стор. 17]

повна, слухають проповіді і приступають майже всі до сповіди, як і до св. причастія.

Спів є по взорі галичанським. Нарід всьой співає в церкві ра-зом із дяком Васильом Шагадин, котрий із Галичини приїхав 1912 року і є іспитований дяк.

До церкви о. М. Юриста поставив два нових фелонів, один зелений, а другий світлий, та інші потрібні речі.

Преосвящений Владика купив около 30 дунума поля в Девятині, котре поле уживає священник. Кілько є поля і інше можна бачити в архіві “реляції при канон. єпископській візитації”. Всіх вірних є 1500 в парохії Девятина із селом Хорвачани, Поточани, Просек, Гумеро, Друговічі (прняворський повіт), та Алексічі, Бошковічі, Кадіяні (банялуцький повіт), Яружани, Довічі.

Дня 10/4 1940 упокоївся в Господі наш дорогий Владика Др. Діонізій Нярадій на канонічній візитації в Мрзло Поле, в Жум-берку. Умер нагло... Сего року малося прославити 25-ліття єго єпископства, але Господь зарядив інакше. Ніби передчуваючи смерть покійний Владика Діонізій написав перед гарне посланіє священникам і вірним. В посланію, котре починає “За все дякуйте, се хоче Бог від вас у Христі Ісусі” (I Сол. 5, 18) - заохочує, щоб пізнати Христа Господа і жити по єго примірі.

[стор. 18]

“Трудитися, щоб полюбити Господа, бо солодкий Господь” (Пс. 33) “В сім є життя вічне, щоб пізнали Тебе єдиного Бога правдивого і котрого Ти післав Ісуса Христа” (Іван, 17, 3).

6/4 1941 почала війна. Німецька і югославянська армія сударилися. Югославія хутко за 14 днів розбита і нестало її. Ми тепер у Хорвацькій Державі.

29. IX. 1942 переняв завідательство парохій опорожнених (Деветіни по о. Юристім; Хорвачан - відділених через Еп. Ординаріят в осібну парохію - по о. Мироні Гірйоватім) Микола Ми-хайло Камінецький ЧСВВ, сотруди́ник парохії в Загребі. Дня 12. липня 1943 по замордованню римокатолицького пароха о. Антона Дупловіча в Гумері переняв і адміністрацію римокатолицьких (польських) парохій Деветіне і Гумера. Декретом Ординаріату ч. 426/46 з 13. IX 1946. адміністратором парохій Стара Суброва і Камениця (се змінене на його просьбу декретом ч. 478 з 7. X. 1946 у його сотруди́нстві), а репрезентативним парохом іменованій Впр. о. декан Григор Біляк.

7. липня 1950. офіцери УДБИ під проводом майора з міністерської УДБИ з Сараєва Єремїї Періча з Беліни (капітан Войо комендант з Прнявора і заставнік Церіч) перевели кількагодинну ревізію в парохіяльнім домі в Деветині (Церіч розбив двері до канцелярії) в часі відсутності завідателя Камінецького в Камениці і

вечером заарештували серед особливих обставин заві-дателя (нарід зазвонив, зобрався етц.), вивезло фірою-автом. Вязнили в УДБІ в Прняворі до 10; від 10. VII. до 23. лютого 1951. в УДБІ в Сараєві; до 28. лютого в окружній вязниці в Сараєві, від 1. III. до 5. червня 1951. в “црні кучі” окружної вязниці в Баня Лу-ки. Суд окружний в Баня Луці звільнив (без властивого докінчення процесу) завідателя, - зібралося около 100 вірних які прийшли на ту розправу 8-го мая - від оскарження, бо явні тужіоц відступив від оскарження (котрого не міг доказати). Акт 63/513 з 1. III. 1951 і 5. VI. 1951. Завідував парохією Впр. о. Стефан Матус, парох Лішні і Впр. о. Данило Герак.

КНИГА ЧЛЕНІВ БРАТСТВА
ПРЕСВ. СЕРЦЯ ГОСПОДА НАШОГО
ІСУСА ХРИСТА В ДЕВЕТИНІ

1. Головчук Гринь
2. Головчук Олена
3. Головчук Микола
4. Головчук Анна
5. Головчук Семен
6. Макух Михайло
7. Макух Анна
8. Новосад Іван
9. Новосад Анна
10. Садовський Василь
11. Маланчій Микола
12. Садовський Марія
13. Маланчій Анна
14. Рибчин Микола
15. Слободян Петро
16. Мельник Олекса
17. Готюр Іван
18. Шагадин Стефан
19. Шагадин Василь
20. Мервяк Юстина
21. Рибчак Палагна
22. Рибчак Анна
23. Винничук Михайло
24. Садовський Семен
25. Садовський Настя
26. Садовський Яким

27. Чорняк Петро
28. Макух Антін
29. Мицик Стефан
30. Бенцал Іван
31. Гарасимчук Ксенія
32. Рибчак Федор
33. Макух Каролька
34. Гуцман Стефан
35. Гнида Василь
36. Мосорка Василь
37. Капітан Федор
38. Капітан Параскева
39. Баліцький Анна
40. Баліцький Юлія
41. Баліцький Текля
42. Бащин Марія
43. Мицик Марія
44. Максимович Йосиф
45. Максимович Параска
46. Береза Текля
47. Кулешка Іван
48. Чорняк Зофія
49. Комарчевська Євд.
50. Мельник Кат.
51. Бучко Розалія
52. Шагадин Анна
53. Гевюк Стефан
54. Гарасимчук Яцко
55. Ніколін Анастасія
56. Магомет Анаст.
57. Павлишин Тимко
58. Василик Гнат
59. Василик Марія
60. Стацишин Микола
61. Чорняк Зофія
62. Кулешка Ірена
63. Токарський Йосиф
64. Ковбас Марія
65. Змисьний Марія
66. Валенга Анна
67. Облещук Теодор
68. Стосецька Саломія

69. Мицик Параска
70. Стоєцька Марія
71. Садовська Юстина
72. Курцаба Ірена
73. Гнида
74. Сапун Марія
75. Облещук Настя
76. Сапун Марія
77. Сапун Анна
78. Лешишин Катарина
79. Сагатий Анна
80. Марищук Матрона
81. Шмігельський Палагія
82. Курцеба Марія
83. Москалик Агафія
84. Коваль Євдокія
85. Коваль Текля

ЩЕ ОДИН СПИСОК

1. Кулешка Катарина - Дев'ятина
2. Пристайко Катарина - Дев'ятина
3. Рибачек Юстина - Хорвачани
4. Капітан Параскева - Дев'ятина
5. Дацишин Марія - Хорвачани
6. Закалюк Анна - Хорвачани
7. Рибчин Дмитро - Дев'ятина
8. Рибчин Софія - Дев'ятина
9. Рибка Марія - Дев'ятина
10. Федор Текля - Дев'ятина
11. Саварин Анна - Дев'ятина
12. Нагірний Пелагія - Дев'ятина
13. Юриста Марія - Дев'ятина
14. Юриста Нада - Дев'ятина
15. Юриста Вірка - Дев'ятина
16. Юриста Любка - Дев'ятина
17. Юриста Корнелій - Дев'ятина
18. Кулешка Стефан - Дев'ятина
19. Кулешка Ксенія - Дев'ятина
20. Кулешка Йосафат - Дев'ятина
21. Кулешка Євгенія - Дев'ятина
22. Свенціцька Ксеня - Гаєва
23. Посадовська Анна - Гаєва

24. Береза Петрунеля - Гаєва
25. Посадовський Михайло - Гаєва
26. Барановська Корнелія - Хорвачани
27. Рибачук Настя - Хорвачани
28. Рибачук Стефанія - Хорвачани
29. Демянчук Анна - Хорвачани
30. Бучко Розалія - Дев'ятина
31. Дацишин Текля - Хорвачани
32. Дацишин Анна - Хорвачани
33. Канюка Василь - Хорвачани
34. Канюка Катарина - Хорвачани
35. Канюка Марина - Хорвачани
36. Дацишин Настя - Хорвачани
37. Ільчишин Текля - Поточани
38. Рибачук Іван - Хорвачани
39. Сав'як Текля - Дев'ятина
40. Прихода Марина - Дев'ятина
41. Воринська Зофія - Дев'ятина
42. Мазник Юлія - Дев'ятина
43. Корпак Марія - Хорвачани
44. Демкович Настя - Хорвачани
45. Степанів Дмитро - Просек
46. Лецишин Марина - Хорвачани
47. Береза Анатасія - Гаєва
48. Посадовська Михалька - Гаєва
49. Свенціцька Катарина - Гаєва
50. Мокрицький (Кучинський) Марина - Алексічі
51. Пацька Марина - Дев'ятина
52. Костюк Анна - Дев'ятина
53. Винничук Анна - Дев'ятина
54. Беліцька Магда - Дев'ятина
55. Мокрицька Анна - Алексічі
56. Головчук Марія - Дев'ятина
57. Лецишин Катарина - Дев'ятина
58. Кандюк Анна - Дев'ятина
59. Сапун Марія - Дев'ятина
60. Овсік Анна - Бошковічі
61. Лецишин Анна - Дев'ятина
62. Пацька Текля - Дев'ятина
63. Кобиця Анна - Дев'ятина
64. Головчук Анна - Дев'ятина
65. Заставний Франка - Хорвачани

66. Ткачик Катарина - Хорвачани
67. Терлюк Атаназ - Хорвачани
68. Гуцман Михалька - Дев'ятина
69. Костів Настя - Дев'ятина
70. Моравський Степан - Гаєва
71. Стасишин Теодозія - Алексічі
72. Маковська Теодозія - Хорвачани
73. Пітка Зофія - Скуцяни
74. Гудз Анастазія - Хорвачани
75. Корпак Іван - Хорвачани
76. Курило Катарина - Дев'ятина
77. Степанів Марія - Хорвачани
78. Стоєцька Євдоха - Дев'ятина
79. Козярська Гелька - Дев'ятина
80. Посадовська Михалька - Дев'ятина
81. Козярська Надія - Дев'ятина
82. Фігурик Кость - Хорвачани
83. Рацька Марія - Дев'ятина
84. Москалюк Марія - Дев'ятина
85. Федор Текля - Бошковічі
86. Костюк Анна - Дев'ятина
87. Патель Марія - Дев'ятина
88. Гудз Анна - Дев'ятина
89. Гудз Марія - Хорвачани
90. Пітка Марія - Скуцяни
91. Дерег Марія - Хорвачани
92. Сорокати Марія - Поточани
93. Сапун Марія - Хорвачани
94. Канюга Марія - Поточани
95. Овсік Євгенія - Поточани
96. Маковська Франка - Хорвачани
97. Корпак Стефанія - Хорвачани
98. Безушко Настя - Хорвачани
99. Терлюк Настя - Хорвачани
100. Канюка Анна - Поточани
101. Бригадир Анна - Хорвачани
102. Бенцал Текля - Хорвачани
103. Каленюк Галька - Поточани
104. Чорняк Марина - Дев'ятина
105. Бобрик Михайло - Хорвачани
106. Степанюк Михайло - Просек
107. Заставний Дмитро - Хорвачани
108. Степанюк Василь - Скуцяни

DR. MIRKO BOIĆ

**PROGON
GRKO-KATOLIKA
U BOSNI**

Pretisak iz „Katoličkog lista”, Zagreb, 1925. g.

Агітація, поширення і закорінення православ'я серед українців у Боснії може у своїх початках була наслідком конфлікту який відбувся у зв'язку з Василем Стрільчиком. Пізніше, нема сумніву, вона була придумана і систематично проводжуванa верхами Сербської Православної Церкви і мала підтримку держави, а може й самого королівського дому династії Караджорджевичів.

Сербська Православна Церква, розуміється, мала свій інтерес в цьому - поширення своєї пастви. Інтерес Караджорджевичів був у цьому, що вони були споріднені з російською династією Романових і рефлектували на російський царський престіл, оскільки в Росії замість радянської влади буде відновлена монархія.

З тих двох джерел надходили і фінансові засоби для будови церкви в Хорвачанах, видавання православного вісника ("Православник", який 1937 року почав виходити у Новій Дуброві українською мовою), оплати священиків, нагороди агітаторам і відступникам від католицизму, тощо.

Поширення православ'я серед українців грекокатоликів у Боснії було і остало "білою плямою" історії цієї галузки нашого народу. Це явище важко дослідити. Нам недоступні архіви де знайшлися б документи, які кинули б більше світла на це. Напевно чимало того знайшлося б в архівах Патріархії у Белграді, може у Сремських Карловцях, Православній єпархії у Баня Луці, оскільки тут не був знищений архів під час Другої світової війни.

Остали лише деякі опубліковані записи. Один з них і цей о. д-ра Мірка Боїча. Його Ординаріят Крижевської єпархії вислав до Боснії, щоб особисто все дослідив і відтак подав звіт до Конзисторії. О. Боїч знав українську мову, вивчав теологію у Львові, а був і одружений з українкою. Знав і цей край. Він тут, у Власеніці, народився 1888 року, а у Завідовичах був душпастирем з 1914 по 1919 р. До Боснії, у справі дослідження православної агітації, прибув у часи коли був парохом у Дюрдєві.

Уважний читач зауважить, що у 25-у номері часопису "Katolički list" нема продовження звіту Боїча. Властиво, нема ані того 25-о номеру. Ані в одній бібліотеці, або в приватній книгозбірні,

його не знайдено. В Університетській та національній бібліотеці в Загребі навіть зазначено - бракує 25 номер. Можна догадуватись, що він був конфіскований. Може якраз причиною конфіскації був звіт о. М. Боїча, бо він дуже гостро критикував однобічне ставлення органів жандармерії і державних чиновників у всіх грекокатолицько-православних конфліктах у Боснії, бо вони попирали православну сторону. Але, у 26-у номері того часопису знов публікується цей звіт Боїча в органічній цілісності з попереднім, що було у 24-у номері. Неначе б нічого не бракувало. Може автор або редактор трохи змінили текст, усунувши слова які дразнили цензорів, і конфісковане було повторено.

Подібних до цього текстів є більше і їх, оскільки буде можливість, також публікуватимемо у таких або схожих збірниках матеріалів до історії українців у Боснії.

Великдень у Баня Луці 1962 р.

Historički pregled

Unatrag kojih najviše 50 godina počeli su se naseljavati u Bosnu Rusini, a nešto i Poljaci iz Galicije. Materijalna oskudica u vlastitoj domovini i nesređene tamošnje socijalne prilike prisilile su te siromašne ljude, da traže sebi bolje zaklonište i teren za svoju prirodenu marljivost i ekspanzivnu sposobnost. Nekoji su ponijeli sobom iz Galicije i koju krajcaru, te su sebi mogli tim u Bosni priskrbiti koji komad jeftinog zemljišta, a i bosanska vlada je išla tim kolonistima na ruku dijeleći im na obrađivanje neplodno zemljište t. zv. krčevinu i beskatmatne zajmove. S ovim zajmovima ljudi se nisu htjeli da terete i tako ovu pogodnost nisu u dovoljnoj mjeri iskoristili, nego su radije čistili krčevinu, i tako polahko utvrđivali temelje svom novom obitavalištu, proširujući svoj imetak vlastitom uštednjom. Možemo si sami pomisliti, s koliko neprilikama imali su se naši mladi kolonisti od početka svog dolaska da bore, ali njihova je izdržljivost bila ponad sve jača, i doskora se na narodnom bosanskom krčevinskom tlu počela da talasa zlatoklasna pšenica. Naravski da je djelovanje kolonista imalo silnog upliva i na naše urođenike, koji su vidjeli bolji primjer u kultiviranju zemljišta, te je prema tome produktivna moć našeg seljaka u velike poskočila, pa možemo reći, da su kolonisti u dvostrukom pravcu postigli lijep uspjeh. To mi je morao priznati svaki objektivni posmatrač.

Ali kolonisti donijeli su sa sobom i lijepi konstruktivni duh mira i snošljivosti; vlast nije s njima imala nikakva okapanja. Rusin je nadaleko poznat sa svoje radljivosti i pokornosti; on radi, moli se i sluša, a za druge stvari nije ga ni brige. Zato se možemo tješiti i pohvaliti, da smo u Bosni dobili vrlo dobar, podesan i rentabilan element i materijal.

Rusini (ili bolje Ukrajinci) su se naselili najvećim dijelom po zapuštenim zemljištima banjalučkog okružja, te usljed tamošnjeg terena vrlo su raštrkani. Državna statistika ih je nabrojala oko 12.000 a čini se, da ih ima još više.

Njihovoj vjerskoj organizaciji nije se nažalost ispočetka dosta brige posvetilo. Križevački vladika Drohobecki misleći da ti kolonisti u Bosni spadaju pod njegovu jurisdikciju poslao im je za župnika **Andriju Segedija** sa sjedištem u Prnjavoru. Naravski da on sam nije mogao u tako raštrkanoj i dimenznoj župi udovoljiti svim pastoralnim dužnostima, ali ipak je poznati i nikada u srcu kolonista zaboravljeni O. Andrija jako

mного i dobro djelovao, što prelazi sile jednog čovjeka i tako je on prvi udario temelje vjerskoj organizaciji grko-katolika u Bosni. Kako svagdje tako je i ovdje O. Andrija ostavio vidne tragove svog blagotvornog rada. Bog dobri jedino mu može to nagraditi i neka mu bude vječna pamjat!

Kasnije, odlukom sv. Stolice potpali su grko-katolici u Bosni pod jurisdikciju teritorijalnih rimo-katol. ordinarija, koji su za svog gen. vikara za vjernike grčkog obreda imenovali Dra **Josipa Žuka** sa sjedištem u Sarajevu. Dr. Žuk dao se odmah na realno uređenje svog vikarijata, osnivajući župe, a svećenike je dobivao iz Galicije. Tako je pastorizacija vjernika uvelike pokročila naprijed.

Zamašnog utjecaja i neprocijenjenih zasluga za naše koloniste imao je lavovski metropolita grof **Andrija Šepticki**, i njemu se imade najviše zahvaliti što je vjerski život kolonista mogao da ide svojim tokom. On je sam obilazio koloniste, starao se za sve potrebno i velike žrtve za njihovo dobro pridonio. Najveća mu je zasluga što je kao u nekom centru kolonija u Kamenici iz vlastitih sredstava kupio zemljište, i sagradio lijepi manastir, te ga predao redovnicima sv. Teodora Studite, koji bi imao da bude rasadište, duševna i duhovna blagajna za sve koloniste grčkog obreda. Razumije se, da je sad probujao pravi život, a osobito otkako bi od sv. Stolice imenovan apostol. administratorom za sve grko-katolike u Bosni i Hercegovini **O. Aleksije Bazjuk**, koji se je upravo željeznom energijom, pravom misionarskom revnošću i svetačkim zelumom bacio na definitivno uređenje svoje administrature, i pod njegovom je rukom stvorena jedna formalna dobro organizovana i već prema početnim teškim prilikama dovoljno providena nova crkvena pokrajina. Djelovanje O. Bazjuka ne može se jednim perom ocijeniti. U najnovije doba pripojila je sv. Stolica radi prevažnih crkvenih razloga, stvorenih najvećim dijelom poslijeratnim općenitim prilikama, sve grko-katolike u Bosni i Hercegovini eparhiji križevačkoj i tako naši kolonisti ponosno stupaju u novu fazu svog života.

Uvod

Našim narodnim Ujedinjenjem, kad je već prestao zveket bojovnog oružja, i kad je baš najpotrebniji mir i razbor, da se tekovine strašnog rata na svojoj visini održe, da se iskoristi i najmanja energija svakoga pojedinog individua za građenje razrušenog ratnog morala i zajedničkog bratskog života, da se umoreni duhovi smire i otpočinu, dolazi evo druga građanska borba t. zv. kulturkampf, zapodjeta od nesavjesnih političara, demagoga, nekih ultra-Srba i ultra-pravoslavnih za neko t. zv. vjersko ujedinjenje. Nu ovaj boj ne bje se perom i uvjeravanjem i nekim vjerskim

osvjedočenjem nego silom “pobjeditelja” prema “pobjeđenom”, po onoj poznatoj “sic volo, sic jubeo”.

Kao prvi **“ratni plijen”** pobjediteljima imala je da padne **križevačka eparhija**.

Ta to je i onako austrijska “izmišljotina”, “kovanica Marije Terezije”, “austrijska vjera” austrijski “upljuvak na srp.-pravosl. telu”, “magjarski patent”, pa stoga treba i ovu zalutalu braću “osloboditi”, ili u najgorem slučaju uništiti.

U tom se smislu i svojski poradilo na svim frontama. Pokušalo se u **Žumberku**; svom silom se udarilo u **Bačkoj** na Kucuru i R. Krstur, gdje su nam još u živoj pameti progoni i terori nad tamošnjim grko-katolicima i njihovim svećenicima. Prešlo se zatim na **Dalmaciju**, o kojoj smo nedavno čitali “lijepe” stvari; zatim se udarilo i na grko-katolike u **Macedoniji**. Najžešći pak “šturm” izveden je debiliterativno na **Bosnu**, gdje se i onako grko-katolici smatraju “strancima i tuđincima”, a pored toga miran i pošten elemenat, pa će tako s njima brzo “obračunati”.

Preč. Duh. Stol eparhije križevačke delegirao je mene, da obidem naše parohije u Bosni, i da razgledam položaj naših vjernika. Što sam tu vidio i čuo, prelazi svako poimanje jedne evropske države. Neka o tome sami čitaoci izvole suditi. Ja ću donijeti samo ona fakta, koja sam zapisnički ustanovio, saslušavši svjedoke sa vlastoručnim njihovim potpisima pod slovom prisege i sudske odgovornosti.

Vasilj Striljčik

Ovaj moj prikaz ne bi bio potpun, kad ne bih prije upoznao čitaoce sa glavnim herojem pravoslavlja, Vasiljem Striljčikom. On je bio poslužiteljem u jednom vasilijanskom manastiru u Galiciji. Svršio je tek 2 razreda osnovne škole, ali prirođenom darovitošću naučio je u manastiru crkv. staroslavensko čitanje, crkv. pojanje, pismenost, a i neke bogoslužbene čine. Za vrijeme rata bio je zarobljen u Italiji, ali se svojom lukavošću i tu znao snaći, te se nekako ušuljao pod zaštitu velike vasilijanske opatije Grotta Ferrata. God. pak 1920. došao je kao monah u Bosnu i zamolio Apost. Administratora da mu dozvoli, da se može zadržavati na grko-kat. kolonijama, jer radi saobraćajnih neprilika nije mogao da se vrati u Galiciju. On obeća da će za to vrijeme održavati analfabetske kurseve, i učiti narod crkvenom pojanju, što mu je Apost. Administrator i dozvolio, jer se faktično onda nije moglo u Galiciju. On je poslao Striljčika grkokat. župniku u Prnjavoru O. Mih. Kindiju, da mu u rečenim uslugama bude na pomoći. Ali Striljčik je imao posve druge osnove. Njemu se prohtjelo na

laku ruku gospodstva, i znajući da je u Bosni velika oskudica na našem svećenstvu, mislio je da će moći izrabiti nuždu prilika u svoju korist, štoviše staviti Apost. Administratora pred gotovi fakt, te je vremenom počeo sebi dozvoljavati i služenje nekih bogoslužnih čina n. pr. večernju, akatist, propovijed dapače i pod epitrahilom. Naravski, da mu je osobito laskalo, što ga je neuki i poštenu narod radi njegovog habita počeo zvati i "ocem duhovnim". Nu u tom se ljuto prevario, jer kad je presvj. g. administrator doznao za njegove abuzuse, dao ga je odmah k sebi dozvati, i oštro ga prekorivši otpremio ga u manastir u Galiciju. Ali, razumije se nekadanjem "ocu duhovnom" nije prijala manastirska stega i služinački posao, kad je već okusio "gospodski život", te radi svog nedoličnog vladanja bude iz manastira istjeran, i on jednoga dana osvane u Bosni, da svoj narod "prosvijetli" i "privede spasenju". Pod izlikom da će biti grko-katolički svećenik, počeo je obilaziti poznate si kolonije sakupljajući od ljudi potpise, da ga žele imati za "župnika" a ljudi povjerovavši mu, rado mu se i potpisivali. Striljčik ode s tim potpisima u Srijem. Karlovce, i za koji dan vrati se u kolonije već kao rukopoloženi pop, ali još nije smio da pokaže pravu farbu, nego se predstavljao narodu kao posvećeni rimokatolički svećenik, a kasnije da će Apost. Administrator u Banjaluci popustiti, pa da će biti i grko-katolički. Ljudi mu povjerovali, a osobito oni, koji mu se potpisali za župnika, smatrali se u neku ruku kao prema njemu obvezani, i tako je Striljčik nesmetano u Hrvacanima, filijali župe Devetine, gdje je imao najviše pristaša ušao u crkvu, počeo u njoj kao katolički svećenik služiti i tako si tu crkvu prisvojio. Tek od sada počinje otvoreno i javno šizmatičko djelovanje. Kad su neki opazili kuda Striljčik zakreće, odmah su od njega odstupili, ali većina potpisnika i ličnih njegovih prijatelja ostali su mu i dalje vjerni. Naravski da su protesti i tužbe Apost. Administratora pred nadležnom crkvenom vlašću ostali bezuspješni, jer je Striljčik postao moćni stup jedine "državotvorne" vjere u Bosni, te je uzet u državnu zaštitu sve od žandara pa do vel. župana, a za grko-katolike otvorila su se vrata bezakonja i strašnih progona.

Nanizat ću nekoje momente onim redom, kako sam ih na svom putovanju zapisao.

Hrvacani

To je filijala župe Devetine kotara Prnjavor, sada kula Vasilja Striljčika i centrum pravoslavlja. Crkvu su sagradili vjernici grko-katolici još god. 1910., blagoslovili su je oo. Studiti iz Kamenice i predali bogoslužnju. Grko-katol. nadležni župnik iz Devetine dolazio je redovno

svake 3. nedjelje služiti sv. misu. Ipak se u ovu crkvu uvukao odmetnik Striljčik pod izlikom, da je katolički svećenik i tako prevarom preoteo crkvu i učinio je pravoslavnom. Prosvjedi kod srez. poglavara u Prnjavoru, kao i na više vlasti ostali su naravski bezuspješni. Podnesena je prijava drž. odvjetniku u Banjaluci, ali parnica još nije pokrenuta. Isto tako i seosko groblje oteto je grko-katolicima, te ovi nemaju gdje svojih pokojnika sahranjivati, ili ako ih sahrane, moraju plaćati taksu, ili neku vrstu kazne odmetniku Striljčiku. Dogodio se ovaj slučaj: Grko-katol. Semki Kuzma umrlo je g. 1924. dijete. Za svaki slučaj ode ovaj žandarskom naredniku u Hrvaćane pitajući gdje će sahraniti dijete. Ovaj mu odgovori: na seoskom groblju u Hrvaćanima. Poslije sahrane djeteta drugi dan pozove žandarski narednik istog Semka Kuzmu, te ga uputi Striljčiku, da se s njim radi groba "izmiri". Jasno je, da je narednik htio natjerati vodu na Striljčikov mlin, a čudnovato je kako je narednik na zapovjed Striljčikovu "savjesno uredovao". Nu i Striljčikovi crkv. odbornici imaju pravo utjerivanja, jer je otpadnik Švajkovski "uredovno" pozvao Kuzmu i zahtijevao da za upotrebu groblja plati 100 dinara, što je siromak Kuzma morao i učiniti, makar je to groblje od zajedničkih darova grko-katolika bilo pribavljeno. Ljudi se išli žaliti sreskom poglavaru i molili barem parče zemljišta na tom groblju ali im se molbi nije moglo udovoljiti, jer "proces za crkvu još nije gotov", a ovako će im ostati otvorena prilika, da ipak tim načinom natjeraju koju ovčicu u Striljčikovu šalicu, jer kad se za dijete plaća 100 dinara globe valja da će se za odraslije platiti i 1000 dinara, pa će se vidjeti, tko je Striljčik!

Kakva je sila Striljčik, neka ilustrira i ovaj primjer. Kad su otpadnici radi Striljčika nemilice izlemali dječaka Ivana Bojko (o ovom slučaju javnost već zna), smilovao mu se naš vjernik Hrisko Kanjuka, pa je toga dječaka odveo u Banjaluku presvj. Apost. Administratoru, da se žali nadležnoj vlasti, došli su 30. XII. 1922. noću u 8 sati dvojica žandara s opć. knezom i jednim odbornikom u kuću Hriska Kanjuka, svezali ga i odveli u susjednu kuću, gdje je "rezidirao" Striljčik, te su tog Kanjuka pred Striljčikom zapisnički preslušavali, kako je smio dijete odvesti u Banjaluku.

No, kako se čak i g. sreski poglavar u Prnjavoru dao u vjernu službu Striljčiku, neka pokaže ovaj primjer. Istoga Hriska Kanjuka pozove žandarski narednik sa postaje Hrvaćani imenom Sačevski, te ga ispsuje, kako on ne sluša popa Striljčika i da ga Striljčik tužio, te da mora sres. poglavaru na raport. Došavši pred tog poglavara Vladimira Milojkovića - koji naravski o svojim kvalifikacijama ne će znati puno reći - bude mu saopćeno, da je u svojoj kući primao neke Radićeve korteše, te bude osuđen na 4 dana zatvora. Uzalud se Kanjuka proklinjao, da nije

Radićevaca u svojoj kući ni vidio. Bila je to vrlo lukava podmetnuta zamka. Četvrti dan pozove poglavar Kanjuka iz zatvora te mu naredi, da ode Striljčiku, i neka se s njim izmiri, pa da će sve biti dobro. Eto u tom grmu leži zec! Kanjuka se opirao, da ne ide Striljčiku, jer da to nije njegov svećenik, pa da s njim nema nikakva posla, ali mu je poglavar naredio da mora. Budući je narednik rekao Kanjuki, da ga je baš sam Striljčik tužio. Kanjuka je poslao Striljčiku, da mu predbaci kako je mogao na njega ovu gadnu klevetu baciti, ali Striljčik nadajući se dobroj ptičici, počeo ga miriti riječima: “Sada ćemo valjda dobro živjeti”. No ljuto se prevario! Treba naime znati, da je Kanjuka odlučan borac za svoju sv. vjeru i nepremostiva zapreka izdajničkim Striljčikovim agitacijama.

Da se što više grko-katolika prevede na pravoslavlje, osnovao se također i neki “pravoslavni odbor”, koji je uređivao u dvorištu Pavla Figureka, gdje su pozivali grko-katolike da se izjave za neku “ukrajinsko-pravoslavnu” vjeru, a tom zgodom je Striljčik zorno dokazivao, da je to jedna ista vjera kao što i grko-katolička, pokazujući crkvene knjige grko-katoličke edicije, kojima se i on služi. Članovi tog odbora bili su: općinski knez Konstantin Kit s općinskim odborom, srpsko-pravoslavni sveštenik Milan Milanović iz Potočana i učitelj Danilo Polovina, dakle sve sami ovlašteni i privilegovani elementi, da rusinskom seljaku dokažu, da tako “vlast” hoće i da tako mora biti, pa da mu svojim “auktoritetom” utjeraju strah u kosti. Nije onda ni čudo, što se otpadnici groze, da će istjerati “unijatske” svećenike iz Bosne i da oni svi moraju biti pravoslavni, jer je ovo pravoslavna država.

Gajevo

Filijala župe Devetine kotara Prnjavor. Crkva sagrađena isključivo od grko-katolika god. 1914. blagoslovena od presvj. g. administratora Bazjuka i predana bogoslužnju. Župnik iz Devetine redovno dolazi svaki mjesec služiti Službu. Ipak su odmetnici i ovu crkvu htjeli sebi prisvojiti, ali im to još dosad nije pošlo za rukom usljed muževnog držanja naših vjernika.

Ove godine drugi dan Uskrsa, dok su se vjernici u crkvi molili, sakrili se otpadnici u bližnjoj šumici i odatle neprestano iz revolvera pucali, da naše ljude zastraše. Kad su naši iz crkve otišli, napali su odmetnici na tamo prisutnog Pavla Vorinski i htjeli ga tući, ali im je ovaj pred jačom silom morao uteći. Otpadnik Mihail Kurman imao je i revolver. Nato su otpadnici dotrčali pod zvonik, te su tako jako i bjesno počeli zvoniti da se je zvono okretalo oko osovine sve dok nije ispalo srce zvona. Seoski knez Hric Rožek, koji je ostao vjeran svojoj vjeri, bojeći se, da zaista ne bi

došlo do kakvih neugodnosti, za koje bi pred vlašću bio odgovoran, izašao je i treći dan Uskrsa pred crkvu. Pred večer se iz Nove Dubrave, gdje se držao neki pravoslavni zbor, vraćali otpadnici oboružani i napali naše ljude, te umalo da nije došlo do gužve i tučnjave, da nije knez Rožek rastjerao i jednu i drugu stranku.

I čujte što se dogodilo! Sreski poglavar Vl. Milojković pozove kneza Rožeka, i optuživši ga da čini nered u selu i da drži "tajne" zborove, skine ga s kneževе dužnosti i postavi za kneza vođu otpadnika Hrica Kurmana, premda je oko 50 prisutnih ljudi svjedočilo, da je Rožek baš umirio ljude, a isti Kurman da je izazivao i bunio. Tendencija g. poglavara bila je posve jasna: njemu se ne će u srezu mira nego krvi. Ljudi su vidjeli toga dana Striljčika, kako je nešto sa svojim ljudima govorio, a poslije toga se odmah ovi naoružali kolcima, vilama i sjekirama.

Tko je taj novi knez Kurman. Ljudi su ga na svoje vlastite uši čuli, kako je hvalio boljševičku Ukrajinu i nagovarao ljude, da se tamo presele "gdje nema ni cara ni pana". Dakle dobar knez - samo neka je otpadnik. Da se pak zna, zašto je postavljen za kneza, sazvaio je odmah 10. maja opštinski skup na kojem se hvalio da će pozvati otpadnike još iz 2-3 sela, i da će im silom oduzeti crkvu. Njegov brat otpadnik Ivan Kurman hvalio se, kako će oni još takvu vlast voditi, da će on s puškom u ruci stajati na crkvenim vratima, i da će puštati u crkvu koga on hoće. Odakle im takova sigurnost za asistenciju vlasti?

Otpadnik Ivan Kozbura agitirao je za pravoslavlje, da tko hoće u Ukrajinu gdje će dobiti zemlje, neka se kod njega zapiše na pravoslavlje, jer kako u ovoj državi nema reda, da će onaj koji ovdje ostane i krv bljuvati, a on da će prije svog odlaska velikim crvenim slovima napisati, kako ova država stoji na jednom prevarantu. Evo takve elemente odgaja i protežira državna vlast protiv svojih mirnih građana!

Naravski da se i ovdje otpadnici prijete, da svi moraju prijeći na pravoslavlje, jer je ovo pravoslavna država, pa ako prijeđu, da će ih država u svemu pomagati. Odakle oni to znaju?

(**"Katolički list"**, Zagreb, 4. lipnja 1925,
br. 22, str. 261-164)

Kamenica

Filijala župe St. Dubrava, kotara Prnjavor. Inače je u Kamenici - kako spomenih - manastir redovnika Studita, koji je osnovao mitropolit Šepićki. Kako je Kamenica bila duhovni centar kolonista, naravski da se ovdje i koncentrirala sila protivničke strane, i htjelo se pod svakako ovu

kulu osvojiti. Trebalo je dakle najprije monahe istjerati, a dalje će onda lahko ići.

Upraviteljem manastira bio je **O. Josafat Jean** rodom Francuz iz Kanade. Dozvolom sv. Stolice je O. Jean kao latinski svećenik primio grčki obred, da može uslijed pomanjkanja naših svećenika bolje djelovati među ukrajinskim naseljenicima u Kanadi, te je stupio i u red Studita. Za vrijeme rata je nama spasio O. Jean preveliku dragocjenost, jer mu je uspelo, da prenese sv. moći velikomučanika Josafata iz Rusije u Beč, gdje počinjavu u grko-kat. crkvi sv. Varvare i čekaju na prenos u Galiciju. Budući da je tada bila prijeka potreba za Bosnu, O. Jean dođe po odredbi svojih poglavara u Kamenicu, gdje je počeo krasno djelovati, što dakako otpadnicima i gore zainteresovanim nije nikako išlo u račun, stoga su gledali, da ga se svakako riješe. Kako je bila upražnjena parohija u St. Dubravi, O. Jean je odlukom Apost. Administratora u Banjaluci bio imenovan i upraviteljem te parohije. Ne može se ni izreći s kolikim se je poteškoćama taj vrijedni redovnik borio za duhovno i materijalno dobro svog naroda, te mjesto da za svoje blagotvorno djelovanje kao stranac dobije od vlasti priznanje i zahvalu, bio je obasut najvećim pogrđama i progonima.

31. X. 1923. dobio je O. Jean upravu župe St. Dubrave, pa kad je već 3. XI. 1923. došao u Novu Dubravu da služi službu, otpadnici su ga napali kamenjem i oduzeli mu sve crkv. stvari, što je imao sa sobom. O. Jean je predao tužbu drž. odvjetniku u Banjaluci, ali parnica nije pokrenuta. 12. XII. 1923. kad je O. Jean orao parohijalnu zemlju, napali su ga otpadnici: društvo Iljčičin, Gavril Mketin i drugi sa kolcima, zadali mu tri rane na glavi i onesvjestili ga. Jedan napadač bio je sudski osuđen na 8 dana zatvora.

Ali sad se dogodilo još nešto interesantnije. Za 29. V. 1924. bile su zakazane 3 rasprave na licu mjesta, koje je O. Jean podnio radi smetanja posjeda, a 30. V. bila je određena ponovna rasprava zbog napadaja na njega; ali da odmetnici i s njima zainteresovani ne izgube te parnice i da se blamiraju pred svojim pristašama, uhitili po nalogu sres. poglavaru u Prnjavoru žandarska patrola 26. V. 1924. pod bajonetama O. Jeana; da ga prebaci preko granice i dovede ga u Zagreb, ali tu srećom na intervenciju engleskog konzula bude O. Jean pušten na slobodu. Ipak se nije mogao vratiti u svoj manastir Kamenicu, jer mu toga g. sreski poglavar nije dozvolio, nego ga internirao na grko-kat. župnom uredu u Prnjavoru.

Mjesto da je g. sreski dao zaštitu napadnutom O. Jeanu još k tome kao čovjeku strancu i podaniku savezničke nam države, on ga kao zločinca bajonetama prati, iz države proganja i usprkos dozvole od višeg foruma u jednoj kući internira. Jasnijeg dokaza da i drž. vlast pogoduje otpadnicima, zaista ne treba. Ali čut ćemo toga još više.

O. Jean videći da uslijed svemoći g. sreskog poglavara Vl. Milojkovića ne može ni u svoj manastir niti na svoju parohiju, a znajući da je u tome svemu ona tendencija “udri pastira pa će se razbježati ovce”, bio je prisiljen, da pozove druge monahe u manastir Kamenicu. Sad je naravski nastala još veća pobuna, jer su se otpadnici i njihovi inspiratori smatrali tim izigrani. Odmah su počele neprestane tužbe i klevete na te monahe radi boljševizma, antidržavnosti, bunjenja i t. d. A šta su radili ti monasi? Kao što svagdje tako se i ovdje ubrzo osjetila njihova blagotvorna ruka: djecu su počeli badava učiti, sirotinju darivati, potrebne potpomagati, Bogoslužje krasno obavljati, polja uzorno i plodonosno obrađivati te su ih i sami Srbi u velike poštivali i smatrali ih svojim dobročiniteljima.

Ipak je razorni i buntovni rad jednog odmetnika Striljčika bio državnoj vlasti preči pred očima od ovog mirnog i plodonosnog djelovanja nevinih monaha. 29. XII. 1924. u 6 s. u jutro došla je žandarska patrola u manastir Kamenicu te im izdala nalog sreskog poglavara u Prnjavoru, da se imadu za 2 sata spakovati i njih slijediti. Odavde su ih kao zlikovce pod bajonetama odveli u Prnjavor, smjestili u jednu gostionu, gdje je patrola pred vratima cijelu noć držala stražu. Drugi su ih dan pod bajonetama odveli u Banjaluku u zatvor. Interniranim monasima dragovoljno se priključio O. Jean. Kad je presvj. g. Bazjuk doznao da su monasi u zatvoru, cijelo popodne obilazio je sva nadležstva za intervenciju i informaciju, koju naravski nije mogao nigdje dobiti, a g. vel. župana tražio je po 5 puta u uredu, “ali ga nije bilo”, kad ga je peti put ipak našao uvečer u stanu, ovaj ga je odbio, da ga ne može sad primiti, nego neka dođe sutra u 9 s. u ured. Presvj. Bazjuk otišao je na to u zatvor da posjeti svoje monahe. Sutradan javio se još pred 9 s. presvj. Bazjuk u čekaonici g. vel. župana ali se je morao strašno iznenaditi, kad mu je podvornik saopćio da g. vel. župana nema kod kuće, jer da je **jutros odputovao željeznicom!?**

Monahe su pod bajonetom dalje odveli u Zagreb i protjerali preko granice.

Razumije se, da je g. sreski sa svojim Striljčikom i vjernim otpadnicima zalikovao, jer eto crkva i manastir su prazni, i sad će jedna masna porcija da im padne u dio i sigurno se već u snu od studitskog manastira u Kamenici stvarala jedna nova gora Athos na čelu s “protoigumanom” Vasiljem Striljčikom, novim svetiteljem pravoslavlja u Bosni.

Podmukli napadaj i junačka obrana

Ispražnjenjem manastira Kamenice pala je dužnost na o. Mih. Juristu župnika u St. Dubravi, da upravlja manastirskim dobrom, stoga je on više puta u tu svrhu boravio u manastiru. To nije išlo u glavu g. sreskom, koji je imao posve druge planove, te je žandarska patrola u ime zakona došla

O. Juristi, da se legitimira, dali ima od g. sreskog dozvolu za stanovanje u manastiru. Prema tome manastir je već pao pod kuratelu sreskog poglavara u Prnjavoru. O. Jurista se je pred patrolom legitimirao sa dekretom presvj. vladike križevačkog.

Međutim su otpadnici već bubnjali po selu, da će sad oduzeti i manastir i crkvu i zemlju. Nasjvećma su se tim hvastali otpadnici: opć. knez Nikola Timkiv i njegov zamjenik Ivan Demčišin Teodorov, dakle ljudi od vlasti, koji su znali da će se nešto dogoditi.. Na Uskrsni ponedjeljak i utorak ove godine govorkalo se po selu, da će faktično u srijedu doći "komisija" iz Nove Dubrave, da preuzme manastir, i kad se doznalo, da je vođa otpadnika Ivan Demčišin faktično otišao s kolima "po komisiju", naši su ljudi brzo dali znak zvonom na alarm, našto se skupilo oko crkve do 60 duša najviše žena.

U 1/2 10 s. prije podne stigne zaista "komisija" pred crkvu; u kolima su sjedili: jedan ruski pop, nekakav gospodin, jedan žandar pod puškom i vođa Ivan Demčišin. Ruski pop skolivši s kola pozdravi prisutne: "Hristos voskrese, kako ste mi moji Galicijani". Ljudi videći se pred gotovim faktom, odrbuse popu: "Mi nismo nikakvi tvoji Galicijani, mi tebe ne poznamo, mi imamo našeg svećenika". Mitro Havriljuk naš vjernik, ne mogavši podnositi da vlastiti Ukrajinac vodi "komisiju" protiv njih samih, prezirno dobaci otpadniku Ivanu Demčušinu: "a što si ti tude došao?" Demčišin kao privilegovani ne mogući snositi uvrede na svoj auktoritet u službenoj pozi okrenu se prisutnom žandaru te pokazujući na Havriljuka zapovijedajući viknu žandaru: "odmah ga vežite!" Žandar skoči kao da mu je ministar zapovijedio te mašivši se torbe kao da će lance izvući koraknu k Havriljuku, ali u taj čas nastaje gužva i galama i najedamput počeo sipati kamenje na Demčišina; žandar naperi pušku s povikom "ja ću pucati", ali kako je kamenje počelo jače padati te je i sam bio u opasnosti žandar ostavi svog komandanta, i počne begati, a naravski i junak Demčišin uhvati maglu, koja ga je jedina od razjarene svjetine spasila. Ruskog popa nestalo je odmah u početku gužve. Ostao je samo onaj nepoznati gospodin, koji je pomislio bolje s mirom nego s čirom, pa se odmah maknuo na stranu. A znate li, tko je bio taj gospodin? Nitko drugi nego sam glavom zamjenik g. Ministra Vjera iz Beograda! Bojeći se naime za svoju kilonsku kožu počeo je ovaj gospodin umirivati ljude: "ta nemojte se ljudi buniti, ja sam zastupnik ministra Vjera iz Beograda, došao sam da vas pitam hoćete li školu". Identitet ovog g. zamjenika ministra vjera nisam mogao ustanoviti. Misli se, da je to bio jedan pisar iz Banjaluke. Ljudi su mu na to lijepo odgovorili da njima knez nije kazao, da oni dolaze radi škole, nego da će crkvu oduzeti. Kad je ovaj gospodin

izjavio da ima zadaću da ode i u Dubravu “radi škole”, naši su mu dapače dali i kola ali ovaj nije išao u Dubravu, nego je odsjeo kod prvaka otpadnika Harasima Vojevode. Tada su istom ljudi osjetili, da to nije nikakav “gospodin” nego jednostavni prevarant i da je imao otpadnicima služiti kao službena finta. Onaj žandar bio je s postaje Hrvacani, a kasnije se je ispričavao našem vjerniku Ivanu Hnaćuku “da kod onog čina nije bio u službi” premda je uredovno pod puškom došao.

Odakle je bio taj ruski pop, koji je čak iz Rusije pobjegao od svog stada, da bude u pomoći našim vlastima “za spasenje duša” nisam mogao doznati.

A tko je taj Ivan Demčišin? On je podknez u selu, pouzdanik vlasti i persona grata. A s kakvom se ptičicom naše vlasti mogu da pohvale, dosta je navesti samo ovaj slučaj. Taj isti Ivan Demčišin uhvaćen je na djelu, kako je falsificirao šumski čekić pa je pune dvije godine sjekao i krao državnu šumu, a kad se Ivan Hnaćuk tužiougaru Peri Smiljaniću kako mirne i nevine grko-katolike proganjaju, a Demčišina, koji je uhvaćen u zločinu nekažnjenog puštaju, da još nemire čini u selu, odgovorio mu je lugar: “E on je drugo, on je prešao na pravoslavlje i još druge nama priveo”. Nije li ovo prava korupcija i demoralizacija sa strane poštovane državne vlasti. Neka reknu konzuli!

Sestra Ivana Demčišina - koja je ostala vjerna svojoj vjeri - pripovijedala je Dmitru Tkaćuku da Demčišin dobiva za agitaciju i kortešovanje novaca od Vasilja Striljčika, a otkud Striljčik dobiva novac, na to bi nam valjda mogao odgovoriti g. sreski ili preosvešteni Mitropolit banjalučki.

(“**Katolički list**”, Zagreb, 1925, br. 23, str. 276-277)

Teror u Kamenici

Iz ove gornje epizode može se lako shvatiti, u kakvim strašnim prilikama živu naši vjernici u Kamenici. Neprestane optužbe i grožnje su na dnevnom redu: da će biti protjerani iz ove države, ako ne pređu na pravoslavlje, da će im svećenike istjerati i da više neće biti “unijata”, da su boljševiki i protivdržavni, da će u selo na račun grko-katolika dozvati vojsku, koju će oni o svom trošku morati izdržavati. a kod svega toga pozivaju se otpadnici na vlast, da će im ona biti u pomoći. I faktično g. sreski na svaku umišljenu optužbu šalje ljudima pozivnice samo da ih maltretira i da im dodija, ne bi li se već jednom kanili svoje vjere, radi koje im toliko briga, besposlice i nemira zadaje.

Navest ću tek nekoje primjere:

Dmitro Tkaćuk odveo je kao kočijaš O. Jeana u Banjaluku; ni to mu nije bilo slobodno, jer je odmah došla žandarska patrola s postaje Hrvacani u njegovu kuću, počela ga psovati i zahtijevati, da im kaže, gdje je O. Jean, jer da će ga istući i odvesti u kasarnu.

Ukrajincima nije bilo slobodno među sobom ni govoriti svojim materinjim jezikom. Na seoskom skupu koji je sazvao knez Tešo Ivanković počeli su Danilo Litvinčuk i Dmitro Tkačuk nešto da govore među sobom ukrajinski. Skočio je na njih pred svima Risto Vidović, da ne smiju govoriti svojim jezikom, jer "da govore protiv države". Naravski da Ukrajinci imaju striktnu dužnost snositi državne terete, ali da se razgovaraju svojim materinskim slavenskim jezikom, to nemaju prava.

Vid Radović iz Jošavke napao je Ivana Hodina i grozio mu se, da će mu kuću potpaliti zato, jer je katolik, psovao mu je papu i t. d.

Ivan Hnaćuk dobio je 7. II. 1925. poziv da se javi kod sreskog poglavara u Prnjavoru, a na putu baš pred manastirom napali su ga Jovo Brico, šumar, Harasim Vojevoda, knez Hrinjko Celenj, Vaso Vrvac i još 4-5, počeli ga napadati i vikati da je boljševik, te su ga tu na cesti svega pretražili i pregledali, otišli mu i u kuću i prebacili mu sve stvari, ali naravski da nisu ništa "ugrožavajućeg" mogli naći. Ivan Hnaćuk potužio se zbog toga sreskom poglavaru, ali ovaj nije uredovao.

Risto Vidović priznao je Ivanu Namačinskom, da mu je Ivan Demčišin dao novo odijelo, mesa, šećera i kave, da napada grko-katolike i da im kuće pali. Spomenusmo, da je Demčišin potknez u Kamenici. Nije li ovo jedan član "črezvičajke"? Šef mu je sreski poglavar u Prnjavoru g. Vladimir Milojković. Šta li se u ovom upravniku krije? Prnjavor je inače izborni rajon "katolika" Stjepe Kobasice.

Ali čujmo još ovo: Grko-katolik iz Kamenice, Ivan Hnaćuk, uvjereni pristaša svoje vjere trn je u oku svim svojim vjerskim protivnicima, jer im svojim odlučnim držanjem kviri račune. On je nekad učio svirati u tamburicu, ali u svojoj kući instrumenta nema, niti je ikada bio muzikant. Ipak su ga oporezovali god. 1923. sa 240 Din. poreza na muzički zanat. Isti taj Hnaćuk doduše ima u kući stolarski alat, ali nikad se nije bavio stolarijom, niti je ikome radio štagod za novac, nego samo za svoju kuću ili kome kakvu malenkost iz ljubavi ili prijeke nužde, a nema ni obrtnice za stolariju - ipak je ovaj siromah Hnaćuk u god. 1924. morao platiti poreza za stolarski obrt 2020 slovom dvije hiljade dvadeset dinara. God. 1925. ispisali su mu poreza 724 Din. za stolariju. Da je ovaj nepravedni i protuzakoniti porez bacio na bijednog Hnaćuka otpadnik knez Nikola Timkiv baš zato što je ovaj ostao grko-katolikom, zaključuje se odatle, što je žena Alekse Hajdine iz Nove Dubrave imala da plati porez na šivaću mašinu (!) a njezin muž imao je isto tako da plati porez kao cimernan, ali im je knez iz Nove Dubrave Hrinjko Celenj kazao, ako pređu na pravoslavlje, da toga poreza neće morati platiti i ovi su faktično prešli na pravoslavnu vjeru i toga poreza još do danas nisu platili. Treba li goreg terora?

Petro Latin, grko-katolik, invalid dobio je zemlju i nešto šume. Kasnije su mu šumu oduzeli a ipak, ako je tko štagod u šumi posjekao, morao je Latin da plati globu. Kad se on išao žaliti knezu Nikoli Timkiv i njegovom zamjeniku Ivanu Demčišinu, oni su mu odgovorili: ti pređi na našu vjeru na koju smo i mi prešli, pa ne ćeš platiti ni globe, niti će te tko s te šume i zemlje tjerati. Kratko ali jezgrovito!

Risto Vidović pripovijedao je Hrinjku Brilaku, da su mu Ivan Demčišin i Harasim Vojevoda dali revolver, da ubije rimo-katoličkog svećenika iz Dubrave Bileckog i grko-katol. svećenika iz manastira.

Treba li još više? Ne odgaja li Striljčik zajedno sa g. sreskim prave boljševike? Dali se u Africi od divljih i nekulturnih urođenika provada ovakav teror kao nad nevinim katolicima u Bosni? Zar je “državotvorno” pravoslavlje na ovakve metode i elemente spalo?

Meni se koža ježila, kad sam sve te strahote bjednog naroda čuo. Čitave knjige bezakonja i nasilja moglo bi se o tome napisati. Da, grko-katolici u Bosni pravi su mučenici.

Nova Dubrava

To je filijala župe Stara Dubrava, kotara Prnjavor. Crkva je sagrađena god. 1912. isključivo od samih grko-katolika: blagoslovena je od nadležnog grko-kat. paroha O. Grigorija Biljaka i predana bogoslužnju. U selu je vladao mir i ljubav, a i bratska sloga sa samim Srbima, dok nije došao Striljčik i svojim agitacijama prosto otrovao selo: našao je nekoliko dobrih pristaša “od svoje sorte” te mu je posao počeo pomalo uspijevati. Ali mu je ipak glavna briga bila, kako bi se dočepao crkve. Da pokaže svoju moć i arogantnost, došao je 29. VII. 1923. u Novu Dubravu, i dok je O. Biljak u crkvi služio Službu, dotle je i Striljčik odmah tik uz crkvu pod hrastom služio “svoju službu” i tim naše vjernike smetao u bogoslužnju. Dne 19. VIII. 1923. došli su otpadnici: knez Hrinjko Celenj, Vasilj Brailih, Hrinj Vasiljev i drugi, te razlupali 2 brave na crkvenim vratima te postavili stražu kod vratiju danju i noću, koja je tu stajala do 28. VIII. samo da vlastitom župniku zapriječe ulaz. Sutradan na Preobraženje znao je Striljčik, da će paroh O. Biljak otići na hram crkve u Prnjavor, pa je htio tu priliku izrabiti, da se dokopa crkve, te je došao i faktično u toj crkvi služio rabeći naše crkv. stvari, a u propovijedi napadajući našu vjeru i zabranjujući svojim pristašama, da nikoga u crkvu ne smiju puštati, jer je to od sada “njihova”.

(“**Katolički list**”, Zagreb, 1925, br. 24, str. 290-291)

**Polit. vlast zaštićuje napadače.
Sudska je odluka neizvršiva.**

Čim je Striljčik “služio” u crkvi, nadležni paroh O. Biljak pošao je da se prituži sreskom poglavaru u Prnjavor i da zamoli zaštitu. Sreski poglavar ga je uputio na sud, jer da on u tome nije kompetentan. O. Biljak podnese prijavu sudu radi smetanja posjeda i sud donese 27. VIII. 1923 odluku pod Br. 446/923., da se crkva u Novoj Dubravi ima vratiti grkokatolicima u posjed, te delegira sudskog izaslanika, da 28. VIII. 1923., na licu mjesta preda crkvu O. Biljaku i ujedno naredi žandarskoj postaji u Hrvaćanima, da ima toj predaji asistirati. Ali šta se dogodilo? O. Biljak je došao 28. VIII. sa sudskim izaslanikom Pavlom Uremovićem na lice mjesta i zatekao već ovdje nasilja Striljčika, gdje sa svojim otpadnicima u crkvi “služi Službu”. Bio je naime taj dan hram crkve u N. Dubravi. Sudski izaslanik nije mogao uredovati, jer je čekao na asistenciju žandarmerije, koja uopće nije ni došla. Kad je naime žandarska postaja dobila odluku suda P. 446/923. lakonički je odgovorila “imamo vremena”. Inače je patrola i kad je nitko ne zove prisutna hramovskim slavama, ali ovaj puta “slučajno” nije bilo potrebe. U 1/2 1 s. po p. kad je “g.” Striljčik svršio “bogoslужenje” sudski izaslanik je zvanično predao crkvu O. Biljaku a kad su otpadnici vidjeli, da im je radost bila kratkotrajna učiniše gužvu i galamu, a žena Eudokija Vojevoda naleti na O. Biljaka nožem u ruci no druga ju naša žena u tom otraga zadrži, na što njen muž Harasim Vojevoda trgne revolver i da će na o. paroha, ali i njega u njegovoj paklenoj namjeri vjernici zadržaše, te pošto je među obim strankama došlo do kulminacije uzrujanosti O. Biljaku nije preostalo ništa drugo, nego da se zadovolji jedino s tim, da na crkvena vrata pribije svoju bravu, i da toga dana ne služi. Za koji dan ponovno su došli otpadnici i razbili bravu na crkvi, a interesantno je, da su tada bili i žandari prisutni i to vidjeli. Sad su dakle “imali vremena” doći, kad je trebalo crkvu oteti od pravnog i zakonitog posjednika. Ovo razbijanje brave i crkvenih vrata ponavljalo se po više puta; sve uz privolu odozgo.

U oči Roždestva Presv. Bogorodice 20. X. 1923. došao je O. Biljak sa O. Jeanom i vlč. Bileckim te su s narodom počeli od 4 sata po podne pa neprestano kroz cijelu noć sve do 1. sata po podne drugi dan služiti bogoslužbene čine i ispovjedati vjernike. Istog dana u 4 s. došao je i Striljčik “da služi”, nu kad je vidio da je crkva već zaposjednuta, počeo je vikati, da on jedino ima pravo na tu crkvu, “jer mu je vlada doznačila”. Dakle mu je ipak izmaklo iz usta, da je “vlada” tu umješana. Sutradan u 10 sati pozvala je žandarska patrola iz Hrvaćana - koja je sad opet imala

vremena” - O. Biljaka iz crkve i rekla mu neka požuri s bogoslužnjem, jer da će još “neko drugi” ovdje služiti. Sreća što žandari nisu sa sobom još ponijeli i skraćeni tipik! Kad je O. Biljak za to tražio pismeni nalog oni su mu odgovorili da toga nemaju i da su došli ovamo “za održanje reda”. Poslije O. Biljaka, koji je izašao iz crkve u 1 s. po p. služio je u toj crkvi, pod asistencijom žandara Striljčik, oni su dapače s njim zajedno i otišli, čim su jasno htjeli pokazati, da Striljčik kod svog postupka uživa zaštitu i blagonaklonost vlasti. Njihova prisutnost bila je samo zato tu, da vrši teror nad grko-katolicima, a ne za “očuvanje reda”, jer se ne može nijedan slučaj navesti gdje bi grko-katolici napadali.

Strašno svetogrđe

Protivnici nisu bili samo tim zadovoljni što su uz zaštitu vlasti mogli u našoj crkvi služiti, nego su poslije “bogoslužnja” crkvu do čista opljačkali ponijevši sobom sve stvari, koje je O. Biljak tamo ostavio a **Presvete Tajne su iz ciboriuma presuli u jednu torbicu.** O. Biljak je to konstatirao 27. IX. a 29. IX. opet su protivnici obili crkvu i u njoj 30. IX. služili. Sve je to O. Biljak prijavio drž. odvjetništvu u Banjaluku, ali parnica kao obično “nije zametnuta”.

Vlast uređuje

U oktobru 1923. došao je sreski poglavar Dušan Vukmirović u Novu Dubravu i držao s ljudima skupštinu, kod koje je bio prisutan i O. Biljak. Tu je primao samo tužbe protivnika, a O. Biljaku je kazao da je crkv. zemljište u Dubravi državno i narodu dano, zato da on ne smije otpadnicima braniti, da na tom zemljištu grade kuću i da ga obrađuju. Na komadu crkvenog zemljišta naime htjeli su otpadnici da sagrađe Striljčiku “parohiju”, što je naravski O. Biljak po svojoj dužnosti i spriječio.

Kasnije su počeli otpadnici govoriti onako “na oko”, da tu kuću grade za školu, makar o tome nitko nije ništa znao, pa su dapače žandari ljude silom natjeravali na posao za tu “školu”, a kad su se grko-katolici naravski tome opirali, da Striljčiku grade “parohiju”, neki su bili bijeni, a neki zatvarani. Od sreskog poglavara u Prnjavoru bili su radi toga zatvoreni na jedan dan zatvora Vasilj Šelemba Mihajlov, Vasilj Borsuh, Petro i Vasilj Pavlišin, Vasilj Dobrovoljski i Štefan Gušlip.

Kako je vlast otpadnicima spremna na uređivanje, neka pokaže i to, da su otpadnici uz pripomoć srez. poglavara Dušana Vukmirovića - koji je budi uzgred rečeno kasnije radi nekih zlopraba bio suspendovan - i šumskog upravitelja Koste Pajića, prodali drvo iz crkv. groblja u Kamenici preko 200 kubnih metara i novac sebi zadržali.

Drugi slučaj uredovanja: U decembru 1923. došlo je naređenje, da se zemljište, koje su naši kolonisti dobili od drž. erara u posjed, prevede u gruntovnicu na njihovo vlasništvo. Po nalogu sreskog poglavara u Prnjavoru geometar evidencije katastra nije smio da crkv. zemljište u Kamenici i u Novoj Dubravi prevede u gruntovnici na vlasništvo grko-katoličke crkve. To je rezervirano za Striljčika, dok se selo "opameti" i pređe na pravoslavlje.

Žandari su tukli Kapitolinu Borsuh i njenu kćer iz Dubrave, zato što su O. Biljaku pomagale, da sakriju crkv. stvari iz ugrožene crkve u Dubravi.

Što više žandari su po nalogu sres. poglavara dolazili po pet puta crkv. tutorima u St. Dubravu i zahtijevali od njih, da im predaju crkv. stvari, koje je O. Biljak odnio iz ugrožene crkve u Novoj Dubravi. Tutori ipak tih stvari nijesu htjeli izdati.

Samovolja otpadnika

Kraj onoga što smo rekli o O. Jeanu, dok bio upravitelj parohije u St. Dubravi i kraj gornjih činjenica ne treba ni da govorimo o strašnom i nepodnosivom teroru, koji u Novoj Dubravi vlada. Samo se po sebi razumije, da se otpadnici i ovdje groze našim ljudima, pozivajući se na pomoć državne vlasti, da će biti svi odavde protjerani, ako ne prijeđu na pravoslavlje; da će svećenike odstraniti i da više neće biti "unijata" jer da je ovo pravoslavna država, te da svi moraju biti pravoslavni. Naši su ljudi pod vječnom optužbom, da su republikanci i Radićevci, i ako kod prošlih i pretpošlih izbora u grko-katoličkim kolonijama nije pala nijedna Radićeva kuglica.

Hoću ovdje da navedem tek neke slučajeve samovolje otpadnika, kojom oni nekažnjeno teroriziraju selo, da tim pokažem, da i vlast s njima igra.

G. 1923. vraćao se Vasilj Šelemba iz crkve sa ženom. Otpadnici su ga napali, te njega i ženu mu istukli. Napali su ga Iljko Daniljuk, brat mu Ivan, Hrinj Vasilj, brat mu Ivan i brat Vasilj, Vasilj Celenj, Josif Onufrijčuk i Teodor.

Knez Hric Celenj prijetio se istom, da će ga odavde istjerati, jer ne će da prijeđe na pravoslavlje i jer brani svoju vjeru.

24. II. 1925., kad su naši ljudi orali parohijalnu zemlju, napali su ih odmetnici: Maksim Vojevoda s puškom, Vičko Džilovski, Petro Heška, Josip Onufrijčuk, Ivan Lučko, otjerali ih s parohijalnog zemljišta i isto silom oduzeli.

U crkv. šumi u Novoj Dubravi sjekli su otpadnici Iljko Daniljuk i dr. samovoljno crkv. šumu.

Crkvenu zemlju u Novoj Dubravi orali su samovoljno. 13. IV., 29. IV. i 1. V. 1925. otpadnici Harasim Vojevoda, Hrinj Celenj i dr.

Dne 20. IX. 1923. ukopali su protivnici svoj Krst na našem crkv. zemljištu, da bi ga tako uzeli u posjed. O. Biljak poručio je otpadnicima, da maknu taj krst, jer će ga inače on sam morati maknuti, pošto to zemljište pripada grko-katolicima, ali su otpadnici oboružani revolverima i drugim oružjem pozvali i Srbe u pomoć, da paroha spriječe u tom poslu.

Ovi isti protivnici su 1924. kod ovog krsta sagradili samovoljno sebi kapelicu.

Naravski da su naši ljudi na čelu sa svojim parohom ove stvari predali sudu i da su se radi ovih škandaloznih nemira žalili sres. poglavaru, ali razumije se posljednjem bez uspjeha. Dapače pošto baš knez Hrinjko Celenj izaziva najviše nemira u selu i našim se ljudima prijeti smrću, ako ne prijeđu na pravoslavlje i pošto se njega smatra inspiratorom ove cijele hajke - grko-katolici su po više puta išli sres. poglavaru u Prnjavor i molili ga, da im smijeni tog kneza, ali ga g. sreski baš navlaš uzima u zaštitu i obranu; dapače je jednoj deputaciji god. 1924. otvoreno rekao, da će otpadnici od naše vjere dobivati potporu, a grko-katolici ne.

(“**Katolički list**”, Zagreb, 1925, br. 26, str. 325-327)

Tko je Hrinjko Celenj

Da se vidi kakvu su ptičicu pravoslavni uhvatili u svoj kavez i tko je pouzdanik vlasti, dosta je o knezu Hrinjku Celenju ovo spomenuti. Isti taj knez je za vrijeme rata tužio paroha O. Biljaka austrijskim vlastima, da je srbofil i da s njima šurjuje radi čega je O. Biljak bio i zatvoren.

Isti taj knez je za vrijeme rata tužio žandarskoj postaji u Hrvaćanima jednog Srbina iz Moravice, da je u njegovoj kući vidio sliku kralja Petra. Žandari su tog Srbina dovukli u svoju kasarnu i tamo ga onako po žandarski izlemali, ali zelozni austrijanac Celenj nije bio s tim zadovoljan, nego je i sam tog Srbina tukao po tabanima.

Ne iznosim ovo da Celenja danas denunciram, nego samo zato, da se vidi tko je knez i pouzdanik vlasti, protiv poštenih i mirnih grko-katolika i tko je taj borac za sv. pravoslavlje u Novoj Dubravi. Mi im Celenja drage volje darujemo i neka im bude na čast.

Vel. župan “umiruje” narod

7. V. 1925., došao je vel. župan Urbanske Oblasti iz Banjaluke sa sres. poglavarom iz Prnjavora i sazvaio skupštinu kod crkve, da “umiri” narod. Tu je bio i Vasilj Striljčik valjda u službenoj dužnosti. Grko-katolici nisu ni znali, da dolazi vel. župan, zato ih nije mnogo ni došlo dok je

otpadnika bilo više, jer su za dolazak bili spremni i poučeni.. Vel. župan se osovio na naše vjernike, šta oni hoće, kad je otpadnika mnogo više i kako ih smiju napadati kamenjem. Naši su odgovorili, da oni nisu napadali, nego su samo sebe i svoju crkvu branili. Na to ih je vel. župan počeo “miriti”, da se među sobom ne svađaju, jer su otpadnici prešli na svoju “staru” vjeru. Dakle je i g. župan izašao na vjersku kortešiju za “staru” vjeru: Mi bi smo mu zaista i preporučili da proštudira malo bolje, koja je to naša “stara” vjera pa će sigurno doći do drugih rezultata ili ako već hoće da “starina” vjere upliviše da duševno osvjedochenje onda mu ne ostaje drugo nego u - pogane. Možda bi se tu i dobro osjećao.

Tu pred narodom i Striljčikom zapodjeo je vel. župan i inkviziciju nad našim grko-katoličkim svećenicima, da li spominju kralja u crkvi, jer ako ne spominju, da će ih “šupirati” preko granice. Nije li tu imao biti prije teror nego “mirenje”? O tom se je mogao g. župan meritorno informirati u najmanju ruku od kojeg svećenika, ako već ne od križevačkog Ordinarijata ili Ministarstva vjera, pa bi valjda župan trebao znati gdje je forum za to.

Sve ono, što su naši vjernici čuli od odmetnika kao protudržavni, republikanci i t. d. čuli su i od vel. župana, te se je odmah znalo otkud vjetar duva. Takvo je dakle bilo to “mirenje”.

Stara Dubrava

Sjedište grko-katol. parohije, kotara Prnjavor. Ono što smo rekli za Kamenicu i Novu Dubravu vrijedi u svemu i za Staru Dubravu, jer su iste prilike i isti hajkači.

Dodati mi je samo to, da su i ovdje otpadnici na uskršni utorak o. g. - dan prije napadaja na Kamenicu - htjeli orobiti crkvu u odsutnosti mjesnog paroha, jer im se za to vidjela povoljna zgoda. Došli su pred crkvu knez Hrinjko Celenj, Mitro Gimbarovski, jedan žandar iz Hrvaćana i neki pisar iz Prnjavora i zahtijevali su od tamo prisutnih ljudi, da im predaju crkvene stvari. Naši ljudi naravski nisu htjeli ni da ih puste blizu crkve i kad su protivnici vidjeli, da su naši spremni, da se i silom brane - razbježali su se. Valjda je ovaj put taj žandar bio “izvan službe” kao u Kamenici, a onaj pisar pripovijedao je nekom kafanaru Francu, da mu je Harasim Vojevoda dao 100 Din., da ide s njime u St. Dubravu po crkvene stvari i da igra tu rolu valjda nekog ministra unutrašnjih djela. Sve su to sama neka “viša gospoda”. - Hoće li vlast protiv ovakvog izigravanja njenog auktoriteta po kojekakvim protuhama uredovati? Naravski da neće, jer da je uspjelo, dobro bi bilo i taj bi pisar valjda još dobio i orden sv. Save ili u najmanju ruku koje sresko načelstvo.

Filijala Lišnja. Nečuveno svetogrđe.

Lišnja-Mujinci je filijala grko-katol. parohije Prnjavor. Krasna crkva sagrađena je 1917. g. od isključivo samih grko-katolika i u katastralnoj općini Mujinci uvedena je ta crkva kao grko-katolička pod gruntovnim uloškom 102 kat. čestica 196/25. U junu mjesecu zauzeo je Vasilj Striljčik i tu crkvu podhuškavši otpadnike, da paroha Mih. Kindija kad dođe služiti, ne puste unutra. I faktično kad je O. Kindij svojim običajnim redom došao u tu filijalu, otpadnici su mu silom zapriječili ulaz u crkvu. Uzurpator Striljčik dao je dapače O. Kindiju termin, da iznese iz crkve presv. Euharistiju, a kad O. Kindij nije htio to učiniti, bezbožnik Striljčik drznuo se je na nečuveno svetogrđe, te je **presv. Otajstvo spalio**. O. Kindij podnio je odmah putem Apost. Administrature prijavu držav. Odvjetništvu u Banjaluku protiv ove otimačine i svetogrđa, ali naravski parnica još "nije zamentnuta".

Heroji i mučenici

Da odvratim pogled od tih strašnih progonstva i bezakonja, kojim su izvrgnuti grko-katolici u kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca; da ublažim boli, koje je morala oćutjeti svaka duša čitajući ove redke pa da i razveselim duh onoga, koji je kod ovih grozota bolno uzdahnuo, možda i pesnicu stisnuo - ja upirem prste na ovaj lijepi i impozantni broj ukrajinskih sinova, koji su pored svih prevara, makinacija, terora, strahota, progonstva i muka, da i svojim djelom zasvjedočili vjernost svojoj sv. katoličkoj crkvi. Stoje nepomično kao morske klisure, o koje se razbija sva zloba i prefriganost đavolskog duha. Podnose, trpe i mole se za svoje neprijatelje; opraštaju i bacaju oko svoje k nebu odkuda će doći pomoć. To je onaj odgojeni katolički seljak, koji je velik - veći negoli sve umišljene veličine ovog svijeta; to je onaj koji grizući suhi crni hljeb nosi na duši svojoj blago srce bijele nevinosti.

To su ti pravi heroji i mučenici!

Pred njima stoje kao svjetila njihovi svećenici od najmlađeg do najstarijeg kao dobri vojnici i neustrašivi borci za povjereno im stado. Trpe mnogo što mi ni zamisliti ne možemo, što im se vidi i na licu njihovu: sva progonstva i boli svojeg stada osjećaju oni dobro na duši svojoj. Ali snose muževno. Poimence presvj. Bazjuk i O. Biljak, koji su od početka sudionici te borbe, ali kao da im se oko njihove čestite glave već sada ukazuju svjetli pram pobjedonosne aureole.

Križevačka biskupija opletena je trnjem, ali i palmama.

"Blaženi izgnani pravdi radi, jako tjeħ jest carstvije nebesnoje!"

("Katolički list", Zagreb, 1925, br. 27, str. 338-339).

Мітрат Олекса Базюк

МИКОЛА КАГАН

**УКРАЇНСЬКІ
СЕЛА
В БОСНІ**

Рукопис

Рукопис Микола Кагана, властиво його перша частина, у впорядника цього збірника вже майже сорок років. Важко собі і пригадати з якою метою він його прислав. Правдоподібно що він мав бути десь опублікований. Може у журналіку "Християнське життя", якого перше число вийшло 1965 року як видання парафії в Липовлянах, а від другого випуску мало бути спільним виданням парафій у Липовлянах і Баня Луці. Але, з причини що цей журнал не був зареєстрований, органи внутрішніх справ припинили його видавання. М. Каган передбачував написати й опублікувати свої спогади про всі села у Боснії. Но, журнал більше не виходив і не була опублікована ані перша його частина. А їх продовження автор більше не писав, або хоча не надсилав до Липовлян.

Ця перша частина спогадів Миколи Кагана кидає децю більше світла на події після Другої світової війни і подає деякі прізвища. Зрештою, вона є скромною пам'яткою на людину, яка не була анонімною в українському громадському житті.

Автор цим своїм спогадам дав загальну назву "Із течки мемоарів М. К.". Зберігаємо його правопис і джерельність тексту.

Боснійський краєвид

о. Франьо Латкович

о. Григорій Біляк

УКРАЇНСЬКІ СЕЛА В БОСНІЇ

СТАРА І НОВА ДУБРОВА

Перше суто українське село настало 1900 р. в Босні, Стара Дуброва дарованою парцеляцією лісів в найменше заселеному тогдишньому повіті Прнявор.

Для наших читачів цікаве буде про це село, котре по останній війні, зовсім майже нестало а в ньому ранше жевріло життя працюючих людей чії предки мозолистими руками з сокирою й джаганом заснували на давних лісистих горбищах прегарні до-мівки з розкішними садами різнородних овочевих дерев та вино-градів. Крім того ту росли й другі корисні культури.

Дуброва стара тепер належить до повіту Баня Лука. Сюди пробігає залізнична дорога Загреб - Б. Лука - Добой - Сараєво і ту на станиці Укріна має пошту, господарсько-торговельну кооперативу й 8 річну школу.

Ранше тому 20 років в Старій Дуброві жило понад 200 родин українців і понад 80 родин поляків.

Наколи як раз поляки в 1945-1946 р. почали відходити до Польщі то українці із Дуброви рушили виселюватися до Бачки, Славонії і Сриму. До опускання Дуброви було багато причин крім польської репатріяції. Дуброва настала на гористих площинах прадавних лісів і курчунків. Дощі змивали з горбищів одну мягку верству землі з погноєм, а вітер висушував решту до мертвика на котрому вже нічого не росло. Родини розмножувалися а землі було все менше для засіву. Нарід начав вже орієнтуватися на зарібки в індустрії і углекопах й тощо.

Населення Дуброви прийшло із Галицьких та Карпатських повітів, звикли ще в старому краєві на свої обичаї і те все продовжували в нових обставинах.

Вертаємося на те якою дорогою розвивалася Стара і Нова Дуброва.

Державна статистика із 1910 р. показує на цих селах ось що: Дуброва Стара 490 душ. З того 239 мужчин а 251 женщин. Дубро-ва Нова 560 душ. З того 287 мужчин а 273 женщин.

Згадане число вже до 1946 майже в десятеро умножилося.

Дуброва Стара колонізована на дарованій землі від Краєвої Влади Босні і Герцеговини 1900 р., а потім Дуброва Нова 1901. року.

Труднощі й причини до тяжких умов життя в перших роках на корчунках мешканці згаданих сіл не можуть ніколи забути. Віддалені від торговельного і адміністративного пункту понад 40 км. Зараз як сюди прийшли пережили страшні хороби. Без лікарської помочі, без доріг і без тяглої скотини всеї транспорт виконував господар і його челядь на власних плечах. Так оста-влені самі на свої власні сили. Літом працювали на корчунках а зимою йшли в зарібки й так це тривало довгий час. Як доро-билися ширших просторів землі то вона зубожіла що без заробітків в богатих не мож було обійтися. Жили в надії на Бога й що майбутнє їм принесе щасливішу долю.

Одиноким їх дорадником все була їх Церква та священик. Першим духовником що заопікувався їх долею від 1900 року був о. Андрій Сегеді уроженець Бачки. 1902 року на просьбу духов-них властей лично відвідує Стару и Нову Дуброву Львівський митрополит Андрій Шептицький. В супроводі о. Сегеді через ці Дуброви водив Митрополита від колиби до колиби. Пішком ішли, так як колись святі апостоли. Бідним митрополит дарував гроші а решта других бодрив моральною підтримкою.

Цим разом о. Сегеді одержав від митрополита розпоря-дження і средства на будову монастира оо. Студитів в Камениці а сам митрополит в Львові робить старання на висилку священи-ків до Босні. Митрополит ще відвідав Дуброву в 1909 і 1913 р.

Робота на духовному та загальному піднесенню як раз від часу відвідин митрополита взяла поважний корінь між усіми переселенцями в Босні.

В Дуброві Старій 1906 закладаєся парохія. Першим її парохом став о. Сегедий тогди одноразово й парох на всю Босну.

На піднесенню й організації громадсько-духовного середо-вища й парохії в Ст. Дуброві активно діяли майже усі мешканці а між ними визначну ролю виконали Олекса Проць, Андрій Анто-нік, Федір і Михайло Каган бо під церкву та парохію дарували кождий по 5

дунумів землі. Треба ту спімнути ще й тих що не жаливали часу і були в кожній пригоді намічених акцій для церкви й громади: Н. Яловий, І. і М. Нановські, Семань Михайловський, Я. Нагірний, Іван Федорів, Никола Яцишин, Кость Токарик, М. Войвода, М. Садовський, Ф. Мельник, П. Кудзерський, Іван Процик, О. Безкоровайний, А. Долішний, П. Пері-жок, М. Рудик, М. Бурда та багато ще других віком старших господарів.

До 1906 р. відправа українських Богослужб йшла по приватних домах а потім до 1913 р. в спільній церкві разом з поляками. 1913 р. вже посвячена українська церква.

Перший парох в Дуброві Старій і Новій був о. Григорій Біляк і його старанням докінчена церква, парохіяльний дім і господарські об'єкти. Біля церкви розведений гарний сад. Зараз недалеко зложений цвинтар на котрому тепер спочивають численні перші піонери цьої української оселі.

Старанням о. Біляка в Дуброві заснована кооператива й пошта для громадської послуги. 1924 р. по відході о. Біляка духовну обслугу виконував о. Др. Корінець колишній директор гімназії в Галичині. Потім о. Йосафат Жан ЧСВВ, о. М. Юристий, о. Якимів, о. Левицький до 1934 р. Останнім парохом від 1934-45 р. був о. Тарас Думка.

Відплив людей до Бачки, Славонії і Сриму викликав такий розрух що Дуброва Стара й Нова осталася без мешканців.

Мимо того осталися ще в Дуброві лише на Укрині родини: Анцитіра, Романські, Ялові, Гнипи, Добровольські і Козак. разом понад 100 душ. Усі они мають свої господарки а крім того заняті на праці залізничної станиці Укріна. Вони належать до парохії Баня Луки і їхні духовні потреби задовольняє о. Хроміш.

Треба одноразово спімнути й Дуброву Нову котра належала до парохії Старої Дуброви. Нова Дуброва заселена виключно українцями і від 1901 р. під такими самими услів'ями розвивалася як і Стара Дуброва і так само закінчила свою існування як Стара Дуброва. Дуброва Нова як організована громада мала свою церкву. Мала вона своїх заслужних громадян котрі дбали про загальне життя свого села. Незабутними будуть: Бубна, Новіцкій, Холод, Вінтоняк, Побран, Ленчук, Кузик, Целень, Ратковський, Гембаровський, Шелемба, Бойчук, Белицан, Немашук, Козак, Гутар, Рижак, Павелко, Квасній, Коваль й довголітний дяк Михайло Бойко а з ним ще безконечне число добрих людей.

Тепер в Новій Дуброві ще осталися: Побран, Мороз, Онуфрейчук, Матковський, Курдівський, Вінтонів й Собко. Їх духовні потреби також задовольняє о. Хроміш з Баня Луки.

Маємо інформації, що усі ті, що залишили Стару й Нову Дуброву і розселені в Бачці, Сримі та Славонії прибавили собі в нових осілих пристановисках також прикладні господарства. На нових населених пунктах гуртуються біля своїх рідних земляків і не забувають на свою Церкву.

Великі простори Старої й Нової Дуброви одержані безплатно й залишені безплатно державі, а тепер там засаджені вже сме-реки й сосни будуть спомином, що ту 50-60 літ цього віку¹ про-жили українці.

(В наступному числі буде про другі села в Босні)²

Каплиця у Старій Дуброві - Укрині 1968 р.

¹ Двадцятого (XX) століття - примітка Р. Мизя.

² Так написав сам автор.

о. РОМАН МИЗЬ

КАРТИНИ МИНУЛОГО

Передрук з „Народного календаря” на 1968 рік та
„Християнського календаря” на 1969 рік

КАРТИНИ МИНУЛОГО

“Картини минулого” різняться від інших матеріалів в цьому збірнику своєю формою. За різницю від інших тут публікованих першорядних джерел - спогадів, листів, записів... “Картини минулого” є спроба літературного оформлення історичних подій. Всі події тут описані, всі дати, всі назви й імена є дійсні й автентичні. Форма лиш пристосована до літературного жанру короткого оповідання або нарису.

Цих десятка “картин” були публіковані понад тридцять років тому. Одна частина в “Народному календарі” на 1968 рік під назвою “Картини минулого” (Руський Керестур, 1967, стор. 107-122), а друга частина у “Християнському календарі” на 1969 рік під назвою “Історичні образки” (Руський Керестур, 1969, стор. 85-92).

Усі матеріали в цьому збірнику стосуються виключно лиш українців у Боснії. А в “Картинах минулого” доторкнено й українців у Славонії тобто Хорватії.

Тому, що деякі “Картини минулого” писані на підставі тут публікованих матеріалів – Гродського, Куницького, поодинокі епізоди повторяються. Інші знову написані на підставі статей публікованих у календарях і газетах, а грамоти з церков у Козарці і Прняворі подані за їх оригіналами, які в архівав цих парафій. Переписуючи їх збережено автентичність орфографії і лексики, так мовити – зроблено відбитку.

В першій версії “Таємниці старих пляшок” картина назива-лася “Таємниця старої пляшки” (“Християнський календар” на 1969 р., стор. 85-87). Тоді був публікований лиш запис з Козарця. А коли подібну грамоту знайдено і в Прняворі, вона насамперед була публікована у “Новосадських дзвонах” (Новий Сад, 2000, номер 7-12, стор. 25), а тут її долучено до тої з Козарця, і це вимагало змінити назву.

Владика Діонизий Нярадї з українцями у Сарасві

Переселенці з Боснії у Бодянах, Дальський рїт, літо 1952 р.

ЗАНЕПОКОЄННЯ В ЄПІСКОПСЬКІЙ ПАЛАТІ

Настав довго очікуваний день. Станиславів завітчався квітами й килимами, а його мешканці, святково одягнені, поспішали до соборного храму. Спішилися, треба зайняти кращі місця! Сьогодні, 17 вересня 1899 року, відбудеться єпископська хіротонія ієромонаха Чину св. Василя Великого – графа Андрея Шептицького.

– Дивіться, що за могутня постать – перешіптувались в храмі в часі хіротонії.

– То цей василіянський ігумен, що тому два роки почав у Львові видавати “Місіонар” – додав хтось з боку.

– Недавно відвідав змідяризованих Василіян у Мукачеві, а також і єпископа в Ужгороді, – доповнив хтось ці досить скромні інформації про нового єпископа.

Три дні Станиславів торжествував. Від хіротонії по інтронізацію, яка відбулася 20 вересня. Станиславів має нового єпископа. Віват!

А тоді замовкли співи могутніх хорів, зів’яли пахучі квіти... Ще тиждень мешканці Станиславова переповідали свої враження й зауваження і поволі недавнє торжество попадало в забуття... Станиславів вертався до свого щоденного життя... Завважували лиш, що в єпископській палаті, кожної ночі до пізньої пори, у двох вікнах блимтить світло. Знали, це світиться у кімнаті нового єпископа.

Сон не брався молодого, 34-літнього владики Андрея. Довго проходжувався коридорами палати. Слуги бачили видовжену тінь на білих стінах... Щойно коли сірі проміння нового дня заглянули у вікна палати, єпископ Андрей неначе будився із задуми... Знав, що і ця ніч пішла у невороття... Настав день, а з ним нові журби і праця. Спочивать не було часу...

Та новий день не приніс кращих вісток. З парафій находили тривожні звіти: люди опускають свої дома і відходять у світ за очі. Переселяються до Боснії... Там, кажуть, добра земля, а прави-

тельство даром її дає... Наші села пустіють... Вже поїхали до Бразилії, Канади..., а зараз до Боснії... Агенти без утоми ходять від хати до хати, намовляють людей...

Оперши голову на руки, єпископ довго думав, а тоді взяв перо і написав короткого листа.

Кілька днів пізніше вийшов з поїзду у Станиславові креме-зний, високий чоловік у священничому одязі. Вийшовши з двірця пішов прямо до єпископської палати. Був це о. Т. Войнаровський, парох в Балинцях. У молодшому віці силач, котрий рвав жмут струн з гітари і з корінням виривав молоді дуби, тепер священик і відомий економічний діяч. Свої фізичні й умові здібності присвятив піднесенню життєвого рівня галицького селянина. Сам взірцевий і раціональний господар, знав своє знання і досвід перенести і на людей. Пізніше ця людина буде в імені селян відкуплювати панські маєтки і землю людям парцелювати.

– Негайно прошу зголоситись до мене, – читав в думках Войнаровський листа від владики. – Що таке сталося, навіщо ж єпископ кличе мене? – міркував собі.

З тими думками увійшов Войнаровський до палати. Мовчки провів його один монах до кабінету владики. Вечоріло і в кімнаті вже було засвічено.

Привітавшись, єпископ почав розмову:

– Чи знаєте, отче, що наші люди переселяються до Боснії? Вже більше як п'ятьсот родин виїхало. Журить мене, що з ними там діється. Зовсім не довіряю агентам австрійського правління. Будь ласка, прошу, поїдьте там до Боснії, подивіться які там землі і верніться мені це сказати. Ось вам гроші на дорогу. Ця осінь гарна, тепла, їдьте якнаскорше, ще поки морозів нема і сніги не впали. Прошу вас, привезіть мені вістку про них.

Шелестіло листя під ногами коли о. Войнаровський виходив з єпископської палати цієї ночі. Вертаючись до своїх Балинців він думками готовився до подорожі, яка його очікувала.

Нетерпеливо очікував владики свого післанця. Проходили дні, проходили тижні, а о. Войнаровського ще не було. Вкінці, одного дня, у двері кабінету владики хтось постукав.

– Просимо, – озвався єпископ.

Двері вічинились і показалася висока постать Войнаровсько-го. Припав до руки єпископа, а цей його по братньому обіймив.

– Ви принесли мені... – запитався єпископ?

– Так, ваша ексценція, приніс.

- Кितिцю винограду?
- Ні!
- Може колосок пшениці?
- Ні, ані цього там нема.
- А, що ж ви тоді принесли? – вже схвильовано питався владика.
- Галузку ялівця, бо в Боснії самотньо лиш ялівець росте...

Заплакав єпископ слухаючи звіт отця. А цей розповідав про важке життя українців у Прняворі, про голод, про визискування зі сторони несовісних купців, про одур правительства, бо люди вже рік чорно бідують, а землі ще не дістали...

КРУТИМИ ШЛЯХАМИ

Минає вже третій рік, як українці в Прняворі бідують. Немаючи що робити, люди стали пити горілку, за яку видавали останній гріш. Кинувся і тиф, а мертвих не було де хоронити. Сербі не дозволяли хоронити на своїм кладовищі. Пер-ший клопоть землі, що його сараєвська влада подарувала україн-цям, була земля призначена на кладовище. А тому, що Прнявор на мокрих теренах, труни плавали у гробах повних води. Треба було їх кілками занурувати і щойно тоді засипувати землею. Надзвичайно сумно виглядав такий прняворський український похорон.

Годі було діждатись “царовини”, обіцяної землі. Люди най-мались до праці. Одні рубали дрова у “турків”, як називали мі-сцевох мусулманів, інші мили пляшки по шинках і так заробляли на кукурудзяне борошно. А до старости ходили кожного дня і домагалися землі. Старості вже це надоїло, і він у сараєвської влади вистарався, щоби ці наші переселенці дістали безкоштов-ний квиток на поворот до Галичини, бо хотів позбутися неба-жаних гостей. Хто лиш зголосився у старости Павліча і домагав-ся землі, діставав “фрайкарту” на поворот, а коли не хотів верта-тися, то дальше ждав “царовини”. Не одні тоді вернулися до Га-личини, стративши усе що мали.

Під кінець 1901 року до Прнявора прибув о. Андрій Сегеді. Його наполегливим намаганням, вкінці, сараєвська влада виді-лила українцям землю.

- Чули ви, сусідо, ділять землю, поспішіть, щоб кращої діста-ти
- так кликали одні одних і зі всіх сторін збігалися українці до

будинку староства. День і ніч облягали вони староство у Прняво-рі. Записи тривали два тижні, а після того треба було чекати гео-метра. Вкінці прибув і геометр, поляк Менчинський. Не диво, отже, що найкращі землі припали полякам, німцям, італійцям або мадярам, а українцям призначено ліси, кожному по 24 моргів. І так розміщено до:

Дуброви	265 родин
Дев'ятини	150 родин
Камениці	46 родин
Козари	70 родин
Детляку	40 родин
Расавцу	30 родин

Скінчилися і виміри і кожний дістав свій номер. Треба було з Прнявора забиратися та їхати в призначене місце, а де воно знаходиться – ніхто не знав.

Люди розпродували останні речі, щоби наймити собі воза, котрий їх відвезе на призначене їм місце. Як це виглядало, хай розповість Йосиф Гродський:

– Рік був вогкий, а доріг у Боснії нема ніяких. Нераз то їхали наші бідолахи і два дні вертепами та ярами, заки заїхали на місце, а дощ прав цілий час як з луба... Їхалось при тім страшними кам'янистими дорогами, лісами, сербськими нивами, через яри і потоки, а коли коні втомились, або ніч заскочила, то треба було ставати на ниві чи в лісі, розкласти вогонь і чекати завтрі-шнього дня...

Для приміру розповім про нужду одного з наших людей, який сам мені це оповів.

Згодився один наш чоловік з Прнявору, де вже він мав якусь свою господарку, мав свою худобу та пару коней, що відвезе одну родину за 14 корон до Дуброви. Але де та Дуброва, як дале-ко вона, він не знав і навіть не догадувався, що до Дуброви 89 кілометрів.

Отже, дорога далека, а конята у нашого чоловічка – слабонь-кі. Не диво, що як за одну добу заледво заїхали до Баня Луки. Коні дальше не хотіли йти, а чоловік, побачивши що слова не дотримає, став тай каже до того, що сидів на возі:

– Вибачте, чоловіче, робіть собі що хочете, однак я з вами далі не поїду. Ви ж і самі бачите, що конята вже не хочуть йти.

– Головонько моя бідна! – закричав той на возі, – а що я тут буду робити з жінкою і дітьми? Не треба вам було братися до фірманки, коли знали що ваші коні не до того.

– А ви чому не сказали, що то так далеко до вашої Дуброви, та при тім така погана дорога. Та я через вас не збавлю собі коней!

– Або то я геометр, чи що, та чи я міряв ту дорогу, і чи я знав скільки один кілометр має миль, – відповідає цей і сварка починається на добре. Тимчасом жінка плаче та нарікає на свою долю, а діти теж лебедять, зовсім так, як в тій пісні, що то її наш бідолашний народ уложив та співає у тій Боснії:

Волілаб мня моя мати на світ не родити,
Ніж я мала зайти в Босну, та по ній блудити,
Тут і орли не літали бо не було чого,
Як то жажда бути паном, провадить до злого.
А чоловік жінці грозить, – зуби затискає,
Жінка плаче, лементує, слізми ся вмиває...
Діти мої дрібненькі, – що будем робити?
Не тра мені вже маєтку, годі далі жити...
Але діти бідолахи, в нічім не гадають,
Пхають руки до міщатки, за хлібом шукають...

Вкінці погодилися. Візник взяв собі за їзду до Баня Луки 8 корон, 6 корон звернув та завернув до Прнявора, лишаючи нашого переселенця з жінкою і дітьми на дорозі.

А тимчасом – на щастя, дивиться наш чоловік, а тут недалеко пасе турецький циган коні

– Шта радіш овде, Галіціян? – питається циган нашого чоловіка.

Став той оповідати циганові свою пригоду, а вкортці згодився циган відвести нашого чоловіка на його місце за марних 5 корон.

За пів години був вже циган зі своїм возом на місці, понакладали усе на віз та пустилися в дорогу.

Але як кажуть, циган все циган, зараз на початку взяв корону завдатку, а тут почав міркувати як би видобути ще тих чотири корон.

І коли віддалились від Баня Луки яких 14 кілометрів, циган нараз став та й каже:

– Ось, тут вже ваша Дуброва, злізайте!

В тім над'їзджає другий віз, котрий також їхав на Дуброву, і люди питаються:

– А ви чому стоїте?

– Та тому, що мій візник каже, що то вже Дуброва и не хоче дальше їхати.

– Та яка ж то Дуброва, та то щойно Челінець турецький, а до нашої Дуброва буде ще 21 кілометр...

Але циган таки не хоче... Почали сіпатись, вхопилися і до бійки. Остаточно відібрали циганові віжки і батіг, та самі пово-дили кіньми. Щойно коли приїхали на місце, заплатив наш чо-ловік циганові 4 корон та відправив його. Очевидно, циган про-клинав нашого чоловіка, бо не вдалось йому одурити “Таліція-на”...

ТАЄМНИЦІ СТАРИХ ПЛЯШОК

В перших роках після переселення, українці у Боснії будували для своїх потреб скромні церковці, котрі мало що різнилися від їхніх ще скромніших домів. Але з часом, коли вже перебороли всі труднощі початку, а економічний стан став кра-щим, не одна українська громада вирішила збудувати більший і гарніший Божий храм.

І в Козарці збудовано гарну стилеву церкву. Після прий-шлося звалити стару церкву, яку поставлено ще 1911 року. Поча-ли її розбирати, а коли розвалили і престіл, у ньому знайшли зацементовану пляшку. Із зацікавленням її відкрили, витягнули звій паперу виписаного чорним атраментом і почали читати:

“Во імя Отца і Сина і сьвятого Духа – Дорогі Християни – на сїм папери списано є коротко про руско-українску громаду, що виемірувала з Галичини в роках від 1890 – до нинішнього дня се є до празника Введеня в храм Пресьв. Діви Марії дня 4. грудня 1911 – Церков ся поставлена в часї від 15. мая 1911 до дня Воздвиженія Чесного Креста, в якім то дни і поблагословив сю церков місцевий душпастир сьвящ. Михайло Кіндій родом з Пісочни в Галичині – одержавши на се власть від Всесьвітлійшого Отця Мітрата о. Дра Йосифа Жука з Сараєва, який є рускої-української народности і походить з Галичини.

Церков стоїть на ґрунті чесного господаря Русина Ілька Сїїбайла і обнимає простору 40 м. довго і 40 м. широко – в селі

Калато коло Козарця – Є ту в Козарци всіх душ до 500, пятьсот. Церков збудовано з дубового і ялового дерева, а стіни балабуховано – Всі правовірні Християни дуже ревно взялись до будови і добровільними датками звели сю будову на славу Всевишнього Господа Бога а на спасенє своїх душ – Кобто Господь дав, щоб наш руско-український нарід удержав ту на чужині свою прадідну віру католицьку, таку яка була на перших соборах, щоб держав ся Сьвятійшого Отця Папи Римського, який є наслідником св. Петра і правдивим керманичем Церкви вселенської, а до того щоб удержав ся і при своїй народности українській і щоб плекав ту... (тут бракує) ... его матір виспівуючи пісеньки над колискою. Може бути, що Ти читачу, що відкрив єсь се письмо, вже забув єсь свою прадідну бесіду, але знай що ти тих батьків син, які в молодости своїй співали пісню: “Мово рідна, слово рідне, хто вас забуває, той у грудях не серденько, але камінь має; як ту мову мож забути, якою учила нас всіх ненька говорити, ненька наша мила”. Згадай на се брате і розповідай се другим “чиїх вони батьків діти”. Тепер знай, що всі Русини в Босні що суть греко-католицького обряду, то прийшли зі Східної Галичини і поселились на сам перед в Пряворі, опісля в Деветині, Хорвачанах, в Дуброві, в Камениці, де є монастир братів Студитів, на Челінці коло Банялуки, в Яблани, на Іванській, в Козарци, на Марічці, в Домброві коло “Нові”, в Предорі, в Церовлянах коло Градішки – Крім того є много Русинів робітників в Завідовіч і в Вареші коло Сараєво. – Ось так розмістились бідні переселенці – Мають тепер шість священиків Русинів але не мають ні одної школи і тому дуже винародовують ся, перестають бути Русинами, а стають Хорватами або Сербами. – Шкода того народу – слід по нім загине, бо всі напосілись на него – в Галичині давили і дають нас Поляки і Жиди, а ту знов не можем собі дати ради і так загине – живцем в гріб лягаєм. – На Мадяричині знов... (бракує) ... і не дають ні школи, а навіть там впроваджує малярську бесіду, і так ми здані на ласку і неласку чужинців – загине – але дасть Господь милосерний...

Зараз коло церкви є також цвинтар для хоронення померших. Церков ся коштувала коло 3000 (три тисячі) Корон, а надто много людей працювало даром – возили камінь, дерево, пісок – а все добровільно з запалом справді апостольским – Надто прислали Русини з Америки квоту 307 К(триста сім Корон) і сим причинились до украиеня церкви. Знай дорогий брате, що до сеї пори збудовано вже в Босні 7 руских церков в Козарци, Марічці, Челінаці, Камениці,

Деветині, Хорвачанах, Пастиреві (Домброві) – а будуєсь тепер красна в Прняворі під проводом съвящ. Щесного Щурка – се має бути мала, але величава церковця – Ту в сїм місци, на тїм камени є побудований сьв. престол і в сїй фляшці є монета того часу (сотикова, двосотикова) – яко знак з котрого часу походить ся будова. – Читай то і розповідай се другим і віддай то письмо деь до якогось музею, не дри того, бо ся ... (нечиткі слова) ... сьвідоцтво про нашу буващину. – Друже, приятелю, що добув єсь се письмо, знай щось руського батька син і руської ... (бракує) ... – розповідай се всїм – молись за дідів і ... (бракує) ... молись за нас, що сьмо ставили сю церков, за нас, що вже сьмо може зігнали давно в гробі темнім, молись за нашу душу – тримайсь своєї віри рускої-католицкої і будь все щирим Русином – добрим сином Руси-України, що видала таких синів як Маркіяна Шашкевича, Тараса Шевченка.

Кінчуючи письмо і складаю до сего каменя і зацементовою в сей камінь най буде се слїдом і памяткою для грядучих століть – на сїм місци приносить ся Найсв. Бескровна Жертва за вірних, на сїм місци хилили свої голови Твої діди і вчились відси закона божого і брали запал до життя.

Писано в Козарци в день Предпразденства Введеня в храм Пресвятої Діви Марії а вмуроване се письмо в часї сьпіваної Служби Божої по проповіді в сей камінь по проповіді.

Здоровлю Вас сердечно – Ви наші дороженькі
діти, наша надїє – наша радости.
съвящ. Михайло Кіндій
місцевий душпастир

Печать:
(Греко-кат. банялуцький парохіяльний
уряд у Козарци
Grčko. kat. banjalučki župni ured
u Kozarcu)

Європа
4. грудня 1911.
Козарац
Босня
Австрія

*

Кілька днів перед святкуванням 100-річчя парафії у Прняворі, що відбулося на храмове свято Преображення 19 серпня 2000 року, парафіяни заподаливо розчищували ґрунт навколо церкви. Було тут багато каміння з підвалин попередньої церкви. Щоби це йшло легше, вони замовили механізований навантажувач (багер), який би це каміння наладовував на ґрузові машини, і вони б його відвезли на призначене місце. Але, багер чомусь не прибув і прийшлося руками наладовувати каміння на ґрузовики. Завдячуючи тому, одному чоловікові попав в руки камінь, в яко-му було заглиблення, а у ньому розбита пляшка з якої стирчала пергамена. Люди збіглися, розгорнули пергамену і почали читати. А в ній написано (дослівна цитата):

Року божого 1912. в день св. мучен. Андрея Стратилата 19. августа в 14. неділю по Сош. св. Духа, коли управлв церквою Хр. Пій Х Папа римський а державою австроугорскою цісар Франц Йосиф І., на митрополичім престолі у Львові сидів Андрей граф Шептицький, поглаварем Боснії і Герцеговини був генерал Оскар Потьорек, – поблагословив сей фундамент отець Др Йосиф Жук, апостольський протонотар і генеральний вікарій для греко-католиків б Боснії і Герцеговині при сослуженю отця Никити Будки, професора духовного семинаря у Львові, котрий як раз в навечеріє посвяченя отримав вість про номінацію свою на епископа для руских переселенців в Канаді, – і отця Михайла Кіндія, пароха Прнявора.

На тих фундаментах має станути перша мурована руска церков в Боснії.

Прнявор, дня 19. августа (нового стиля 1. вересня) 1912 р.

<i>о. Й. Жук</i>	<i>о. Никита Будка</i>	<i>святи. Михайло Кіндій</i>
<i>ген. вікарій</i>	<i>Єпископ номінат</i>	<i>парох Прнявора</i>
	<i>для Канади</i>	

В ТІНІ ХРЕСТА

Рівночасно з організацією релігійного життя серед ново-прибулих українців у Боснії, наше духовенство, а в першу чергу монахи Студити, щиро дбали про освіту і культуру свого

народу. Вже в тих важких початках, старанням священиків, по наших оселях відкриті читальні “Просвіти”, курси української мови, а також і крамниці та почти. І не лише священики дали почин цьому, але й самі провадили ці конечні народні інституції.

Вже восені 1909 року при монастирі оо. Студитів у Камениці відкрито курс української мови, українську школу, котру і протягом 1910 року провадив о. Андрій. Цей перший український учитель-священик подібний курс провадив і в Дев’ятині. В кожній з цих двох шкіл було приблизно 30 учнів. Але, перша світова війна припинила освітню діяльність монахів. Причина закриття монастирської школи в Камениці і цієї у Дев’ятині була та, що сараєвська влада заборонила в Боснії кирилицю. Цю заборону місцеві органи уряду розуміли так дослівно, що староство в Прняворі не хотіло більше видати дозволення на цей курс української мови при монастирі в Камениці. Доходило навіть і до того, що один австрійський жандарм наказав одному нашому чоловікові зрубати дерев’яний хрест у Старій Дуброві, бо нас ньому був напис церковно-слов’янською мовою. Розуміється, жандарм був покараний за свою надто велику ревність! І взагалі українці в Боснії підлягали підозрінню австрійської влади, яка вважала їх зрадниками держави. В березні 1915. року жандарми зробили два несподівані труси в читальні “Просвіта” в Камениці. Таке поведження австрійських жандармів було причиною що апостольський адміністратор Олексій Базюк, призбивавши всі кривди, яких зазнали українці в Боснії від австрійського правительства, вніс у вересні 1915 року меморіал до влади у Сараєві. В цім меморіалі о. Базюк домагається і відкриття українських шкіл у оселях де живуть наші люди. У відповідь на цей меморіал, з дня 1 липня 1916 року, номер 4871, у пункті 5 правительство повідомляє що:

“Відчинення начальних українських шкіл у колоніях Нова Дуброва, Стара Дуброва, Дев’ятині і Камениця візьме влада під розвагу аж по війні. Правительство однак зазначає, що лиш частину коштів понесе влада, і то на підставі закону з 25 XI 1913 року, котрий стосується оснуваню, веденю і удержанню як шкіл, так і вчителів. Прочі кошти мусять зложити самі громади, вже по своїй економічній силі. Правительство не бачить жодної перепони, щоби в таких школах, попри сербсько-хорватської мови, навчалось і української мови”.

Це вистарчало енергійному о. Базюкові, щоби вистаратись о позволення знову відкрити в студитському монастирі в Камениці українську школу. Школу відкрито 1916 року і вона проіснувала ще кілька літ.

У Дев'ятині ще 1909 року почало навчання української мови. Навчав о. Андрій Чину св. Теодора Студити, який до Дев'ятини приходив аж із Камениці. Цей курс української мови тривав і 1910 року. Коли 1911 р. до Дев'ятини прибув перший постійний душпастир, о. Юрій Колодій, відкриття української школи в цій оселі стало ще актуальніше. О. Ю. Колодій намагався всіми своїми силами, щоби діти його парафії, а також і анальфабети, мали змогу навчатись рідного письма. Але, попри всі його зуси-ля, української школи в Дев'ятині не відкрито. Та це не заломило планів о. Колодія. Його дружина, пані Колодій, почала в Дев'ятині, в часі Першої світової війни, навчання української мови у формі курсів. Це було часи, коли в Дев'ятині взагалі не було жодної школи. Щойно 1930. року, старанням о. Михайла Юристи, у Дев'ятині збудовано державну школу, в котрій, на жаль, ніколи не було відділів для навчання української мови.

І в Хорвачанах один час зорганізовано курс української мови. Проварила його пані Куряцева з Городенки, яка з причини великих боїв у Першій світовій війні прибула до гостинного дому о. Колодія у Дев'ятині. Цей курс у Хорвачанах проходив 1916-1917. років.

Після Першої світової війни, попри релігійні боротьби в Боснії, не вгасало бажання мати українську школу. Року 1924. о. Олександр Коренець у журналі "Нива" (номер 7-8) опублікував заклик до українських учителів у Галичині, щоби їх хоча кількох прибуло до Боснії навчати українських дітей рідної мови. Як відомо, ніхто з учителів на цей заклик не зголосився.

Щойно після Другої світової війни відкрито у Лішні, при Початковій школі, відділ навчання української мови. Першою учителькою була пані Слава Біленька, дружина о. Фелікса. Року 1957 вона видала і буквар, якого сама приготувала.

Слід тут згадати майже всіх українських католицьких священиків на території колишньої Югославії, які навчаючи дітей релігії українською мовою, вчили їх рівночасно й рідного письма. То були часи, коли молитовник і катехизм були одино-кими підручниками для навчання української мови, а священики одинокими вчителями.

*

Йосиф Гнатюк, дяк у Липовлянах, який помер у Інджії, був учнем монастирської української школи у Камениці. Його спогади про навчання в тій школі українського письма, у тіні хреста в монастирській тиші, хай проілюструють ті часи і це діло монахів Студитів:

Монастирська школа була влаштована в хаті, яка залишилася порожньою після будови другого монастиря. (У Камениці були збудовані два монастирі). В цій хаті, в одній кімнаті, була шкільна таблиця і лавки. То була наша школа. Навчання відбувалось від осені по весну. Зимою в кімнаті опалювали. До школи ми ходили двічі денно; перед обідом і після обіду. Того навчального року, 1911-1912, до школи ходили лиш хлопці, а в пізніших роках ходили і дівчата. Один навчальний курс тривав дві зими.

Наш клас числив 17 учнів. Були це: Іван і Теодор Ключковські, Михайло і Василь Боцій, Микола Небесний, Андрій Тимків, Василь й Еміліян Сем'янів, Микола Ясінський, Микола Гаріян, Теодор і Лука Демчишин, Петро і Василь Тригуб, Петро Гаврилюк, Михайло Семенюк і я. Нашим учителем був братчик Ісидор. Була це надзвичайно висока людина. Його лице прикрашувала густа чорна борода. Він був zarazом і монастирським дяком та столярем. Крім самого навчання української мови, він нас учив і церковно-слов'янської мови та письма. Коли ми опанували обидва алфавіти, тоді ми співали в крилосі в часі богослужень. Охочих брат Ісидор учив столярки. Не один з нас опанував тоді це ремесло.

Української мови ми вчилися з букварів, яких монастир був спровадив з Львова. Великою подією для нас було, коли прийшли нові молитовники. Пригадую собі такі назви молитовників: "Отче наш", "Гостинець", "Християнська родина"... Кожного місяця до школи приходило і кілька примірників релігійного журналу "Місіонар".

В ОБІЙМАХ СМЕРТІ

На фронтах Першої світової війни йшов завзятий бій. Вже другий рік смерть панує Європою. Батьки лишають дрі-бні діти і відходять на фронт, боронити австрійського короля і царя. Ця доля не оминула ані українців поселених у Сібіню, Сло-бодниці, Одворцях, Андрієвцях... Не один з них більше ніколи не вернувся до свого дому. Лишили свої кости в холодних водах Сочі і Піяви.

Про ці завзяті бої на Сочі і Піяві зі сумом згадують Олекса Стасишин з Магіч Малої і Матвій Дубецький з Ліпіку (перед тим як переніся до Ліпіку він жив у Новій Собоці і був дяком у липовлянській парафіяльній церкві), які мали це щастя, що вернулися живі до дому. Скільки в цих боях впало галичан, мабуть не запи-сано ні в австрійсько-німецьких військових книгах, хоча вони так совісно вписували усіх поляглих “за царя і батьківщину”.

На сільських кладовищах побудовані пам’ятники поляглим у Першій світовій війні. Заглянути треба лиш на кладовище у Сібі-ню, Бартоловцях, Слободниці й читати ці імена. Легко можна завважити українські прізвища й імена...

І коли батьки і чоловіки гинули на східньому або західному фронтах, жінки обробляли землю і виховували дітей. Сібінь до-сить спокійно очікував закінчення війни. Ніхто не думав, що смерть розгуляється і в цьому тихому славонському селі. Але вона і сюди заглянула. Ось, як про це пише о. Михайло Бесерміні у своїх спогадах:

“В 1915 році нагло вибухла холера. Перший захворів і помер Антін Марущак. Сидів якомсь у хаті, а вбігає його заплакана дочка Маруся:

– Отче духовний, прошу скоренько до тата, бо вмирають... –

– Що сталося, що за слабість? – питаюся.

– Не знаю... Почорніли очі, впали глибоко в голову. Мають корчі в жолудку. – Біжимо до хворого... По двох годинах він вмирає. Скільки то жертв впало від тої недуги! Особливо в Слободниці. Наступного року панувала “еспанка...”

Та не лише ці дві недуги нищили наших людей у Сібіні і в довколишніх селах. Незабаром після того бацилі денаціоналізації в поважній мірі почали свою руйнуючу діяльність

ЗАВІСУ ПІДНЕСЕНО

Увага! Увага! На Томину неділю, у великій залі готелю Поповича, місцевий аматорський кружок виступає з комедією Квітки-Основьяненка “Сватання на Гончарівці”, в якій будуть представлені заручини по руському звичаю...

Нечувана подія! У Прняворі, на Томину неділю 1919 року, відбудеться представлення, перше українське представлення у Прняворі. Готують його члени місцевого драматичного гуртка: Василь Стрільчик, Андрій Біленький, Степан Грицай, Василь Семак...

Вступні квитки були розпродані вмиль. Велика заля готелю Попович переповнена зацікавленою публікою. Місця обмаль, сидять і на вікнах. Прийшли серби і хорвати подивитися на українське представлення. Цікаво, але вони розуміють зміст п'єси. Не диво, дилетанти грають так добре, що й ці, які української мови не знають, розуміють усе.

Перший виступ прняворського драматичного гуртка вдавсь. Крім мистецького успіху, тут і повний фінансовий ефект. До скарбниці увійшло 8000 корон, і за той гріш куплено землю, місце будови українського народного дому.

Але, як то вже часто буває, з першим успіхом з'явилися і перші непорозуміння серед прняворських аматорів. Треба було чека-ти два роки, щоби драматична діяльність у Прняворі віднови-лася. 1920 року до Прнявора прибув суддя Микола Брояков-ський. Він гуртує біля себе місцевих аматорів і вже 19 січня 1921 року виступають з драмою М. Корзіневського “Верховинці”. Брояковський був не лиш режисером, але виконав і головну роль – Антона. Роль Парані успішно виконала Анна Планчак, пізніше дружина отця Михайла Фірака.

Наступного виступу драматичного гуртка не треба було довго чекати. Дилетанти незабаром виступили з такими п'єсами: “Наталка Полтавка”, “Сава Чалий”, “Невольник”... Під цю пору прняворський драматичний гурток виступає і на Вучіяку. Серед дилетантів своїм талантом вибиваються правдиві митці сцени: Олександр Романчук, Андрій Біленький, Наталка Юриста, Ярослав Фарина...

– Ні у великих містах нема таких представлень, як у нас, – чваняться прняворці й нетерпеливо чекають наступного виступу своїх акторів.

А дилетанти здійснюють довір'я своєї публіки. Готують драму М. Старицького “Маруся Богуславка”. Режисером буде місцевий актор Андрій Біленький. В головних ролях на сцені були: Анна Кіндій, Ілько Гимон і Ярослав Фарина.

Представлення відбулося у stodolі господаря Ярослава Фа-рини. Гарний літний вечір, навкруги цвітучі ниви, зелені лісисті горбки – все це надає окремий настрій і нагадує далеку україн-ську землю. Серед публіки зворушення; плачуть українці, але плачуть і серби та хорвати. Згадка про турецьку неволю, насиль-не полонення найкращих синів народу – це належить не тільки до нашого минулого, але також і до сербського та хорватського.

Цей розквіт культурної діяльності серед українців у Прняворі скоро пригасає. Вже 1922 року починають релігійні боротьби і поділ народу...

СЕЙ ДЕНЬ, ЄГОЖЕ СОТВОРИ ГОСПОДЬ...

Мати сдвою власну церкву – неабиякий здобуток одної парафії, а тим більше, коли то парафія бідних українських поселенців у Боснії або Славонії. Минали роки, а мало ко-тра з українських осель могла втішатись власною церквою. В деяких з них церкви побудовано щойно після Другої світової війни (Сібінь-Андрієвці, Дервента, Шумече). Деякі і сьогодні ще не мають власної церкви.

У Баня Луці також не було власної церкви. Понад п'ятнадцять років наші богослуження відправлялися у парафіяльній або “єпископській” римокатолицьких церквах. Але, Бог поблагословив намагання місцевого пароха й єпископського вікарія о. Франи Латковича та його співпрацівника, надсовітника суду у Баня Луці – д-ра Шаятовича.

Про будову церкви, про всі труднощі і неспокійні ночі... – не будемо писати. Увагу присвяtimo урочистому освяченню нової церкви в Баня Луці.

Настав довго очікуваний день, 25 жовтня 1931 року. Це остання неділя у місяці, свято Христа-Царя. До Баня Луки з усіх сторін горнуть українці, щоби взяти участь у цьому церковному й народному святі. О. Михайло Костюк у своєму звіті публікованому у “Місіонарі” пише, що до Баня Луки прибули люди і з дуже далеких сторін, а навіть і до 100 кілометрів. Прибув і владика д-р Діонізій Няраді, а з ним і ректор нашої семінарії у Загребі – о. Іван Юрій Вішошевич, ЧСВВ. З Крижевець ще приїхав о. Спиридон Петранович. З Прнявора декан о. Григорій Біляк. Прибуло і всіх шість наших священиків з Боснії.

Торжество почало у новій каплиці-церкві, де рано у шостій годині відправлено всеночне й утрєню. Після утрєні було водо-свяття і благословення нового дзвону. В часі тих богослужєнь владика кир Діонізій та інші священики сповідали.

О години 10 почала Архирейська Служба Божа, яку відправляв владика у сусідній римокатолицькій парафіяльній церкві, бо новозбудована грекокатолицька церковця була замала і в ній не могли поміститись усі які прийшли на це торжество. Проповідував владика

кир Діонізій про Христа-Царя. Говорив і по-хорватськи, бо серед прусутніх було чимало хорватів, сербів, а навіть і мусулманів.

Після Служби Божої рушив похід з єпископом і духовен-ством до новозбудованої каплиці, де відбулося освячення.

До звеличання того торжества причинився і мішаний хор зі Загреба, який з того приводу прибув до Баня Луки і під батутею молодого професора Діонизія Сабадоша гарно співав цілу Службу Божу і освячення церкви. Це були перші гастролі пізніше відомого Кирило-Методіївського хору.

Наступного дня, в понеділок 26 жовтня, у парафіяльному домі відбувся деканальний соборчик священників боснійського деканату. В присутності свого владики священники обговорювали проблеми душпастирської праці у Боснії.

*

Тринадцять років пізніше, 1944-о, у розгарі Другої світової війни, банялуцькі українці позбавлені своєї церкви. В одній атаці бомбовиків, двома бомбами знищено українську церкву. Коли вітер розвіяв тумани пороху, натомість гарної церковці, були лиш руїни, купи груззя. Все було знищене. Неошкодженим ли-шився лиш образ Покрова Матері Божої. Здивовані і схвильовані люди й о. парох понесли його і пізніше повісили на стіні в ка-пличці, влаштованій у парафіяльному домі. Від того часу, перед тим образом завжди свіжі квіти, а з душ банялуцьких греко-католиків випливають щирі молитви до Цариці неба і землі. Просять о нову церкву, гідний храм її Сина – Христа-Царя...

ПРНЯВОРСЬКИЙ ПРАЗНИК

Один священник, проповідуючи на празнику, сказав, що лиш завдяки празникам-відпустам. ми зберегли свою ві-ру і національну свідомість. Празники були і є своєрідною мані-фестацією нашої віри і нашого українського походження. На пра-зники-відпусти сходяться люди майже з цілої Боснії. Це дні, коли зі скрині добуваються вишивані сорочки і блюзки, коли пішком перейдеться чимало кілометрів до церкви, коли в душах роздмухується вугілля любові до рідного.

Нема сумніву, що празник у Прняворі найбільша подія року серед наших поселенців у Боснії. Вже від самого світанку, з усіх сторін, пішком або фірами, зливаються прочани цілими групами. Вози з кіньми знаходять притулок у бічних вуличках біля церкви. Сьогодні тут паркують авта. Починає прняворський празник... Скільки чарівності в цьому слові...?

Один з таких прняворських празників окремо записаний в ненаписаній історії нашої Церкви і народу в Боснії. Одні його назвали – Український католицький з'їзд, інші – Конгрес українців-католиків у Боснії.

З'їзд відбувся 1935 року, в день Преображення Господнього тобто прняворського празнику. На пожовклих сторінках “Рідного слова” і “Руских новин” знаходимо описи цього здвигу:

– Того дня прибули до Прнявора тисячі народу з Боснії і Славонії не лише задля храму церкви, але щоби на великих народних зборах виявити свою народну силу і єдність в обороні своєї віри, а zarazом висловити пошану і любов своєму архипастиреві преосвященому владиці Діонизієві з приводу його ювілею. Був це правдивий український католицький з'їзд, на котрому була присутна третина нашого народу – 5.000 людей. Лиш з самого Козарця, котрий 120 кілометрів далеко, прибуло понад 100 осіб. Присутні були всіх вісім наших священиків з Боснії, о. Михайло Фірак зі Славонії, а з Крижевець прибув делегат владики, крилошанин о. д-р Янко Шімак.

Торжество почало у навечір'я Преображення. Численний на-рід приступав до сповіді, а під вечір відправлено Всеночне. Проповідував о. Стефан Матус з Липениці. Після Всеночного відбувся обхід навкруги церкви. Маса народу облягла церкву.

Другого дня, на саме Преображення, відправлена ютрєня та кілька читаних Служб Божих, в часі яких люди приступали до святого причастя. У десятій годині почала торжественна Служба Божа. Відправляв її о. канонік Шімак з асистєю священиків та двох дияконів. Після прочитаної Євангелії гарну проповідь виголосив о. Жигмонд Слиж з Дервенти.

Зразу після Служби Божої почали народні збори. Над сто-лом, при котрім засідала президія зборів, висів великий портрет владики-ювілята.

Збори відкрив місцевий парох і декан о. Григорій Біляк. Вітаючи присутніх, а їх було до 5000, коротко зясував значення цих зборів. До почесної президії покликав: отця декана Михайла Фірака з

Пішкоревців, Петра Барщевського з Козарця, Левка Облещука з Баня Луки, Василя Шагадина з Дев'ятини, Яцка Палагнюка з Детляку, Онуфрія Чорного з Лішні, Трофима Воля-нюка з Липениці, Івана Федорова зі Старої Дуброви та Івана Гнатюка з Камениці.

Зі зборів вислано кілька телеграм. До Святійшого Отця Папи вислано телеграму такого змісту:

*Його Святості Папі Пієві ХІ
Ватикан*

Святійший Отче! – Українці грекокатолики в Югославії зібрані на своїм Народнім Католицькім З'їзді в місті Прняворі з нагоди ювілею свого Владика, Преосв. Дионізія Нярадія, заявляють наслідникові св. Петра і спільному батькові всіх католиків свою шире привязання, безграничну любов і синівську вірність Апост. Столиці.

Телеграму вислано і до владика Нярадія:

*Екселенція
Д-р Діонізій Няраді
Крижевці*

Ваші вірні української народності, на чолі зі своїм духовенством, прославляючи Ваш ювілей – 60-ліття життя і 20-ліття єпископства – засилають Вам заяву своєї синівської пошани і любові з бажанням, щоби Вас Господь кріпив ще на многая і благая літа.

Ці перші українські католицькі збори закінчилися піснею і виявами, щоби такі народно-церковні святкування частіше відбувалися.

*

Посередництвом Апостольського нунція у Белграді наспіла відповідь Папи Пія ХІ на привіт, присланий йому з Українського народного з'їзду у Прняворі 19 серпня 1935 року.

Верховний архиєрей вельми радів висловом пошани і сильної віри грекокатолицьких вірних у Боснії і Славонії, що вони засвідчили на з'їзді у Прняворі і він розказав Апостолській Нунціятурі в Белграді висловити його найсердечнішу подяку всім, як рівнож апостольське благословення духовенству і вірним.

ЧОРНІ ХУСТИНИ ЛИПОВЛЯНСЬКІ

– Отверай! – grimнув суворий голос на подвірю Петра Кравчука, а рівночасно страшний удар об двері потряс хатою.

Схвилювана Марина встала з ліжка і приступила до дверей.

– Хто там? – питається.

– То ми, свої, – знову було чути хропливий голос.

І не думаючи багато, Марина двері відкрила. До кухні вдер-лося кількох усташів з багнетами на карабінах. Як несамовиті кинулись по кімнатах і з ліжка витягнули господаря Петра і брата Марини, Івана Стареправо.

– Не бійтеся, лиш одягайтесь і беріть лопати з собою. Партизанські банди зруйнували рейки недалеко Липовлян, треба направляти, – брехали кати. І так, Петро й Іван, з лопатами в руках, пішли на залізничий двірць.

У домі Яри Черного сказали що приїхав усташський полковник і промовлятиме зібраним чоловікам. Йому не сказали нічого брати зі собою...

І йшли люди, хорват з чехом, словак з українцем, робітник з хліборобом, ремісник зі студентом... Спільно жили в цьому селі, спільно обробляли свої землі, спільно тепер ідуть і в смерть...

На дворі розвиднялося, будився зі сну новий день. Похмурий, заплаканий, сірий... У селі якось жахливо тихо, чути лиш скигління собак, плач жінок і проклони катів...

Он, зі Живальської вулиці повели пов'язаних дротами. Ціла валка. Навкруги застава, сірозелені однострої, за поясом ножі...

А вони йдуть, спокійно: Анте з Яном, Пепік з Івасем...

Двісті чоловік повели на смерть, а серед них п'ятдесят українців: Петра Вапенського, Степана Вихованця зі сином Володимиром, та ще одного Степана Вихованця, Теодора Гащича зі сином Степаном, а йому ще вісімнадцятий не минув, братів Володимира й учня Дмитра Горалю, братів Івана і Теодора Далиняків, Теодора Качмарчика, богослова Михайла Лозинського, братів Василя, Михайла і Теодора Мішко, Івана Моцного, братів Івана і Петра Мусіїв, Іллю Паска, братів Івана і Петра Петриляків, Миколу Покладка, Павла Климчука, Івана Сидоряка, Андрея Симчика і його двох синів Франю й Івана, старенького Василя Слоту зі синами Михайлом і Степаном, Петра Смілку, Антонія Федака зі сином Мирославом, братів Івана і Михайла Фрицьких, Михайла Цвика, Степана і Петра Штельму... та, нам вже знайомих – Петра Кравчука й Івана Стареправо.

Пішли вони у слід своїм землякам: Анні Васко, Анні Гайоха та її дочкам Рузі і Марії, Степанові Дзюрієві, Іванови Кірикові, його дружині Ксенії и дочці Анні. Іванові Синиця, Іванові Урам, його жінці Єві та маленьким дітям Іванові і Розалії, Олек-сандрові Феш, його дружині Анні і немовляткові Степанові...

Пішли услід за ними до концентраційного лагру, фабрики смерти, Ясеновця, щоби там загинути у холодних водах Сави, або розжареній печі цегольні..

Пішли і не вернулися... Вернувся лиш Франьо Симчик, щоби розповісти про всі страхіння жахливого таборового життя... Вернувся, щоби розказати про всі ці знущання над безборонними людьми... Вернувся, щоби говорити про часи, коли людина була менш вартісна кулі... Вернувся, щоби кричати на всі голоси проти насилья...

У смерті їм пізніше або скорше долучилися ще: Михайло і Єва Дзюрій – зарізані; Іван Гораль та Іван Білянський – розстрілені; Пелагія Далиняк і Гриць Штельма – повішені, Іван Лялюсь, Агафія Петриляк, Марія і Єва Слота – загинули від куль, бомб, мін...

Не забудуть Липовляни ніколи того дня, того 20. вересня 1944 року, коли матер'ям відбирали синів, дружинам чоловіків, сестрам братів, дітям батьків. Пам'ятатимуть той день, бо того дня Липовляни вкрились чорними хустинами...

ЗОРІ ДЕНЬ ЗАПОВІДАЮТЬ

Настав довго очиданий день, 12 лютого 1967 року. Баня Лука ще спить спокійним сном. Неділя, зимова пора, вулиці мокрі від снігу і дощу... А в наших серцях сонце...

Спішимо в будинок Радіо Баня Лука. Приходимо з різних сторін, стрічаємось, вітаємось. Дивний настрій панує між нами. Потискаємо собі руки, а вони чомусь тримтять. З радості, схвилювання, чи страху...? Приходять члени українського радіомовлення, прибув вже і голова Української культурно-освітньої ради, проф. Іван Петюх. Тут і радіо-диктори, зацікавлені громадяни...

У будинку радіостанції рух. То нова інституція, щойно другий тиждень як почала свою діяльність. Вкінці кличуть: – Українці, зближається ваших п'ятнадцять хвилин...

Припалюємо папіроски від докурків. Сідаємо на свої місця. Тонмайстер тисне гудзик. Лунає могутня козацька пісня – “За світ встали козаченьки...”, ефіром розноситься. Історична подія! Перший раз в Югославії вимовляю по радіо українською мовою: – *“Тут Радіо Баня Лука, передача для українців”*. Зворушення досягнуло верхи. Українське слово по радіо розноситься боснійськими горами. Музика тихне, а дикторка Дарка, приємним альтом, заповідає:

Вступне слово має Іван Петюх, голова Української культурно-освітньої ради в Баня Луці.

Дивлюся з режії через скляну стіну до студію. Професор пітніє, а тоді бадьорим голосом починає:

Дорогі країни!

Витаю вас з великим днем нашої поселенчої історії. Витаю вас усіх, до кого лиші доходять ці мої слова, котрі лунають на хвилях банялуцької радіостанції. Витаю вас цим модерним способом спілкування між людьми. Наша радість велика! Після довгих років тихого і скритого життя по цих вишневих садах і берегах околиці Баня Луки, наше слово і пісня стають у парі з мовою і піснею югославських народів. Пам’ятайте цей день, цю подію, цю хвилину! Мало було таких торжественних хвилин у нашої поселенчій історії, – тому наша радість велика, наші серця схвильовані.

Користаючись цю нагоду, бажаю висловити в імені Української культурно-освітньої ради в Баня Луці, а також і з рамені всіх українців поселених на теренах Югославії, нашу щиро вдячність усім тим, які довели до цього, що наша рідна мова знайшла свою місце у програмі банялуцької радіостанції. До цієї реалізації дійшло заходами і старанням політично-суспільних організацій, як Соціалістичного союзу трудового народу Югославії на бувший повіт Баня Лука, очоленим президентом товаришем Мічею Царевич та його заступником, Вілком Павлеком. Завдячуючи їхнім заходам ви слухаєте цю першу передачу для українців. Опісля щиро дякуємо президентові Головного одбору Соціалістичного союзу трудового народу Боснії і Герцеговіни, товаришеві Есадові Церічу, та товаришеві Рефікові Хукичу. Великі заслуги при цьому має секретар Союзу комуністів Югославії на колишній повіт Баня Лука, товариш Стоян Беляц. Щире спасибі і директорові Радіо-станції Баня Лука, товаришеві Дюрі Чіча, котрий щиро відкрив двері радіостанції для українських

Редколегія українського радіомовлення у Баня Луці. Зліва: Павло Головчук, о. Роман Мизь, Надія Сапун та Іван Бачинський, 1967 р.

Перед мікрофоном: Павло і Надія

Проф. Іван Петюх

передач. Слід подякувати і редакції українських радіо-передач, дикторам та технічним помічникам, які щиро посвятились праці для розвитку цієї форми культурно-освітньої діяльності.

У цій святочній хвилині, й мимоволі, треба згадати тих перших поселенців, цих піонерів, які полишили вузькі загони галицької землі, та пішли у світ за очі, шукати крихітки щастя і шматок насущного хліба. Стежки сліз і надій завели їх у ці боснійські гори, щоби під чужим сонцем знайти свою долю і щастя...

На цьому місці перериваємо промову і з платівки лунає – “Рідна мати моя... і в дорогу далеку, ти мене на зорі проваджала...”

... А чуже сонце з часом стало рідним, пригорнуло всіх у свої теплі обійми і визнало за власних дітей. Спочатку несмілі, обтяжені тягарем початку, ці наші батьки і діди, своїм щирим та відвертим слов'янським серцем здобули собі симпатії і прихильність сербів і хорватів, сусідів і співжителів осель, в яких поселились.

Коли лиш економічно стали на власні ноги, батьки наші не полишили на боці змагання на культурно-освітній ниві. Без власної світської інтелігенції, без шкіл, без книжок, без газет – вони закладали по українських оселях читальні, засновували аматорські й музичні гуртки.

Воєнне лихоліття знищило ці малі вогнища української культури й освіти. Надійшло нове покоління, котре – хоча у спадщину від батьків дістало знання рідної мови – почало поволі цуратись свого українського ймена і походження. Молода українська інтелігенція знаходила місце праці далеко від українських осель. Та, серце остало українське. З-під попелу зажавріло вугілля любови до рідного. Почуваючись вільними і рівноправними гро-мадянами нової батьківщини, воно перебороло всі внутрішні сумніви й вирушило вперед. Повне молодості, ентузіазму, повне сміливості і готовості на жертви, нове покоління – зрозумівши, що сучасна Югославія не вимагає від нікого покидати своєрідність, власну мову, рідну пісню, власні звичаї та ім'я – знайшло своє місце в стремліннях югославських народів.

Після початкових зусиль і труднощей, наші перспективи сьогодні світлі. Двадцять дев'ятого листопада тисячу дев'ятсот шістдесят п'ятого року засновано в Баня Луці Раду, котра призбирує усі сили до праці, яка координує намагання й осягнення, котра репрезентує українську народність перед югославським

урядом. Був це імпульс, що не один українець вернувся під “батьківську стріху”, що по наших оселях ожило товариське життя і розгорнулася діяльність. У Прняворі, у Бая Луці, у Дев’ятині культурно-освітні товариства почали працю з новим запалом. У Лішні українські діти вчать рідної мови. На сторінках “Руского слова” і “Шветлосці” з’являються статті і літературні твори українською літературною мовою. І вкінці, на вхлях Радіо Бая Лука, ви слухаєте свою рідну мову і рідну пісню.

Промова ще раз перервана. Тепер йде пісня – “Зас’яло сонце золоте...”

Думаю, що стаю речником усіх вас, коли висловлюю захоплення з цього приводу. Без сумніву, ми радіємо, бо ця хвилина є нашим торжеством, великою подією в нашій невеликій історії.

Під кінець цього мого привіту, бажаю вам, дорогі краяни, щоби ці радіопередачі були корисними усім слухачам, щоби були репрезентацією українців не лише в ближній або дальшій околиці Бая Луки, але й усіх в Югославії. Наша майбутність в єдності, в любові до рідного, в пошані чужого.

Бажаю вам добрий прийом та приємні хвилини при ваших радіоприймачах.

Скінчив! Тепер диктор Іван Бачинський представляє слухачам своїх товаришів: Дарку Мазник, Надію Сапун і Павла Головчука, а Надія представляє його, Івана!

Ще раз лунає з платівки “За світ встали козаченьки...” і Дар-ка повідомляє, що перша українська радіопередача кінчиться:

Ви слухали передачу для українців, яку приготував Роман Мизь. Слухайте нас кожної другої неділі у годині десятій і п’ят-надцять хвилин перед полуднем, на двісті другім метрі середньої хвилі.

Хвилинку мовчимо обнімілі, а тоді обнімаємось, цілуємось і крадькома сльози обтираєм...

З М І С Т

Вступне слово	5
<i>Йосиф Гродський</i> : Положенє Русинів в Босні	7
<i>Dr Berislav Gavranović</i> : Ukrajinski grkokatolici na teritoriji Banjalučke biskupije	75
<i>Свиц. Леонтій Куницький</i> : Над Босною	89
Листи і документи	153
Хроніка грекокатолицької парафії у Дев'ятині	179
<i>Dr Mirko Bojić</i> : Progon grko-katolika u Bosni	199
<i>Микола Каган</i> : Українські села в Босні	223
<i>О. Роман Мизь</i> : Картини минулого	231

CIP Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

94 (=161.2) (497.6) (082)

МАТЕРИАЛИ до історії українців у Боснії. Т. 1 / зібрав і зредагував
Роман Мизь. Новий Сад : Союз русинів і українців Сербії і Чорногорії :
Руске слово, 2004 (Петроварадин : Махіма). 260 стр. : илустр. ; 22 cm

Текст на укр. и хрв. језику. Тираж 300.

ISBN 86-7105-147-1

а) Ukrajinci Istorija Bosna i Hercegovina Zbornici

COBISS.SR-ID 196142599

МАТЕРИАЛИ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНЦІВ У БОСНІЇ. ТОМ I. Зібрав і зреда-
гував о. мгр Роман Мизь (I видання). Обсяг 16,25 друкарських аркушів.
Наклад 300 примірників. Друкувала Друкарня „Махіма“ Петроварадин.
Друкування закінчене у серпні 2004 року